T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANA BİLİM DALI
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI BİLİM DALI

OSMANLI SARAY HALILARI KOMPOZİSYONUNUN TEZHİP SANATI AÇISINDAN İNCELENMESİ VE ÖZGÜN TASARIMLAR OLARAK YENİDEN YORUMLANMASI

Fadime Nur GÜMÜŞCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Meral AKAN

Konya 2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Fadime Nur Gümüşcan
Numarası	154254001004
Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ■ Doktora □
Tezin Adı	Osmanlı Saray Halıları Kompozisyonunun Tezhip Sanatı Açısından İncelenmesi ve Özgün Tasarımlar Olarak Yeniden Yorumlanması Examination of Ottoman Palace Carpets Composition in Terms of Illumination Art and Reinterpretation as Original Designs

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı	Fadime Nur Gümüşcan
Numarası	154254001004
Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ■ Doktora □
Tez Danışmanı	Doç Dr. Meral AKAN
Tezin Adı	Osmanlı Saray Halıları Kompozisyonunun Tezhip Sanatı Açısından İncelenmesi ve Özgün Tasarımlar Olarak Yeniden Yorumlanması Examination of Ottoman Palace Carpets Composition in Terms of Illumination Art and Reinterpretation as Original Designs

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Osmanlı Saray Halıları Kompozisyonunun Tezhip Sanatı Açısından İncelenmesi ve Özgün Tasarımlar Olarak Yeniden Yorumlanması başlıklı bu çalışma 26/ 06/ 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan Adı Soyadı	**Danışman ve Üyeler**	**İmza**
Doç Dr. Meral AKAN	Danışman	
Doç Dr. Zuhal TÜRKTAŞ	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÖNKOL ERTUNÇ	Üye	

ÖNSÖZ

Ata sanatı olarak kabul edilen halı sanatı, geleneksel motifler ve kompozisyonları açısından değişimler göstererek günümüze kadar devam etmiştir. Türk halılarının klasik gelişimi yanında, 16. yüzyıl' da teknik ve desen bakımından tamamen farklı bir grup görülür ki bunlara "Osmanlı Saray Halıları" adı verilmiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı saray nakkaşhanesinde görülmeye başlanan 16. yy' dan 18. yy sonlarına kadar olan gelişmeler, saray halıları üzerinden ele alınmıştır.

Osmanlı saray halıları ve aynı ekole sahip halılar; basılmış kaynaklar, kataloglar, müze arşivleri ve konu ile ilgili açılmış koleksiyon sergilerinde yer alan 20 adet örnek seçilerek incelenmişlerdir.

Halılardaki motifler tezhip sanatında kullanılan motifler ile karşılaştırılarak değerlendirilmiş, renk, motif ve kompozisyon özellikleri incelenmiştir. Halılardaki kompozisyon ve motifler, tezyinattaki kurallar çerçevesinde çizilmiştir. Çalışmamız kapsamında saray halılarının tarihçesine ve genel özelliklerine de yer verilmiştir.

Araştırmanın oluşmasında bilgisini, desteğini, yardımını esirgemeyen ve örnek seçimindeki değerli tavsiyeleri, kaynak önerileri ve verdiği çok kıymetli bilgilerden dolayı sayın danışman hocam Doç. Dr. Meral AKAN'a, kaynaklara ulaşmamızda bizlere kolaylık sağlayıp arşivlerinden faydalanmamıza izin veren kıymetli hocalarımız Doç. Dr. Zuhal TÜRKTAŞ ve Doç. Dr. H. Melek HİDAYETOĞLU'na ve araştırmalarım esnasında desteklerini esirgemeyen aileme ve eşime saygılarımı sunar teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca saray halılarındaki koleksiyonları koruyarak günümüze ulaşmalarını sağlayan Victoria and Albert müzesi arşivine ve Arkas Holding'e müteşekkiriz. Saygılarımızla.

Fadime Nur GÜMÜŞCAN SAYIK

2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Fadime Nur Gümüşcan
	Numarası	154254001004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Meral AKAN
	Tezin Adı	Osmanlı Saray Halıları Kompozisyonunun Tezhip Sanatı Açısından İncelenmesi ve Özgün Tasarımlar Olarak Yeniden Yorumlanması

ÖZET

"Osmanlı Saray Halıları Kompozisyonunun Tezhip Sanatı Açısından İncelenmesi ve Özgün Tasarımlar Olarak Yeniden Yorumlanması" çalışma kapsamında ele alınmıştır. Araştırmada sadece saray halıları değil, saray halıları döneminin uzantısı olarak aynı ekolün devamı, türevi niteliğinde olan Hereke halıları, Arkas koleksiyonundaki halılar ve karşılaştırma bakımından 1 adet İran halısı da ele alınmıştır. Araştırmada tezhip sanatında kullanılan motiflere en yakın 20 örnek seçilerek incelenmiştir. Örnekler basılmış kaynaklar, kataloglar, müze arşivleri ve konu ile ilgili açılmış koleksiyon sergilerinden seçilip ele alınmış ve belgelenmiştir. Saray halılarının kompozisyon düzeni ve motifleri, tezyinattaki kurallar çerçevesinde incelenmiş, çizimleri yapılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın konusu, araştırmanın amacı ve önemi, materyal yöntem ve konu ile ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde Osmanlı Saray Halıları hakkında genel bilgi verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde tezhip sanatı açısından incelenen

20 halı örneğinin gözlem formları oluşturulmuş ve kompozisyon ve motif düzenleri detaylı bir şekilde bu formlara aktarılmıştır. Her gözlem formundan sonra o örnekle ilgili genel ve detay fotoğrafları ile eskiz çizimleri yer almıştır. Bu çizimler yapılırken tezyinatta uygulanan kompozisyon ve motif düzenleri dikkate alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Osmanlı Saray Halılarının motif kompozisyonunun tezhip sanatı açısından değerlendirilmesine ilişkin bulgular ve analizler yapılmıştır. Beşinci bölümde araştırma bulgularına dayanan 5 tane özgün tasarım ortaya çıkarılarak çalışmaya eklenmiştir. Altıncı bölümde genel olarak sonuç kısmına yer verilmiştir. Kullanılan kaynakların sunulduğu kaynakça ile çalışma tamamlanmıştır.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Fadime Nur Gümüşcan
	Numarası	154254001004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Meral AKAN
	Tezin İngilizce Adı	Examination of Ottoman Palace Carpets Composition in Terms of Illumination Art and Reinterpretation as Original Designs

SUMMARY

"Examination of Ottoman Palace Carpets Composition in terms of Illumination Art and Reinterpretation as Original Designs" are handled in this study. In this research, not only the palace carpets, but also the continuation of the same school as an extension of the palace carpets, Hereke carpets, carpets in the Arkas collection and comparison in terms of one Iranian carpets were discussed. In the research, 20 samples closest to the motifs used in illumination art were selected and examined. Samples were selected from selected sources, catalogs, museum archives and collection exhibitions. The composition and motifs of the palace carpets were examined and drawn within the framework of the rules of decoration.

In the first part of the study, the subject of the research, the purpose and importance of the research, the material method and the studies on the subject are presented. In the second part of the research, general information about Ottoman Palace Carpets is presented. In the third part of the research, observation forms of 20 carpet samples examined in terms of illumination art were formed and composition and motif layouts were transferred to these forms

in detail. After each observation form, general and detail photographs and sketch drawings about that sample were included. While making these drawings, composition and motif layouts applied in decoration are taken into consideration. In the fourth part, the findings and analyzes related to the evaluation of the motif composition of the Ottoman Palace Carpets in terms of illumination art were made. In the fifth chapter, 5 original designs based on the research findings were discovered and added to the study. In the sixth chapter, the conclusion part is given in general. The study was completed with the bibliography in which the sources used were presented.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
SUMMARY ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **viii**
FOTOĞRAF LİSTESİ ..... **ix**
ÇİZİMLER LİSTESİ ..... **xviii**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Araştırmanın Konusu **1**
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önem **2**
1.3. Materyal ve Yöntem **3**
1.4. Literatür Özetleri **6**
2. OSMANLI SARAY HALILARI HAKKINDA GENEL BİLGİ **10**
2.1. Osmanlı Saray Halıları Dönemi **10**
2.2. Osmanlı Saray Halılarının Genel Özellikleri **13**
2.3. Osmanlı Saray Geleneğinde Ehl-i Hiref Teşkilatı **29**
2.4. Osmanlı Saray Halılarının Motif ve Kompozisyon Özellikleri **35**
3. TEZHİP SANATI AÇISINDAN İNCELENEN OSMANLI SARAY HALILARI (KATALOG) **59**
4. OSMANLI SARAY HALILARININ MOTİF KOMPOZİSYONUNUN TEZHİP SANATI AÇISINDAN İNCELENMESİNE İLİŞKİN BULGULAR VE ANALİZLER **212**
5. ARAŞTIRMA BULGULARINA DAYANAN ÖZGÜN TASARIMLAR **253**
6. SONUÇ **259**
7. KAYNAKÇA **262**

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Karamemi'nin hasbahçe çiçekleriyle, kendine hâs üslubuyla işlediği ruganî kitap kabı bezemesi (Atasoy, 2002: 214). 25

Fotoğraf 2: Şahkulu'na ait bir eser (Temurçin, 2016: 13).....26

Fotoğraf 3: Divan-ı Hâzik isimli eserin kabı (Atasoy, 2002: 192).....26

Fotoğraf 4: Yazı altlığının ön yüz bezemesi (Duran, 2008. 91).....27

Fotoğraf 5: Serlevha Tezhibi (Duran, 2008. 180).....27

Fotoğraf 6: Sultan Ahmed 24 Yazma Eser, Serlevha Tezhibi (Özemir, 2010: 134). 28

Fotoğraf 7: Dîvân-ı Muhibbî'den sayfa süslemeleri (Temurçin, 2016: 14). 28

Fotoğraf 8: Madalyonlu İran halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O67221/carpet-unknown/, 04-07-2019). 30

Fotoğraf 9. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Washington Corcoran Art Gallery (Yetkin, 1991:118). 33

Fotoğraf 10. Osmanlı saray halısı (https://www.rugtracker.com/2012/11/, 25.05.2019). 33

Fotoğraf 11. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, San Gimignano, MuseoCivico (Yetkin, 1991:119). 34

Fotoğraf 12. Osmanlı masa örtüsü, 16. yüzyıl (http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/, 23.05.2019). 34

Fotoğraf 13. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl ilk yarısı, Floransa, bir antikacıda (Yetkin, 1991:121). 36

Fotoğraf 14. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyılın ilk yarısı, Londra Victoria and Albert Museum (Yetkin, 1991: 122). 36

Fotoğraf 15. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyılın ilk yarısı, Londra Victoria and Albert Museum (http://collections.vam.ac.uk/item/O67290/carpet-unknown/, 23.05.2019).....37

Fotoğraf 16. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyılın ilk yarısı, Londra Victoria and Albert Museum (http://collections.vam.ac.uk/item/O67290/carpet-unknown/, 23.05.2019).....37

Fotoğraf 17. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Berlin Staatliche Museen (1945'te yanmış) (Yetkin, 1991: 123). 39

Fotoğraf 18. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Victoria and Albert Museum (https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/, 23.05.2019).....39

Fotoğraf 19. Osmanlı saray halı detayı, 16. yüzyıl, Victoria and Albert Museum (https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/, 23.05.2019).....40

Fotoğraf 20. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Berlin Staatliche Museen (1945'te yanmış) (Yetkin, 1991: 125). 40

Fotoğraf 21. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Berlin Staatliche Museen, Kurt Erdmann, "700 Years of Oriental Carpets" (http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/bode_ottoman_cairene_carpet_berlin_museum_war_loss.htm, 25.05.2019). 41

Fotoğraf 22. Bir cilt kapağı, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi (Yetkin, 1991: 126). 41

Fotoğraf 23. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl, Düsseldorf, Kunstsammlungen der Stadt (Yetkin, 1991: 127). 43

Fotoğraf 24. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl, evvelce Münih, L. Bernheimer Koleksiyonu'nda idi (Yetkin, 1991: 128). 43

Fotoğraf 25. Osmanlı Saray Halısının sonradan reproduction olarak dokunmuş örneği, (http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/the_willy_von_dirksen_cairene_ottoman_carpet.htm, 25.05.2019). 44

Fotoğraf 26. Osmanlı Saray Halısının sonradan yapılmış hali detay, (http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/the_willy_von_dirksen_cairene_ottoman_carpet.htm, 25.05.2019). 44

Fotoğraf 27. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl, Münih, L. Bernheimer Koleksiyon (Yetkin, 1991: 129). 45

Fotoğraf 28. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Viyana, Prens Paar Koleksiyonu (Yetkin, 1991: 131). 45

Fotoğraf 29. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Viyana Museum für Angewandte Kunst (Yetkin, 1991: 131). 46

Fotoğraf 30. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl. Avusturya Uygulamalı Sanat Müzesi (MAK) (http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/cairene_ottoman_carpet_austria_museum_of_applied_art.htm, 25.05.2019).....47

Fotoğraf 31. Osmanlı Saray halısı detay, (http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/cairene_ottoman_carpet_austria_museum_of_applied_art.htm, 25.05.2019)…….....47

Fotoğraf 32. Osmanlı Saray halısı detay, (http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/cairene_ottoman_carpet_austria_museum_of_applied_art.htm, 25.05.2019).....48

Fotoğraf 33. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Washington Textile Museum (Yetkin, 1991: 132). 48

Fotoğraf 34. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl sonu, İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Aslanapa, 1987: 138).....51

Fotoğraf 35. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl sonu (http://www.azerbaijanrugs.com/cairene-ottoman/cairene_cartouche_rug_ahmet_ertug.htm, 25.05.2019).....51

Fotoğraf 36. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Londra, Victoria and Albert Museum (Yetkin, 1991: 135). 52

Fotoğraf 37. Osmanlı Saray halısı detay (http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/, 23.05.2019).....52

Fotoğraf 38. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Londra, Victoria and Albert Museum (http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/, 23.05.2019).....53

Fotoğraf 39. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Paris, Museédes Art Décoratifs (Day, 1996: 83). 54

Fotoğraf 40. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Yetkin, 1991).....54

Fotoğraf 41. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Washington, Textile Museum (Yetkin, 1991: 136). 55

Fotoğraf 42. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Washington, Textile Museum (Yetkin, 1991: 136). 55

Fotoğraf 43. Osmanlı saray halısı, 16. Yüzyıl (https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/, 23.05.2019).....56

Fotoğraf 44. Osmanlı saray halısını kopya eden bir Polonya halısı, Kretkowski ve Guldensztern arması ile Münih, BayerischesNationalMuseum(Yetkin, 1991: 136). 58

Fotoğraf 45. Doistau-Ballard mihraplı Osmanlı halısı (Wild vd., 2007: 87). 61

Fotoğraf 46. Pollak düz zeminli mihraplı Osmanlı halısı (Wild vd., 2007: 85). 66

Fotoğraf 47. Bode sivri kemerli madalyonlu mihraplı Osmanlı halısı (Wild vd., 2007: 88). 72

Fotoğraf 48. Çintemanili Osmanlı halısı (https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet /, 23.05.2019).....78

Fotoğraf 49. Lessing düz zeminli, mihraplı Osmanlı halısı (Wild vd., 2007: 115).....85

Fotoğraf 50. Osmanlı saray halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05. 2019).....90

Fotoğraf 51. Osmanlı saray halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05. 2019).....91

Fotoğraf 52. Osmanlı saray halısı detay (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05. 2019).....92

Fotoğraf 53. Osmanlı saray halısı detay (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05. 2019).....92

Fotoğraf 54. Osmanlı saray halısı detay (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05. 2019).....93

Fotoğraf 55. Osmanlı saray halısı detay (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05. 2019).....93

Fotoğraf 56. Osmanlı saray halısı detay (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05. 2019).....94

Fotoğraf 57. Osmanlı saray halısı detay (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05. 2019).....94

Fotoğraf 58. Osmanlı saray halısı detay (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05. 2019).....95

Fotoğraf 59. Osmanlı saray halısı detay (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05.2019).....95

Fotoğraf 60. Osmanlı Saray halısı (Day, 1996: 83). 101

Fotoğraf 61. Osmanlı saray halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/, 23.05.2019).....107

Fotoğraf 62. Osmanlı saray halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/, 23.05.2019).....108

Fotoğraf 63. Osmanlı saray halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/, 23.05.2019).....108

Fotoğraf 64. Osmanlı saray halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/, 23.05.2019).....109

Fotoğraf 65. Osmanlı saray halısı (https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/, 23.05.2019).....115

Fotoğraf 66. Osmanlı saray halısı detayı (https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/, 23.05.2019).....116

Fotoğraf 67. Osmanlı saray halısı detayı (https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/, 23.05.2019).....116

Fotoğraf 68. Osmanlı saray halısı detayı (https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/, 23.05.2019).....117

Fotoğraf 69. Osmanlı saray halısı detayı (https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/, 23.05.2019).....117

Fotoğraf 70. Osmanlı saray halısı detayı (https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/, 23.05.2019).....118

Fotoğraf 71. Osmanlı saray halısı detayı (https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/, 23.05.2019).....118

Fotoğraf 72. Osmanlı saray halısı üzerinden renk skalası karşılaştırılması (https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/, 23.05.2019). 119

Fotoğraf 73. Osmanlı saray masa halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/, 23.05.2019).....126

Fotoğraf 74. Osmanlı saray masa halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/, 23.05.2019).....127

Fotoğraf 75. Osmanlı saray masa halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/, 23.05.2019). 127

Fotoğraf 76. Osmanlı saray masa halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/, 23.05.2019). 128

Fotoğraf 77. Osmanlı saray halısı detay (https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/, 23.05.2019).....135

Fotoğraf 78. Osmanlı saray halısı detay (https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/, 23.05.2019).....136

Fotoğraf 79. Osmanlı saray halısı detay (https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/, 23.05.2019).....136

Fotoğraf 80. Osmanlı saray halısı detay (https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/, 23.05.2019).....137

Fotoğraf 81. Osmanlı saray halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O67290/carpet-unknown/, 23.05.2019).....143

Fotoğraf 82. Osmanlı saray halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O67290/carpet-unknown/, 23.05.2019).....144

Fotoğraf 83. Osmanlı saray halısı (https://collections.vam.ac.uk/item/O122072/carpet/, 23.05.2019).....149

Fotoğraf 84. Osmanlı saray halı detayı (https://collections.vam.ac.uk/item/O122072/carpet/, 23.05.2019).....150

Fotoğraf 85. Osmanlı saray halı detayı (https://collections.vam.ac.uk/item/O122072/carpet/, 23.05.2019).....150

Fotoğraf 86. Osmanlı saray halı detayı (https://collections.vam.ac.uk/item/O122072/carpet/, 23.05.2019).....151

Fotoğraf 87. Hereke halısı (Arslan, 2015: 151). 155

Fotoğraf 88. Hereke halısı (Arslan, 2015: 153). 160

Fotoğraf 89. Kumkapı halısı (Arslan, 2015: 169).....165

Fotoğraf 90. Kumkapı halısı (Arslan, 2015: 189).....170

Fotoğraf 91. Kumkapı halı detayı(Arslan, 2015: 108). 171

Fotoğraf 92. Kumkapı halısı detay (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim 2018). 171

Fotoğraf 93. Kumkapı halısı detay (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim 2018). 172

Fotoğraf 94. Kumkapı halısı detay (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim 2018). 172

Fotoğraf 95. Kumkapı halısı (Arslan vd., 2015: 165).....178

Fotoğraf 96. Kumkapı halısı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, 2018). ...179

Fotoğraf 97. Kumkapı halı detayı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, 2018). 180

Fotoğraf 98. Kumkapı halısı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim, 2018). 185

Fotoğraf 99. Kumkapı halısı detayı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim, 2018). 186

Fotoğraf 100. Kumkapı halısı detayı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim, 2018). 186

Fotoğraf 101. İran halısı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019)..... 194

Fotoğraf 102. İran halı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 195

Fotoğraf 103. İran halısu detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 196

Fotoğraf 104. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 196

Fotoğraf 105. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 197

Fotoğraf 106. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 197

Fotoğraf 107. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 198

Fotoğraf 108. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 198

Fotoğraf 109. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 199

Fotoğraf 110. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 199

Fotoğraf 111. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 200

Fotoğraf 112. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 200

Fotoğraf 113. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 201

Fotoğraf 114. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 202

Fotoğraf 115. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 203

Fotoğraf 116. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 203

Fotoğraf 117. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 204

Fotoğraf 118. İran halısı detayı (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019). 204

Fotoğraf 119. Raport desen olarak uygulanmış Osmanlı Saray halısı. 213

Fotoğraf 120. Raport desen olarak uygulanmış Hereke halısı. 215

Fotoğraf 121. Ali Üsküdârî'ye ait yazı altlığının ön yüz bezemesi (Duran, 2008: 91). 216

Fotoğraf 122. Ali Üsküdârî'ye ait desen (Duran, 2008: 46). 217

Fotoğraf 123. Topkapı Sarayı sünnet odası dış cephesinde bulunan saz üslubu pano (Çiftçi, 2018: 11). 219

Fotoğraf 124. Madalyonlu Saray halısı. 223

Fotoğraf 125. Karamemi'nin yaptığı zahriye sayfaları (Kızıldağ Atila, 2002: 164). 225

Fotoğraf 126. Murakka kabının iç bezemesi (Duran, 2008: 73). 226

Fotoğraf 127. Bulut motifinin halıdaki örneği. 228

Fotoğraf 128. Bahar dallarının halıdaki örneği. 228

Fotoğraf 129. Rumi motifinin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 33). 229

Fotoğraf 130. Bulut motifinin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 42). 230

Fotoğraf 131. Yarı üsluplaştırılmış motiflerin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 41). 230

Fotoğraf 132. Hatayi grubu motifinin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 23). 231

Fotoğraf 133. Hayvan motiferinin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 62). 231

Fotoğraf 134. Çintemeani ve yarı stilize motiflerin kullanıldığı madalyon. 232

Fotoğraf 135. Rumi ve hatayi grubu motiflerin kullanıldığı şemse (Sayın, 2015: 220). 233

Fotoğraf 136. Hatayi grubu motiflerin kullanıldığı şemse (Duran, 2008: 73). 233

Fotoğraf 137. Hatayi grubu motifler ve bulut motifinin kullanıldığı şemse (Duran, 2008: 72) . 234

Fotoğraf 138. Rumi motifinin kullanıldığı şemse (Duran, 2008: 77). 234

Fotoğraf 139. Yarı stilize motiflerin kullanıldığı şemse (Duran, 2008: 30). 234

Fotoğraf 140. İran halısının ince bordür detayı (dış kısım)..... 236

Fotoğraf 141. Tezhipli eserin ince bordür detayı (Sayın, 2015: 197)..... 237

Fotoğraf 142. Tezhipli eserin ince bordür detayı (Sayın, 2015: 294)..... 237

Fotoğraf 143. Tezhipli eserin ince bordür detayı (Derman, 2009: 358)..... 237

Fotoğraf 144. Tezhipli eserin ince bordür detayı (Duran, 2008: 91). 237

Fotoğraf 145. Madalyonlu İran halısının kitabeli zencerek geniş bordür detayı. 238

Fotoğraf 146. Tek mihraplı kumkapı halısının geniş bordür detayı. 240

Fotoğraf 147. Tezhiplerin kenarsuyu detayı (Derman, 2009: 358)..... 242

Fotoğraf 148. Tezhiplerin kenarsuyu detayı (Derman, 2009: 356)..... 242

Fotoğraf 149. Tezhiplerin kenarsuyu detayı (Özemir, 2010: 72)..... 242

Fotoğraf 150. Tezhiplerin kenarsuyu detayı (Özemir, 2010: 102)..... 242

Fotoğraf 151. Madalyonlu saray halısının sedef detayı. 243

Fotoğraf 152. Tezhiplerdeki iplik detayı (Sayın, 2015: 197)..... 244

Fotoğraf 153. Madalyonlu iran halısı zemin detayı. 246

Fotoğraf 154. Çift mihraplı saray halısı zemin detayı. 250

Fotoğraf 155. Tezhiplerin zemin detayı (Derman, 2009: 358). 250

Fotoğraf 156. Tezhiplerin zemin detayı (Sayın, 2015: 201). 251

Fotoğraf 157. Tezhiplerin zemin detayı (Sayın, 2015: 195). 251

Fotoğraf 158. Tezhiplerin zemin detayı (Duran, 2008: 60)..... 251

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1. Sine düğümü sağa doğru (Aslanapa, 1987: 212).....31

Çizim 2. Sine düğümü sola doğru (Aslanapa, 1987: 212).....31

Çizim 3. Doistau-Ballard mihraplı Osmanlı halısının şablonu. 62

Çizim 4. Doistau-Ballard mihraplı Osmanlı halısının helezon şeması.....63

Çizim 5. Doistau-Ballard mihraplı Osmanlı halısının kompozisyon düzeni.....64

Çizim 6. Pollak düz zeminli mihraplı Osmanlı halısının şablonu. 67

Çizim 7. Pollak düz zeminli mihraplı Osmanlı halısının helezon şeması.....68

Çizim 8. Pollak düz zeminli mihraplı Osmanlı halısının kompozisyon düzeni.....69

Çizim 9. Bode sivri kemerli madalyonlu mihraplı Osmanlı halısının şablonu. 73

Çizim 10. Bode sivri kemerli madalyonlu mihraplı Osmanlı halısının helezon şeması.....74

Çizim 11. Bode sivri kemerli madalyonlu mihraplı Osmanlı halısının kompozisyon düzeni....75

Çizim 12. Çintemanili Osmanlı halısının şablonu. 79

Çizim 13. Çintemanili Osmanlı halısının helezon şeması. 80

Çizim 14. Çintemanili Osmanlı halısının kompozisyon düzeni. 81

Çizim 15. Çintemanili Osmanlı halı madalyonunun helezon şeması. 82

Çizim 16. Çintemanili Osmanlı halı madalyonunun kompozisyon düzeni. 83

Çizim 17. Lessing düz zeminli, mihraplı Osmanlı halısının şablonu. 86

Çizim 18. Lessing düz zeminli, mihraplı Osmanlı halısının helezon şeması. 87

Çizim 19. Lessing düz zeminli, mihraplı Osmanlı halısının kompozisyon düzeni. 88

Çizim 20. Osmanlı saray halısı şablonu. 96

Çizim 21. Osmanlı saray halısı helezon şeması. 97

Çizim 22. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni. 98

Çizim 23. Osmanlı saray halı madalyonunun kompozisyon düzeni. 99

Çizim 24. Osmanlı Saray halısı şablonu. 102

Çizim 25. Osmanlı Saray halısı helezon şeması. 103

Çizim 26. Osmanlı Saray halısının kompozisyon düzeni. 104

Çizim 27. Osmanlı saray halı madalyonunun kompozisyon düzeni. 105

Çizim 28. Osmanlı saray halısı şablonu. 110

Çizim 29. Osmanlı saray halısı helezon şeması. 111

Çizim 30. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni. 112

Çizim 31. Osmanlı saray halısı şablonu. 120

Çizim 32. Osmanlı saray halısı helezon şeması. 121

Çizim 33. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni. 122

Çizim 34. Osmanlı saray halı madalyonunun kompozisyon şeması. 123

Çizim 35. Osmanlı saray masa halısı şablonu. 129

Çizim 36. Osmanlı saray masa halısı helezon şeması. 130

Çizim 37. Osmanlı saray masa halısı kompozisyon düzeni. 131

Çizim 38. Osmanlı saray masa halısı yan kanatlarının helezon şeması. 132

Çizim 39. Osmanlı saray masa halısı kompozisyon düzeni. 133

Çizim 40. Osmanlı saray halısı şablonu. 138

Çizim 41. Osmanlı saray halısı helezon şeması. 139

Çizim 42. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni. 140

Çizim 43. Osmanlı saray halısı madalyonunun kompozisyon düzeni. 141

Çizim 44. Osmanlı saray halısı şablonu. 145

Çizim 45. Osmanlı saray halısı helezon şeması. 146

Çizim 46. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni. 147

Çizim 47. Osmanlı saray halısı helezon şeması. 152

Çizim 48. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni. 153

Çizim 49. Hereke halısı şablonu. 156

Çizim 50. Hereke halısı helezon şeması. 157

Çizim 51. Hereke halısı kompozisyon düzeni. 158

Çizim 52. Hereke halısı şablonu. 161

Çizim 53. Hereke halısı helezon şeması. 162

Çizim 54. Hereke halısı kompozisyon düzeni. **163**

Çizim 55. Kumkapı halısı şablonu. **166**

Çizim 56. Kumkapı halısı helezon şeması. **167**

Çizim 57. Kumkapı halısı kompozisyon düzeni. **168**

Çizim 58. Kumkapı halısı şablonu. **173**

Çizim 59. Kumkapı halısı helezon şeması. **174**

Çizim 60. Kumkapı halısı kompozisyon düzeni **175**

Çizim 61. Kumkapı halısı kenar suyunun kompozisyon düzeni. **176**

Çizim 62. Kumkapı halısı şablonu. **181**

Çizim 63. Kumkapı halısı helezon şeması. **182**

Çizim 64. Kumkapı halısı kompozisyon düzeni. **183**

Çizim 65. Kumkapı halısı şablonu. **187**

Çizim 66. Kumkapı halısı helezon şeması. **188**

Çizim 67. Kumkapı halısı kompozisyon düzeni. **189**

Çizim 68. İran halısı şablonu. **205**

Çizim 69. İran halısı madalyonunun helezon şeması. **206**

Çizim 70. İran halısı madalyonunun kompozisyon düzeni. **207**

Çizim 71. İran halısı köşe göbek ve ince bordür kompozisyon düzeni. **208**

Çizim 72. İran halısı geniş bordür kompozisyon düzeni **209**

Çizim 73. İran halısı kandil kompozisyon düzeni. **210**

Çizim 74. İran halısı kandil kompozisyon düzeni. **211**

Çizim 75. Raport desen olarak uygulanmış Osmanlı Saray halısı kompozisyon düzeni. **214**

Çizim 76. Madalyonlu raport desen olarak uygulanmış Osmanlı Saray halısı kompozisyon düzeni. **214**

Çizim 77. Raport desen olarak uygulanmış Hereke halısının kompozisyon düzeni. **215**

Çizim 78. Tek mihraplı halı şablonları. **218**

Çizim 79. Çift mihraplı halı şablonları. **219**

Çizim 80. Şemse formunda göbekli saray halısı şablonu. **220**

Çizim 81. Dikdörtgen formda göbekli saray halısı şablonu. 221

Çizim 82. Daire formunda göbekli saray halısı şablonu. 221

Çizim 83. Motiflerden oluşturulmuş göbekli saray halısının helezon şeması. 222

Çizim 84. Madalyonlu İran halısının madalyon şablonu. 222

Çizim 85. Madalyonlu Saray halısı kompozisyon düzeni 223

Çizim 86. Saray halısı madalyon örnekleri. 224

Çizim 87. Köşe göbekleri merkez madalyondan farklı halılalar. 225

Çizim 88. Yarı üsluplaştırılmış motiflerin halılardaki örneği. 227

Çizim 89. Rumi motifinin halıdaki örneği..... 227

Çizim 90. Çintemeni Motifinin halıdaki örneği. 227

Çizim 91. Hatayi grubu motiflerinin halıdaki örneği. 228

Çizim 92. Hayvan motiflerinin halıdaki örneği..... 229

Çizim 93. Kuş Motifinin halıdaki örneği..... 229

Çizim 94. Yarı stilize motiflerin kullanıldığı madalyon. 232

Çizim 95. Madalyonlu saray halısının ince bordür detayı. 235

Çizim 96. Madalyonsuz saray halısının ince bordür detayı. 235

Çizim 97, Madalyonsuz saray halısının ince bordür detayı. 235

Çizim 98. Hereke halısının ince bordür detayı. 235

Çizim 99. İran halısının ince bordür detayı (iç kısım). 236

Çizim 100. Mihraplı saray halısının ince bordür detayı. 236

Çizim 101. Mihraplı kumkapı halısının ince bordürlerinin detayı..... 236

Çizim 102. Madalyonlu saray halısının geniş bordür detayı 238

Çizim 103. Madalyonlu saray halısının tek iplik geniş bordür detayı. 238

Çizim 104. Madalyonlu saray halısının geniş bordür detayı. 238

Çizim 105. Tek mihraplı saray halısının geniş bordür detayı..... 239

Çizim 106. Çift mihraplı saray halısının geniş bordür detayı..... 239

Çizim 107. Çift mihraplı kumkapı halısının geniş bordür detayı. 240

Çizim 108. Çift mihraplı kumkapı halısının geniş bordür detayı. 240

Çizim 109. Raport desenli saray halısının geniş motif detayı. 241

Çizim 110. Raport desenli saray halısının geniş motif detayı. 241

Çizim 111. Raport desenli saray halısının geniş motif detayı. 241

Çizim 112. Raport desenli hereke halısının geniş motif detayı. 241

Çizim 113. Raport desenli kumkapı halısının geniş motif detayı 242

Çizim 114. Madalyonlu saray halısının sedef detayı. 243

Çizim 115. İran halısının sedef detayı. 243

Çizim 116. Raport desenli saray halısındaki sedef örneği. 243

Çizim 117. Raport desenli hereke halısındaki sedef örneği 244

Çizim 118. Raport desenli hereke halısındaki sedef örneği. 244

Çizim 119. Mihraplı saray halısındaki sedef örneği. 244

Çizim 120. Madalyonlu saray halısı zemin detayı 245

Çizim 121. Madalyonlu saray halısı zemin detayı 245

Çizim 122. Raport desen saray halısı zemin detayı. 246

Çizim 123. Raport desen hereke halısı zemin detayı 247

Çizim 124. Raport desen hereke halısı zemin detayı 247

Çizim 125. Raport desen kumkapı halısı zemin detayı. 248

Çizim 126. Tek mihraplı saray halısı zemin detayı. 248

Çizim 127.Tek mihraplı saray halısı zemin detayı. 249

Çizim 128. Çift mihraplı saray halısı zemin detayı. 249

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Yüzyıllar boyunca çok geniş bir alana yayılmış olan Türkler; farklı toplum ve medeniyetlerle kurmuş oldukları sanat ilişkileriyle bugün zengin bir kültür ve sanat hazinesine sahiptir. Bu sanat hazinelerinden birisi de Türk halı sanatıdır. Halı, çok eskiden beri göçebe çadırından, kentte bir konağa, köy evinden, saraya Türk insanının vazgeçilmez bir eşyası olmuştur.

Türk halı sanatının tarihsel gelişimi göz önüne alındığında, halıcılığın etken iki kaynaktan beslendiği söylenmektedir. Birinci kaynak, kırsal alanda yaşayan, göçebe geleneğin uzantısı olarak gelişen ve üretenin günlük gereksinimi için yapılan yöresel halıcılık, diğeri ise saray ve çevresinin gereksinimi için yapılan saray halıcılığıdır. Saraylar, halıların en güzellerinin, en iyi malzeme ve en iyi işçilik ile dokunanlarının bir arada bulundukları mekânlardır. 19. yüzyıla kadar Osmanlı sarayları için gerekli olan halılar, saraya bağlı olan sanatkârlar tarafından desenleri çizilerek dokutulmakta, saraya bağlı atölyelerde üretilmektedir. Saray için ve saray kontrolünde dokunan ve kendisine has bir üslubu olan Osmanlı Saray Halıları Türk Halı Sanatı içinde önemli bir yere sahiptir.

Osmanlı Saray Halıları, Türk sanatında Anadolu halılarının klasik şekillerinin yanında, 16.yüzyılın ortalarından itibaren teknik ve kompozisyon bakımından tamamıyla farklı bir grup olmasıyla dikkat çekerler. Bu halılarda; 16. yüzyıl İran halı sanatından ilham alınmış sivri kıvrık hançer yapraklar, palmet (tepelik) şekilleri ve madalyonlar tipik bir Türk üslubunda natüralist lale, sümbül, karanfil çiçekleri ile birleştirilerek yeni bir desen dünyası ortaya konmuştur (Yetkin, 1991: 116).

Saray halılarının kurgusu ve düzeni daha sonraki dönemlerde üretilen halılara kaynaklık etmiştir. Hatta Hereke halıları, Kumkapı halıları Osmanlı Saray Halılarının uzantısı olarak günümüze gelmiştir.

"Osmanlı Saray Halıları Kompozisyonunun Tezhip Sanatı açısından incelenmesi ve özgün tasarımlar olarak yeniden yorumlanması" çalışma kapsamında ele alınmıştır. Araştırmada sadece saray halıları değil, saray halıları döneminin

uzantısı olarak aynı ekolün devamı, türevi niteliğinde olan Hereke halıları, Arkas koleksiyonundaki halılar ve karşılaştırma bakımından 1 adet İran halısı da ele alınmıştır. Osmanlı Saray halıları özelliği taşıyan bu halıların tezhip sanatında kullanılan motifleri içeren en yakın 20 örneği kaynaklardan seçilerek kataloğa alınmıştır. Çalışmada seçilen halılar plastik ve yapısal incelenmesi üzerinden değerlendirilmiştir. Halılıların özellikleri, sınıflandırılması, envanterlenmesi, halıların kompozisyon düzenleri ve motif çizimleri üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak ise, bu halıların kompozisyon bulgularına dayanan özgün tasarımların yapılması esas alınmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Osmanlı Saray halıları ile ilgili şimdiye kadar yapılan araştırmalar incelendiğinde halı sanatı geleneğinin oluşumu ve gelişimi hakkında birçok yayın bulunduğu, fakat tezhip sanatı açısından hiç değerlendirilmediği aynı zamanda özgün tasarımların yapılmamış olduğu görülmüştür. Bu nedenle, Osmanlı Saray Halılarının tezhip sanatı açısından incelemek gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada devrinin sanat özelliğini yansıtan saray halılarının ve saray geleneğini yansıtan Hereke, Kumkapı ve 1 adet İran halısının teknik özellikleri, kullanılan malzeme, motif, motif analizi, renk, kompozisyon gibi detaylarıyla incelenerek, gerekli değerlendirmelerin yapılması amaçlanmıştır. Araştırmada, dönem üslubunu yansıtan örneklerin çizimleri yapılarak, detaylı değerlendirmeler ışığında tezyînî özelliklerinin belirlenmesi ve desen analizleri ile yeniden yorumlanmasıyla özgün tasarımların oluşturularak geleceğe aktarılması hedeflenmektedir.

Osmanlı saray halılarının tasarlandığı nakkaşhane de aynı zamanda tezhip sanatı da uygulanmaktadır. Özellikle İran'dan gelen sanatçılarla madalyon ve bitkisel motiflerin kullanılması halı sanatına yansımıştır. Bu nedenle saray halı sanatında görülen motiflerin tezhip sanatı açısından değerlendirilmesi ve araştırmalarının yapılması önem taşımaktadır.

Türk halı sanatı için önemli bir grubu oluşturan Osmanlı Saray Halıları ve saray ekolünü yansıtan halılar, tezhip sanatı açısından çok zengin örneklere sahiptir.

Saray halıları tasarımlarındaki zenginlik ve renk uyumu açısından son derece etkileyicidir. Bundan dolayı, saray halılarının tasarım özelliklerini belgelemek, rapor oluşturmak, gelecek araştırmalara yön vermek ve katkı sağlamak, kültürümüze ait halı sanatına dair yapılan çalışmalara dikkat çekmek ve özgün tasarımların oluşturulması açısından önemlidir.

1.3. Materyal ve Yöntem

Araştırmaya konu kapsamındaki yazılı ve görsel ögeler taranarak, konu ile ilgili kaynaklar belirlenerek başlanmıştır. Konuyla ilgili kitaplar, dergiler, kataloglar, makaleler ve bildiriler incelenmiştir.

Osmanlı saray halıları Türk halı sanatı içinde farklı bir üsluba sahiptir. Tezhip sanatı ile önemli ortak özellikler taşımaktadır. Çalışma konusu belirlendikten sonra bugün müzelerde ve çeşitli kataloglarda karşımıza çıkan Osmanlı saray halıları tespit edilmiştir. Bu halıların uzantısı niteliğinde üretilmiş ve günümüze ulaşabilen örnekler olan Hereke ve Kumkapı halıları da tezhip sanatı açısından önemli veriler içerdiğinden ve benzer motif ve kompozisyon zenginliğine sahip olduğundan çalışma kapsamına alınmıştır. Bu halıların günümüze ulaşılabilen örneklerine çeşitli kataloglar ve sergiler aracılığıyla ulaşılmıştır. Bu noktada Arkas Holding Türkiye'de değerli sanat eserlerinin korunması ve tanıtılması için çeşitli etkinlikler yapmakta, kataloglar ve sergiler aracılığı ile bünyesindeki sanat eserlerini izleyicilerle paylaşmaktadır. Arkas Holding bünyesinde Ermeni asıllı ustalar tarafından Osmanlı saray halı geleneğinin devamı şeklinde üretilmiş olan Hereke ve Kumkapı halıları mevcuttur. Arkas Holdingin açmış olduğu sergi ve basılı kataloglar aracılığıyla bu eserlere ulaşılmış ve çalışma kapsamında ele alınmıştır.

İran'da madalyon şeması minyatürlü yazmaların tezhipli sayfalarından halı sanatına geçerek 16. yüzyıl Tebriz halılarında önemli rol oynamıştır. Tebriz'in Türkler tarafından fethinden sonra madalyon şeması fikir olarak Türk halılarına da girmiştir (Aslanapa, 1987: 103). Böylece İran halılarında görülen madalyonlar saray halılarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle İran halılarından Osmanlı saray halıları ile benzer özelliklere sahip olan bir örnek çalışma kapsamında ele alınmıştır. Victoria and Albert müzesinin arşivinde bulunan İran halısı tezhip sanatı açısından da önemli bulgular içermektedir. Aynı zamanda bu farklı halı grupları arasında karşılaştırmalara yer verilmiştir.

Halı örnekleri basılmış kaynaklar, kataloglar, müze koleksiyonları ve konu ile ilgili açılmış koleksiyon sergilerinden seçilip ele alınmıştır. Halı tarihçesini anlatan kitaplarda rastladığımız, dünyada sınırlı sayıda korunduğunu bildiğimiz önemli örneklere bazı özel firmaların koleksiyonlarında ve Victoria and Albert müzesinde rastlanmıştır.

Araştırmada 13 adet Saray halısı, 4 adet Kumkapı halısı, 2 adet Hereke halısı ve 1 adet İran halısı incelenmiştir. Bu halılar arasından tezhip sanatında kullanılan motiflere en yakın olan temsili 20 örnek seçilmiştir. Örnekler basılmış kaynaklar, kataloglar, müze koleksiyonları ve konu ile ilgili açılmış koleksiyon sergilerinden seçilip ele alınmıştır. Kataloglardaki örnekler bilgisayar ortamında taranarak incelenmiştir. Sergide bulunan halıların fotoğrafları çekilmiştir fakat sergi alanında kullanılan spot ışıkları, hem renklerin tespitinde hem de fotoğraf çekiminde olumsuz bir etki meydana getirmiştir. Tespit edilen örnekler gözlenebilir özellikleri açısından gözlem fişleri aracılığıyla incelenmiştir. Örneklerin tezhip sanatı açısından motif ve kompozisyon düzeni ele alınarak incelenmesinden dolayı, gözlem fişlerinde teknik özelliklerine detaylı olarak yer verilmemiştir.

Halıların kompozisyonları analiz edilip, aşamalı şekilde detaylı çizimleri yapılmıştır. Desenler çizilirken motiflerin düzeltilmesi yoluna gidilmemiş, olduğu gibi birebir çizilmiştir. Çizilen halı desenleri tezhip sanatı açısından değerlendirilerek, halılarda kullanılan motif ve kompozisyon düzeninin tezhip yorumu ile 5 tane özgün tasarım hazırlanmıştır.

Çalışma yedi ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın konusu, araştırmanın amacı ve önemi, materyal yöntem ve literatür özetleri olmak üzere dört alt başlıkta ele alınmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde Osmanlı Saray Halıları hakkında genel bilgi verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde tezhip sanatı açısından incelenen yirmi halı örneği tanımlanmış ve bilgileri kaydedilmiştir. Her bir katalog aşağıda verilen tablodaki ölçütlere göre incelenmiştir. Bu çizimler yapılırken tezyinatta uygulanan kompozisyon ve motif düzenleri dikkate alınmıştır.

Örnek No :

Fotoğraf No :

Çizim No :

Boyutları

En :

Boy :

Ait olduğu koleksiyon :

Tarihi :

Kullanılan Malzeme

Atkı :

Çözgü :

İlme ipi :

Kullanılan Renkler :

Kullanılan Motifler :

Kompozisyon ve Desen Özellikleri :

Katalogda Osmanlı Saray Halılarının kompozisyon ve desen özellikleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Saray halılarının eskiz çizimleri yapılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Osmanlı Saray Halılarının motif kompozisyonunun tezhip sanatı açısından değerlendirilmesine ilişkin bulgular ve analizler yapılmıştır. Beşinci bölümde araştırma bulgularına dayanan 7 tane özgün tasarım ortaya çıkarılmıştır. Altıncı bölümde ise genel olarak sonuç kısmına yer verilmiştir. Kullanılan kaynakların sunulduğu kaynakça ile çalışma tamamlanmıştır.

1.4. Literatür Özetleri

Araştırmada, konusunu oluşturan Saray Halıları ile ilgili kaynaklar belirlenmeye çalışılmıştır. Kaynak taraması sonrası Saray halılarının motif, renk, kompozisyon, tarihlendirme ve Saray halılarının tarihi süreci hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Osmanlı Saray halıları konusunda yazılmış kitaplara, makalelere, tezlere ulaşılmıştır. Saray halıları ve halı sanatı ile ilgili yapılmış ve ulaşabildiğimiz eserler arasında kronolojik olarak önce kitaplar, sonra makaleler daha sonra bildiri ve tezler verilmiştir.

KİTAPLAR

Aslanapa, Oktay (1987). *Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı*, İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık. Yazar geçmişten günümüze Türk halıcılığını ele almıştır. Kitap; Erken Devir Halı Sanatı, Selçuklu Halıları, Hayvanlı Halılar, Osmanlı Devri Halıları, XVI. ve XVII. Yüzyıl Klasik Devir Halı Sanatı, Seccadeler, Hereke Halı ve Seccadeleri başlıklarından oluşmaktadır. XVI. ve XVII. Yüzyıl Klasik Devir Halı Sanatı başlığı altında "Saray Halılarına" yer verilmiş ve Saray Halılarının renk, teknik, desen, kompozisyon, motif ve tarihi gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir. Kitap görsel örneklerle desteklenmiş ve halı dokumada kullanılan düğüm çeşitleri üzerinde durulmuş, günümüze kadar Türk halı sanatının değerlendirmesi yapılmıştır.

Arslan, Sevim, Çokay, M. Önder, Küçükerman, Önder, Önder, Altuğ ve Unustası, Müjde (2015). *Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı 1834-1930.* İstanbul: Arkas Sanat Merkezi. Kitap, Arkas Koleksiyonunda yer alan, 1830'lardan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar olan sürede, Osmanlı sarayı çevresi için üretilmiş ve sonrasında saray geleneğini devam ettiren halıları ele almaktadır. Kaynakta çok sayıda farklı konu üzerinde makalelere yer verilmiştir.

Birol, İnci Ayan ve Derman, F.Çiçek (2008). *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler.* İstanbul: Kubbealtı. Türk tezyîni sanatlarımızda kullandığımız motifler sınıflandırılmış ve bu motiflerin tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. Çok sayıda örneğe yer verilen kitapta motiflerin çizimleri de anlatılmıştır.

Day, Susan (1996). *Great Carpets Of The World.* New York: Thamesand Hudson.

Türkiye, Pers, Hindistan, İspanya, İngiltere, Fransa ve Amerika'ya kadar uzanan bu cilt, hem müzelerden hem de özel koleksiyonlardan her halının en iyi türlerini içeriyor. Osmanlı Saray Halıları da ayrı başlık altında incelenmiştir. Fotoğraflarla desteklenmiştir.

TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı. (2003). *Geçmişten Geleceğe Yaşatılan Gelenek Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikası.* İstanbul. Kaynakta, Osmanlı İmparatorluğunun ilk özel dokuma fabrikası olarak kurulan Hereke Fabrika-i Hümayunu kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır. Fabrikada üretilen kumaşlara yer verilmiştir.

Yetkin, Şerare (1991). *Türk Halı Sanatı* (2. Baskı).Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Bu kaynakta yazar, Türk halı sanatının Anadolu'daki gelişmesini 13.yüzyıldan 20. yüzyıla kadar kronolojik bir sıra takip ederek aktarmıştır. Bu sıra içerisinde, Osmanlı Saray Halı'larını da ele almış ve detaylı bir şekilde kitabında yer vermiştir. Yetkin, Saray Halılarının genel özelliklerini tespit etmeye çalışmıştır. Halıların genel formu ve renklerini de belirtmiştir.

MAKALELER

Çetintürk, Bige (1963). İstanbul'da XVI. Asır Sonuna Kadar Hâssa Halı San'atkârları, *Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri.* İstanbul: 715-731. Makalede Cemâat-i Kalîçebafân-ı Hâssa (halı dokunlar cemâati) ele alınmıştır. Cemaatteki sanatkârlar detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Deniz, Bekir (2005).Anadolu-Türk Halı Sanatı Kaynakları. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV-1,79-103. Makalede Türk halıcılığının Orta Asya'da başlayan var oluş hikâyesinin Anadolu'daki serüveni (macerası) ele alınmakta, Anadolu-Türk halıların Orta Asya halılarıyla benzer ve farklı yönleri, motiflerin ifade ettiği anlamlar ele alınıp değerlendirilmektedir.

Ergene, Celale (1992).Türk Saray Halıları. *Kültür ve Sanat Dergisi, 13,*26-27.

Makalede Türk halı tarihinden söz edilmekte ve ardından gelişim sürecinin son halkası olan Osmanlı saraya halılarına değinilmektedir. Osmanlı saray halılarının teknik ve desen farklılıklarından söz edilen makalede, Anadolu'ya katılan yeni bölgelerin etkileri anlatılmaktadır. Son olarak Osmanlı saray halılarının değişen ancak izlerini taşıyan özellikleriyle devamı olan Hereke halıcılığına da değinilmektedir.

Fazlıoğlu, Ayşe (2007).Osmanlı Saray Halıları; *Düğümün Son Halkası*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı. Makalede teknik ve süsleme unsurlarıyla Türk halı sanatında bir ilk olan Osmanlı saray halılarının etkileşim sürecini incelemekte ve saray halılarının ilk yapım yeri hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı sarayında halıcılar topluluğuna cemaat-i kaliçe-i bafan-ı hassa dendiğini bildirmektedir. Makalede, saray halıları motif, düğüm, renk, kompozisyon vb. gibi değerler açısından incelenmiştir. Hereke halı ve seccadelerinin ev sahibi denebilecek olan Milli Saraylar Halı Koleksiyonuna değinmektedir.19.yüzyılda kurulan Hereke halı fabrikasından söz edilmektedir. Bugün Milli Saraylar daire başkanlığına bağlı olan Hereke Fabrika-i Hümayun' unda 2006 yılından itibaren başlayan bir uygulamayla saray halı geleneğini günümüzde yaşatıldığı bilgisi verilmektedir.

Önder, Altuğ (2015). Feshane, Hereke ve Kumkapı Halılarının Tarihçesi, *Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı 1834-1930*, 99-113. Makalesinde Osmanlı saray ekolünü oluşturan Feshane, Hereke ve Kumkapı halıları hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Kumkapı halı üreticisi sanatçılar tek tek ele alınıp incelenmiştir.

Öztürk, Bahadır (2016).Tezgâhtan Saraya: Osmanlı Saray Halıları. *Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi, 16,* 122-127. Makalesinde Osmanlı Hanedanlığı' nın sarayları ve saray çevresinin ihtiyacı olan halıların hangi yollarla üretildiği anlatılmaktadır.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1986). Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defteri. *Belgeler, XI* (15), 23-76. Makalede Ehl-i Hiref-i Hassa yani saraya mensup sanatkârlardan bahsedilmiş ve sayıları bildirilmiştir.

Yaman, Bahattin (1996). 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilâtı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 3, 273- 292. Makalesinde Ehl-i Hiref kavramı ele alınmış, ehl-i hiref defterlerinden bahsedilmiştir. Ehl-i Hiref; Ehl-i Hiref'in bağlı bulunduğu kurum, ehl-i Hiref sanatkârlarının çalışma mekanları, Ehl-i Hiref'e sanatkâr alınması, Ehl-i Hiref'de hiyerarşi, Ehl-i Hiref maaşları, Ehl-i Hiref sanatkârlarının padişaha hediye takdim etmeleri gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Son olarak 18. yüzyılın ikinci yarısında Ehl-i Hiref teşkilatı sanat grupları tek tek incelenmiştir.

BİLDİRİLER VE TEZLER

Çavdar Kaleli, Zeynep (2007). Hereke Halı Fabrikası ve Hereke Halıları. *I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi.*01-02 Kasım. Konya: 250-256. Bildiri metninde, Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun tarihçesi hakkında bilgi verilmiş ve Hereke halılarında motif, kompozisyon, desen, renk ve dokuma yöntemleri incelenmiştir.

Öztürk, Bahadır (2003).Dolmabahçe Sarayı'nda teşhirde bulunan bir grup halının teknik ve sanatsal özelliklerinin incelenmesi. Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir. Yazar çalışmada Dolmabahçe Sarayı'nda ki bir grup halının teknik ve sanatsal özelliklerini değerlendirmiştir. Yapılan çalışmada teşhirde bulunan 128 halıdan 45 tanesinin boyut, kalite, düğüm şekli, kullanılan malzeme, motif ve kompozisyon gibi sanatsal özellikleri incelenmiştir.

2. OSMANLI SARAY HALILARI HAKKINDA GENEL BİLGİ

2.1. Osmanlı Saray Halıları Dönemi

Halı, çok eskiden beri göçebe çadırından, kentte bir konağa, köy evinden, saraya Türk insanının vazgeçilmez bir eşyası olmuştur. Bunlar içinde saraylar, halıların en güzellerinin, en iyi malzeme ve en iyi işçilik ile dokunanlarının bir arada bulundukları yegâne mekânlardır (Öztürk, 2016: 122).

Osmanlı devri Anadolu-Türk halıları 16. yy. da altın çağına erişir: Osmanlı devleti artık büyük bir imparatorluk haline gelmiş ve ekonomik açıdan zenginliğe erişmiştir. Bu büyük imparatorluğun Doğuda ve Batıda parlak zaferler kazandığı bu çağdaki halılar Klâsik Osmanlı Devri Halıları adıyla bilinir. Bu yüzyılda, özellikle İran ve Mısır ile meydana gelen siyasi ilişkiler sonucu, İran ve Memluk sanatını daha yakından tanıma imkânı doğmuştur. İşte bu dönemde iki halı grubu ortaya çıkar. Bunlardan birincisi Saray Halıları, ikincisi Uşak Halılarıdır (Deniz, 2005: 86).

16. yüzyıl Türk halı sanatının en parlak devri olarak kabul edilmeye lâyık bir zenginleşme göstermektedir. Halı cinslerinin en çeşitli olduğu bu devir, bir taraftan 15. yüzyıldaki geometrik örnekli halı çeşitlerini devam ettirirken, diğer taraftan da, halı sanatında madalyon ve bitkisel motiflerin kullanılmaya başlamasıyla gelişen yeni halı çeşitlerini ortaya çıkarmıştır. 1514 yılında Tebriz'in ve 1517'de Kahire'nin Osmanlılar tarafından alınması, Türk halı sanatında yeni bir teknik ve desen anlayışını sağlamıştır. Bu yeni anlayışın şekillendirdiği halılar "Osmanlı Saray Halıları" adı ile tanınmaktadır (Yetkin, 1991: 116)."Saray" kimliği ile literatüre geçmiş sanat kolları arasında, hiç kuşkusuz Türk halı sanatı içerisinde yer alan ve bu sanatın önemli halkalarından biri olan Osmanlı Saray Halıları, saray için ve saray kontrolünde dokunmuş kendine has üslubu olan bir halı grubudur (Fazlıoğlu, 2007: 13).

Osmanlı saray halılarının tarih içindeki varoluşlarının başlangıcına dair birçok fikir vardır. Prof. Dr. K. Erdman tarafından, çeşitli kaynakların incelenmesiyle ortaya atılmış bir fikre göre, Osmanlı saray halıları, İstanbul'dan saray nakkaşları tarafından hazırlanıp gönderilen örneklere göre Kahire'de yapılmışlardır. Prof. Dr. E.Kühnel ise

bu fikri benimsemekle beraber saray halılarından bazılarının teknik özelliklerine göre İstanbul'da veya ipek dokumalarıyla meşhur olan Bursa'da yapılmış olabileceğini belirtmiştir (Yetkin, 1991: 117). Sultan III. Murat'ın 1585 tarihli olan ve on bir halı ustasının boyanmış yün iplikler ile Kahire'den İstanbul'a gönderilmesini emreden fermanı, bu görüşü desteklemektedir. Osmanlılarda saray örgütünün oluşmaya başlamasıyla birlikte bu örgüt içinde "cemaat-i kaliçe-i bafan-ı hassa" adında bir çalışma grubu ya da sanatçılar grubu bulunuyor ve halı dokuyorlardı (Fazlıoğlu, 2007: 17). Saray halılarının bir kısmı ki özellikle İstanbul'da dokunanlar, bu ustalar tarafından imal edilmekteydi.

Fatih Sultan Mehmed döneminden I. Ahmet dönemine kadar olan yaklaşık 150 yıllık sürede, bu cemaatin varlığı, sayıları, adları ve aldıkları ücret kayıtlarda yer almaktadır. Rebiulevvel 932 tarihli teftiş defterindeki şerhlerden Fatih Sultan Mehmed zamanındaki Hassa Halı Sanatkârları'ndan (kayıtlara göre en eski) ikisinin ismi Hamza ve Mustafa'dır. Bunlar gibi diğer sanatkârların da kayıtları, adları, sayıları ve aldıkları ücret belgelerde kayıtlıdır.

Cemaat-i Kaliçebafan-ı Hassa'nın saraya yakın bir atölyede mi yoksa saraya bağlı olup, geleneksel olarak Anadolu'da olduğu gibi evlerinde mi çalıştıkları bugün için kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kısıtlı bazı bilgilere göre konu belirli bir semte odaklanmaktadır. Bu semt bir görüşe göre Fatih Medresesi ile Sultan Selim Medresesi arasında kalan İstanbul, Fatih, Yeni Bahçe'de bugün Halıcılar caddesi olarak da varlığını sürdüren, o zamanki adıyla "Kaliçeciler" semtidir. Büyük olasılıkla Cemaat-i Kaliçebafan-ı Hassa burada ikamet etmekte ve Anadolu'da olduğu gibi evlerinde sarayın ihtiyacına göre sanatlarının icra etmekteydiler.

Cemaat-i Kaliçebafan-ı Hassa, Sultan I. Ahmet devrine kadar devam etmiş ve o devirden sonra ordunun sorguç ihtiyacının karşılamak üzere Halı Dokuyanlar Cemaati'nin yerini Sorguççular Cemaati almıştır. Bundan sonra duraklama hatta gerileme dönemi geçiren halı sanatı 19. yüzyılda yeniden gündeme gelmiştir. Bu gelişim, saraya bağlı Feshane ve Hereke Fabrika-i Hümayunu bünyesinde halı şubelerinin oluşturulması ve üretim yapması şeklinde olmuştur (Çokay, 2015: 32-36).

Osmanlı Saray Halıları dönem olarak, Klasik Osmanlı Devri halılarına denk gelen ve Anadolu Türk halılarının saray çevresinde dokunan örnekleridir. Genellikle Osmanlı saray ve köşkleri için dokunan bu halılar, İmparatorluğun yükselişine paralel olarak teknik ve nakış açısından daha görkemli ve farklı bir anlayışın ürünüdür. Bu yeni anlayışın şekillendirdiği Osmanlı Saray Halı'larının üretimi Türk halı sanatında en parlak devri olarak kabul edilen 16. yüzyıl ikinci yarısında başlamış ve 18. yüzyıl ikinci yarısına kadar devam etmiştir (Konak, 2011: 36).

19. yüzyıla gelindiğinde ise saraya bağlı bir takım fabrikaların kurulduğu ve bu fabrikalarda saray ve saray çevresinin ihtiyacını karşılayacak çeşitli ürünler üretildiği görülmektedir. Kurulan fabrikalardan bazıları, asıl kuruluş amaçları halı üretimi olmamakla birlikte saray ve çevresine çeşitli tekstil ürünlerinin yanında halı da üretmişlerdir. Bu fabrikaların ilki Sultan II. Mahmud döneminde fes ihtiyacını karşılamak için 1834'de kurulan Feshane Fabrikası'dır. Abdülmecid döneminde yeni yapılan sarayların büyük boyutlu halı ihtiyacını karşılamak için önce Fransa ve İran'daki atölyelerle görüşülmüş, sonra bu halıların hanedan tarafından İmparatorluk bünyesinde üretilmesine karar verilmiştir. Bunun için Kayseri, Sivas ve Gördes'ten dokuyucular getirtilmiş ve bu şekilde Feshane'de halı üretimi başlamıştır (Önder, 2015: 99). Bununla birlikte 1843 yılında kurulan ve Padişaha devredilen bir fabrika olan Hereke Fabrika-i Hümayunu'na dair bilgiler ise daha fazladır. Padişaha devir olduktan çok sonra 1891 yılından itibaren fabrikada halı dokunmaya başlanmıştır. Bu fabrika saray ve saray çevresinin tüm mefruşat ihtiyacının yanında halı ihtiyacının hemen hemen hepsini üretmiştir. Hereke Fabrikası Osmanlı'nın son yıllarına kadar saraylar için halı üretimi yapmaya devam etmiştir. Hereke Fabrikası'nın haricinde aynı zamanda Dolmabahçe Sarayı'nın ek binalarının içinde Hereke Dokumahanesi olarak bilinen ve en iyi ustaların çalıştığı bir dokumahane bulunduğu, burada Sultan Vahdettin'in son günlerine kadar üretim yapıldığı, 40-60 halıcı, 10-15 jakarcı çalıştığı ve çok özel halıların üretildiği de bilinmektedir (Öztürk, 2016: 123).

19. yüzyılın ortalarından itibaren, Sivas ve Kayseri'de ipek halılar üretildiği bilinmektedir. Bu üretim yöresel tüccarların küçük atölyelerinde gerçekleşmekteydi. İstanbul saraylarının halı ihtiyacını karşılamak için Feshane Fabrikası'nda kurulan

halı atölyesine bu yörelerden halı dokuyucusu ve usta getirtildiği bilinmektedir. Bu vesileyle getirilen çoğunluğu Ermeni asıllı dokuyucular İstanbul'un Kumkapı semtine yerleştirilmiş ve orada bulunan Kumkapı atölyelerinde Osmanlı Hanedanı için ipek halılar dokutulmuştur. Halıcılık literatürün de "Kumkapı Halıları" olarak isimlendirilen bu halılar, bugün dünyada ipek halıcılığının en nadide örneklerini oluşturmaktadır (Önder, 2015: 105).

Kumkapı Halıları, bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan "Topkapı Halıları"nın desen ve dokuma tekniklerinin incelenerek yenide uygulanmasıyla 1870'lerde üretilmeye başlanmıştır (Önder, 2015: 105).

İran halıları ise, desen ve kompozisyon özellikleri bakımından saray halıları ile benzerlik gösterseler de kompozisyon kurgusundaki hareketlilik, madalyon dışında kalan halı zemininin tamamen dolu olması, natüralist üslupta çeşitli hayvan ve canlı figürlerinin yoğun yer alması, kullanılan teknik ve hammadde bakımından ayrışırlar.

Hereke, Kumkapı ve İran halıcılığı Osmanlı saray geleneğini yansıtır ve saray ekolünün özelliklerini taşır. 19. yüzyılda Dolmabahçe ve Yıldız saraylarının inşa edilmesiyle, sarayın tefrişine uygun halı ve kumaş ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple saraya bağlı olarak faaliyet gösteren Feshane-i Hümayun ve Hereke Fabrika-i Hümayunu'nda bu saraylar için özel halılar üretilmiştir (Unustası, 2015: 19).

2.2. Osmanlı Saray Geleneğinde Ehl-i Hiref Teşkilatı

Orta-Asya Türk devlet geleneğinde hakanların saraylarında diğer saray çalışanları ile birlikte uz denilen sanatkârlar da bulunmaktaydı. Buna paralel olarak merkeziyetçi yapıya sahip olan diğer doğu toplumlarında da, hükümdarların saraylarında hanedan mensuplarının dışında âlimler, hocalar, hekimler, aşçıların yanı sıra sanatkârların da yaşadıkları bilinmektedir. Gerek geçmiş Türk kültüründen gerekse doğu toplumlarından gelen geleneklerin ortak bir sentez haline getirildiği Osmanlı saraylarında da bu bağlılık ve uygulama devam etmiştir (Kazan, 2007: 133). Dolayısıyla 15. yüzyıl ortalarından itibaren şekillenmeye başlayan, hizmet erbabı sınıflardan olan Osmanlı sarayında ehl-i hiref diye bahsedilen sanatkârlar zümresidir (Uzunçarşılı, 1986: 23).

Ehl ve Hiref kelimeleri arapça kökenlidir. Ehl aile, akraba, aşiret gibi anlamlara gelmektedir. Hiref kelimesi ise hirfe kelimesinin çoğuludur ve meslekler, sanatlar, adetler gibi manalara gelir. Bu durumda Ehl-i Hiref terimi sanat ailesi şeklinde ifade edilmektedir (Yaman, 1996: 273).

Osmanlı merkezi devlet yapısının yanında, merkezi bir sanat yaratabilme girişimi, sanat üslubunun tüm geleneksel sanatlarda aynı çatı altında toplanması ile sağlanmıştır. El yazmalarından çinilere, padişah kaftanlarından madeni objelere, altın ve murassa işçiliğindeki objelerden ahşap eşyalara kadar Osmanlı küçük el sanatlarında görülen bu üslup birliği, Ehl-i Hiref atölyelerinde yürütülen çalışmaların sonucudur. Saray, gerek kendi bünyesinde ve kendi geleneksel sistemleri ile yetiştirdiği, gerekse çeşitli yollarla başka ülkelerden devşirilip himayesi altına aldığı ünlü ustalarla yeni üslupların yaratıcısı olmuştur. Oluşan yeni üslûplar, saray sanatı ekolünün oluşmasına neden olmuştur (Kalyoncu, 2015: 290).

Saraydaki Ehl-i Hiref teşkilatı, bünyesinde çeşitli sanat gruplarını barındırmıştır. Ehl-i Hiref teşkilatındaki sanatkârların sayıları, her devirde padişah ve devlet adamlarının sanata ve sanatçıya olan ilgilerini yansıtacak şekilde değişmiştir. Zamanın ihtiyacına göre yeni bölümler oluşturulmuş veya ihtiyaç kalmayan sanatkâr grupları teşkilattan çıkarılmış ya da kaldırılmıştır. Ehl-i Hiref teşkilatının varlığı boyunca bu cemâ'at içinde yer alan san'atkar grupları şöyle tasnif edilebilir (Kazan, 2004: 214-215).

Cemâ'at-i Âbâ-yı bâfân: Âbâ dokuyanlar.

Cemâ'at-i Anberîne: Anber kokusu imal edenler, güzel kokucular.

Cemâ'at-i Buhûrcıyân: Sarayın güzel kokularını imal edenler, tütsüleyenler.

Cemâ'at-i Câmeşûyân: Saray mensuplarının çamaşırlarını hazırlayanlar.

Cemâ'at-i Camgerân: Camcılar, vitraycılar.

Cemâ'at-i Cerrâhîn: Cerrahlar, tabibler.

Cemâ'at-i Çarağcıyân: Saray kandilcileri.

Cemâ'at-i Çilingerân: Çilingirler, kilitçiler.

Cemâ'at-i Debbâğîn: Saraya deri işleyenler.

Cemâ'at-i Destvâneî: Eldivenciler.

Cemâ'at-i Dımeşkigerân: Şam işi demir kılıç vs. kakma yapanlar.

Cemâ'at-i Hakkâkân: Sert cisim üzerine resim, desen veya yazı kazıyanlar.

Cemâ'at-i Harrâtîn: Çıkrıkçılar, ağaçtan çıkrık ve buna benzer aletleri yapanlar.

Cemâ'at-i Kadife- bâfân: Kadife dokuyanlar.

Cemâ'at-i Kâliçe- bâfân: Halıcılar.

Cemâ'at-i Kârdgerân ma'a Sühangeran: Saray bıçakçıları ve eğecileri.

Cemâ'at-i Kâşigerân: Çiniciler.

Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb: Kitap yazanlar.

Cemâ'at-i Kazganyân: Saray için kazan, çaydanlık vs. metal eşya yapanlar.

Cemâ'at-i Kazzâzân (Gazzazân): İpek işleyen terziler.

Cemâ'at-i Keçiciyân: Keçe imal edenler.

Cemâ'at-i Kehhâlân: Saraydaki göz hekimleri.

Cemâ'at-i Kemagerân: Yaycılar.

Cemâ'at-i Kemhâ- bâfân: İpekli kumaş, kalın atlas gibi ipekli yerli döşemelik; kumaş dokuyanlar.

Cemâ'at-i Kuftegerân: Altınla işleyen, altınla kakma yapan, altınla bezeyen.

Cemâ'at-i Kuştegeran: Marangozlar veya saray kayıklarını imal edenler.

Cemâ'at-i Külahdüzân: Beyaz keçeden ucu sivri külah yapanlar.

Cemâ'at-i Mûzedüzân: Saray çizmecileri.

Cemâ'at-i Mücellidân: Ciltçiler.

Cemâ'at-i Mürekkebçiyân: Mürekkep yapanlar.

Cemâ'at-i Müteferrika-i Ehl-i Hiref: Bütün bölüklerin bir arada çalıştığı ve yeri geldiğinde diğer bölümlere eleman transfer eden bölüm.

Cemâ'at-i Na'lçeciyân: Ayakkabı ve çizmelerin altına daha dayanıklı olmasını sağlayan demir parçalarını yapanlar.

Cemâ'at-i Nakkaşân: Müzehhipler, tasvirciler, renkzenler, tarrahlar vs.

Cemâ'at-i Nakş-ı bendân: Nakış işleyenler.

Cemâ'at-i Neccârân: Marangozlar.

Cemâ'at-i Niyamgerân: Kılıç, hançer, bıçak gibi kesici aletlere kın yapanlar.

Cemâ'at-i Pustindüzân: Kürkçüler.

Cemâ'at-i Sâ'atcıyân: Saatçiler.

Cemâ'at-i Saztıraşân: Hasırcılar ve saz âleti yapanlar.

Cemâ'at-i Serrâcîn-i Rahta-i Enderûn: Saray atlarının koşumlarını yapanlar.

Cemâ'at-i Sikkekenân: Darphanede para ve madalya kalıbı yapanlar.

Cemâ'at-i Simkeşân: Altın ve gümüş tel çeken sanatkârlar.

Cemâ'at-i Siperdüzân: Kalkancılar.

Cemâ'at-i Sorguççıyân: Serpuşların ön kısmına takılan taşlı tüylü süsleri yapanlar.

Cemâ'at-i Şemşirgerân: Kılıç yapan ustalar.

Cemâ'at-i Telâtinciyân: Parlak, kalın dana ve öküz derisi işleyenler.

Cemâ'at-i Tirgerân: Saray mensuplarına ve yabancı hükümdarlara hediye edilecek okları yapanlar.

Cemâ'at-i Topcıyân-ı Ahen: Demir ve çelik top yapanlar.

Cemâ'at-i Tüfenkçiyân: Tüfekçiler.

Cemâ'at-i Zerdüzân: Altın, gümüş ve tel işleyenler, sırmacılar.

Cemâ'at-i Zergerân: Kuyumcular, halk dilinde savatçılar olarak da bilinirler.

Cemâ'at-i Zerkubân: Altın döven, altın tozu yapanlar.

Cemâ'at-i Zernişânîyân: Kılıç vs. üzerine kakma ve altınla işleme yapanlar.

Cemâ'at-i Zırhcıyân - Kundakcıyân: Zırh ve silahlara kundak yapanlar (Kazan, 2004: 215- 216).

Ehl-i Hiref teşkilatındaki bütün cemâ'atlere mensup olanların isimlerinin, yevmiyelerinin ve kendileriyle alakalı çeşitli kayıtların üzerlerine kaydedildiği maaş defterlerine Ehl-i Hiref defterleri denmektedir (Kazan, 2004: 217). Osmanlı sarayında çalışan Ehl-i Hiref teşkilatına ait birçok defter vardır. Bu defterlerin en eski tarihlisi Rebiülahir 932 (Ocak 1526) tarihli defterdir (Yaman, 1996: 274).

Ehl-i Hiref teşkilatına mensup sanatçı ve zanaatçılar sarayın Birûn (Kapıkulu) halkından olup, bu kuruma alınacak kişiler önceleri Hıristiyan asıllı pençik ve devşirme olan acemi oğlanlar arasından seçilmekteydi. Daha sonraları saray dışından bir sanat dalında yeteneğini ispat edenler arasından da seçilmişledir. Bunun yanı sıra, maaş defterlerinde "gılman-ı pişkeş"olarak kaydedilen çeşitli devletlerden veya

beyliklerden hediye olarak Osmanlı'ya gönderilen yetenekli sanatçılar da teşkilatta yer almışlardır. Ayrıca, sadrazamların ve beylerin himayesinde çalışmış olan bazı sanatkârlar, bu kişiler öldüğünde veya gözden düştüğünde, saraya devredilerek teşkilat bünyesinde görevlendirilmişlerdir. Bunların yanında, bazı dönemlerde fethedilen devletlerin ünlü saray ustaları da savaş ganimetleriyle birlikte Osmanlı sarayında görevlendirilmişler ve kurumda önemli bir topluluk oluşturmuşlardır. Ehl-i Hiref, kapıkulu halkından olduğundan dolayı zaman zaman orduya tayin olup görevlerini orda da icra etmişlerdir. Pek çok sanatkâr ve zanaatkâr grubu bünyesinde toplayan bu teşkilatta organizasyonun en üst yetki merci, saray otoritesinin en yetkili kişilerinden hazinedarbaşı'dır. Teşkilata bağlı usta sanatçılar hazinedarbaşının insiyatifinde hazineden temin edilen çok kıymetli malzemeleri kullanarak, ince işçilikle çok kaliteli eserler üretmişlerdir (Kalyoncu, 2015: 281).

Ehl-i Hiref teşkilatında, sanatkârlar ve üretilen eserlerin özel olduğu anlayışı yer almaktadır. En modern teknikler, pahalı malzemeler ve kaliteli işçilik ile üretilen eserler, yeni kimlik ve üretim geleneğini oluşturmuş ve döneme damgasını vurmuştur. Dönemin yaratılan tasarımları, zaman zaman Avrupa modasını dahi etkilemiş ve ileri teknoloji ve ustalık ile üretilen kumaş ve halılar, Avrupa'da da aranılan endüstri ürünleri olmuşlardır. Bu ürünler dönemin Avrupalı ressamlarının tablolarında da sıkça karşımıza çıkmaktadırlar. (Kalyoncu, 2015: 290).

Ehl-i Hiref sanatçılarının eserleri devlet kimliğinin yaratıldığı, geliştirildiği ve öncü niteliklere dönüştüğü eserlerdir. Ortak bir çalışma ürünü olan bu eserler, gerek tasarlanmaları ve biçimlendirilmeleri, gerekse yabancı protokole verecekleri mesajlarda, imparatorluğun sanatsal gelişimini göstermeleri açısından son derece önem arz ediyorlardı. Saray sanatının en önemli kurumlarından Nakkaşan-ı Hassa adı verilen Nakkaşhane'de ortak bir üslup içerisinde tasarımı yapılan eserler, halk sanatı içinde model alınmışlar ve gerek kalite, gerekse şekil anlamında taklit edilmişlerdir (Kalyoncu, 2015: 290).

Usta nakkaşlar tarafından kâğıda geçirilen süsleme kompozisyonları diğer sanatların atölyelerine gönderilmiş ve bezeme tasarımları kâğıttan ilgili eserlere geçirilmiştir. Bu desenler saray atölyelerinin yanında saray dışından talep edilen

çeşitli sanat ürünlerini de süslemekteydi. Bu anlamda saraydaki mimari bezemelerin ve her türlü el sanatı ürününün tasarımında saray nakkaşhanesi başrolü oynamakta, bu durumda Ehl-i Hiref teşkilatı Osmanlı süsleme sanatlarının temelini oluşturmaktaydı (Kalyoncu, 2015: 290).

Dönemin halı, çini, kumaş, ahşap ve madeni obje gibi kullanım nesnelerinin desen ve motifleri usta nakkaşlar tarafından çizilmiş ve tasarlanmış ve yine teşkilata bağlı hassa mimarlar ocağının eserleri olan köşkler, kasırlar, camiler ve bunların gösterişli mekânları bu ortak çalışmanın ürünleri ile süslenmişlerdir. Bu mimari yapılar mimarların, nakkaşların, kaşigeranların ve pek çok sanat erbabının ortak bir çalışma içerisinde olduğunu gösteren önemli çalışmalardır (Kalyoncu, 2015: 291).

Eserlerin ortak bir çalışma ürünü olması nedeni ile de, nakış eserlerinde, tezhiplerde, çinilerde veya minyatürlerde sanatçıların imzası bulunmamaktadır. Eserler, geniş bir grubun uyumlu bir bütünlüğü içerisinde ortaya çıkmış sanatsal çalışmalardır. Ülke sınırları içerisinde üretilen gündelik yaşama dair, giyim kuşam aksesuarları, örtü, çadır, kumaşlarda uygulanan işlemeler, sancaklar, eyer takımları, tabanca kılıfları, kalkan, sadak, seccadeler, seramikler, halılar gibi nesnelerin üzerlerine uygulanan süsleme öğelerinin, sarayda bu ortak üslup kuralları içerisinde yaratılan desenlerden esinlenerek üretildiğine hiç şüphe yoktur. Sarayın ihtiyacı için yaptırılan üretimler, dönemin modasını da yönlendiriyor ve bu moda imparatorluğun her yerinde örnek alınıyordu. Anadolu'nun pek çok yerinde rastlanan aynı kompozisyon prensiplerine ve motiflere sahip hafif işlemelerin, aynı dönemlerde üretilen kumaşlarda, seramiklerde, halı yüzeylerinde, kalem işlerinde görülmesi, bunların bazılarının saray atölyelerinde değil, imparatorluk sınırlarındaki çok farklı merkezlerde üretilmiş olmalarına rağmen, ortak bir üsluba bağlı kalındığının işareti kabul edilmektedir. Örneğin, nakkaşhanede hazırlanan tasarımlardan, özellikle çini ve büyük ölçekli halı tasarımları Anadolu'da şöhret yapmış atölyelere gönderilmiş ve uygulanmışlardır. (Kalyoncu, 2015: 291).

Ehl-i Hiref ustalarına ödenen ücretlerin de yüksek olması, bu grubun oldukça önemsendiğinin ve finansal açıdan da desteklendiğinin göstergesidir. Yeni fethedilen ülkelerdeki başarılı sanatçıların ülkeye getirilerek deneyimlerini aktarmaları ve

nitelikli eserler üretmeleri için kendilerine üstün maaşlar bağlanması da bu gruba verilen önemi göstermektedir (Kalyoncu, 2015: 292).

Ancak Ehl-i Hiref teşkilatı yüzyıllar boyunca çok farklı evreler geçirmiştir. 15.yüzyıl'da kurulma ve gelişme, 16.yüzyıl'da ise altın çağını yaşayan bu teşkilatta özellikle kendilerine çok fazla görev yüklenen nakkaşların sayısı hızla arttırılmıştır. 17. yüzyılın başlarından itibaren özellikle artan enflasyon doğrultusunda, iç piyasaya yönelik yerli üretimin talebinde daralmalar yaşamış ve istihdam sayıları gittikçe azalmaya başlamıştır. Kullanılan malzemelerin pahalılığı ve ödenen maaşların devlet bütçesini etkileyecek düzeyde olması gibi faktörler nedeniyle, azalmaya başlayan usta kadroların sanatçı sayısı 18. yüzyıl sonlarında 180'lere kadar düşerek yok olmaya yüz tutmuştur. Bununla birlikte, Osmanlıya giren batılı etkiler sonucunda ortaya çıkan yeni yaşam biçimine ve sanat zevklerine uyum sağlayamayan Ehl-i Hiref teşkilatı 18. yüzyılda etkinliğini yitirmiştir (Kalyoncu, 2015: 292).

Bu dönemde saraya bağlı atölyeler şeklinde kurulan Yıldız çini fabrikası, Beykoz cam fabrikası ve Hereke halı fabrikası için yurtdışından getirilen uzman sanatçılar Ehl-i Hiref teşkilatının görevini devralmış ve sanatsal üretimler bu kuruluşların varlığı ile devam etmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde kurulmuş olan bu üretim kurumları her ne kadar Osmanlı'ya kendine özgü bir sanat yorumundan uzak Batılı sanat tarzlarının etkisinde bir üslup kazandırmış olsalar da, sarayın sanatsal üretimi kontrolü altında tutma geleneğini devam ettirmiş olmalarından dolayı, Osmanlı sarayının son dönemde faaliyet gösteren Ehl-i Hiref teşkilatı şeklinde yorumlanmışlardır. (Kalyoncu, 2015: 292-293).

Ehl-i Hiref birçok bölükten oluşmaktadır. Bu bölükler arasında dokuma sanatı bölükleri bulunmaktadır. Dokuma sanatı bölükler, başta hanedan üyeleri için hazırlanan giysilerin kumaşları olmak üzere sarayda kullanılan muhtelif örtüler, perdeler, kitap kapları, yastık kılıfları, mendiller gibi çeşitli objelerin kumaşlarını farklı teknikler kullanarak dokuyan ve dokunacak kumaşlarda kullanılan iplikleri hazırlayan ve bu nesneleri dikmekle sorumlu olan bölüktür (Kalyoncu, 2015: 286).
Bu bölük içerisinde Kaliçebafanlar da yer almaktadır.

"Cemâat-i kalîçe bâfân-ı hâssa" olarak defterlerde adı geçen hassa halıcıları, sarayın ihtiyacı olan halı üretimini gerçekleştirmekle sorumlu olan bölüktür (Kalyoncu, 2015: 286). Arşiv kayıtları, İstanbul'da Osmanlı Saray teşkilâtının kurulduğu tarihten beri halı dokunduğunu ve saray teşkilatında sanatkâr cemâatleri arasında bir de halı dokuyanlar cemaatinin (Cemâat-i Kaliçebâfân-ı Hâssa'nın) bulunduğunu bildirmektedir. İslâm Ansiklopedisi yazarlarından Mehmed Ali Mehmedoğlu'nun İstanbul'da halı dokunmaya başlandığını söylediği tarihte Hâssa Halıcıları arasında tek bir İran'lı yoktur. Prof. R. Ettinghausen'ın "16. yüzyılda Mısır halıları o kadar şöhret kazandı ki, III. Murad 1585'te İstanbul'a Mısır'dan on bir halı ilmikçisi ile bir hayli yün getirtti" İslâm Ansiklopedisinde yer alan yazısında bahsettiği on bir Mısırlı halı ilmikçisinin isimleri de, III. Murad (1574-1595) zamanındaki Hâssa halıcıları arasında yoktur (Çetintürk, 1963: 715-716).

Halbuki İran'dan olsun, başka ülkelerden olsun celbedilen veya getirilen yahut kendi arzuları ile gelen san'atkârkar, mesleklerindeki ehliyet ve iktidarları ile mütenasip birer yevmiye ile Ehl-i Hiref Teşkilatına alınmaktadırlar. İsimleri ve ulûfeleri de defterlere kayıt edilmişlerdir. Hele İran'dan davetle veya harpler neticesi sürgün olarak Ehl-i Hiref teşkilâtına alınanların sayısı fazla olduğu takdirde bunlar için ayrı bir cemâat teşkil olunmaktaydı (Çetintürk, 1963: 716).

Ettinghausen tarafından İstanbul halıcılığının başlangıcı olarak gösterilen III. Sultan Murad devri, Hâssa halıcılığının sona yaklaştığı devirdir. I. Sultan Ahmed devrinde artık halı tezgâhlarının yerini sorguç tezgâhları ve Halıcılar Cemâatinin yerini de Sorguççular Cemâati almıştır. Bu tarihte Hâssa halıcıları tarafından Sultan Ahmed'in At meydanı'nda yaptırdığı cami için son halıların dokunulmuş olması düşünülmektedir. Bu tarihten evvel ve sonra asırlar boyunca, İstanbul'da hususi imalâthanelerde ve ev tezgâhlarında halı, kilim ve keçe dokunduğu da bilinmektedir. İstanbul'da Eski Odalar ile Yenibahçe arasındaki Halıcılar semti, halı imalâthanelerinin oralarda bulunmasından dolayı ismini almış olması düşünülmektedir. Çünkü o semtte çarşı yoktur; halılar Kapalıçarşı ile civarında ve hanlarda satılmaktadırlar. İstanbul halıları elde edilip teknik sanat hususiyetleri tarih sırası ile tespit olunarak tetkik edildiği takdirde, 20. Yüzyıla kadar bir hayli

değişiklikler geçirdiği ve nihayet Bandırma ve Kayseri örneklerinin yerini aldığı görülmektedir. İstanbul tipi halı örneklerin 19. yüzyılda kurulmuş olan Hereke fabrikasında dokunduğunu, fabrikanın kurulduğu tarihlerde dokunmuş olan halılar ispat edecek vasıflardan mahrumdur. İstanbul'da 19. ve 20. yüzyıllarda Eyüp'te devletin Feshane müessesesinden başka 20. yüzyılda. Kumkapı, Topkapı, Etyemez, Üsküdar ve İstinye'de de halı dokunmaya devam edilmiştir; bunlar arasında Kumkapı'da dokunanlar üstün vasıfları ile şöhret kazanmıştır. Hatta Kumkapı'nın bir ipek halısı Amerika'da (gazetelerin rivayetine göre) 60.000 dolara satılmıştır (Çetintürk, 1963: 716-717).

Topkapı Sarayı arşivinde bulunan Rebiulevvel 932 tarihli teftiş defterindeki şerhlerden dönem dönem Hâssa Halı Sanatkârları öğrenilmektedir. Bunlar;

Fatih Sultan Mehmed zamanı Hâssa Halı Sanatkârları:

Hamza, Kanuni Sultan Süleyman zamanında (hicri 932) Cemâat-i Kaliçebâfân'ın kethüdasıdır. Yevmiyesi 15,5 akçedir. Aynı arşivdeki Mevacib-i Ehli Hiref defterindeki kayıttan anlaşıldığına göre, 932 tarihinden önce de aynı vazifededir ve yevmiyeyi almaktadır. Fatih zamanında pençik olarak gelmiş ve Hâssa Ehl-i Hiref teşkilâtına alınmıştır (Çetintürk, 1963: 721).

Mustafa,hicri 932 tarihindeki Cemâat-i Kaliçebâfân şakirdlerinden Mehmed'in babasıdır. Fatih Sultan Mehmed zamanında pençik kul olarak saraya alınmış, daha sonra üstad kaliçebaflar arasına girmiştir. Mustafa'nın Yavuz Sultan Selim zamanında yahut Kanuni Sultan Süleyman saltanatının ilk yıllarından birinde öldüğü tahmin edilmektedir (Çetintürk, 1963: 721-722).

II. Sultan Bâyezid zamanı Hâssa Halı Sanatkârları:

II. Sultan Bâyezıd saltanatının sonlarında Cemâat-i Ehl-i Hiref teşkilatında 19 adet halı sanatkârı bulunduğunu İstanbul Belediyesi Kütüphanesindeki merhum Muallim Mehmet Cevdet Bey'in yazma kitapları arasında bulunan 71 nolu İn'am, Tasadduk, Teşrifat, İrsâliyye, Âdet ve Nevkeriyye defterindeki bir kayıt haber vermektedir: 26 Reviülevvel 917 tarihinde bu sanatkârlara padişah tarafından 3245 akçe in'am edilmiş; fakat isimleri tek tek yazılıp mertebe ve kıdemlerine göre aldıkları in'am miktarı gösterilmemiştir (Çetintürk, 1963: 722).

Bu 19 üstad ve şakird kalîçebâfdan ancak beşinin isimleri aynı defterdeki kayıtlardan öğrenilmektedir (Çetintürk, 1963: 722).

Hızır, İlyas, İskender, İsmail ve Nasûh. Bu sanatkârlar, İstanbul'daki Beyazıd camiinin inşaatı devam ederken ve daha sonra padişaha halı hediye etmişler ve mukabilinde in'am ve ihsana nail olmuşlardır:

İlyas, seccade takdim edip 13 Cemaziyelâhir hicri 909 da Hazinedar başı vasıtasıyla 900 akçe,

Nasûh, takdim ettiği halı karşılığı olarak 26 Rabiülâhır 910 tarihinde 2000 akçe,

İskender, takdim ettiği halı mukabilinde 13 Ramazan 911'de 1500 akçe,

İsmail, bir halı takdim edip 13 Ramazan 911 tarihinde 1500 akçe,

Hızır, takdim ettiği halının karşılığı olarak 6 Rebiuievvel hicri 915'te Hazinedarbaşı vasıtasıyla 800 akçe in'am ve ihsan almışlardır (Çetintürk, 1963: 722).

Bu beş halı sanatkârlarının Cemaat-i Kalîçebâfân'ın üstadlarından oldukları bilinmektedir. Bunlardan başka **Mustafa, Hamza, Moralı Kasım, Bosnalı Ahmed, Medmed bin Nasûh, Mehmed bin Mustafa** da devrin üstad veya şakirdleridir.

Nasûh Eflâklıdır ve hicri 932 tarihinden kısa bir müddet evvel ölmüştür. **İlyas** Niğbolulu, **Hızır** Kosovalıdır ve hicri 932 tarihinde hayattadırlar.

İskender ile **İsmail'**in hangi tarihlere kadar yaşadıkları tespit edilememiştir. Hicri 932 tarihinden evvelki Mevâcip defterinde ismi şakirdler listesinin sonunda yazılı olan **Ali'**nin üstâdı, ismi açıklanmamış olan bir rustur. Bu rus halı sanatkârının da II. Sultan Bayezıd zamanı üstad sanatkârlarından olduğu kabul edebilir; çünkü o devirde kumaş sanatkârları arasında ruslar mevcut olduğu gibi her milletten mütehassıs sanatkârlar da yetiştirilmektedir (Çetintürk, 1963: 722-723).

Yavuz Sultan Selim zamanı Hâssa Halı Sanatkârları:

Bu devre ait bu konu hakkındaki vesikalar, ya zayi olmuştur ya da meydana çıkmamıştır. Yalnız bu padişahın zamanında tutulduğu tahmin edilen bir defterde (Topkapı Sarayı Arş. 9587) sanat ve hırfet erbabının miktarları kayıtlıdır. 360 sanat ve hirfet ehli arasında halı sanatkârlarının çırakları ile birlikte miktarı18 olup ayda

aldıkları ulûfe topyekûn 2288, yıllıkları da yine yekûn halinde 27456 akçedir (Çetintürk, 1963: 723).

Yavuz Sultan Selim zamanında halı sanatkârlarından **Hızır, Nasûh** ve **İlyas**'ın cemâat içinde üstâd olarak bulundukları, yukarıda numaraları bahsedilen vesikalardaki kayıtlarla sabitlenmiştir. **İskender** ve **İsmail**'in de o devirde veya oğlunun ilk saltanatı senelerinde hicri 931 ve 930'dan evvel öldükleri kabul edilebilir. Aynı vesikalardaki kayıtlara göre **Hamza, Mustafa, Moralı Kasım, Bosnalı Ahmed, Mehmed bin Mustafa, Mehmed bin Nasûh** da bu devirdeki cemâat içindedirler. **Ferruh** veya **Ferhad,Çerkes Hasan, Çerkes Hüseyin** isimli şakirdler ise Yavuz Sultan Selim zamanında satın alınmış ve cemâate verilmişlerdir. Böylece bu devrin kaliçebâflarından 14'ünün ismi tespit edilebilmiştir. Bu kafileye ismi meçhul üstad **rus**'u da ilhak edince miktar 15'e yükselmiştir (Çetintürk, 1963: 723).

Kanuni SultanSüleyman zamanı Hâssa Halı Sanatkârları:

Mevcut vesikalar, Kanuni Sultan Süleyman devrindeki halı sanatkârlarından Fatih Sultan Mehmed zamanından beri Hâssa Kaliçebâfları cemâatinde vazife gören üstad **Hamza** başta olmak üzere 25'inin ismini bildirmektedirler (Çetintürk, 1963: 723).

Hamza Kethüda, Eflâklı Nasûh, Niğbolulu İlyas, Moralı Kasım, Kosovalı Hızır, Bosnalı Ahmed, üstad Nasûh'un oğlu **Mehmed, Ferruh** yahut **Ferhat, Çerkes Hasan, Çerkes Hüseyin, Üstad Mustafa'nın** oğlu **Mehmed, Çerkes Yusuf, Hırvat Mahmud, Hırvat Hüsrev, Çerkes Ferhad, Mustafa, Mehmed, Ali, Ferhad Severin, Bosnalı Mustafa, Frenk Osman, Avlunyalı Yusuf, Hızır bin Hamza, Mustafa bin Mehmed bin Nasûh, Bosnalı Mehmed** (Çetintürk, 1963: 723).

Yukarıda bahsedilen sanatkârlardan; **Hamza Kethüda, Eflâklı Nasûh, Niğbolulu İlyas, Moralı Kasım, Kosovalı Hızır, Bosnalı Ahmed, Mehmed bin Nasûh, Çerkes Hasan, Mehmed bin Mustafa, Çerkes Ferhad, Ferhad Severin, Bosnalı Mustafa, Frenk Osman** üstadlar grubunda, **Ferruh** yahut **Ferhat,Çerkes Hüseyin, Çerkes Yusuf, Hırvat Mahmud, Hırvat Hüsrev, Mustafa, Mehmed,**

Ali, Avlunyalı Yusuf, Mustafa bin Mehmed, Bosnalı Mehmed, Hızır bin Hamza ise şakirdler grubunda yer almaktadırlar (Çetintürk, 1963: 723-728).

II. Sultan Selim zamanı Hâssa Halı Sanatkârları:

II. Sultan Selim zamanı halı sanatkârlarını haber eden tek bir vesika mevcuttur, oda hicri 974 tarihli mevâcip defteridir. Bunlar biri hariç babası zamanında da Halıcılar Cemâatini teşkil eden sanatkârlardır: **Çerkes Hasan, Ferhad Severin, Frenk Osman, Hamza Kethüda'nın oğlu Hızır** ve III. Sultan Murad zamanı üstadlarından Ömer'in babası **Bosnalı Mehmed'dir** (Başbakanlık Arş. D. 9196). Bu kafileye **Muharrem** ile **Haydari** de eklenebilir(Çetintürk, 1963: 728).

III. Sultan Muradı zamanı Hâssa Halı Sanatkârları:

Hicri 974 ile 1001 seneleri arasında vesikalar bulunmadığı için Sultan III. Murad'ın ölümünden iki sene evvel Halıcılar Cemâatinde bulunan Hâssa Halı sanatkârlarının kimler olduğu bilinmemektedir. Ancak hicri 1001 ve müteakip tarihli defterlerde isimleri ve yevmi ulûfeleri yazılı olan Halı sanatkârlarından ulûfelerinin miktarı yüksek olanların bu padişahın ilk, hatta babasının son yıllarından Cemâate girmiş olduklarını kuvvetli bir ihtimalle kabul edilebilir. Bunların arasında hicri 974 tarihli defterde isimleri yazılı olanlardan hiçbiri yoktur. Defterdeki teşrifat sırasına göre Cemâat-i Kaliçebâfan-ı Hâssa'yı teşkil eden sanatkârlar şunlardır (Çetintürk, 1963: 728):

Ömer Mehmed, Haydar Abdullah, Kâsım Abdullah, İbrahim Surguci, Ali Abdullah, Davud Abdullah, Keyvan Macar, Mustafa Abdullah, Sefer Abdullah, İbrahim Muharrem, diğer **Mustafa Abdullah, İsmail Abdullah, Mehmed Haydar, Kenan Abdullah, Gürcü Mustafa** ve **Ömer'in babası Mehmed'**dir ki, bu zatın oğlu babasına nispet edilerek yazıldığı için hicri 966 yılında Şakird olan, hicri 974'de de Cemâat içinde ve hayatta bulunan **Bosnalı Mehmed'**den başka biri olmadığı şüphesiz bilinmektedir (Çetintürk, 1963: 729).

III. Sultan Mehmed zamanı Hâssa Halı Sanatkârları:

16. yüzyılın sonu olan hicri 1008 tarihine kadar, III. Sultan Mehmed zamanının ilk beş yıllık müddeti içinde, babası zamanındaki Hâssa Halı sanatkârları arasına tek kişi girebilmiştir, oda Rıdvan Abdullahtır. Hicri 1005 tarihinde Mısır'da

ordu hizmetinde iken ölen Macar Keyvan hariç olmak üzere, Cemâatin kadrosunda bulunanlar, aynen vazifelerine devam etmişlerdir (Çetintürk, 1963: 730).

Rıdvan Abdullah'ın hicri 1003'ten sonra Cemâate girdiği anlaşılmaktadır. Masar 1005 tarihindeki yevmi ulûfesi, iki akçedir, 1007'de ölmüştür (Çetintürk, 1963: 730).

16. yüzyıl sonuna kadar Cemâat-i Kaliçe-i Bafân-ı Hâssa'da vazife gördükleri tespit edilebilen sanatkârlar yukarıda bahsettiğimiz sanatkârlardır. I. Sultan Ahmed devrinde Cemâat-i Kaliçe-i Bafân'ın ismi değişmekte ve Cemâati Sorgucıyân-ı Hâssa adını almaktadır (Çetintürk, 1963: 730).

Bu değişiklik hariçten Halı tedarikinin daha faydalı olduğunu, bu cemâatin artan ihtiyacı karşılamak ve Sorguç imal etmek üzere vazifelendirildiğini göstermektedir (Çetintürk, 1963: 730).

Bu Cemâatin 18. Yüzyıl sonlarında zaman zaman Cemâat-i Keçeciyan-ı Hâssa ismini aldığına bakılırsa mensupları sorguç ile birlikte keçe ve belki bu arada halı da imâl etmişlerdir (Çetintürk, 1963: 730).

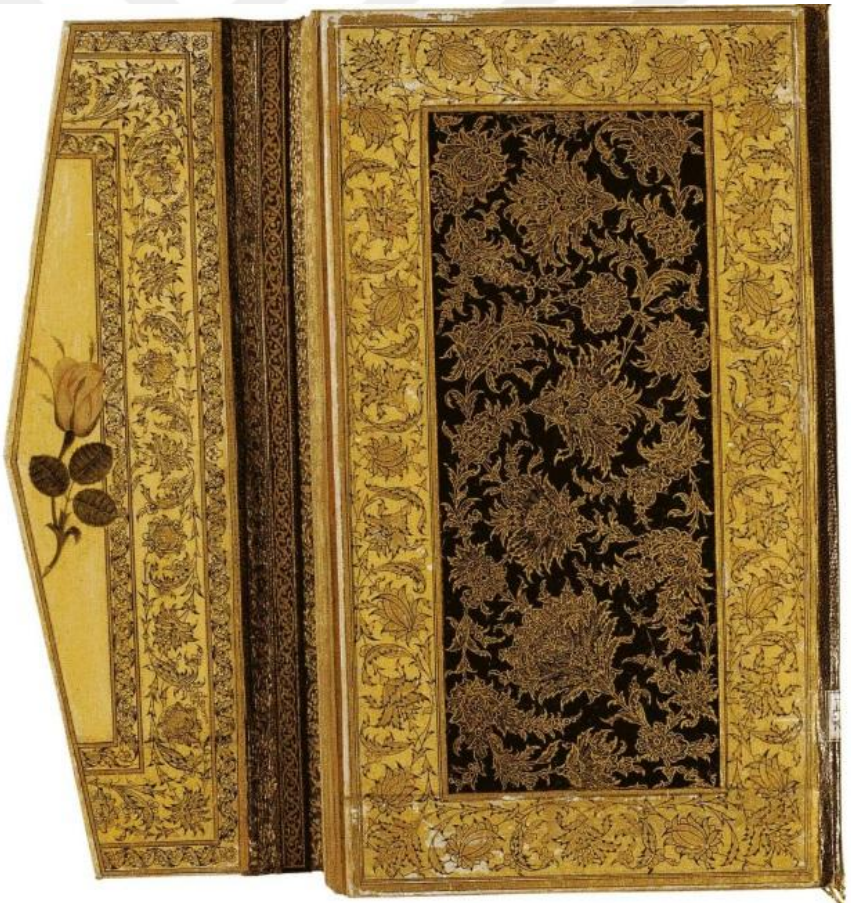
Osmanlı saray halıları döneminde Ehl-i Hiref teşkilatında üretilen eserlerden bazıları şunlardır;

Fotoğraf 1: Karamemi'nin hasbahçe çiçekleriyle, kendine hâs üslubuyla işlediği ruganî kitap kabı bezemesi (Atasoy, 2002: 214).

Fotoğraf 2: Şahkulu'na ait bir eser (Temurçin, 2016: 13).

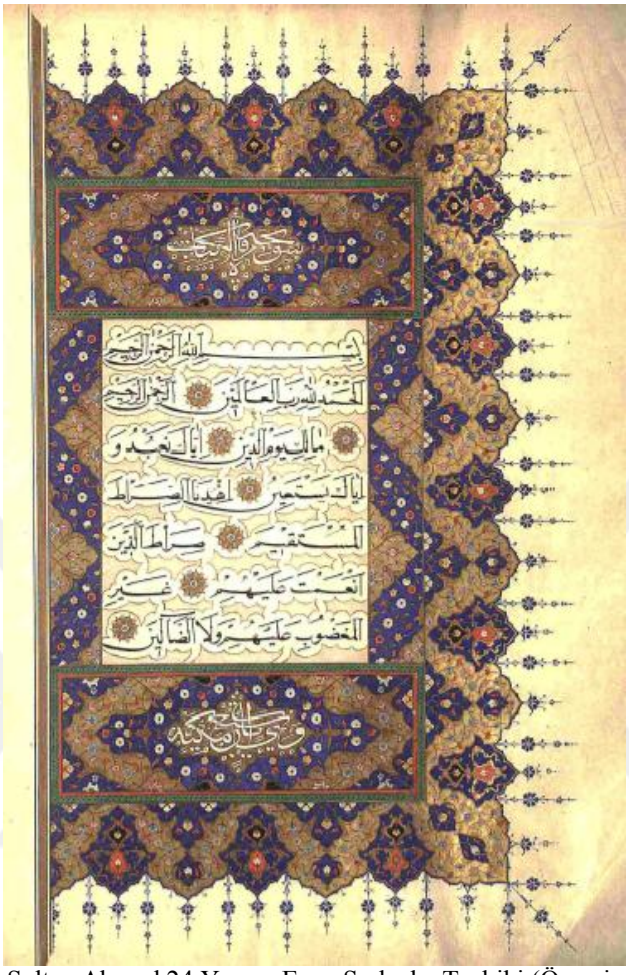
Fotoğraf 3: Divan-ı Hâzik isimli eserin kabı (Atasoy, 2002: 192).

Fotoğraf 4: Yazı altlığının ön yüz bezemesi (Duran, 2008. 91).

Fotoğraf 5: Serlevha Tezhibi (Duran, 2008. 180).

Fotoğraf 6: Sultan Ahmed 24 Yazma Eser, Serlevha Tezhibi (Özemir, 2010: 134).

Fotoğraf 7: Dîvân-ı Muhibbî'den sayfa süslemeleri (Temurçin, 2016: 14).

2.2. Osmanlı Saray Halılarının Genel Özellikleri

Osmanlı Saray Halıları, Türk sanatında birbirine bağlanan halı tipleri dışında kalan tek grup olmalarıyla dikkat çekerler. Bu halılar bir gelişme sonucunda değil, birdenbire ortaya çıkmışlardır (Yetkin, 1991: 116).

Osmanlı halı sanatında saray halılarından önceki dönemde büyük bir üne kavuşmuş olan Uşak halıları bitkisel motiflerin kullanılmaya başlanması zeminlerinde görülen madalyonlar ve büyük ebatları ile dikkat çekmekteydi.

Osmanlılar tarafından Tebriz ve Kahire'nin fethedilmesinden sonra Türk Halı Sanatında saray halılarıyla beraber yeni bir teknik ve desen anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Osmanlı saray halılarında, 16. yüzyıl İran halı sanatından ilham alınmış sivri kıvrık hançer yaprakları, palmet (tepelik) şekilleri ve madalyonlar, Türk üslubundaki natüralist lale, karanfil, sümbül çiçekleri ile birleştirilerek yeni bir halı deseni dünyası yaratılmıştır. İran halılarının zemin dolgusu olarak görülen kıvrık dal sistemi, Osmanlı saray halılarının zemininde daha gevşek halde esas örnek olarak kullanılmıştır. Araya katılan bahar çiçekli dallar, lale, sümbül, karanfil, gül gibi çiçekler tabiattakine çok yakın bir natüralizmle verilerek örneği zenginleştirmiştir. Çiçeklerin bu kadar natüralist hatlarla çizilişine ancak Türk sanatında rastlanmaktadır. Bu dönemde halılar, Osmanlı saray üslubunu oluşturan kumaş ve çini desenlerini de çizen saray nakkaşlarının çizdikleri desenlere göre dokunmuştur. Osmanlı saray nakkaşlarının, 16. yüzyıl boyunca geliştirdiği üsluplar, Osmanlı saray halılarında en olgun şekilde birleşmiş, aynı bezeme tarzı Osmanlı sanatının kumaş, kilim, çini, cilt ve tezhip gibi alanlarında da görülmektedir (Yetkin, 1991: 116).

Saray nakkaşbaşı olan Şah Kulu'nun eserlerinde görülen kıvrık hançer yaprakların birbirini keserek çıkan saz üslubu, kendinden sonra nakkaşbaşı olan müzehhip Kara Memi'nin geliştirdiği lale, sümbül, karanfil, gül, bahar açmış dallar gibi natüralist görünüşlü çiçekli üslubu birleşerek Osmanlı halı sanatındaki zengin çeşitlenmeyi sağlamıştır. Böylece Osmanlı saray halıları, Osmanlı saray üslubunun halı sanatında da beliren üslup bütünlüğü içinde yerini almış olmaktadır (Yetkin, 1991: 116).

Osmanlı saray halılarının bir özelliği de, İran halılarındaki madalyon düzeninin alınarak Türk halı üslubuna uyarlanışıdır (Durul ve Aslanapa, 1973: 81). İran halılarındaki madalyon düzeni Osmanlı saray halılarında ikinci planda kalır (Aslanapa, 2005: 201). Esas önemli olan zemindeki süslemelerdir. Sonsuza doğru uzanan zemin örneğinden alınan kesitlerle yeni halı zeminleri teşkil edilmiştir. Bu zemin üzerinde kullanılan madalyonlar adeta yapıştırılmış gibi durmaktadır. Madalyonların altında zemindeki desenin devam ettiği hissedilmektedir. Madalyon kaldırılsa bile zemin kompozisyonlarında hiçbir bozulma görülemez. Madalyonun kullanılmadığı örneklerde daha ahenkli kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Madalyon kullanıldığı zaman ise, İran halılarındaki gruplaşma prensibi yerine bütün Türk halılarında esas prensip olarak gördüğümüz sonsuzluk fikrini belirtecek bir şekilde madalyonların sıralandığı görülmektedir (Yetkin, 1991: 116).

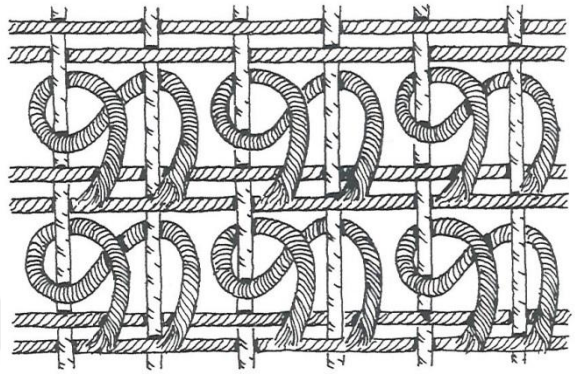

Fotoğraf 8: Madalyonlu İran halısı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O67221/carpet-unknown/,** 04-07-2019).

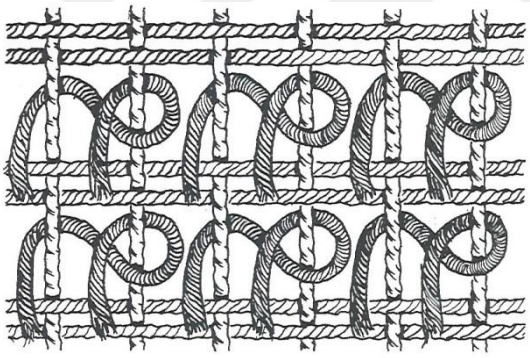
Osmanlı saray halılarında diğer Türk halı sanatındaki örneklerden farklı olarak İran (sine) düğümü[1] kullanılmıştır. İran düğümünün tercih edilmesinin sebebi de

[1]**İran (Sine) Düğümü:** Bu düğüm şekli, ilk olarak İran'da kullanılması nedeniyle İran düğümü adını almıştır. İran düğümü, Türk düğümü kadar sağlam değildir. Yurdumuzda Kayseri, Sivas, Isparta ve Lâdik halıları bu düğüm tekniği ile dokunmakta ve bitkisel motifli desenler halı yüzeyinde daha

zengin bitkisel motiflerin, hançer biçimli kıvrık yaprakların, lale, sümbül, karanfil ve bahar dalları gibi çiçeklerin bu teknikte daha kolay verilebilmesidir (Fazlıoğlu, 2007: 18). Yün ve pamuktan yapılan düğümler, (metrekarede 200.000-700.000 arasında) daha sık olup, kadifeyi andıran yumuşak bir tesir bırakır (Aslanapa, 1987: 137).

Çizim 1. Sine düğümü sağa doğru (Aslanapa, 1987: 212).

Çizim 2. Sine düğümü sola doğru (Aslanapa, 1987: 212).

16. yüzyılda ortaya çıkan Osmanlı saray halılarında bir diğer farklılık da malzeme olarak ipek gibi yumuşak bir yünden yapılmış olmasıdır (Fazlıoğlu, 2007: 18). Bu kalitede yün Mısır'da elde ediliyordu. Ayrıca renklendirmeye de daha elverişli idi. İlk Osmanlı saray halılarının renklerinde tatlı bir kırmızı, sıcak bir sarı, koyu mavi ve çimen yeşili kullanılmıştır. Bu renkler Memlük halılarında da

---

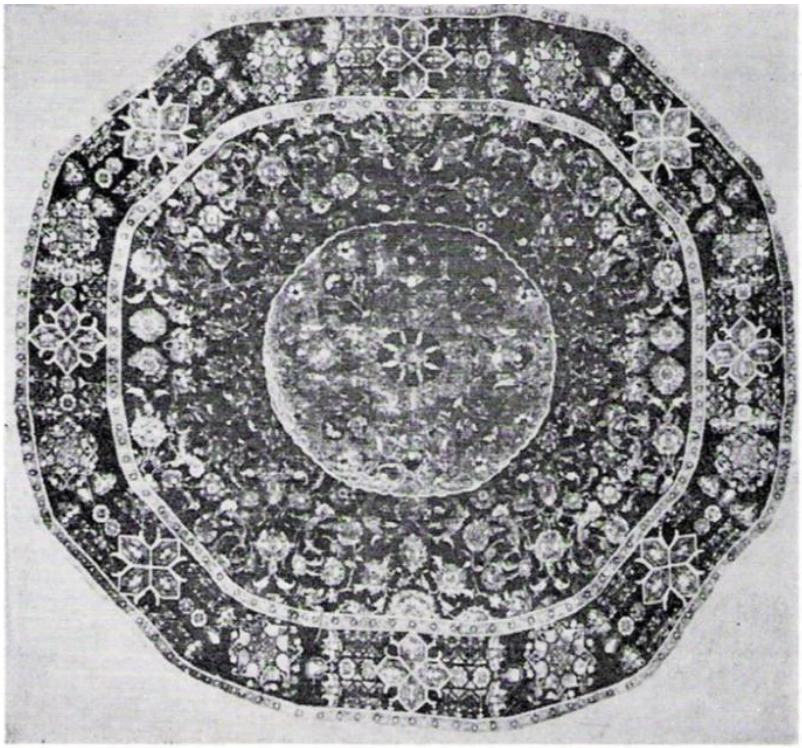
düzgün görünmektedir. İran düğümünde; ilme ipliği ya ön çözgü teline, ya da arka çözgü teline bağlanarak ilme ipliğinin öbür ucu diğer telin arkasından öne geçirilerek serbest bırakılır. Bu düğüm tekniği bitkisel motiflere uygundur. Motifler daha belirgin ve parlak görünür (Selçuk, 2008: 287).

kullanılan renklerdir. Çözgü ve atkılar da yün olup, tabii renktedir (Yetkin, 1991: 117). Bir grup saray halılarında malzeme farkı vardır. Kahire'de yapılmış olan saray halılarında argaç ve arışlar boyasız veya bazen sarımsı veya kırmızı yün iplik kullanılmıştır (Aslanapa, 1987: 137). Bursa'da yapılmış olan halılarda ise çözgü ve atkılar ipekten yapılmıştır. Atkılar kırmızı renkte boyanmış ve bükümsüz tek ipliktir. Çözgüler sarımtırak yeşil renkte üç ipek iplikten bükülmüştür. Havı veren yünler Mısır'da olduğu gibi "S" şeklinde bükülmüştür. Beyaz ve açık mavi kısımlarda pamuk kullanılmıştır. Pamuk iplikler Anadolu'ya has olan "Z" şeklinde bükülmüştür (Yetkin, 1991: 117).

Osmanlı saray halılarında altın ve gümüş iplikle dokuma ve işleme hiç kullanılmamıştır. Fakat kullanılan yün o kadar ince ve yumuşaktır ki, adeta ipek hissini bırakır (Yetkin, 1991: 117).

Saray halıları ince ve dökümlü dokularından dolayı masa örtüsü olarak da kullanıldığı için, buna uygun yuvarlak ve haçvari biçimlerde yapılanları da vardır. Az sayıda üretilmiş olan yuvarlak masa örtüsü formlu halıların tanınmış bir örneği Washington Corcoran Art Gallery'de bulunmaktadır (Fotoğraf 1-2). Avusturya prensi Ferdinand'ın 1596 tarihli envanterinde bahsedilen halılara benzemektedir. Haç biçiminde yapılmış olanlarda, haçın kolları masaların kenarlarından sarkmaya elverişli olduğundan bu biçimde yapılmışlardır. Londra Victoria and Albert Museum'da bulunan halı bu tip halıların en tanınmış olanıdır (Fotoğraf 3-4). Osmanlı Saray halıları yukarda bahsedilen sıra dışı şekilli olanların haricinde, çeşitli boyutlarda klasik halı şekillerinde üretilmiştir (Yetkin, 1991: 117-118).

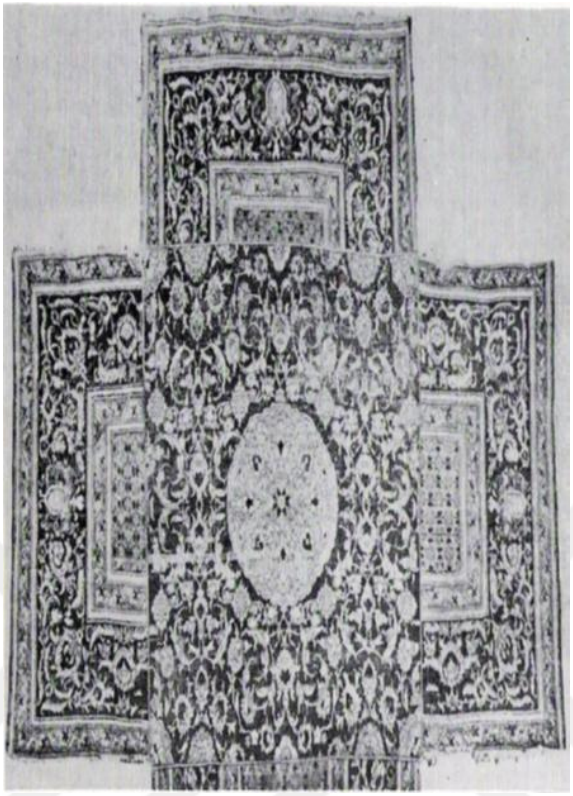
Osmanlı Saray Halıları, zarif desenleri ve itinalı ince tekniklerinden dolayı çok beğenilmişler ve Osmanlı sultanları tarafından Avrupa saraylarına hediye olarak gönderilmişlerdir. Dünyanın beli başlı müze ve özel koleksiyonlarında bulunan bu cins halılardan maalesef yurdumuzda sadece dört örnek kalmıştır. İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde biri çok harap halde iki büyük halı ve küçük bir seccade, Topkapı Sarayı'nda da büyükçe bir seccadeden başka örnek kalmamıştır (Aslanapa, 1987: 141).

Fotoğraf 9. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Washington Corcoran Art Gallery (Yetkin, 1991:118).

Fotoğraf 10. Osmanlı saray halısı **(**https://www.rugtracker.com/2012/11/, 25.05.2019).

Fotoğraf 11. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, San Gimignano, MuseoCivico (Yetkin, 1991:119).

Fotoğraf 12. **Osmanlı masa örtüsü,** 16. yüzyıl (http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/, 23.05.2019).

2.3. Osmanlı Saray Halılarının Motif ve Kompozisyon Özellikleri

Osmanlı saray halılarında, 16. Yüzyıl Osmanlı sanatının klasik üslubu olan rumi motifleri ve helezon dallar üzerine yerleştirilmiş stilize (hatayi, penç, gonca gül), yarı üslublaştırılmış (lale, sümbül, karanfil, narçiçeği) çiçekler ile hançer yapraklardan meydana gelen bezeme tarzı kendini göstermiş ve klasik Osmanlı saray halıları üslubunu oluşturmuştur (Öztürk, 2003: 21). İran halılarının zemin dolgusu olarak görülen kıvrık dal sistemi, Osmanlı saray halılarının zemininde daha gevşek halde esas örnek olarak kullanılmıştır. Araya katılan bahar çiçekli dallar, lale, sümbül, karanfil, gül gibi çiçekler örneği zenginleştirmiştir (Yetkin, 1991: 116).Bu dönemde halılar, Osmanlı saray üslubunu oluşturan saray nakkaşlarının çizdikleri desenlere göre dokunmuştur. Bu desenlere göre dokunmuş olan örnekler, dönemin kumaş, kilim, çini, tezhip, cilt kapakları ve kalem işlerinde görülen üslubun halı sanatındaki yansımalarıdır (Fazlıoğlu, 2007: 18).

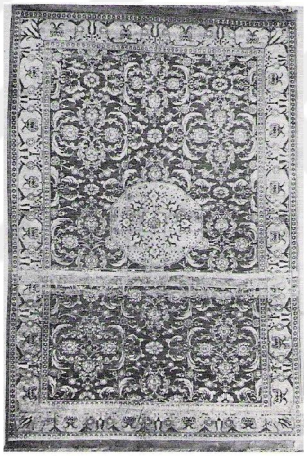
Osmanlı saray halılarında İran halılarına has madalyon düzeni uygulanmıştır. Türk halılarına has bir şekilde uygulanışıdır. İran halılarında esas motif olan madalyon, Osmanlı saray halılarında ikinci derecede bir motif olmuştur (Yetkin, 1991: 116).Esas örnek sonsuzluğa uzanan zeminden kesilmiş bir bölümdür. Yama gibi duran madalyonlar kaldırılsa bile, örnek bir şey kaybetmez. Madalyonsuz olarak çok daha başarılı kompozisyonlarda halılar vardır (Aslanapa, 1987: 137).

Klasik dönem Osmanlı saray halıları zemin kompozisyonlarına göre birkaç ana şema içinde toplanabilirler. Fakat bu ana şemalar da birbirine bağlı özellikler gösterir. Kompozisyonlar arasında bariz bir ayrılık söz konusu değildir. Bu yüzden Osmanlı saray halılarının kronolojik bir tipolojisini yapmak zordur. Hepsinde Türk halılarının sonsuzluk prensibinin hâkim oluşu kendi içlerinde çeşitlenmelerinin ortak sebebidir. Bunlara göre tespit edilebilen kompozisyon şu örneklerde toplanır (Yetkin, 1991: 120-121).

Dört çift çatallı hançeri yaprağının meydana getirdiği baklavaların, alternatif olarak kaydırılmış eksenler üzerinde sonsuza doğru sıralanmasından meydana gelen kompozisyon. Baklavalar birbirleriyle “S” şeklinde kıvrılmış dallarla birlermişlerdir.

Bu dallar küçük rozet çiçekleri taşımaktadır. Zıt istikamette kıvrılmış uçları çifte hançer yaprakları ile nihayetlenmektedir. İri baklavaların ortasında "S" şeklinde kıvrılmış dalların bağladığı iri palmet (tepelik) çiçekleri vardır. Ayrıca her baklava sırasının arasında iri bir rozet yer almıştır (bkz. Çizim 49) (Yetkin, 1991: 121).

Bu kompozisyondaki halıların örnekleri, içinde Memlük halılarıyla karışık motiflere sahip olanlar bulunduğu için, Osmanlı saray halılarının tipolojisinde en erken olarak kabul edilen kompozisyon sayılmaktadır (Fotoğraf 5). Londra Victoria and Albert Museum'da bulunan halı bu tipe girmektedir (Fotoğraf 6-7-8), Bu örnekteki halılar içinde zeminden sadece bir kesit alınarak sonsuzluk fikrinin belirtildiği örnekler de vardır (Yetkin, 1991: 121).

Fotoğraf 13. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl ilk yarısı, Floransa, bir antikacıda (Yetkin, 1991:121)**.**

Fotoğraf 14. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyılın ilk yarısı, Londra Victoria and Albert Museum (Yetkin, 1991: 122).

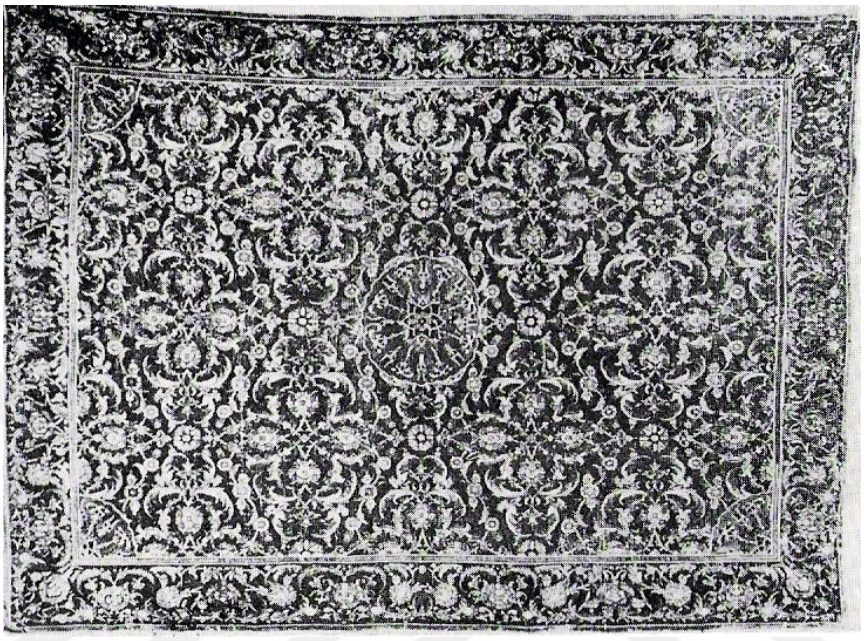
Fotoğraf 15. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyılın ilk yarısı, Londra Victoria and Albert Museum (**http://collections.vam.ac.uk/item/O67290/carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 16. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyılın ilk yarısı, Londra Victoria and Albert Museum (**http://collections.vam.ac.uk/item/O67290/carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Frankfut an Main Kunst am Main'de Kunst Gewerbe Museum'da bulunan halıda olduğu gibi örnek aynı kalmış fakat zemin küçülmüştür (bkz. Çizim 49). Bu kompozisyona madalyonun da katıldığı görülmektedir. Berlin Staatliche Museen'de bulunan 1945'te harpte yanmış olan halı bunun en tipik örneği idi (Fotoğraf 9). Buna benzer diğer bir halı New York Hispanic Society'de bulunmaktadır. Bu halılarda zeminin tam ortasında yuvarlak bir madalyon köşelerde ise, çeyrek madalyonlar bulunmaktadır. İçlerinde tipik Türk çiçekleri olan lale, sümbül ve karanfiller yerleştirilmiştir. Madalyonlar esas zemin kompozisyonunun değerini bozmadan adeta yapıştırılmış gibi durmaktadırlar (bkz. Çizim 48). Washington, Textile Museum'da bulunan aynı örnekteki bir halıda ise orta madalyon daha yassı bir biçimde olup, içinde lale ve karanfillerin kaplan çizgileri ile birleştiği görülmektedir ki, bu motif de Türk halılarına has bir motiftir. Bu gruba giren ve çok iyi durumda olan büyük bir halı, son zamanlarda Floransa'da Palazoo Pitti'deki depoda bulunmuştur. Bu halının, 1623 tarihinde, Düka II.Ferdinando'ya, Amiral Verrazzano tarafından hediye edildiği kaydedilmektedir. Bu halıda beş renk yün kullanılmıştır. Yalnız açık mavi ve beyaz kısımları pamuk ipliğidir. Halı kırmızı zeminli olup, bu gruba giren halılarda görülen, çifte çatallı yapraklarla oluşturulan baklava biçimli madalyonlar yeşil renkte olup, birer dilimlerinin altta ve üstte tekrarlandığı görülmektedir Böylece daha gelişmiş sistemli süsleme iki dikine eksen üzerinde, halı boyunca sonsuza sıralanmaktadır. Bu halının teknik özelliklerinden dolayı, İstanbul veya Bursa'da yapılmış olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü çok benzer bir örneği, Gördes düğümü (simetrik Türk düğümü) ile ve Uşak bölgesinde yapılmış olarak,

Londra Victoria and Albert Museum'da bulunmaktadır (Fotoğraf 10-11). (Yetkin, 1991: 121-122).

Fotoğraf 17. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Berlin Staatliche Museen (1945'te yanmış) (Yetkin, 1991: 123).

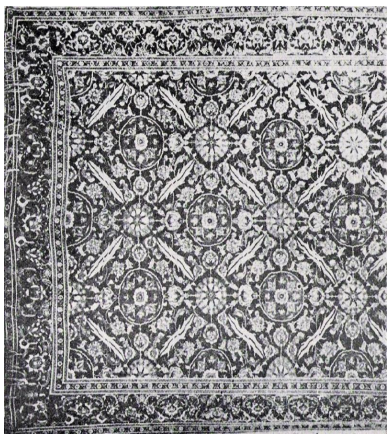

Fotoğraf 18. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Victoria and Albert Museum (**https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/,** 23.05.2019).

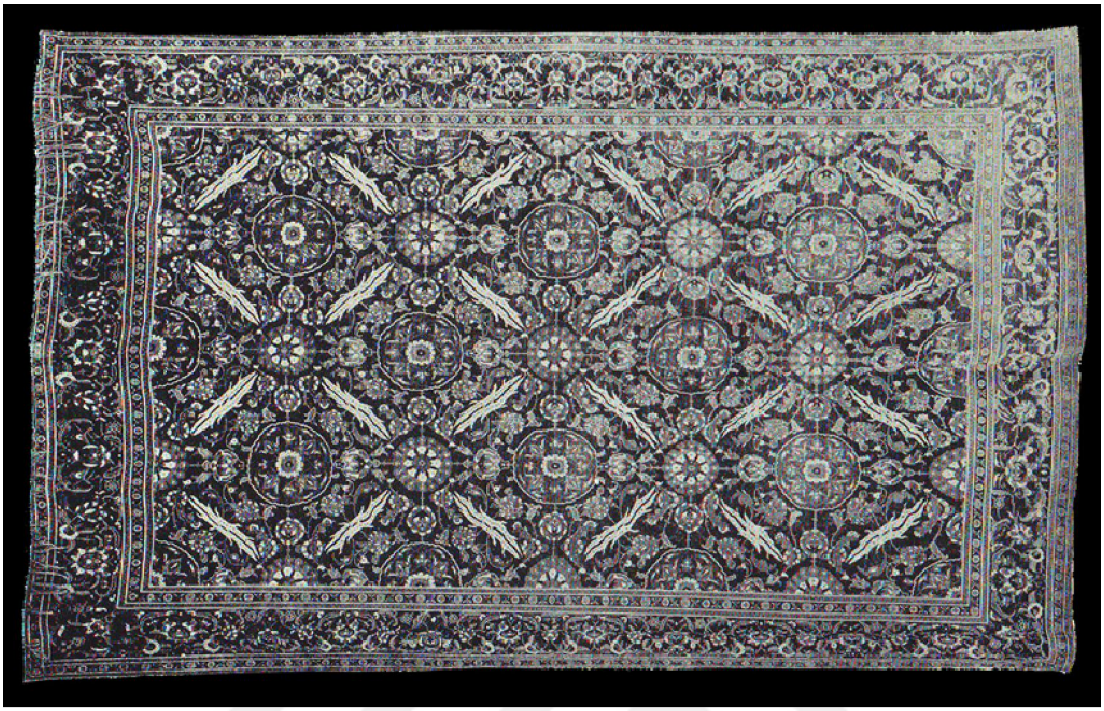

Fotoğraf 19. Osmanlı saray halı detayı, 16. yüzyıl, Victoria and Albert Museum (**https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/,** 23.05.2019)

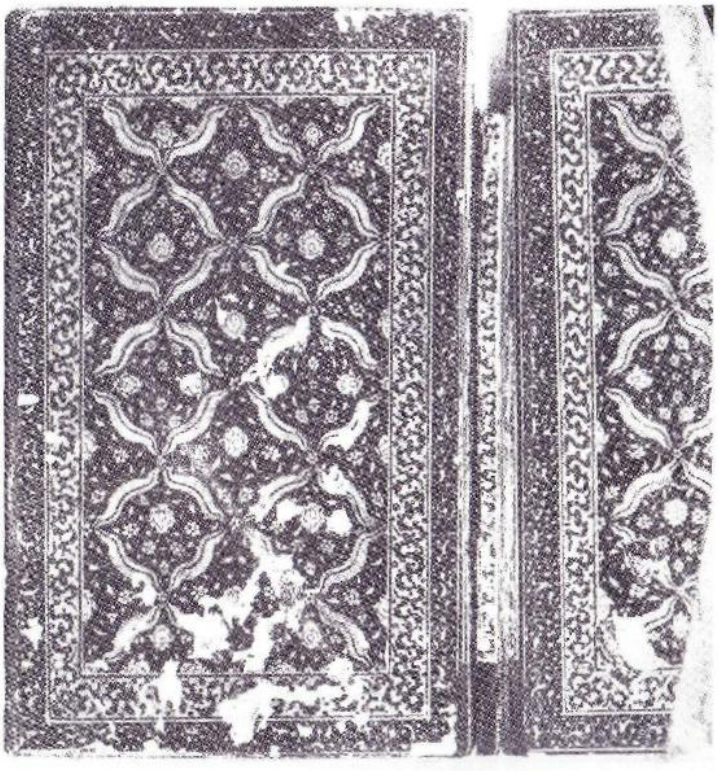
Medici halısının, Amiral Verrazzano tarafından ticaret yolu ile mi yoksa bir deniz savaşı sırasında mı ele geçirildiği bilinmemektedir. Saray halılarının klasik bordürüne sahip olan halının bu bordür deseni ise, Anadolu Gördes halı ve seccadelerinde 19. Yüzyıla kadar kullanılmıştır. Çifte kaplan çizgilerini, baklava şemasına göre, sonsuza doğru sıralanmış küçük madalyon ve rozetleri çevrelediği, çok değişik bir örnek, eskiden Berlin Staatliche Museum'da bulunan fakat son harpte maalesef yanmış olan halılar görülmekteydi (Fotoğraf 12-13). Topkapı Sarayı'nda bulunan bir cilt kapağının süslemesi ile dikkati çeken bir benzerliği vardır (Fotoğraf 14) (Yetkin, 1991: 121-125).

Fotoğraf 20. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Berlin Staatliche Museen (1945'te yanmış) (Yetkin, 1991: 125).

Fotoğraf 21. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl, Berlin Staatliche Museen, Kurt Erdmann, "700 Years of Oriental Carpets" (**http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/bode_ottoman_cairene_carpet_berlin_museum_war_loss.htm,** 25.05.2019).

Fotoğraf 22. Bir cilt kapağı, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi (Yetkin, 1991: 126).

Osmanlı saray halılarının kompozisyonları içinde, çeşitli kesitler alınarak yeni zemin örneklerinin meydana gelmesini sağlayan bir şema daha vardır. Bunda bir rozet etrafında radial şekilde yerleştirilmiş sekiz palmet (tepelik) çiçeğinin halı zemininde, kaydırılmış eksenler üzerinde sonsuza doğru sıralanması görülür. "S" şeklinde kıvrılmış, uçları çifte hançer yapraklı ve küçük rozet çiçekli ince dallar zemini simetrik olarak dolgular (bkz. Çizim 51). Bu örnekteki bir halı Dusseldorf'ta Staatliche Kunst Sammlungen'de bulunmaktadır (Fotoğraf 15). Washington Textile Museum'da bulunan bir halı zemininde ise aynı örneğin kesiti alınarak yapılmıştır. Bu tipteki halılarda da madalyonun kullanıldığı örnekler vardır. Birkaç örnekte halı zeminine, tam ortasına rastlayan bir rozet etrafında sıralanmış sekiz palmet (tepelik) çiçekli dolgu ince bir şeritle çevrelenerek bir madalyon formu verilmiştir. Tam köşelere rastlayan kısım sahte bir çeyrek madalyon şeklini almıştır. Münih'te L. Bernheimer Koleksiyonu'nda böyle bir halı vardı (Fotoğraf 16-17-18). Berliner Museum'deki halıda da aynı kompozisyon vardır. Zemin daha büyüktür. Gene L. Bernheimer K.G. Koleksiyonunda bulunan daha küçük bir halıda ise zemin süslemesinden daha küçük bir kesit alınmıştır. Kıvrık dalların eksen teşkil ettiği tam orta kısma sekiz radial palmet (tepelik) çiçeğinin dolgu olarak bulunduğu sahte bir madalyon oturtulmuştur (Fotoğraf 19). Aynı şekilde köşelerde de yer alır. Washington Textile Museum'da bulunan bir halıda ise kırmızı renkte aynı kompozisyonla bir zemin üzerinde yapıştırılmış gibi duran ortada yeşil, köşelerde içi mavi zeminli madalyonlar yerleştirilmiştir. İçlerinde sekiz köşeli bir yıldızdan radial olarak çıkan lale ve güllerle bir dolgu vardır. Bu şekilde sonsuza doğru uzayıp giden zemin süslemesi ile madalyon sistemi arasındaki tezat açıkça ortaya konmuştur. Ancak bazı örneklerde bu zıt unsurların uzlaştırılarak organik bir bütünlüğe ulaştırıldığını gösteren halılar da vardır. Bunlarda madalyon ve kartuş gibi kapalı şekillerin Uşak halılarında olduğu gibi sonsuza doğru sıralandığı görülür. Londra, Victoria and Albert Museum ve New York Metropolitan Museum of Art'ta, Paris Muséedes Art Décoratifs'te bulunan parça halıların böyle halılara ait olması mümkündür. Ayrıca Hanover Kestner Museum'da bulunan bir halıda ise gene sivri oval madalyonların sonsuz sıralanması görülür. Madalyon sıraları arasında çiçekli

ince bir dal zikzak yaparak kesintisiz uzanır. New York Metropolitan Museum of Art'ta bulunan bir halıda sekizgen biçiminde madalyonların sonsuza doğru kaydırılmış eksenler üzerindeki sıralanması vardır. Viyana'da Prens Paar Koleksiyonu'ndaki bir halının zemininde Çizim 51'deki kompozisyon şeması vardır. Ancak farklı olarak gerek aynı sıradaki madalyon içine alınmış sekiz palmet (tepelik) çiçekli dolgular, gerekse kaydırılmış eksenlerde bunların yerini alan sivri dilimli madalyonlar sonsuza doğru sıralanmıştır (Fotoğraf 20) (Yetkin, 1991: 125-132).

Fotoğraf 23. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl, Düsseldorf, Kunstsammlungen der Stadt (Yetkin, 1991: 127).

Fotoğraf 24. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl, evvelce Münih, L. Bernheimer Koleksiyonu'nda idi (Yetkin, 1991: 128).

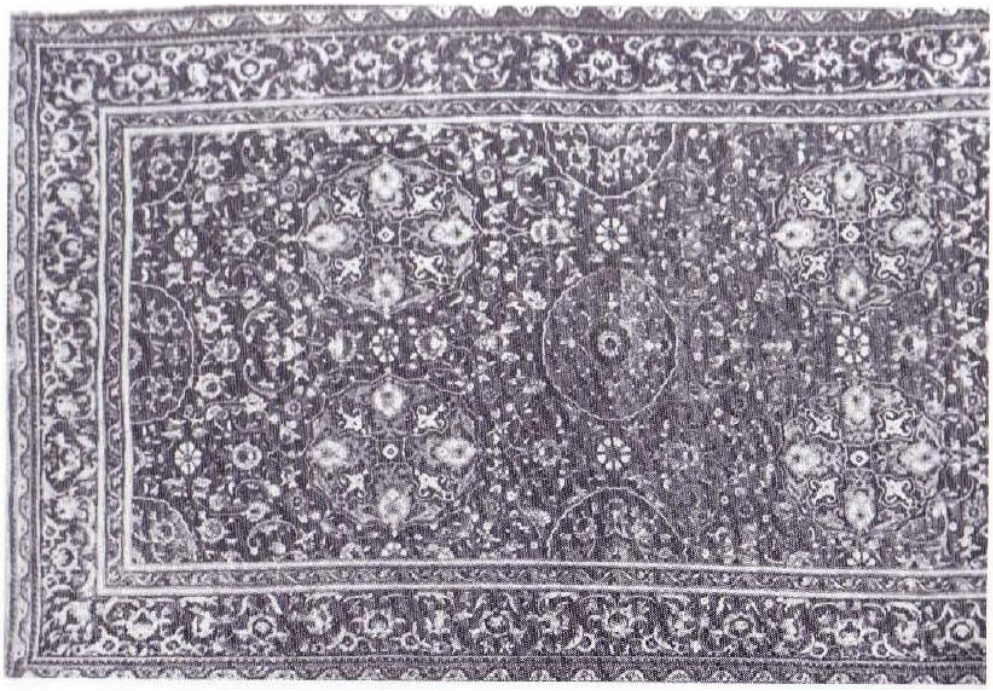
Fotoğraf 25. Osmanlı Saray Halısının sonradan reproduction olarak dokunmuş örneği, (**http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/the_willy_von_dirksen_cairene_ottoman_carpet.htm,** 25.05.2019).

Fotoğraf 26. Osmanlı Saray Halısının sonradan yapılmış hali detay, (**http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/the_willy_von_dirksen_cairene_ottoman_carpet.htm,** 25.05.2019).

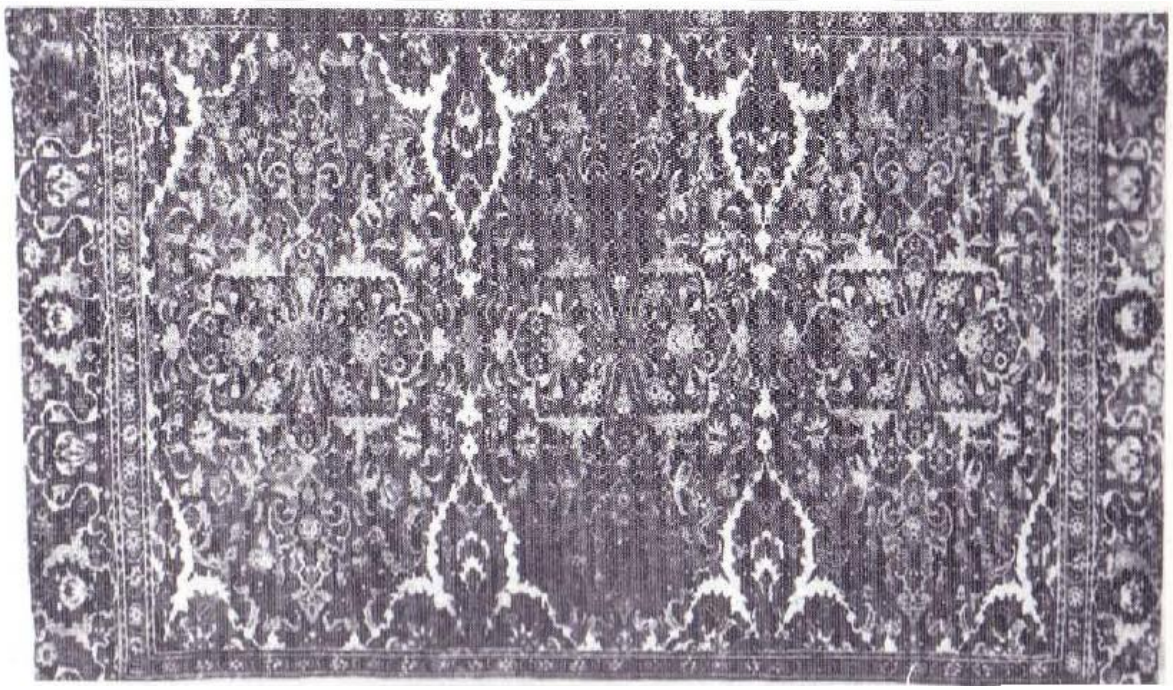

Fotoğraf 27. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl, Münih, L. Bernheimer Koleksiyon (Yetkin, 1991: 129).

Fotoğraf 28. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Viyana, Prens Paar Koleksiyonu (Yetkin, 1991: 131).

Viyana, Museum für Angewandte Kunst'ta bulunan bir halıda ise içinde lale, sümbül, karanfilli dolgular olan alınlıklı kartuşlar ile dört çifte kanatlı rûminin meydana getirdiği iri baklavaların kaydırılmış eksenler üzerinde sonsuza doğru sıralandığı görülür. Bordürde ise Türk halılarının Çin bulutlu bordür deseni vardır (Fotoğraf 21-22-23-24). Bu halıya benzer desenli bir halı Washington Textile Museum'da bulunup ipek çözgü ve atkıya sahiptir (Fotoğraf 25). Bu halıların büyük bir halının parçaları olduğunu motif ve malzeme benzerli Berlin'de Dahlem Museum fur İslâmische Kunst ve Hannover Kestner Museum'da bulunan halı parçalarının da aynı halıya ait olduğu kanısındayız. Malzeme ve desen benzerlikleri, vaktiyle büyük bir halıdan kalan parçalar olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda havında beyaz pamuk da kullanılmıştır ki, bu teknikteki halıların, Bursa'da yapılmış olabileceğini Prof. Kühnel ileri sürmektedir. Halının 1585'ten sonra yapılmış olduğu düşünülmektedir (Yetkin, 1991: 133).

Fotoğraf 29. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Viyana Museum für Angewandte Kunst (Yetkin, 1991: 131).

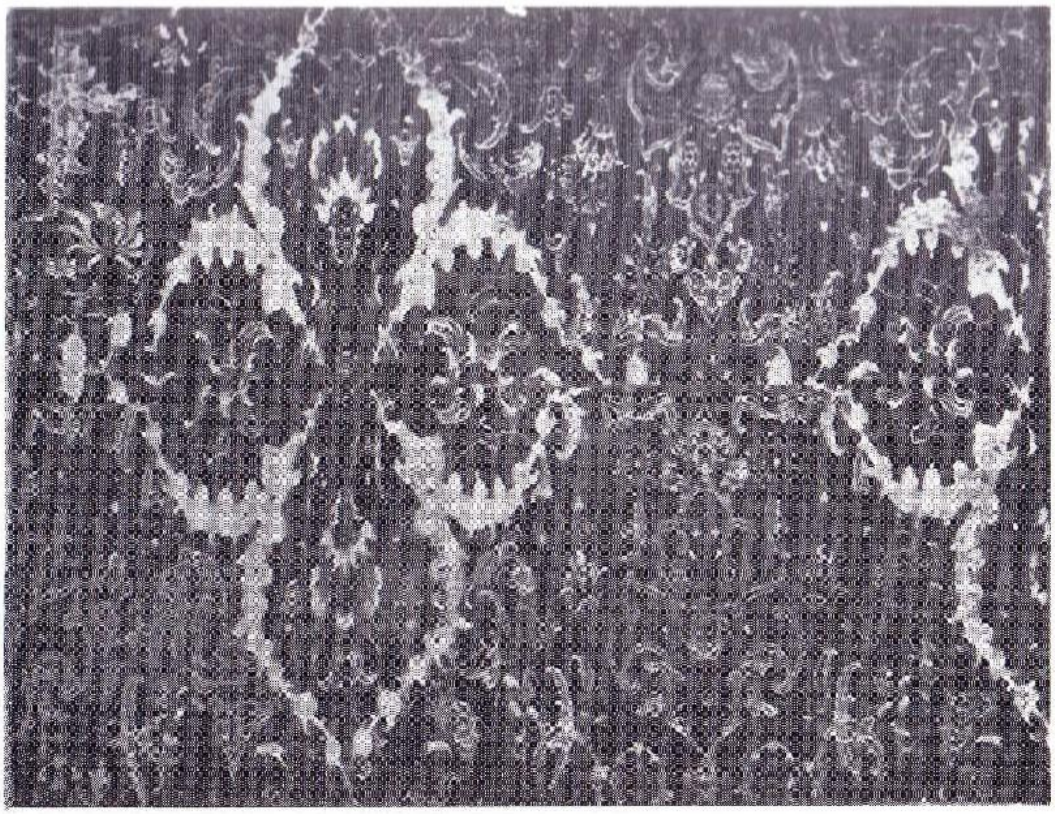
Fotoğraf 30. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl. Avusturya Uygulamalı Sanat Müzesi (MAK) (**http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/cairene_ottoman_carpet_austria_museum_of_applied_art.htm,** 25.05.2019).

Fotoğraf 31. Osmanlı Saray halısı detay, (**http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/cairene_ottoman_carpet_austria_museum_of_applied_art.htm,** 25.05.2019).

Fotoğraf 32. Osmanlı Saray halısı detay, **(http://www.azerbaijanrugs.com/caireneottoman/cairene_ottoman_carpet_austria_museum_of_applied_art.htm, 25.05.2019).**

Fotoğraf 33. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Washington Textile Museum (Yetkin, 1991: 132).

İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan büyük halıda ise, kırmızı zemin üstüne gayet iri çifte kanatlı beyaz rumilerin meydana getirdiği baklavaların kaydırılmış eksenler üzerinde sonsuz sıralanması vardır. Baklavaların zemin rengi her sırada koyu mavi ve yeşil olarak değişmektedir (Fotoğraf 26-27). Baklavaların içinde bir rozet etrafında haçvari dört palmet (tepelik) çiçeği yer almıştır. Her palmetin (tepelik) tepesinde zıt istikamette çıkan çifte dallar, birer rozet çiçeği taşıyarak, alternatif sıralar üzerindeki baklavaların içindeki palmetleri (tepelik) birleştirir. Böylece farklı zemin renkleri ile elde edilen sahte madalyon düzenin aslında gelişigüzel olmayıp, sağlam bir baklava şemasına göre düzenlendiği anlaşılır. Çizim 49'da ki halının şeması, bu halıda bütün palmetlerin (tepelik) birbirine bağlanmasıyla ortaya çıkan daha sağlam bir baklava şeması şeklinde geliştirilmiştir. Kahire'de yapılan ilk halılarda belki İstanbul sarayından gönderilen kartonlara göre şekillenmiş olan bu örnek, 16 yüzyılın sonu, 17. yüzyıla tarihlendirdiğimiz bu halıda daha belirli bir şema içinde verilmiştir. Bu halının bordürü de lale, sümbül, karanfil, gül buketleri ve aynı dolguları taşıyan kartuşların alternatif sıralanması ile süslüdür. Tali bordürleri çevreleyen dar şeritlerdeki üç benek ve bulutçuklar da gene Türk halılarının karakteristik deseni olarak yer almıştır. Halının 1585 tarihli fermanda bildirilen ve Mısır'dan İstanbul'a çağırılan ustalar tarafından yapılmış olması da mümkündür. Osmanlı saray halıları içinde on yedinci yüzyıla tarihlendirdiğimiz bir halı tipi vardır. Bunlarda üst üste sıralanmış gayet iri narçiçekleri ve bunlardan fışkıran ince saplar üzerinde kıvrık hançer yaprakları ve bahar çiçekli dallarla çok zengin ve hareketli kompozisyon vardır. Çizim 51'te görülen bir rozet etrafında sekiz iri palmet çiçeğinin halkalandığı motif bu grup halılarda dolgu motif olarak sıralanmıştır (bkz. Çizim 36). Kartuşlu bordürü ile Londra Victoria and Albert Museum'da bulunan halı bu tipin abidevi bir örneğidir (Fotoğraf 28-29-30). Halılar içinde de madalyonlu olanlar vardır. Fakat madalyonlar sonsuzluk prensibine uygun olarak sıralanmıştır. İç dolguları zemin örneğinden tamamen ayrılır. New York Metropolitan Museum of Art'taki halıda olduğu gibi, ya da zeminin tam ortasında bir tane köşelerde de çeyrek madalyonlar halindedir. Paris, Museédes Art Décoratifs'ta böyle bir halı bulunmaktadır (Fotoğraf 31). İstanbul Türk ve İslam Eserleri

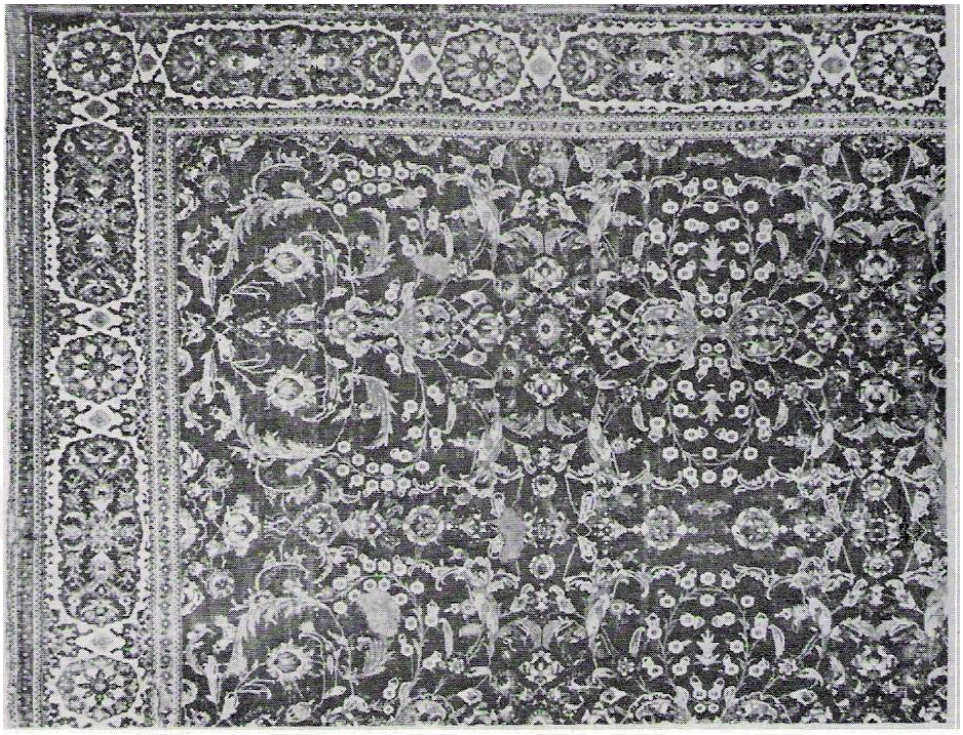
Müzesi'nde bulunan aynı tip halıda madalyonların iç dolgusu kaplan çizgisinden çıkan natüralist çiçeklerle zenginleştirilmiştir. Tali bordürler ise aynı müzede olan büyük halının benzeridir. Halı oldukça harap olmakla beraber renkler parlaktır (Fotoğraf 32). Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki iki halının teknikleri Kahire'de yapılmış olanlara benzemekle beraber, bunların 1585 tarihli fermanla İstanbul'a çağrılmış ustalar tarafından yapılmış ilk örnekler olabileceğini kabul ediyoruz. Bu grup halıların İstanbul veya Bursa'da tesis edilmiş olan tezgâhlarda yapılmış olması gerekmektedir. Çünkü benzerleri Washington Textile Museum'daki parçalar arasında bulunmakta ve teknik özelliklerinden dolayı Kahire'de yapılmamış olduğu kabul edilmektedir (Fotoğraf 33). Zaten bu kompozisyonların seccadelerin mihrap nişlerinin dolgusu olarak da kullanılmaları ve bilhassa natüralist çiçekli bordürlerinin gerek saray seccadelerinde başarılı kullanılışı, gerekse daha sonra Gördes, Uşak ve Lâdik seccadelerinde devam ettirilmesi, bunların İstanbul veya Bursa'da yapılmış olacağına delil olmaktadır. Ayrıca bu grup halıların zemin kompozisyonundan gayet küçük bir kesit alınarak yapılmış bir halının zemininde öncekiler gibi sonsuzluk fikrini belirtmektedir. Bordüründeki Çin bulutları bunların Anadolu'da yapılmış olacağını kuvvetlendirmektedir. Ayrıca bu gruptaki iri narçiçeklerini kuşatan hançer yaprakları ve bahar çiçekli dalları aynı devrin çinilerinde görülen kompozisyonlarla büyük bir benzerlik göstermekte ve Osmanlı sanatının üslup birliğini temsil etmektedir. Osmanlı saray halıları içinde Türk çiçeklerinden meydana gelmiş buketlerin zemin örneğine katıldığını gösteren halılar da vardır. Etrafları küçük rozetli dallardan birer çelenkle çevrelenmiştir. Venedik'te CaD'oro'daki ve evvelce Berlin'de özel bir koleksiyonda bulunan değişik biçimdeki halılarda bu örnek görülmektedir. Gene Osmanlı çini sanatında rastladığımız Türk buketlerinin halıda da kullanılışını belirtirler (Fotoğraf 34). Bundan başka Osmanlı saray seccadelerinin de mihrap nişinde zarif bir dolgu motifi olarak da yer almışlardır (Yetkin, 1991: 133-134).

Fo**toğraf 34**. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl sonu, İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Aslanapa, 1987: 138).

Fotoğraf 35. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl sonu **(http://www.azerbaijanrugs.com/cairene-ottoman/cairene_cartouche_rug_ahmet_ertug.htm,** 25.05.2019).

Fotoğraf 36. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Londra, Victoria and Albert Museum (Yetkin, 1991: 135).

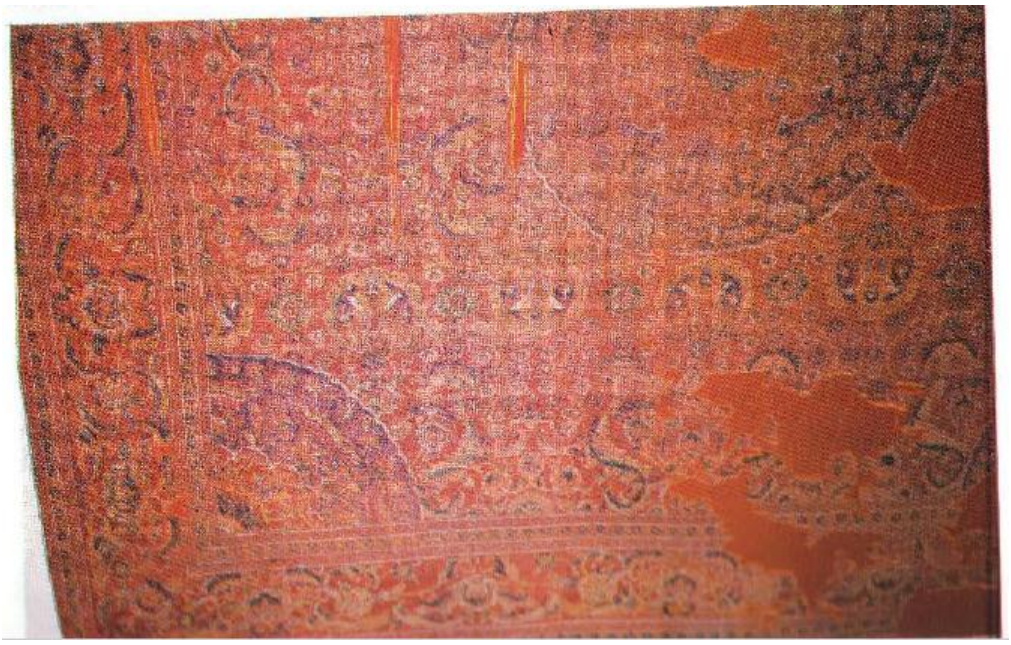
Fotoğraf 37. Osmanlı Saray halısı detay (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 38. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Londra, Victoria and Albert Museum (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/**, 23.05.2019).

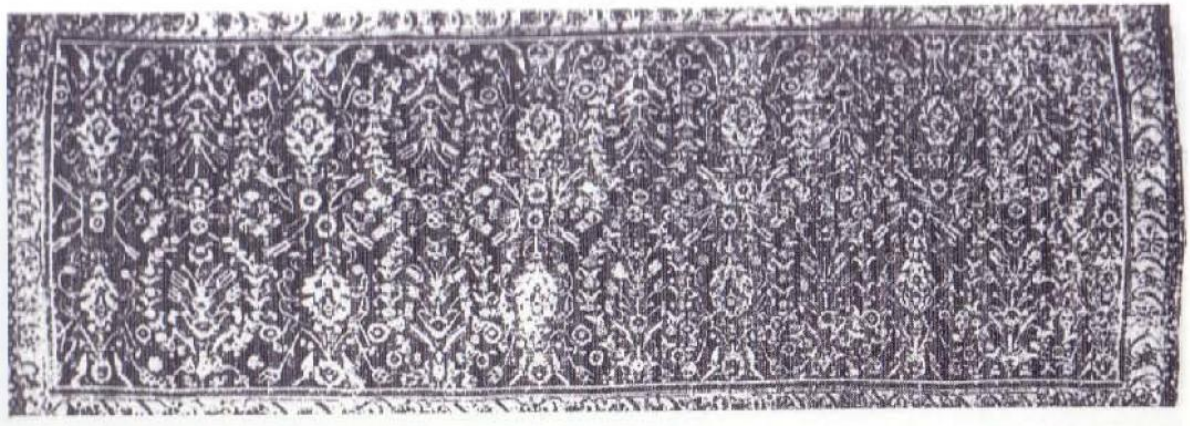
Fotoğraf 39. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Paris, Museédes Art Décoratifs (Day, 1996: 83).

Fotoğraf 40. Osmanlı Saray Halısı, 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Yetkin, 1991).

Fotoğraf 41. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Washington, Textile Museum (Yetkin, 1991: 136).

Fotoğraf 42. Osmanlı Saray Halısı, 17. yüzyıl, Washington, Textile Museum (Yetkin, 1991: 136).

Berlin Staatliche Museen'de ve New York Metropolitan Museum of Art'ta bulunan bir halıda ise zemin kaplan çizgileri ve leopar örneklerinin sonsuz sıralanması ile dolgulanmıştır (Fotoğraf 35). Tam ortada yuvarlak dilimli bir madalyon yer almıştır. İki ucu sivriltilmiş olup birer palmetle (tepelik) taçlanmıştır. Madalyonun içindeki palmet (tepelik) ve ince rumili dolguyu küçük rozetli ince

dallar çelenk şeklinde çevreler. Köşelerde ise sivri dilimli çeyrek madalyonlar yer alır.

Fotoğraf 43. Osmanlı saray halısı, 16. Yüzyıl (**https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/**, 23.05.2019).

İçlerinde ince palmet (tepelik) ve rumili dolgular vardır. Halının etrafı kıvrık dallı üç bordürle çevrelenmiştir. Genel görünüşü ile devrin cilt kapaklarının süslemesi ile

yakın benzerlikler göstermektedir. Ayrıca Osmanlı minyatürlerinde tasvir edilen halılarla, aynı devrin orijinal Osmanlı saray halıları arasında yakın benzerlikler vardır. Çeşitli eserlerde görülen motif benzerlikleri ise devrin üslup bütünlüğünün saray nakkaşlarınca şekillendirilmiş olmasının en açık delilidir. Osmanlı saray halıları bütün zenginliği ve çeşitliliği içinde Osmanlı saray sanatının üslup birliğini ve bütünlüğünü muhafaza etmiştir. Karakteristik motifleri, biraz daha kabalaşmakla beraber 18. yüzyıl boyunca Türk halı sanatında yaşatılmakta devam etmiştir.

Osmanlı saray halılarının zarif örnekleri Avrupa halı sanatını da etkilemiştir. Özellikle İspanya halılarında taklit edilmiştir. Londra Victoria and Albert Museum'da bulunan halılar Fotoğraf 19'deki halı örneğinin, Floransa'da özel bir koleksiyonda bulunan halı ise Fotoğraf 9'daki halı örneğinin kopyalarıdır. Sadece madalyonlar farklıdır. New York Hispanic Society'de bulunan kare biçimindeki halının ise Paris Muséedes Arts Décoratifs'te bulunan bahar dallı halının deseninden alınmış bir kesit olup, daha kaba, sert ve köşeli bir formda taklit edilmiştir. Bilhassa Münich'teki Bayerisches National Museum'da bulunan ve zeminin tam ortasında Kretkowski ve Guldensztern ailesinin armasını taşıyan halı ise, Osmanlı saray halılarından Çizim 51'e göre Polonya'da yapılmış bir halı olmasıyla önem kazanır (Fotoğraf 36). Benzer Osmanlı saray halısı örnekleri Düsseldorf, Kunstsammlungen der stadt ve Cenova'da Piero Barbieri Koleksiyonu'nda bulunan halılardır. Eskiden Berlin'de özel bir koleksiyonda bulunan bir halı ise Paris'te 1605'te tesis edilen Savonnerie tezgâhına ait 17. yüzyıldan kalma bir parça olup, Osmanlı saray halıları ve madalyonlu Uşak halılarından alınmış örnekler taşır. Osmanlı saray halıları zengin ve girift görünüşlü desenlerinden dolayı Avrupalı ressamların tablolarında pek nadir resmedilmiştir. Prof. Kühnel, Hollanda'dan Pereda ve Pereja tarafından böyle halıların tasvir edilmiş olduğunu tespit etmiştir(Yetkin, 1991: 136-137).

Fotoğraf 44. Osmanlı saray halısını kopya eden bir Polonya halısı, Kretkowski ve Guldensztern arması ile Münih, BayerischesNationalMuseum(Yetkin, 1991: 136).

Örnekleri ülkemiz ve birçok yurtdışı müzelerinde bulunan klasik dönem Osmanlı saray halılarında yukarıdaki kompozisyon şemaları görülmektedir. Bunlardan ilki; sonsuzluğa doğru uzanan birim raport desenin tekrarı ile oluşturulmuş zeminin ortasına adeta yapıştırılmış gibi duran, dairesel şekilde paftalanmış ve içi bitkisel motiflerle bezenmiş madalyonlu halılardır. İkincisi; madalyonsuz ve daha ahenkli birim raport desenin tekrarı ile oluşan, zeminde sonsuzluk ifadesi veren halılardır ve üçüncüsü; sonsuza uzanan birim raport desenli zeminin ortasında dairesel bir madalyon köşelerde ise çeyrek madalyonların bulunduğu halılardır (Öztürk, 2003: 21).

3.TEZHİP SANATI AÇISINDAN İNCELENEN OSMANLI SARAY HALILARI (KATALOG)

Örnek No : 01

Fotoğraf No : 45

Çizim No : 10, 11, 12

Boyutları

En : 127 cm

Boy : 168 cm

Ait olduğu koleksiyon : Metropolitan Sanat Müzesi, New York

Tarihi : 16. yüzyılın ikinci yarısı

Kullanılan Malzeme

Atkı : Yün

Çözgü : İpek

İlme ipi : Bilinmiyor

Kullanılan Renkler : Kırmızı, sarı, turkuaz, turuncu, yeşil, siyah, krem

Kullanılan Motifler : Hatâyi, penç, yaprak, goncagül, sap çıkması, sümbül, karanfil, lale, ayırma rumi, tepelik, ortabağ, selvi ağacı ve kandil motifi

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Halı tek mihrablı halılar gurubundadır. Kompozisyon dikey eksende ½ simetrik şekilde düzenlenmiştir. İki dar ve bir geniş bordür mevcuttur.

Geniş olan bordürün zemin rengi turkuaz renkle dokunmuştur. Bezemede kullanılan hatâyi grubu (hatâyi, gocagül, penç ve yaprak) motifler krem, turuncu, siyah, kırmızı ve yeşil, yarı üsluplaştırılmış (sümbül, karanfil ve lale) çiçekler

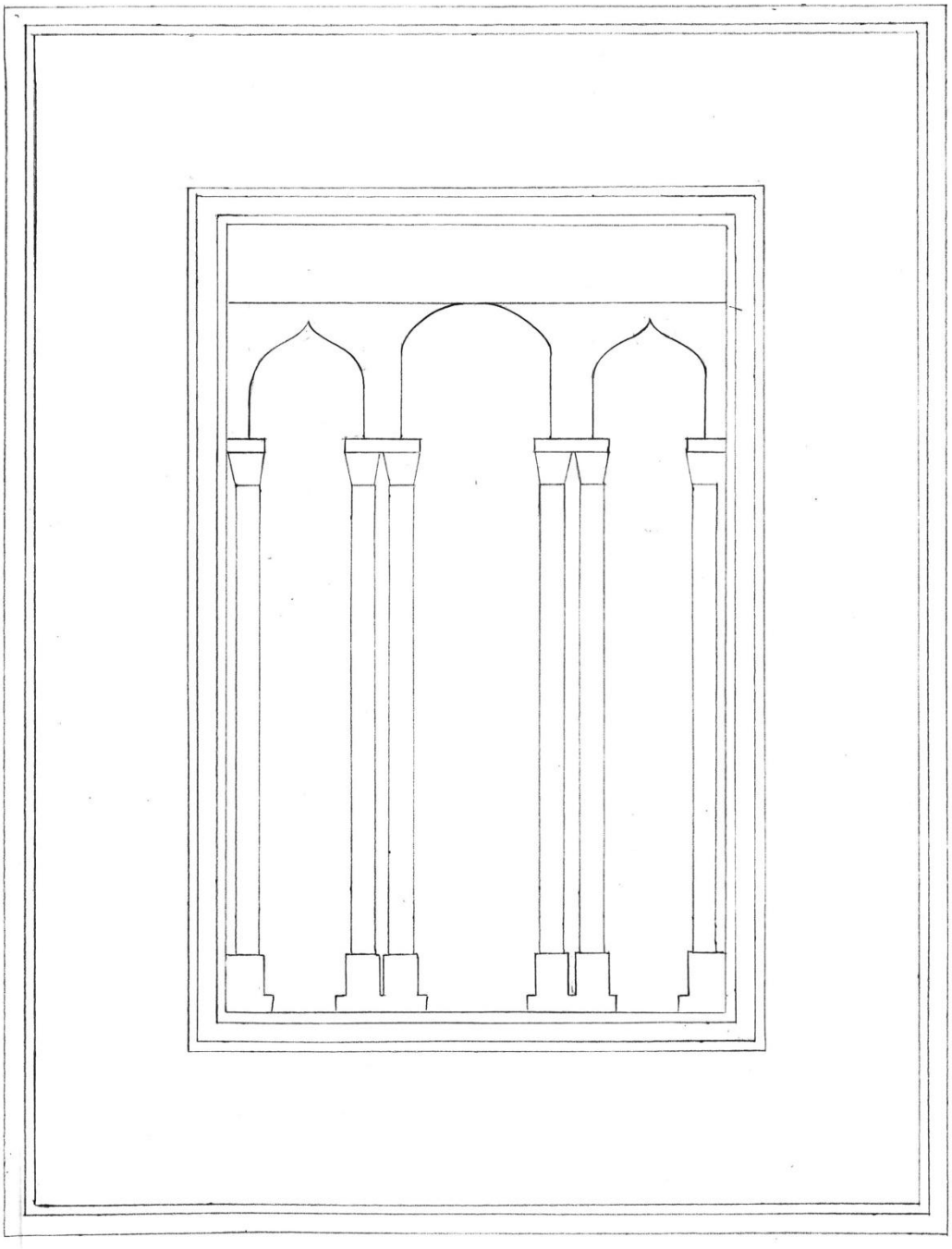
turuncu, kırmızı ve krem renk ile oluşturulmuştur. Geniş bordürün iki kenarında siyah zeminli, sıra sıra krem ve kırmızı renkli pençlerden oluşan ince bordürler yer alır. İç kısımdaki ince bordürün iki tarafında ve dış kısımdaki bordürün tek tarafında; "s" şeklinde kıvrımlardan oluşan kırmızı zeminli sedefler mevcuttur.

Halının orta kısmında yan yana üç nişli mihrap bulunmaktadır. Mihraplar ortalarda çift kenarlarda tek olmak üzere toplam altı ince sütunlar tarafından taşınır. Halı zemini siyah renk, kenardaki sütunçelerin arka kısımları ise kırmızı renktir. Mihrapta hatâyi grubu çiçeklerle süslenmiş, zincirle asılmış kandil yer almaktadır. Mihrabın üst kısmında krem renk zemin üzerine siyah renkte rumiler ve hatâyi grubu motiflerden oluşan ½ simetrik desen mevcuttur. Ayaklık kısmında sütunların arasında yarı üsluplaştırılmış lale, karanfil ve güllerden oluşan çiçek kümeleri vardır. Siyah zemin üzerinde krem, turuncu, yeşil ve kırmızıdan oluşan bitki kümeleri kırmızı zeminde turkuaz ve krem karanfil, gül ve lale motifi mevcuttur.

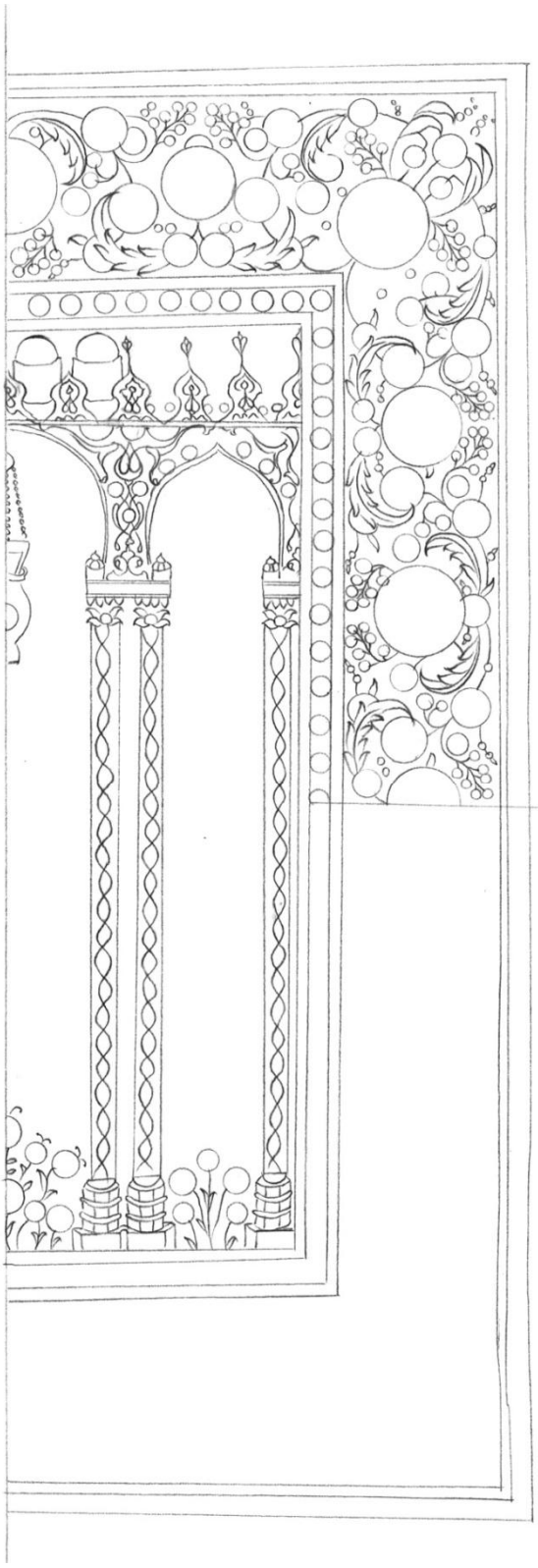
Alınlıkta ise köşelerde yarım olmak üzere 11 tepelik bulunmaktadır. Bu tepeliklerin aralarında, halının ortasında kubbesi turkuaz renk olan 4 tane mimarı unsur mevcuttur. Mimarı unsurlardan kenarlara doğru tepeliklerin aralarında yeşil renk selvi ağaçları ve krem ve yeşil renk karanfil motifleri yer almaktadır.

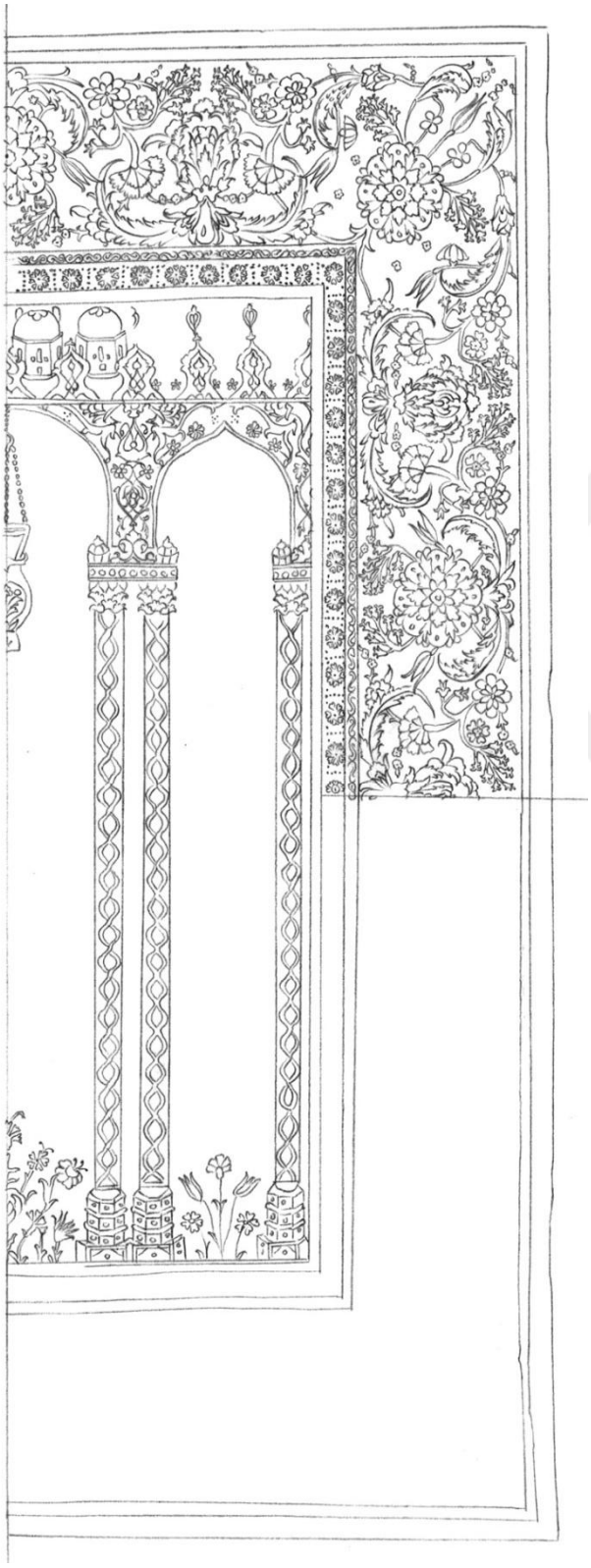
Fotoğraf 45. Doistau-Ballard mihraplı Osmanlı halısı (Wild vd., 2007: 87).

Çizim 3. Doistau-Ballard mihraplı Osmanlı halısının şablonu.

Çizim 4. Doistau-Ballard mihraplı Osmanlı halısının helezon şeması.

Çizim 5. Doistau-Ballard mihraplı Osmanlı halısının kompozisyon düzeni.

Örnek No : 02

Fotoğraf No :46

Çizim No : 13, 14, 15

Boyutları

En : 123 cm

Boy : 183 cm

Ait olduğu koleksiyon : İslam Sanat Müzesi, Berlin

Tarihi : 16. yüzyılın ikinci yarısı

Kullanılan Malzeme

Atkı : Yün

Çözgü : İpek

İlme ipi : Bilinmiyor

Kullanılan Renkler : Sarı, mavi, yeşil, krem, turuncu, kırmızı

Kullanılan Motifler : Hatâyi, penç, yaprak, goncagül, sümbül, karanfil, lale

Kompozisyon ve Desen Özellikleri :Kompozisyon dikey eksende ½ simetrik şekilde yapılmıştır. Tek mihraplı Osmanlı halısıdır. Halının kenar kısımlarında iki dar ve bir geniş bordür mevcuttur.

Halı zemininde yeşil zemin rengi mevcuttur. Bu kısımda sarı zemin üzerine yarı üsluplaştırılmış çiçeklerle bezenmiş dendanlı mihrap vardır.

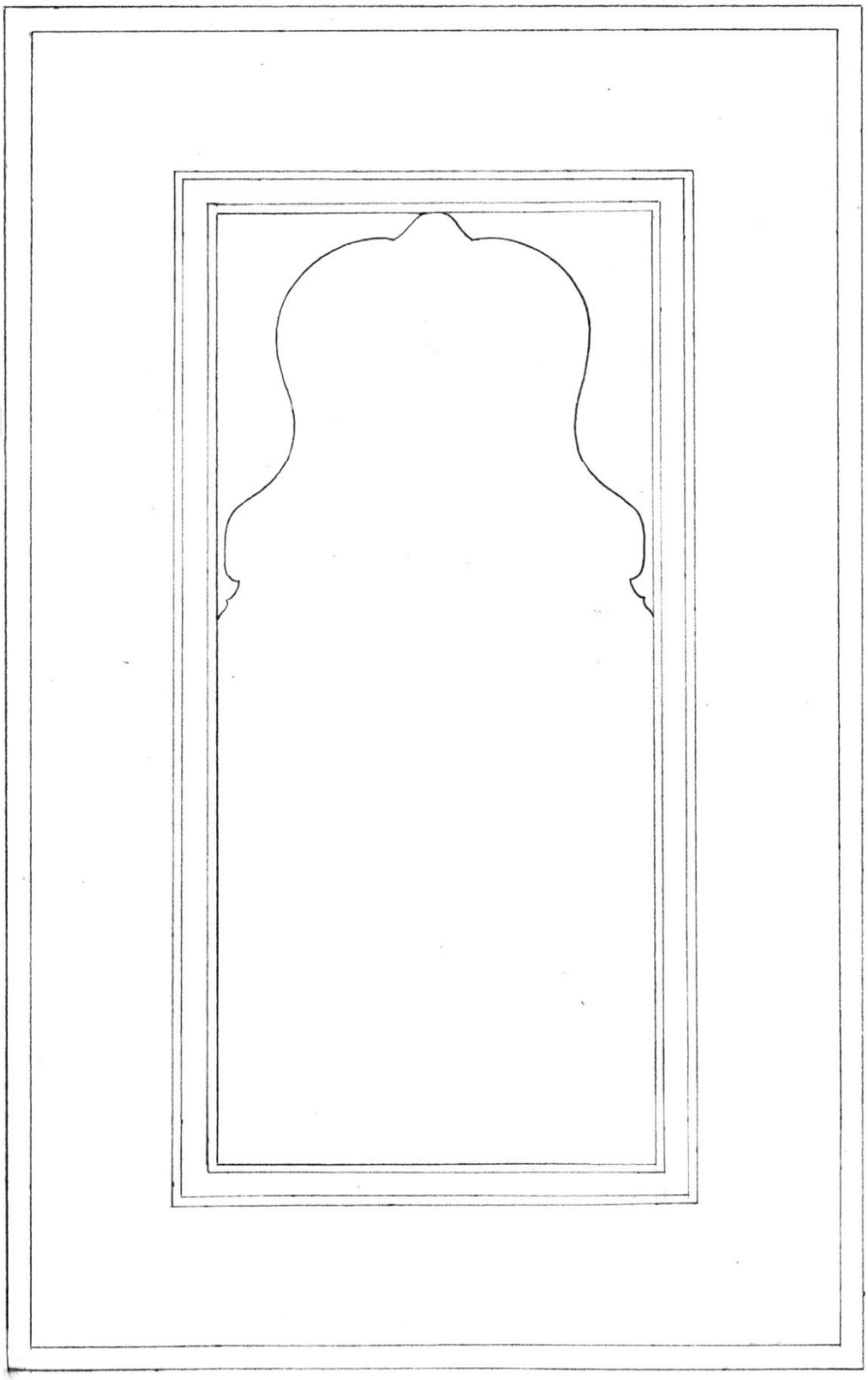
Geniş bordür, kırmızı zeminli olup penç, hatâyi, goncagül, karanfil, lale ve sümbül motiflerinden oluşan desen yer alır. Hatâyi grubu motiflerde sarı, mavi, yeşil ve krem rengi yarı üsluplaştırılmış çiçeklerde ise krem, mavi, turuncu ve yeşil renk kullanılmıştır. Mihrabın üst kısmında yer alan geniş bordürün ortasında motiflerin arasına yerleştirilmiş kareye benzer krem renk zemine sahip iki adet mimari unsur

bulunmaktadır. Bu alanların içerisinde belli belirsiz görünen Arap harflerinden dolayı bunun kitâbe niteliği taşıyan, halı ile ilgili tarih veya bilgilerin yer aldığı bir mimari unsur olduğu düşünülmektedir.

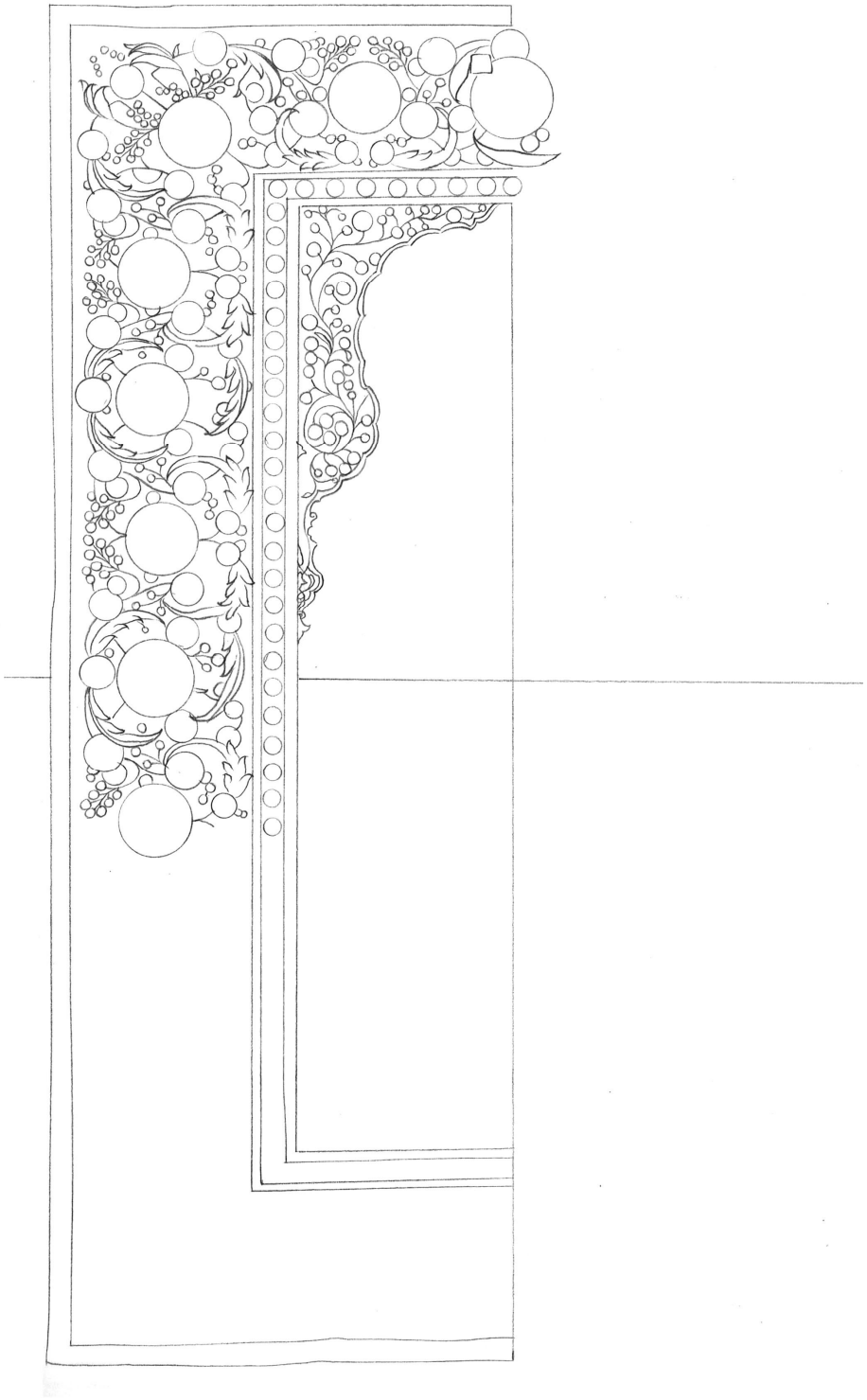
Geniş bordür etrafında kırmızı zemin üstüne yan yana yeşil renk pençlerden oluşan ince bordür yer almaktadır. Sedefler "s" şeklinde sarı renk kıvrımlardan oluşturulmuştur.

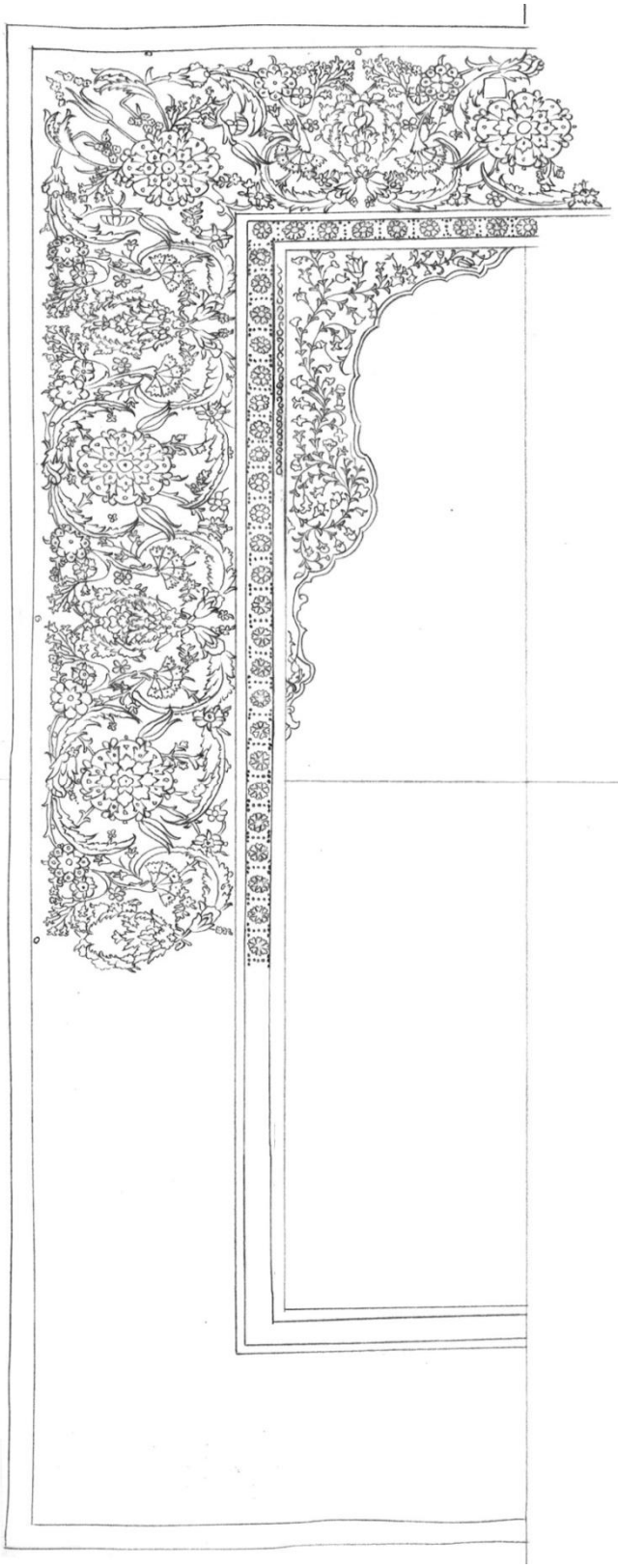
Fotoğraf 46. Pollak düz zeminli mihraplı Osmanlı halısı (Wild vd., 2007: 85).

Çizim 6. Pollak düz zeminli mihraplı Osmanlı halısının şablonu.

Çizim 7. Pollak düz zeminli mihraplı Osmanlı halısının helezon şeması.

Çizim 8. Pollak düz zeminli mihraplı Osmanlı halısının kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 03

Fotoğraf No **:** 47

Çizim No **:** 16,17, 18

Boyutları

En **:** 124 cm

Boy **:** 174 cm

Ait olduğu koleksiyon **:** İslam Sanat Müzesi, Berlin

Tarihi **:** 16. yüzyılın ikinci yarısı

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** Yün

Çözgü **:** Yün

İlme ipi **:** Bilinmiyor

Kullanılan Renkler **:** Sarı, yeşil, mavi, kırmızı, krem, turuncu

Kullanılan Motifler **:** Hatâyi, goncagül, yaprak, penç, sade rumi, ayırma rumi, tepelik, ortabağ, lale, gül

Kompozisyon ve Desen Özellikleri **:** Halı ½ simetrik olarak dikdörtgen formda tasarlanmıştır. Çift mihraplı Osmanlı halısıdır. Halı iki dar ve bir geniş bordürden oluşmaktadır.

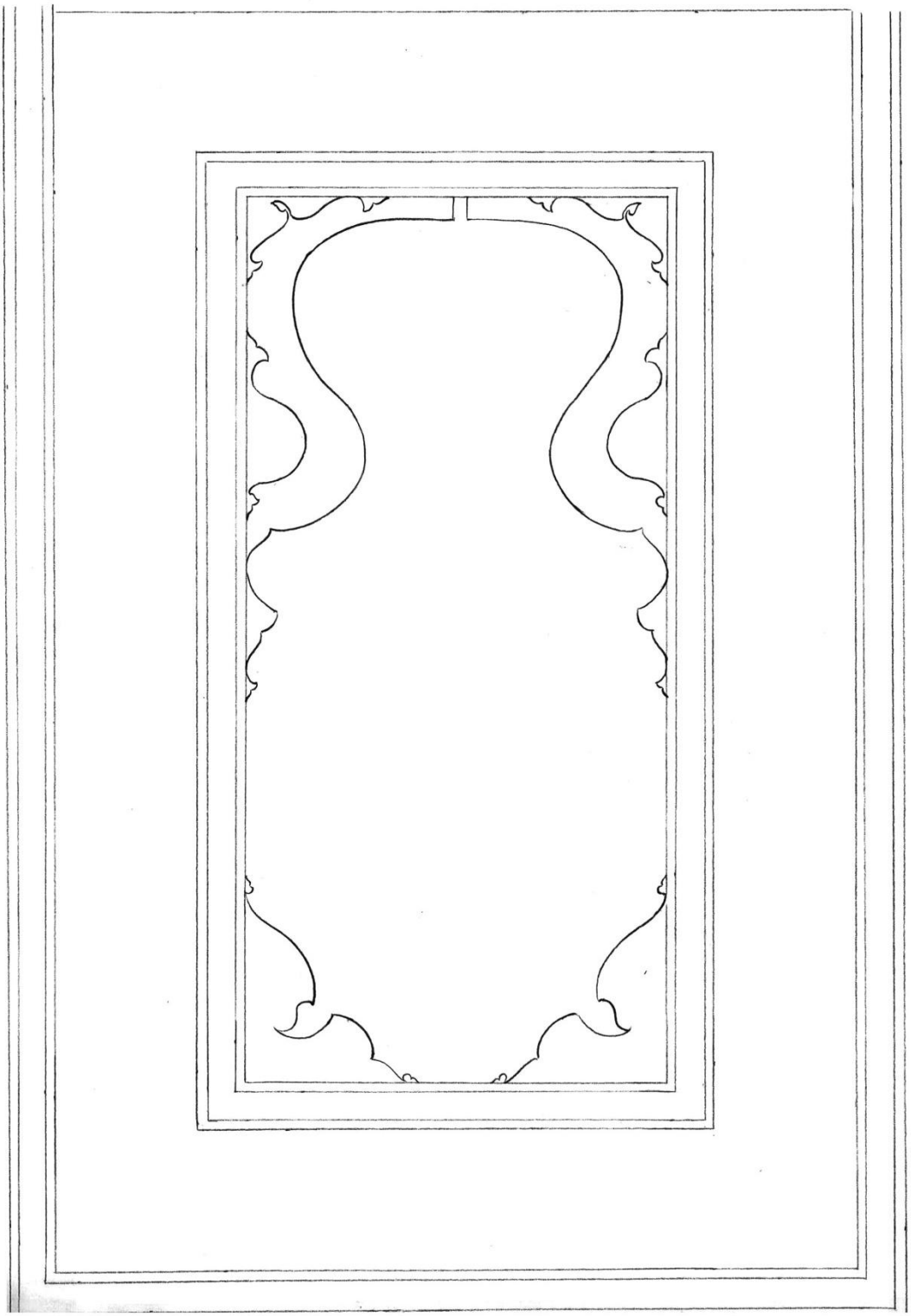
Merkezde kırmızı zemin üzerin de hatâyi grubu motifler mevcuttur. Ortada sarı renkli küçük pençlerin oluşturduğu uzaktan bakıldığında madalyon gibi görünen büyük bir hatâyi bulunmaktadır. Bu hatâyinin merkezinde goncagül, lale ve gülden oluşan çiçek demeti bulunmaktadır. Hatâyinin zemini yeşil renk olup üzerindeki motiflerde sarı ve kırmızı renk kullanılmıştır. Hatâyinin etrafında goncagül, penç, hatâyi ve yapraktan oluşan desen yer almaktadır.

Halı çift mihraplı halılar grubuna girmektedir. Üst köşelerde büyük alt köşelerde küçük birbirine bakan dendanlı yarım tepelikten oluşmuş mihraplar bulunmaktadır. Kırmızı ve sarı kontürlü üst mihrap; krem zemin üzerine mavi rumilerden oluşan desen ve içi kırmızı rumilerle bezenmiş bir ortabağ ve bir tepelikten oluşur. Alt mihrap da üst mihraptaki gibi bej zemin üzerinde mavi rumilerden oluşan desen mevcuttur. Mihrabın tepe noktalarında, altta ve üstte zemindeki desenden bağımsız olarak yerleştirilmiş pençler mevcuttur.

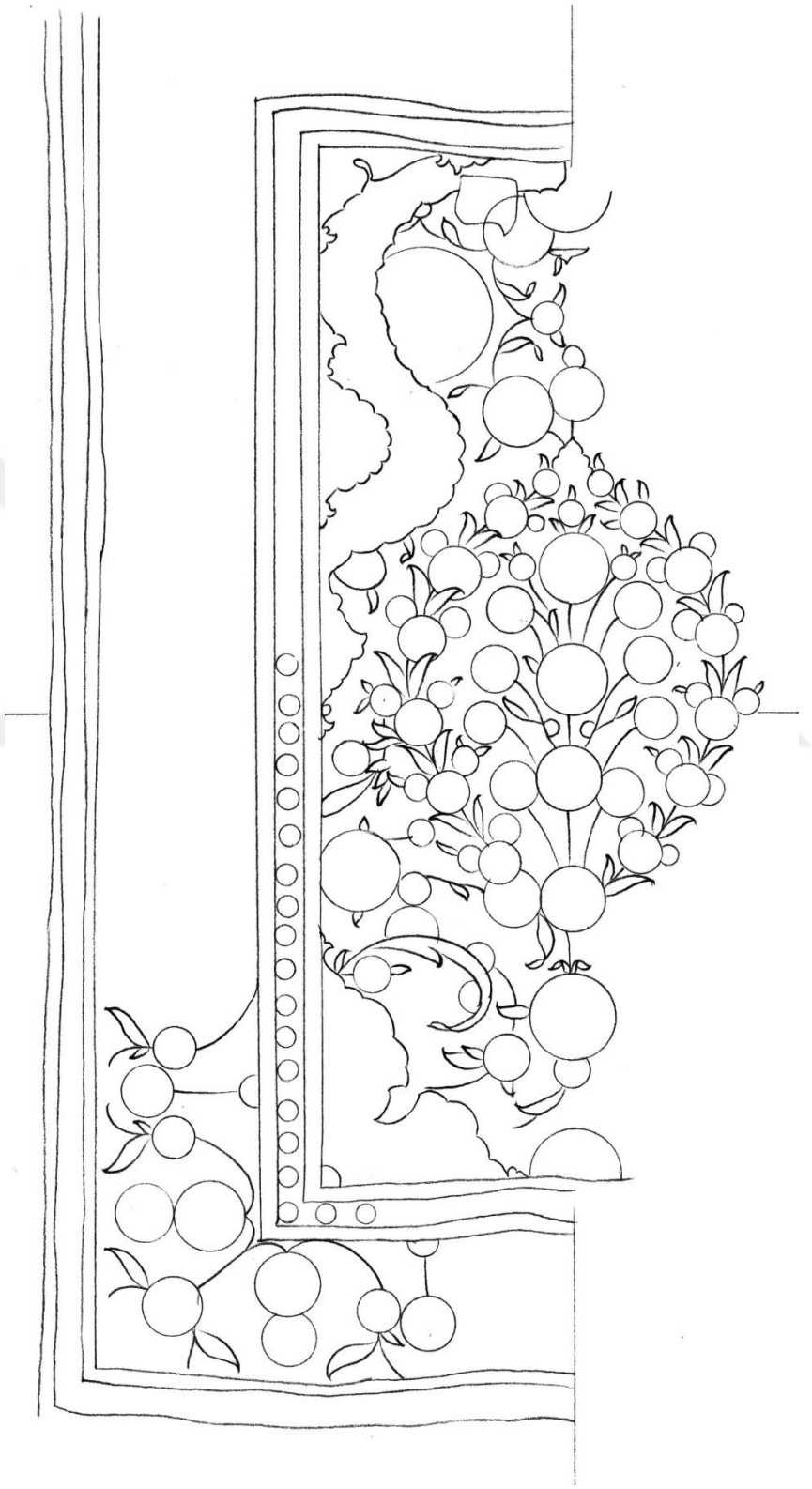
Zemini kahverengi olan geniş bordürde; hatâyi, penç, yaprak ve laleden oluşan desen bulunmaktadır. Kırmızı, sarı, yeşil, mavi ve krem renklerinde oluşan desenin iki tarafında, yan yana mavi, kırmızı ve krem renk pençlerin yer aldığı ince bordürler yer almaktadır. Bordürün her iki tarafında mavi renkli sedef vardır.

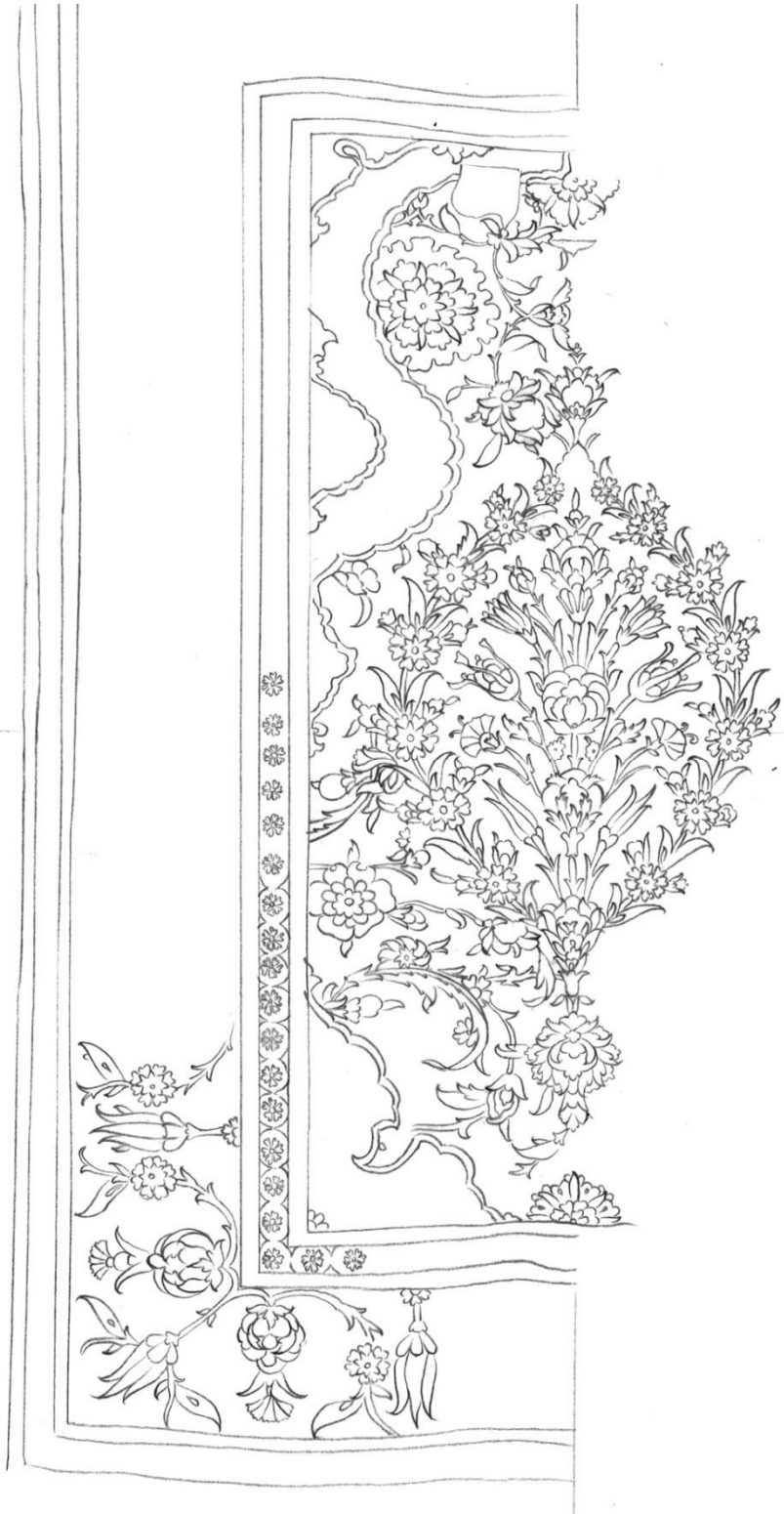
Fotoğraf 47. Bode sivri kemerli madalyonlu mihraplı Osmanlı halısı (Wild vd., 2007: 88).

Çizim 9. Bode sivri kemerli madalyonlu mihraplı Osmanlı halısının şablonu.

Çizim 10. Bode sivri kemerli madalyonlu mihraplı Osmanlı halısının helezon şeması.

Çizim 11. Bode sivri kemerli madalyonlu mihraplı Osmanlı halısının kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 04

Fotoğraf No **:** 48

Çizim No **:** 19**,** 20, 21, 22, 23

Boyutları

En **:** 132 cm

Boy **:** 180 cm

Ait olduğu koleksiyon **:** Victoria ve Albert Müzesi

Tarihi **:** 16. yüzyılın ikinci yarısı

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** Yün

Çözgü **:** Yün

İlme ipi **:** Yün

Kullanılan Renkler **:** Kırmızı, mavi, sarı, krem, turuncu, yeşil, beyaz, bordo

Kullanılan Motifler **:** Hatâyi, penç, yaprak, dilimli rumi, ayırma rumi, hurde rumi, ortabağ, çintemani

Kompozisyon ve Desen Özellikleri **:** Kompozisyon dikey eksende orta madalyon hariç 1/4 simetrik şekilde yapılmıştır. Halı biri geniş ikisi ince üç bordürden oluşmaktadır.

Halı kırmızı zeminli dikdörtgen formdan oluşmaktadır. Merkezde bir madalyon ve köşelerde çeyrek madalyon bulunuyor. Merkezdeki dendanlı ve tepelikli madalyon mavi renk zeminli olup rumi ve hatayi grubu motiflerden oluşmaktadır. Madalyon ½ simetriktir. Ortada turuncu hurde rumilerden meydana gelen zemini yeşil ortabağ bulunmaktadır. Ortabağın altında bulunan goncagülden çıkan penç ve yapraklardan oluşan desene krem, turuncu, yeşil renkleri hâkimdir. Madalyon beyaz

renk tahrir ile zemin renginden ayrılmıştır. Köşelerde dilimli ve ayırma rumilerden oluşan kırmızı, turuncu, mavi ve krem rengin kullanıldığı 1/8 simetrik çeyrek madalyonlar vardır. Çeyrek madalyonda zemini kırmızı ikisi yarım toplam üç ortabağ bulunmaktadır. Çeyrek madalyon halı zemininden beyaz renk tahrir ile ayrılmıştır.

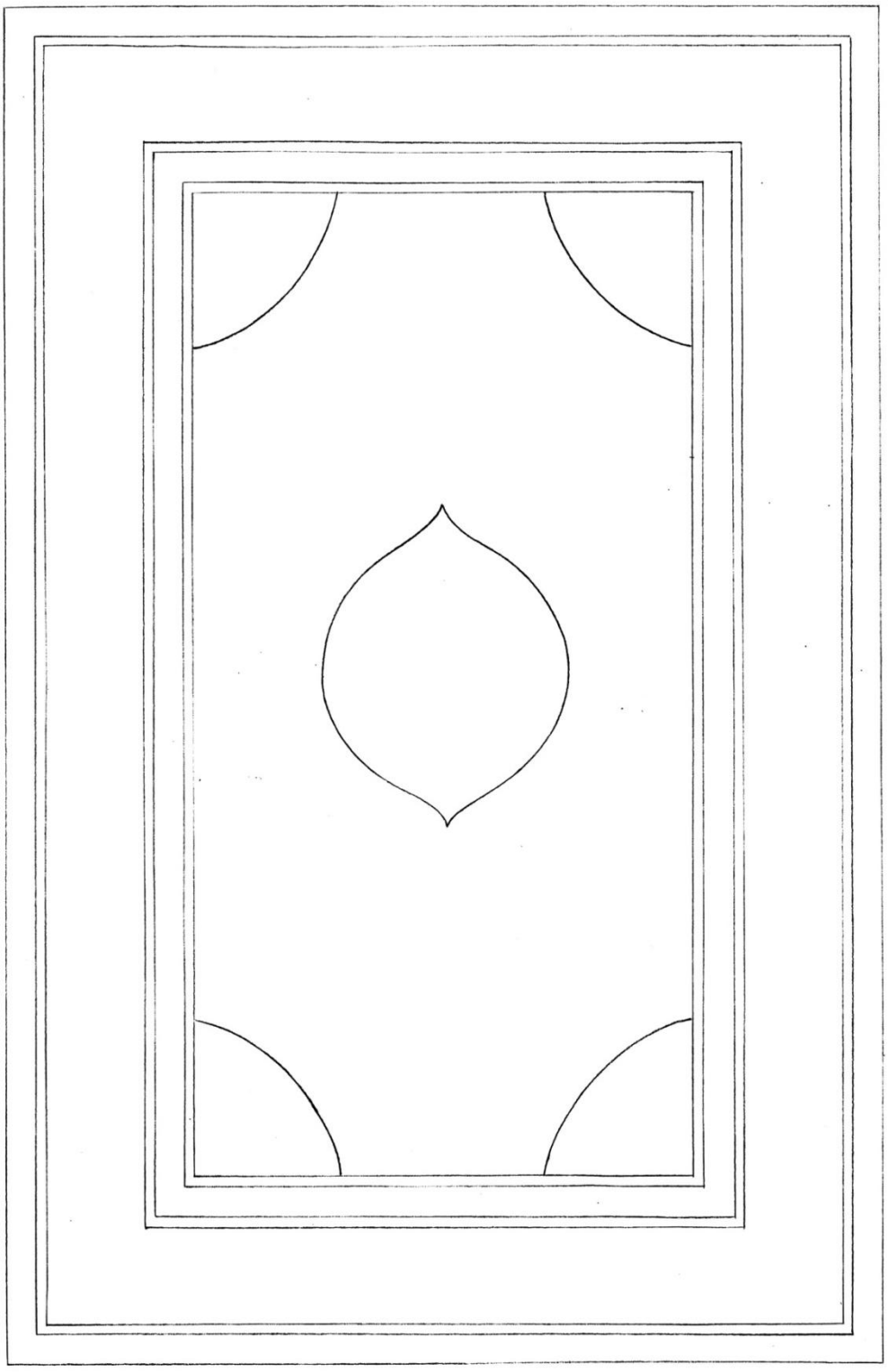
Madalyonların dışında kırmızı zemin üzerinde raport düzende yerleştirilmiş sarı ve yeşil renk çintemaniler yer almaktadır. Çintemanilerin aralarında beyaz renk noktalar yerleştirilmiştir.

Geniş bordür; kırmızı zeminli olup, penç ve hatâyiden oluşan desen bulunmaktadır. Hatayi grubu motiflere turuncu, krem, bordo, yeşil ve mavi rengi hâkimdir.

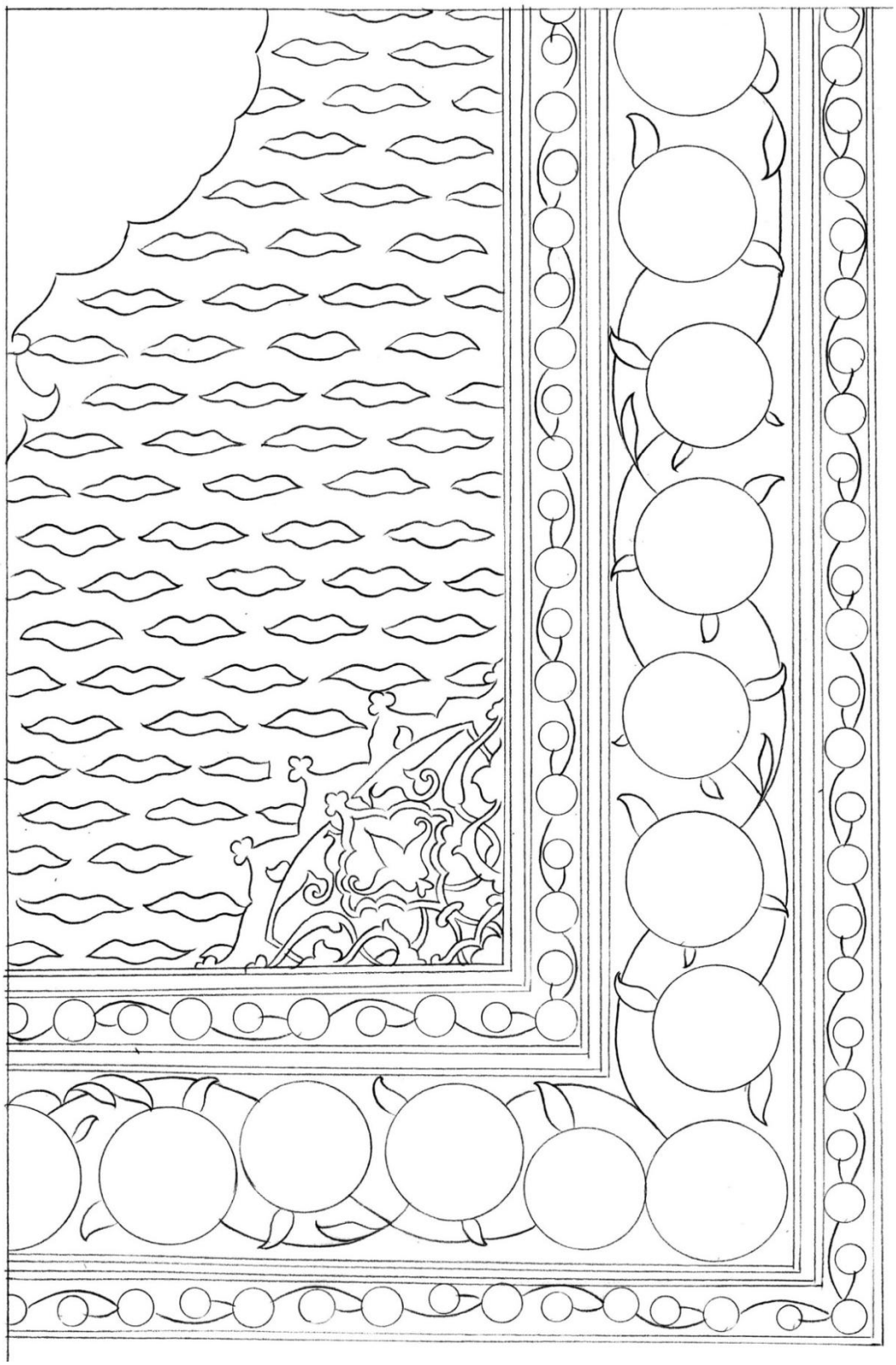
Geniş bordürün iki kenarında yer alan ince bordürlerde krem zemin üzerinde kırmızı ve sarı tek iplik desen yer almaktadır. Bordür sınırlarında mavi renkli sedefler vardır.

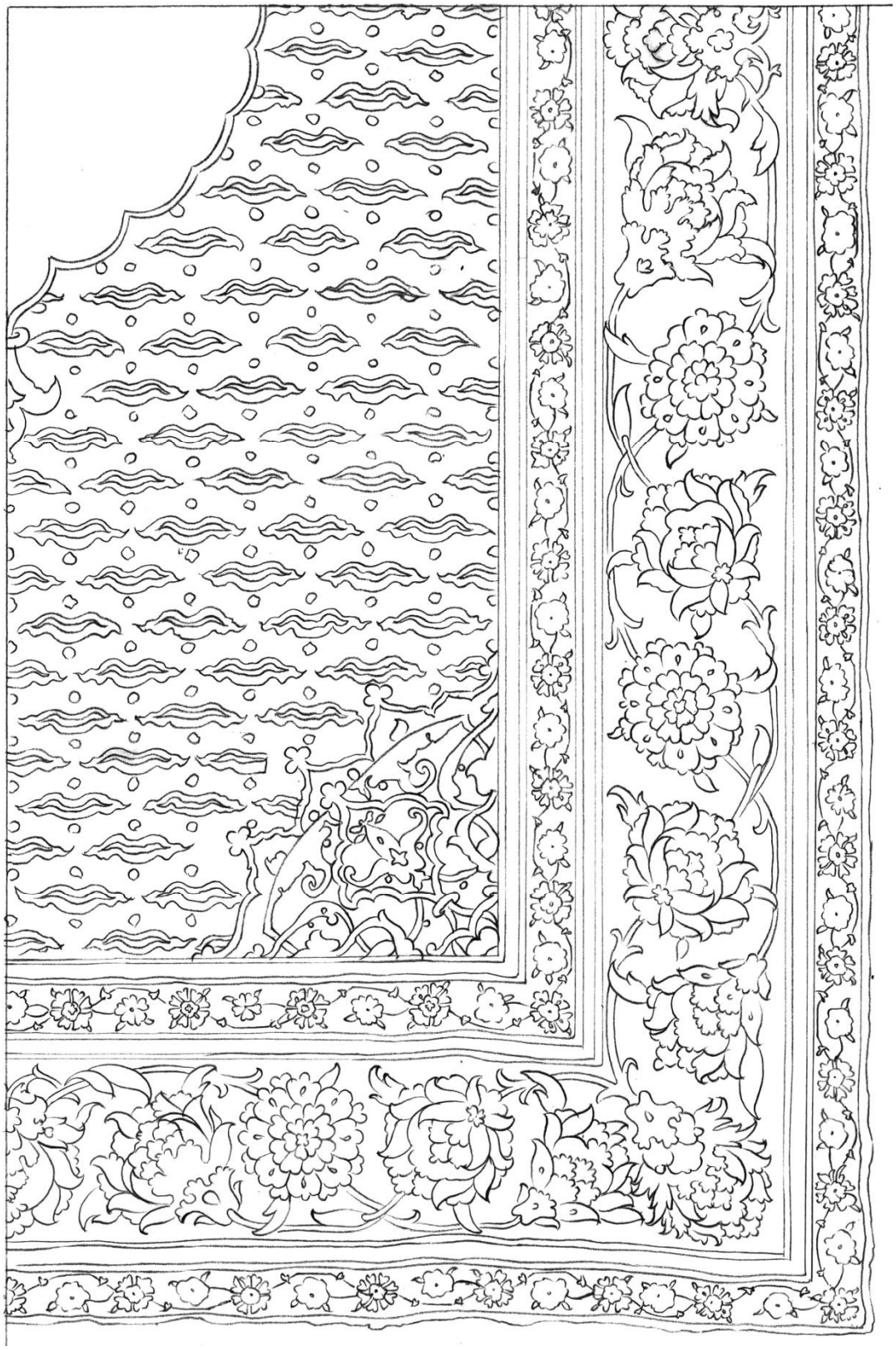
Fotoğraf 48. Çintemanili Osmanlı halısı **(https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet /,** 23.05.2019).

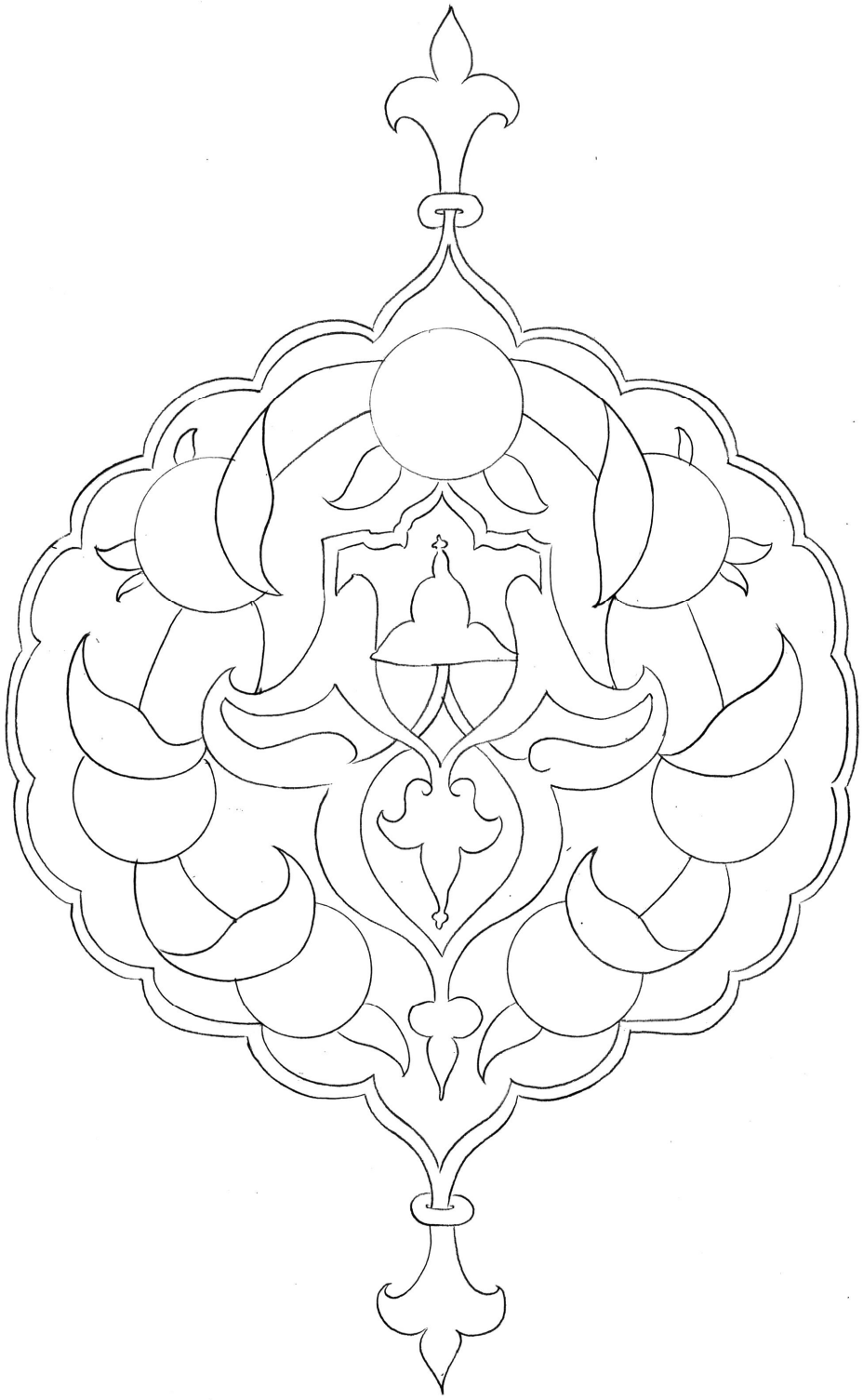
Çizim 12. Çintemanili Osmanlı halısının şablonu.

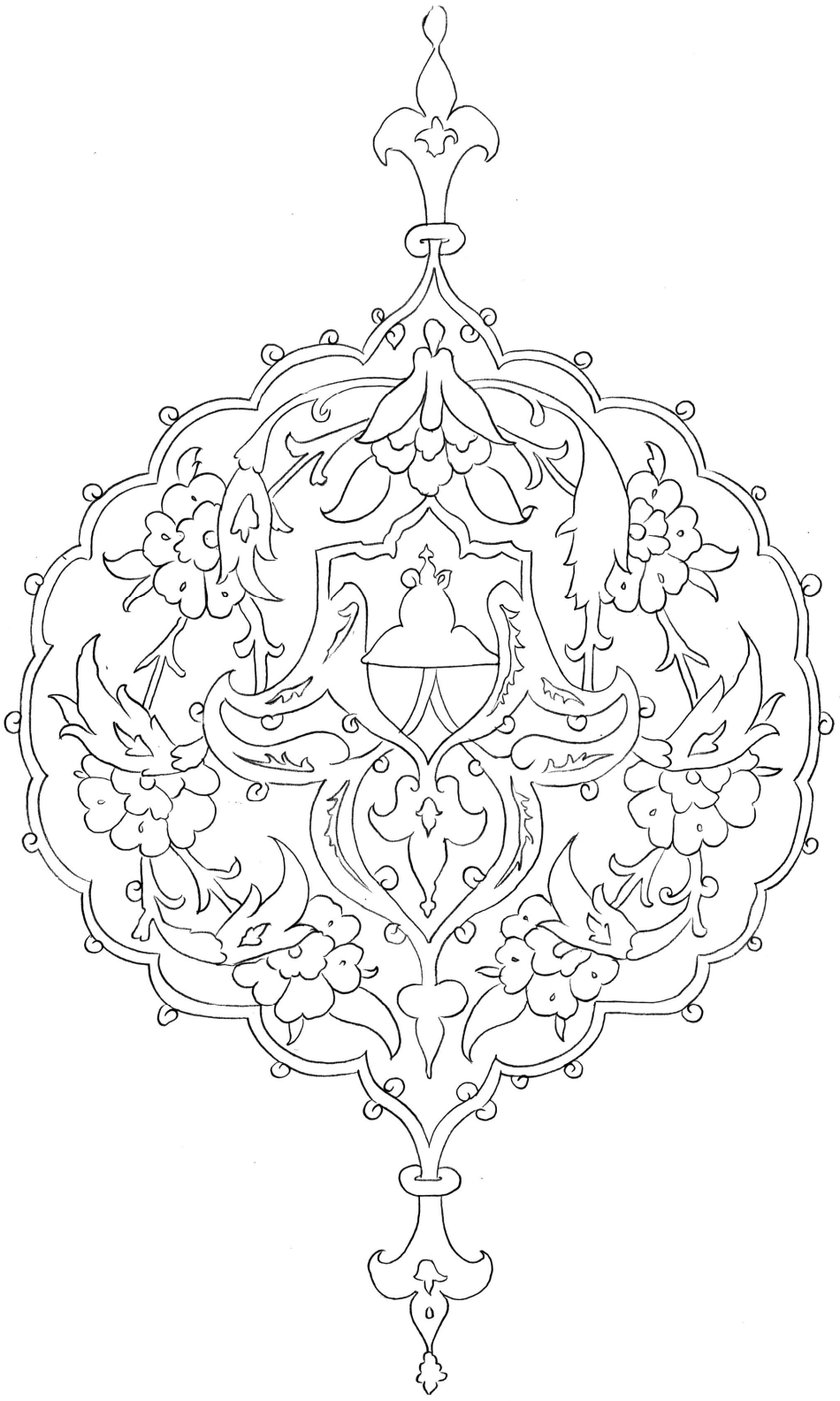
Çizim 13. Çintemanili Osmanlı halısının helezon şeması.

Çizim 14. Çintemanili Osmanlı halısının kompozisyon düzeni.

Çizim 15. Çintemanili Osmanlı halı madalyonunun helezon şeması.

Çizim 16. Çintemanili Osmanlı halı madalyonunun kompozisyon düzeni.

Örnek No : 05

Fotoğraf No : 49

Çizim No : 24, 25, 26

Boyutları

En : 127 cm

Boy : 172 cm

Ait olduğu koleksiyon : İslam Sanat Müzesi, Berlin

Tarihi : 16. yüzyılın ikinci yarısı

Kullanılan Malzeme

Atkı : Yün ve Pamuk

Çözgü : İpek

İlme ipi : Bilinmiyor

Kullanılan Renkler : Sarı, bordo, krem, turuncu, açık ve koyu yeşil,

Kullanılan Motifler : Hatâyi, penç, goncagül, yaprak, lale, sümbül, karanfil

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Halı tek mihraplı ½ simetrik olarak tasarlanmıştır. Halı bir tane geniş, iki tane ince bordürle çevrelenmiştir.

Halı zemini bordo renk olup, mihrapta sarı renk zemin üzerine yarı üsluplaştırılmış çiçekler, penç ve hatâyiden oluşan serbest desen mevcuttur. İnce dallar üzerine yerleştirilmiş krem renk lale ve karanfiller mevcuttur. Mihrap iki tane ince sütunce üzerinde yer almaktadır.

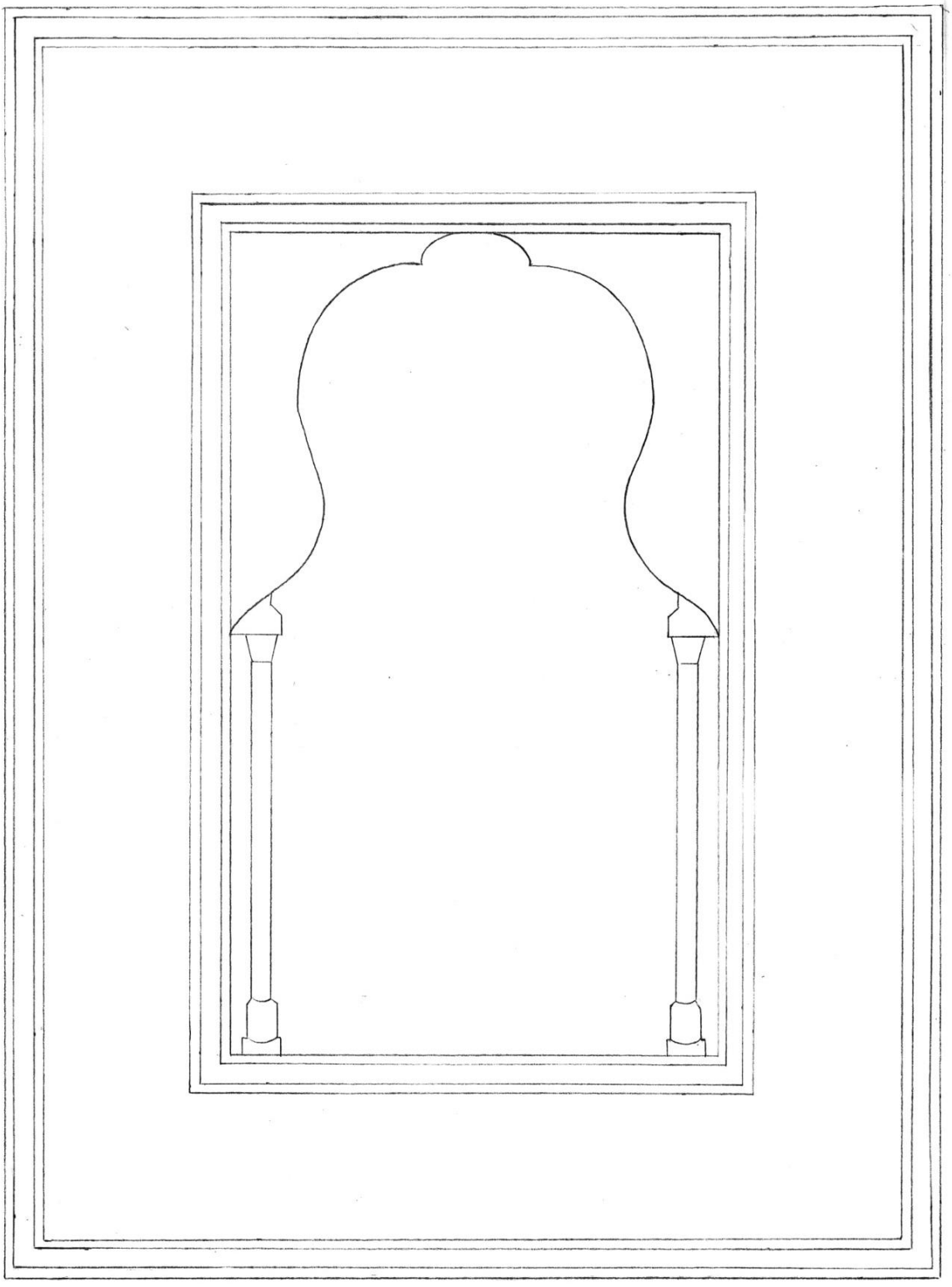
Geniş bordür krem renk zemine sahip olup, ¼ simetrik olarak tasarlanmıştır. Penç, hatâyi, goncagülden oluşan hatâyi grubu motifler ve karanfil, sümbül ve lale motiflerinden meydana gelen desen mevcuttur. Çiçek motifleri bir sağa bir sola

bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Desene bordo, turuncu, krem, açık ve koyu yeşil renkleri hâkimdir.

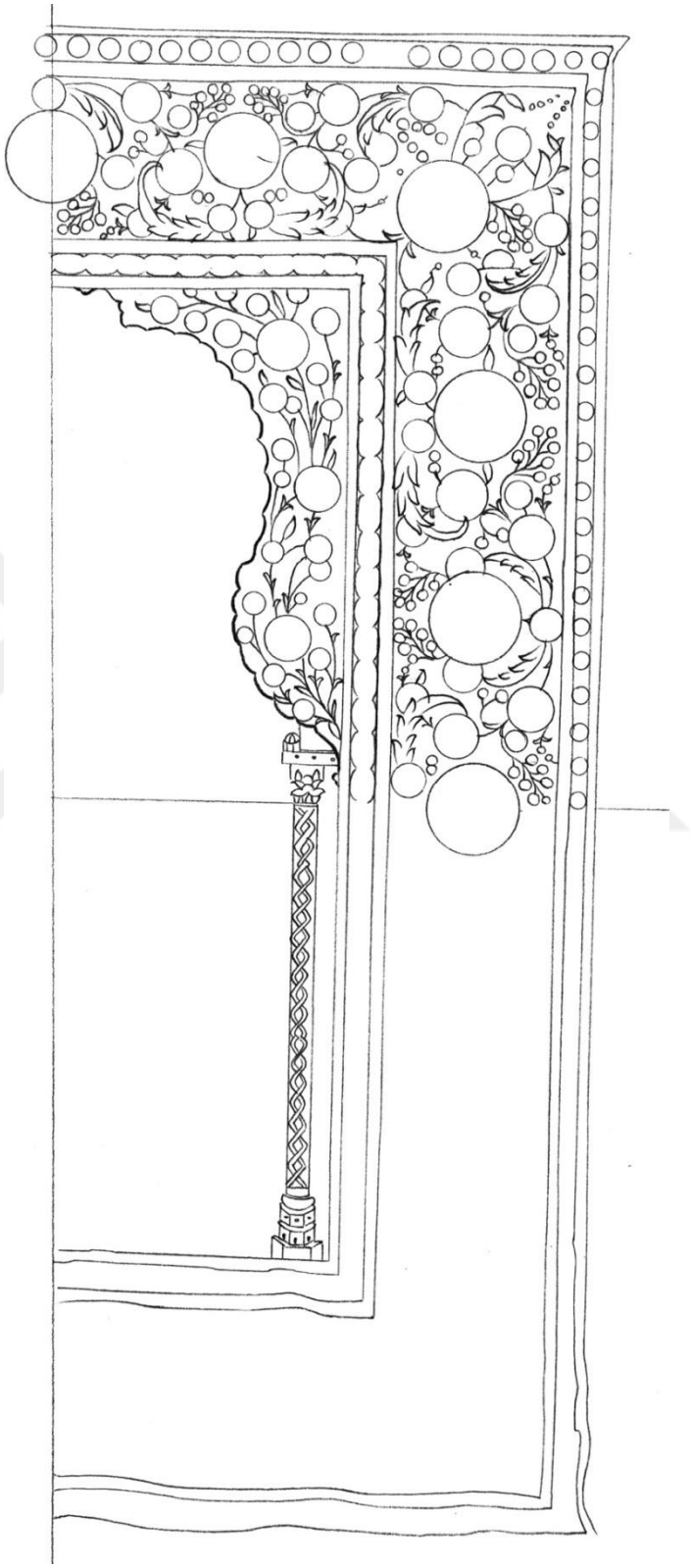
İç kısımda yer alan açık yeşil zeminli ince bordür, yan yana sıralanmış krem renk pençlerden oluşmaktadır. Dış kısımdaki bordür ise zemin rengi kırmızı olup, aralıklı olarak krem rengi pençlerin yan yana gelmesiyle oluşmuştur. Sedeflerde kırmızı zemin üzerine "s" şeklinde büklümlerden oluşan ince suyolu vardır.

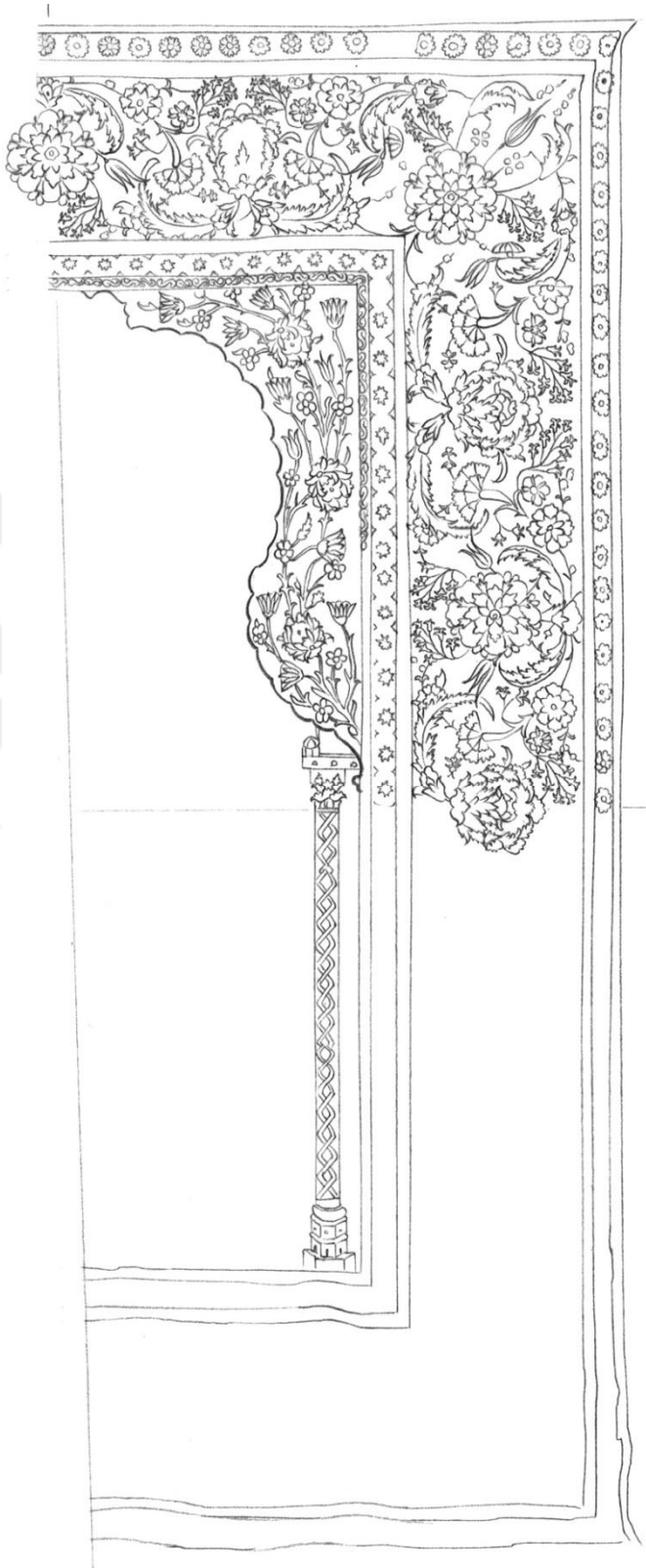
Fotoğraf 49. Lessing düz zeminli, mihraplı Osmanlı halısı (Wild vd., 2007: 115).

Çizim 17. Lessing düz zeminli, mihraplı Osmanlı halısının şablonu.

Çizim 18. Lessing düz zeminli, mihraplı Osmanlı halısının helezon şeması.

Çizim 19. Lessing düz zeminli, mihraplı Osmanlı halısının kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 06

Fotoğraf No **:** 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59

Çizim No **:** 27, 28, 29, 30

Boyutları

En **:** 2180 cm

Boy **:** 2020 cm

Ait olduğu koleksiyon **:** Victoria ve Albert Müzesi

Tarihi **:** 1525-1550

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** Yün

Çözgü **:** Yün

İlme ipi **:** Yün

Kullanılan Renkler **:** Kırmızı, sarı, siyah, açık ve koyu yeşil, mavi, turuncu, krem

Kullanılan Motifler **:** Hatâyi, penç, goncagül, yaprak, hurde rumi, ayırma rumi, sarılma rumi, dilimli rumi, tepelik, sümbül

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : 16. yüzyıl Osmanlı Saray Halısı tamamlanmış gibi görünse de, yakından incelendiğinde birlikte en az altı büyük parça ortaya çıkacak. Paris'teki Muséedes Arts Decoratifs'de ve Washington, Kahire, Stockholm ve Victoria ve Albert Müzesin' deki (336 ve 337-1892) örneklerde neredeyse aynı kare halı vardır. Toplamda çeşitli koleksiyonlara dağılmış 21 adet eser bulunmaktadır (http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, 23.05.2019). Dünyanın dört bir köşesindeki çeşitli müzelerde korunan parçaları yeniden bir araya getirilmiştir (Makariouvd,. 2008: 102).

Halının gerek formu gerekse üzerinde bulunan motif düzeni bakımından belirli bir standart içinde değildir. Halının zemininde yıpranmadan kaynaklanan dikişler

görülmektedir. Bu halının orijinal halinde bu şekilde dokunması mümkün değildir. Halı yıpranmadan kaynaklanan bir kaza sonrası büyük bir parçadan küçük bir şekilde kesilerek dikilmiş, yeniden düzenlenmiştir.

Halı 1/4 simetrik olarak tasarlanmıştır. Halının dış kısmı bir tane ince ve bir tane geniş bordürle çevrelenmiştir. Desen olarak kırmızı zemin üzerinde saz üslubu hatâyi grubu motiflerle vurgulanmış tek orta madalyon ve köşelerde dört çeyrek madalyondan oluşturulmuştur. Merkezde turuncu renk zemine sahip dilimli madalyonun içinde, hatâyileri çevreleyen hurde ve ayırma rumilerden meydana gelen yonca şeklinde mavi zeminli bir iç madalyon vardır. Yonca şeklindeki madalyonun içinde ve dışında hatâyi grubu motiflerden oluşan desen yer alır. Madalyonda yeşil ve krem renk rumiler ve kırmızı, sarı, yeşil, mavi, siyah ve açık yeşil renkleri hâkimdir.

Köşelerdeki dilimli çeyrek madalyonlarda merkezdeki madalyonun zemin rengi tam tersi olarak uygulanmıştır. Köşe madalyonlar arasında siyah ve krem renginden oluşan yarım madalyonlar mevcuttur.

Halının hatâyi grubu motiflerden oluşan geniş bordüründe, sarı zemin üzerinde kırmızı, açık yeşil, koyu yeşil, krem renkleri kullanılmıştır.

Halı sınırındaki ince bordür; penç, sümbül ve hurde rumilerden oluşturulmuş desen mevcuttur. İnce bordüre kırmızı, krem, mavi, yeşil ve sarı renkleri hâkimdir.

Fotoğraf 50. Osmanlı saray halısı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05. 2019).

Fotoğraf 51. Osmanlı saray halısı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05. 2019).

Fotoğraf 52. Osmanlı saray halısı detay (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05. 2019).

Fotoğraf 53. Osmanlı saray halısı detay (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05. 2019).

Fotoğraf 54. Osmanlı saray halısı detay (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05. 2019).

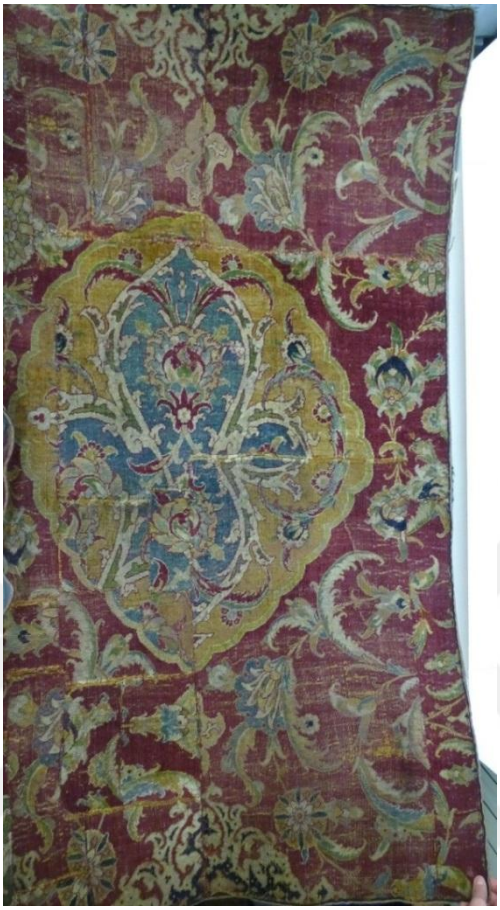
Fotoğraf 55. Osmanlı saray halısı detay (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05. 2019).

Fotoğraf 56. Osmanlı saray halısı detay (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05. 2019).

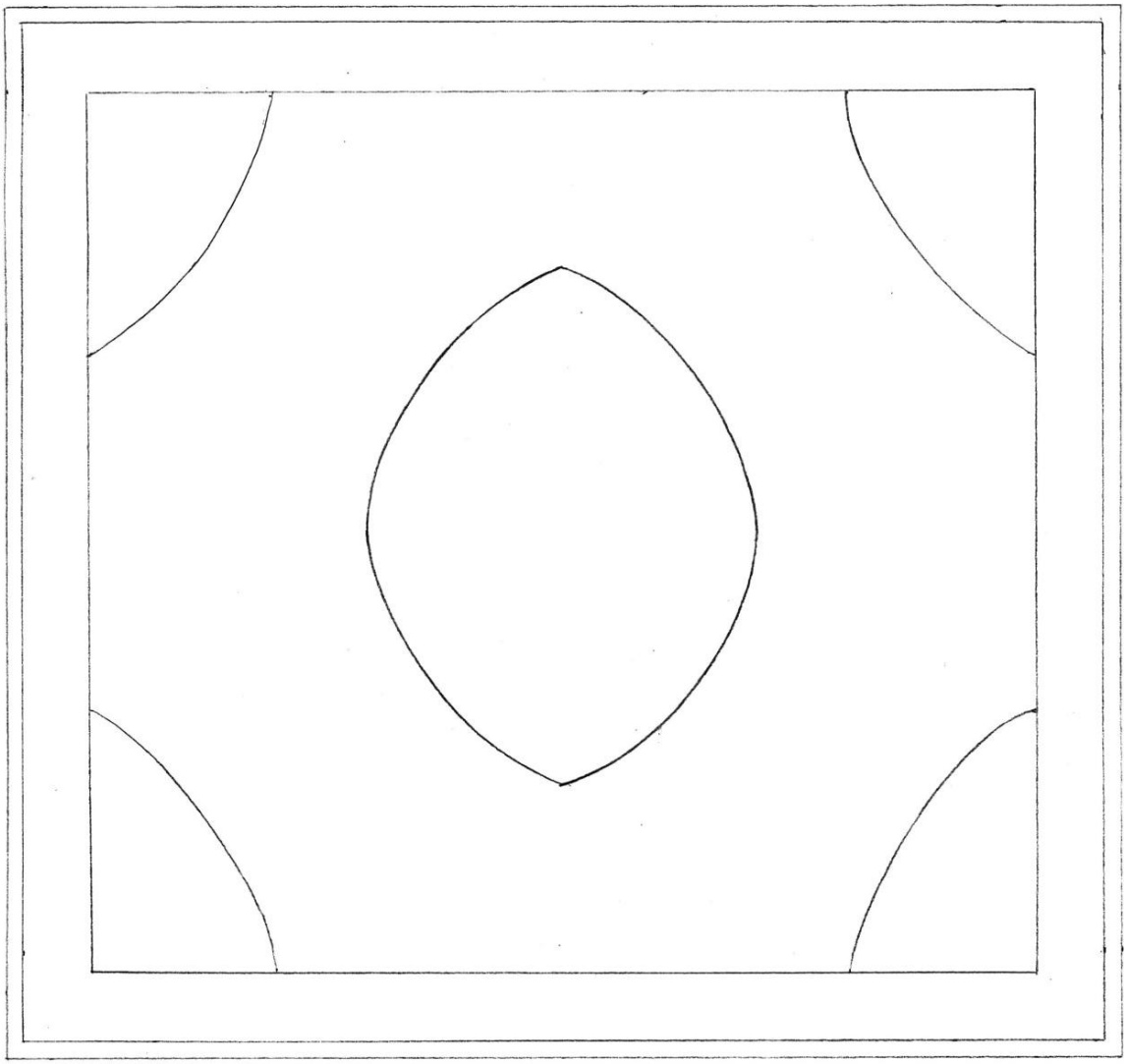
Fotoğraf 57. Osmanlı saray halısı detay (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05. 2019).

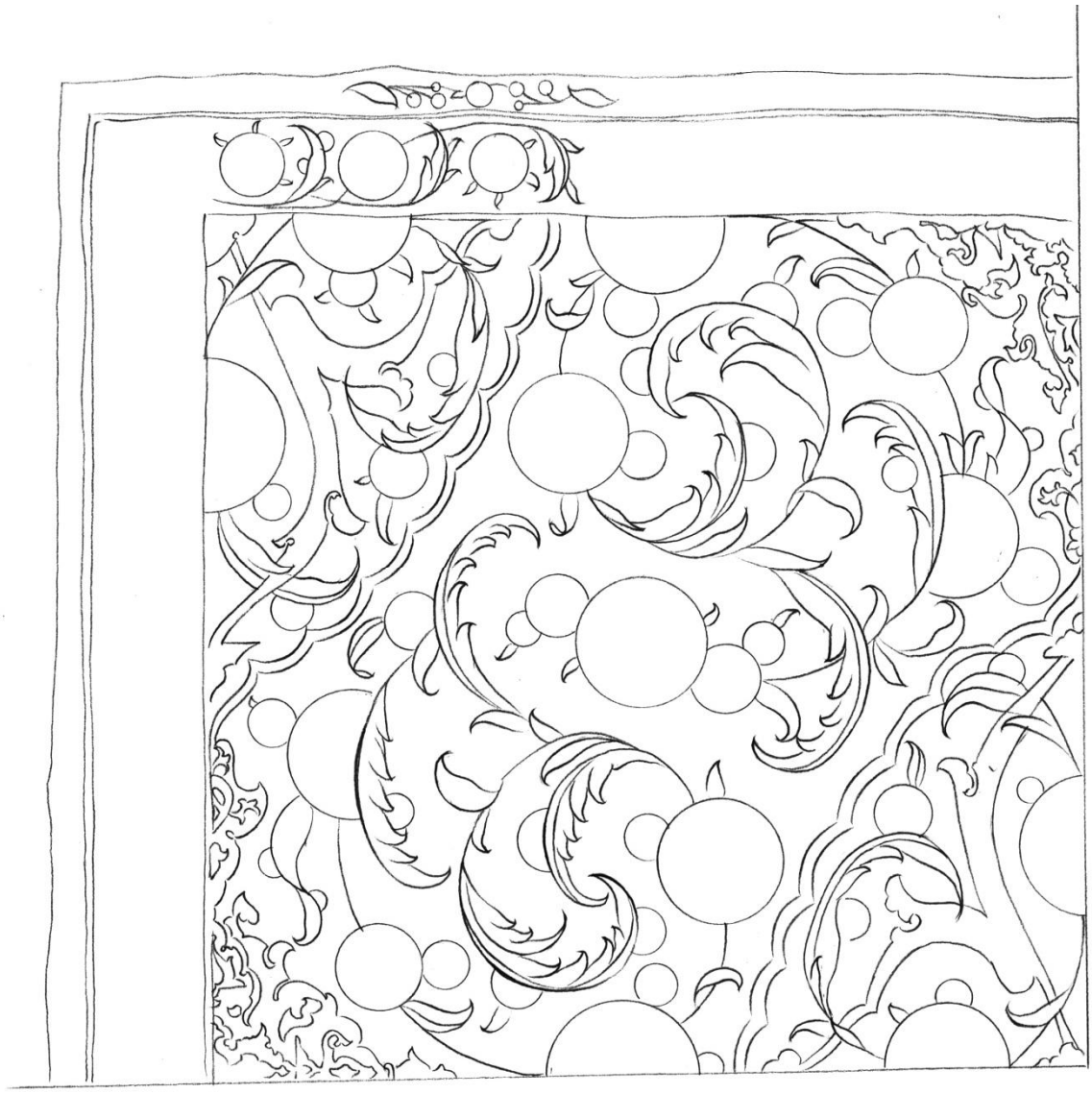
Fotoğraf 58. Osmanlı saray halısı detay (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05. 2019).

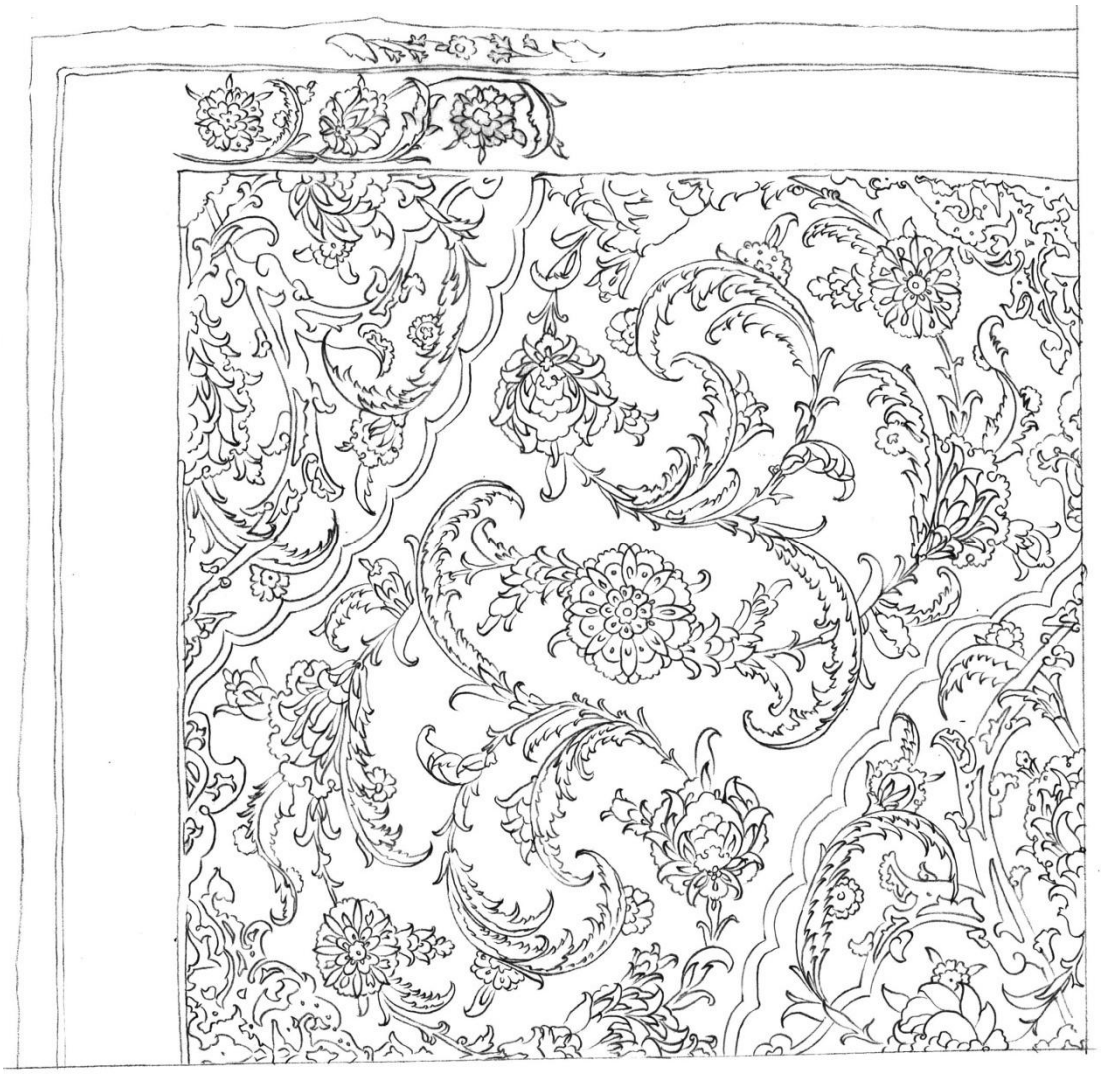
Fotoğraf 59. Osmanlı saray halısı detay (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/**, 23.05.2019).

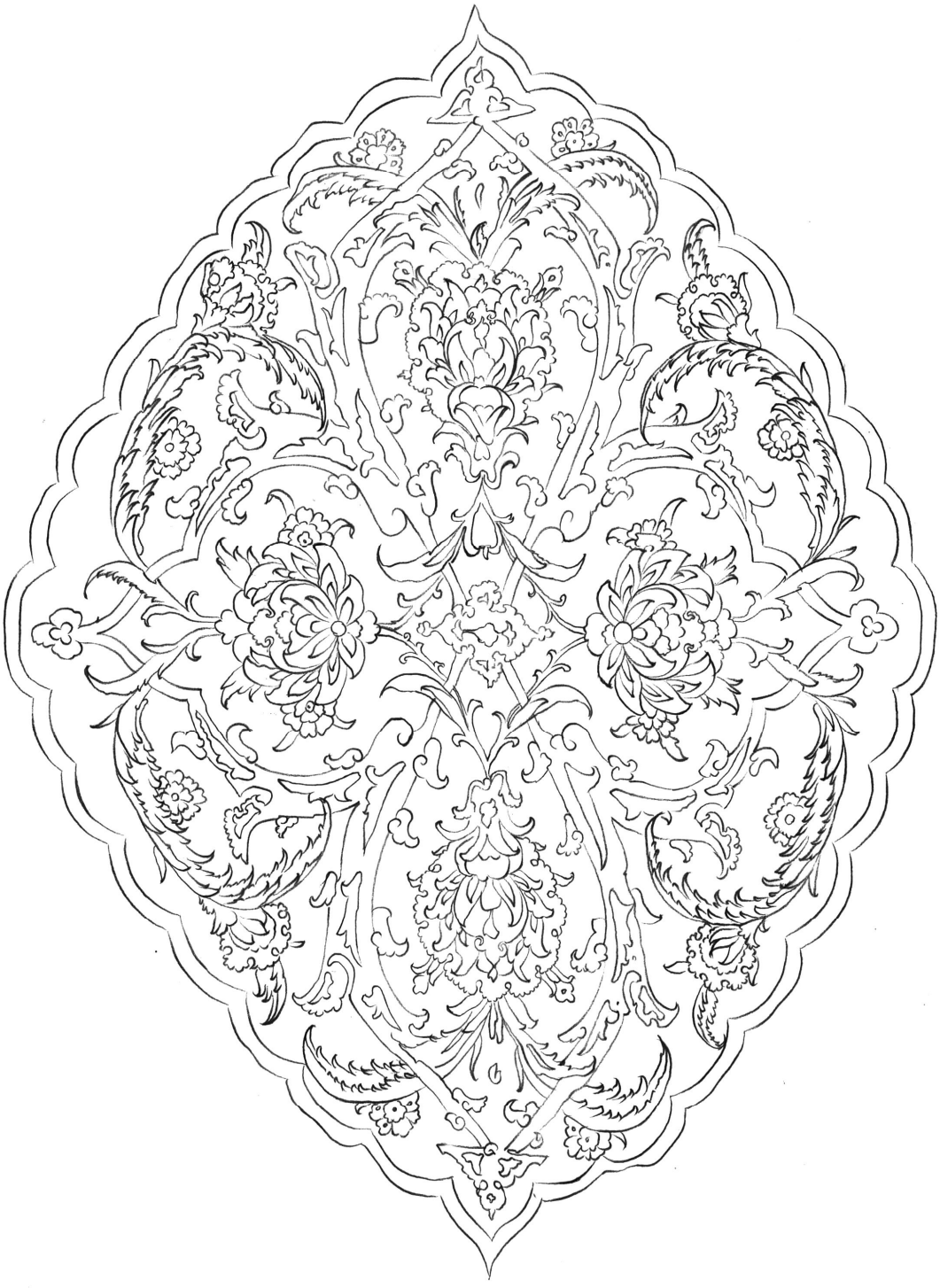
Çizim 20. Osmanlı saray halısı şablonu.

Çizim 21. Osmanlı saray halısı helezon şeması.

Çizim 22. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni.

Çizim 23. Osmanlı saray halı madalyonunun kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 07

Fotoğraf No **:** 60

Çizim No **:** 31, 32, 33, 34

Boyutları

En **:** Bilinmiyor

Boy **:** Bilinmiyor

Ait olduğu koleksiyon **:** Paris Museédes Art Decoratifs müzesi

Tarihi **:** 16. yüzyılın sonları

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** Bilinmiyor

Çözgü **:** Bilinmiyor

İlme ipi **:** Bilinmiyor

Kullanılan Renkler **:** Siyah, kırmızı, sarı, açık yeşil, krem

Kullanılan Motifler **:** Hatâyi, penç, goncagül, yaprak, karanfil, lale, sümbül, gül

Kompozisyon ve Desen Özellikleri **:** Halı 1/4 simetrik olarak tasarlanmıştır. Halı bir tane geniş, iki tane ince bordürle çevrelenmiştir.

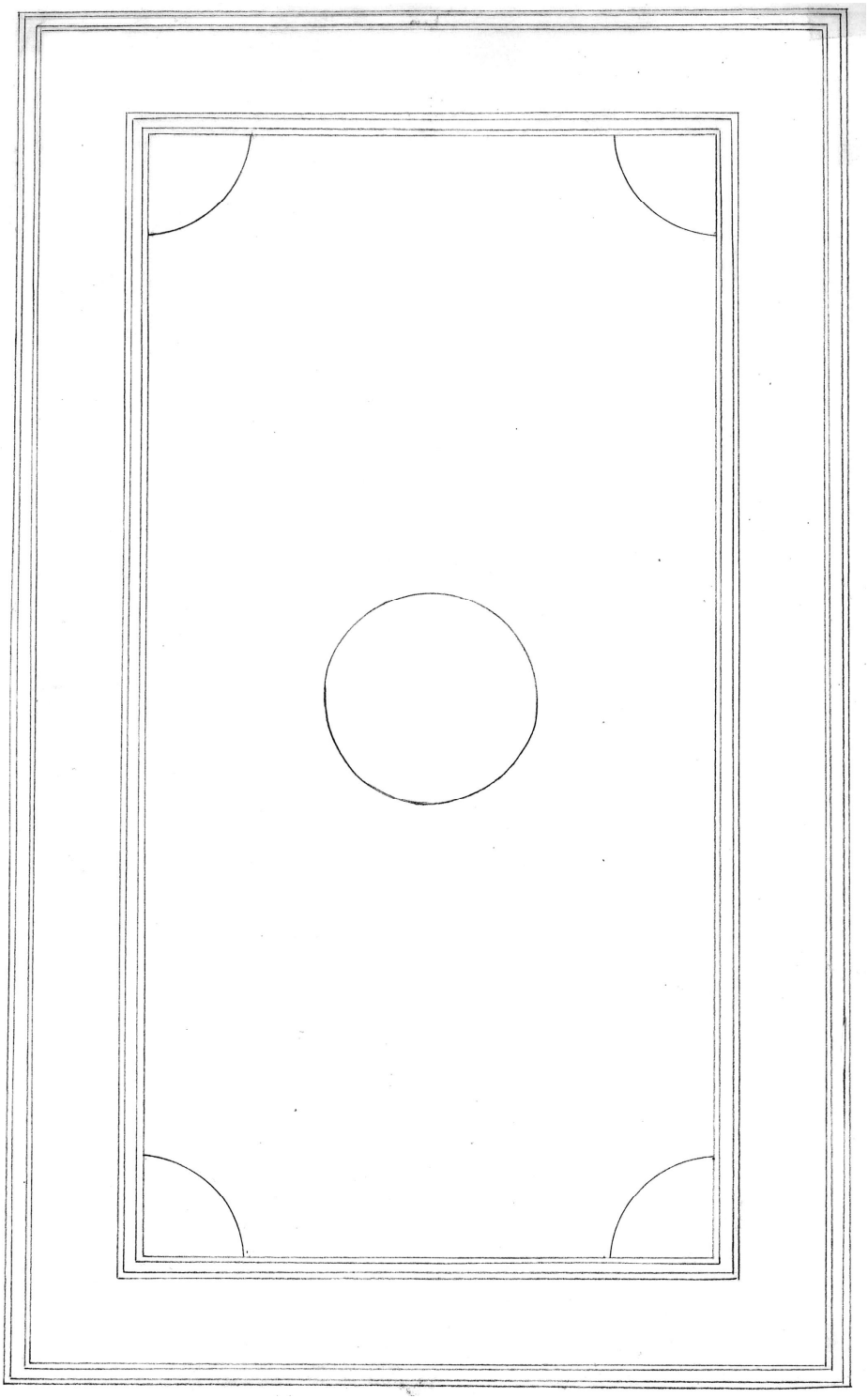
Kompozisyon olarak siyah zemin üzerinde saz üslubu sivri uçlu kıvrık hançer yapraklar, hatâyi grubu motifler ve bahar dallarıyla vurgulanmış tek orta madalyon ve köşelerde dört çeyrek madalyondan oluşmuştur. Siyah zemin üzerindeki motiflerde kırmızı, sarı ve açık yeşil renkleri kullanılmıştır. Merkezde kırmızı renk zemine sahip dilimli madalyonun içinde büyük bir pençten çıkan yarı üsluplaştırılmış sümbül, gül lale ve karanfil motifleri mevcuttur. Madalyon içindeki motiflerde sarı, açık yeşil ve siyah renkleri kullanılmıştır. Köşe madalyonlar merkezdeki madalyonun ¼ kesitinin alınarak yapılması ile oluşturulmuştur. Tam madalyon ve köşe madalyonlar krem renk tahrir ile zeminden ayrılmışlardır.

Halının geniş bordüründe, hatâyi grubu motifler ve yarı üsluplaştırılmış gül, karanfil, lale ve sümbül motifleri kullanılmıştır. Kırımızı zeminli geniş bordüre siyah, sarı ve turuncu renkleri hâkimdir.

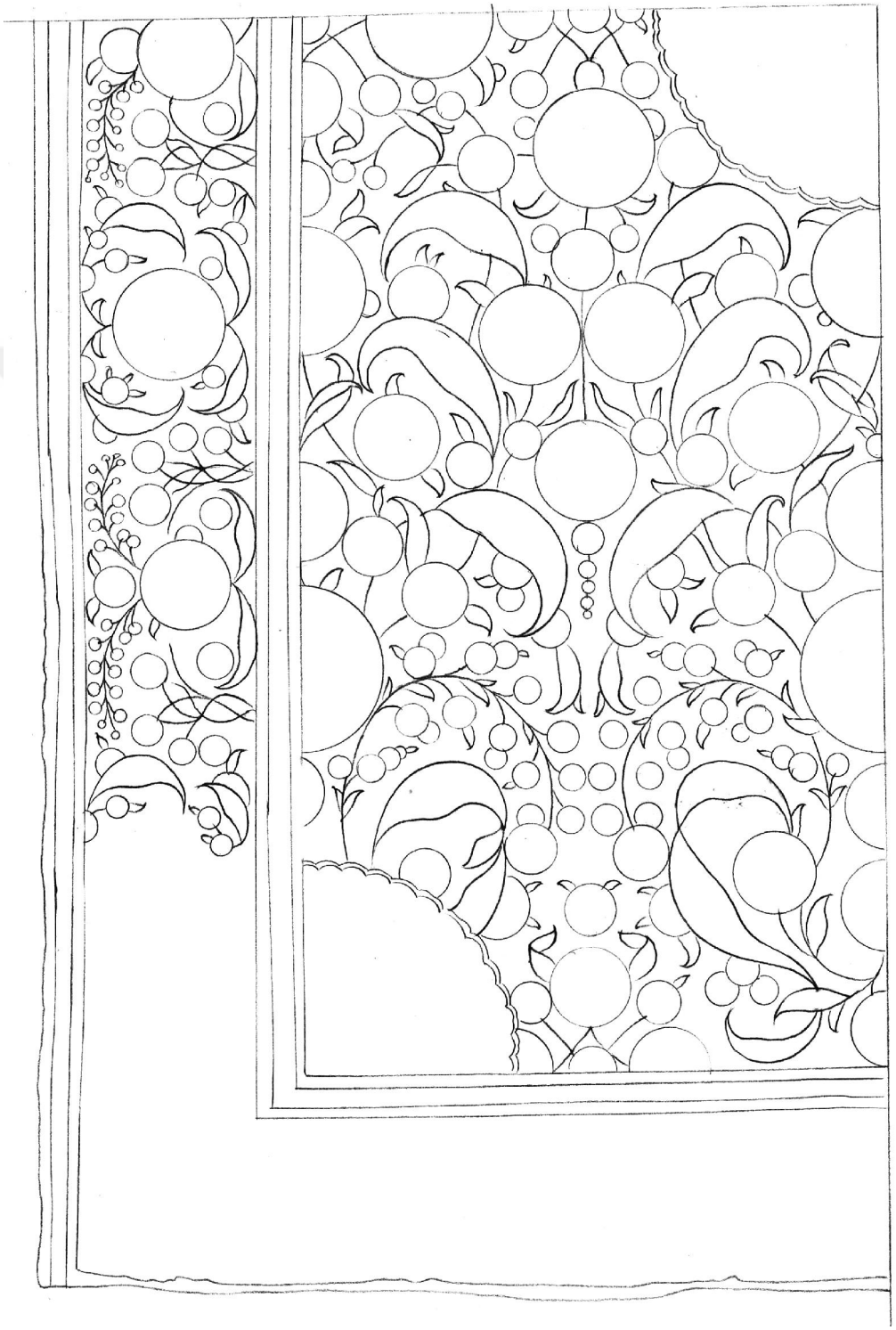
Geniş bordürün iki kenarında zemini siyah renkli ince bordürde sarı ve kırmızı renklerinin kullanıldığı penç ve yapraklar mevcuttur. Sedefler ise kırmızı zemin üzerine "s" şeklinde sarı renk büklümlerden oluşmuştur.

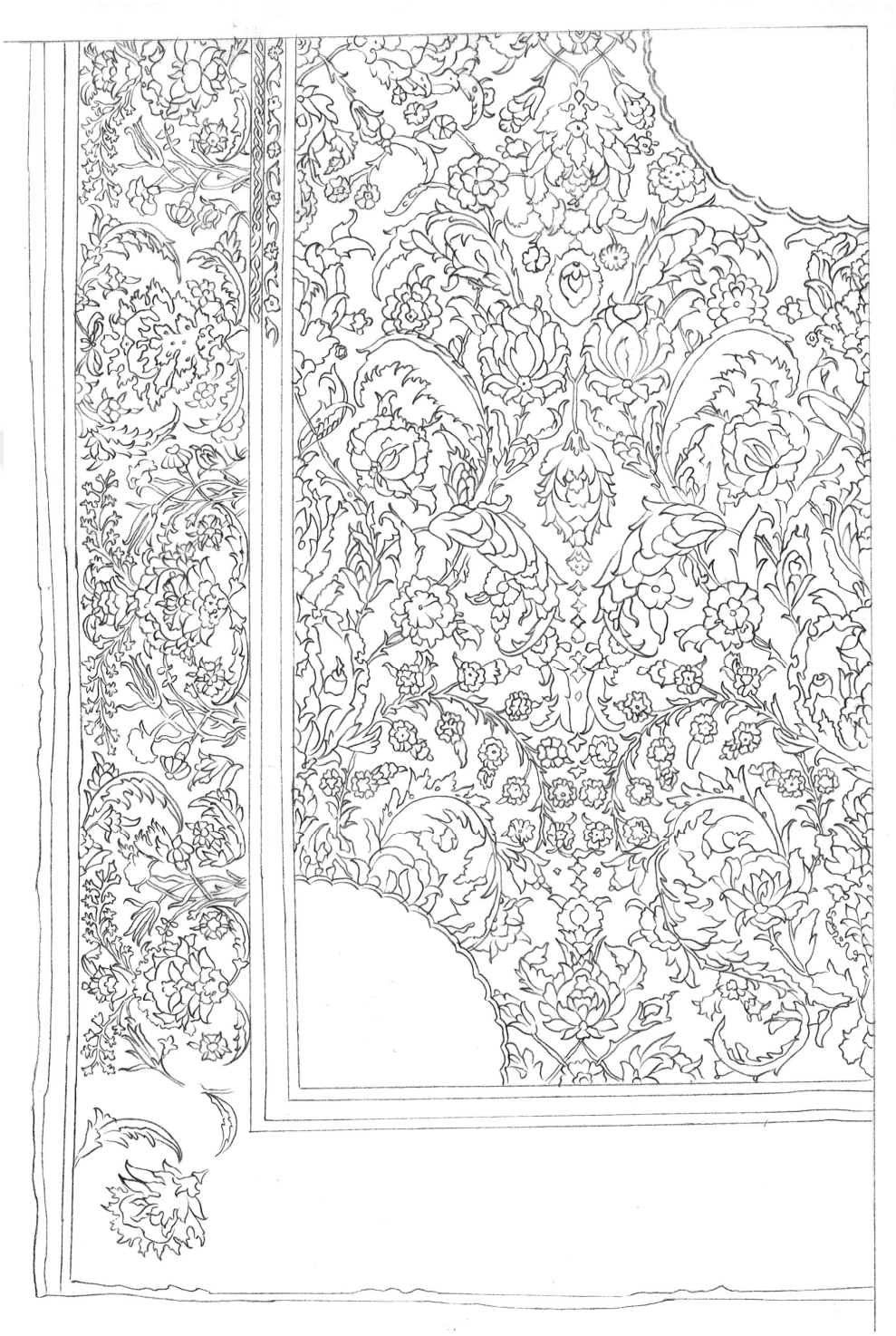
Fotoğraf 60. Osmanlı Saray halısı (Day, 1996: 83).

Çizim 24. Osmanlı Saray halısı şablonu.

Çizim 25. Osmanlı Saray halısı helezon şeması.

Çizim 26. Osmanlı Saray halısının kompozisyon düzeni.

Çizim 27. Osmanlı saray halı madalyonunun kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 08

Fotoğraf No **:** 61, 62, 63, 64

Çizim No **:** 35, 36, 37

Boyutları

En **:** 2620 mm

Boy **:** 3150 mm

Ait olduğu koleksiyon **:** A. Myersand Son, 179 New Bond Street'ten satın alındı

Tarihi **:** 1570-1580

Kullanılan Malzeme **:**

Atkı **:** İpek

Çözgü **:** İpek

İlme ipi **:** Yün

Kullanılan Renkler **:** Kırmızı, yeşil, siyah, beyaz, krem ve sarı

Kullanılan Motifler **:** Penç, goncagül, hatâyi, yaprak, yığma bulut

Kompozisyon ve Desen Özellikleri **:** Halı 1/4 simetrik olarak tasarlanmıştır. Halı bir tane geniş, iki tane ince bordürle çevrelenmiştir.

Halı zemini koyu kırmızı renk olup, yan yana ¼ simetrik olarak hatâyi grubu motifler ve bahar dallarının bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Zemindeki raport desende motifler siyah, sarı, kırmızı, yeşil, krem ve beyaz ile renklendirilmiştir.

Halının bir özelliği de zemindeki desenin alt kısımda daha serbest, üst kısımda ise daha sıkışık olarak yapılmasıdır.

Geniş bordür, yığma bulut motifiyle oluşturulmuş paftaların içinde ve dışında hatâyi grubu motiflerden meydana gelmiştir. Paftaların iç kısmında zeminde siyah

renk dışında ise kırmızı renk kullanılmıştır. Bordür dışlarında paftaların dışında kalan alanlara pençler yarım olarak yerleştirilmiştir. Kırmızı, yeşil, siyah, krem ve sarı renkleri bordüre hâkimdir.

İnce bordürde yeşil renk zemin üzerine kırmızı ve siyah renk hatâyi grubu motiflerden oluşan desen yer almaktadır. Her iki tarafında kıvrık hareketlerle bir tarafı siyah bir tarafı kırmızı renk zemini olan sedefler mevcuttur.

Fotoğraf 61. Osmanlı saray halısı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/,** 23.05.2019).

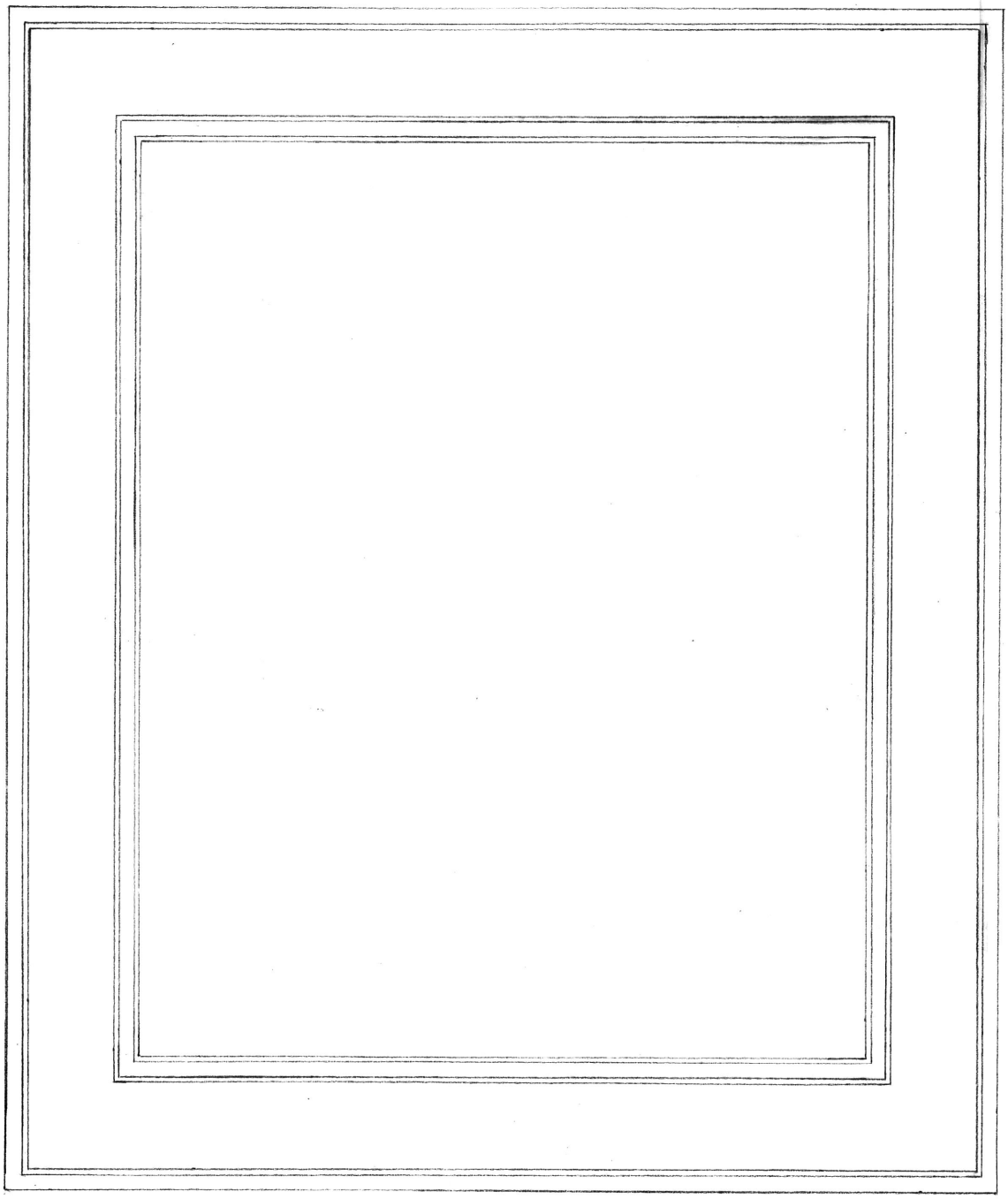
Fotoğraf 62. Osmanlı saray halısı detayı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/,** 23.05.2019).

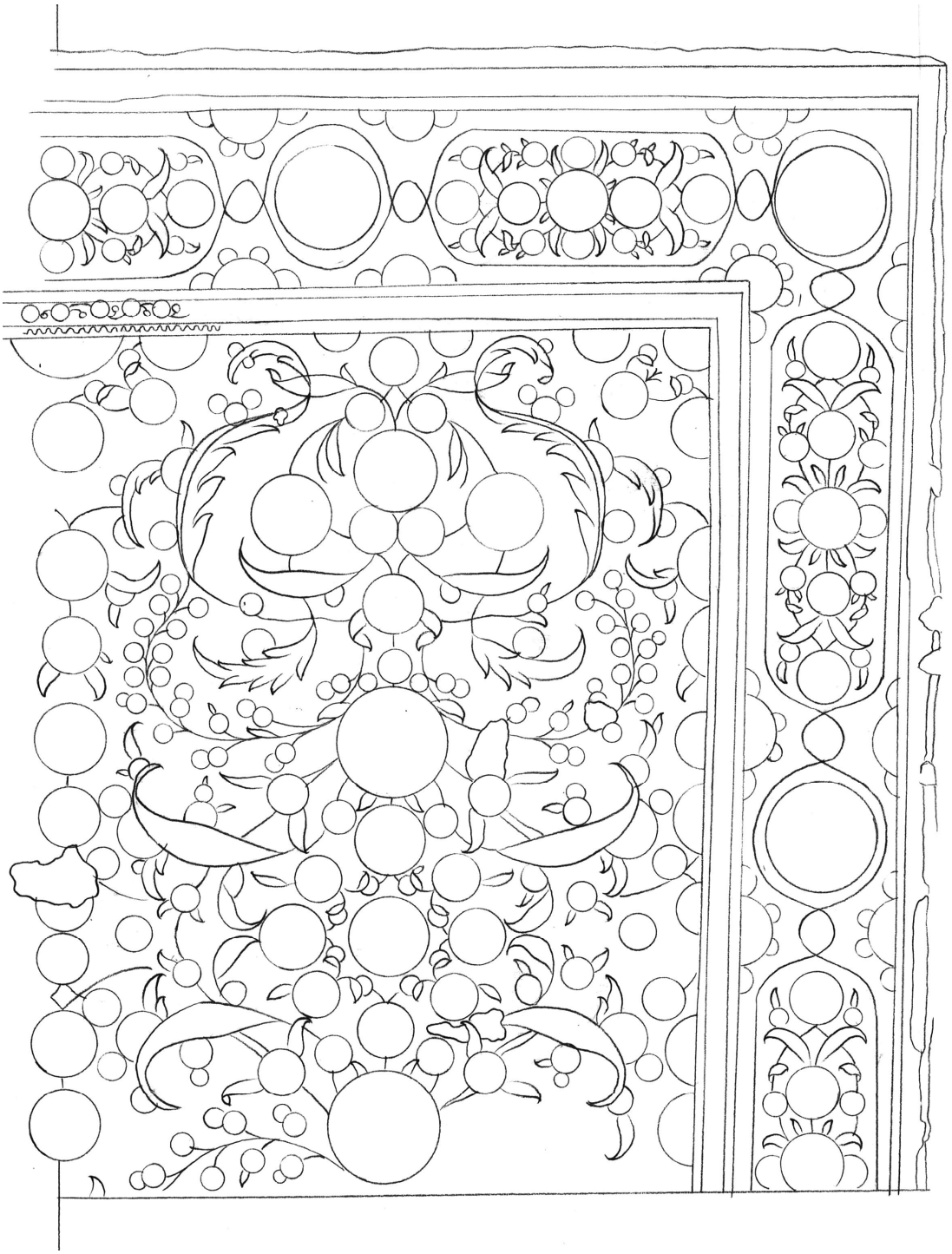
Fotoğraf 63. Osmanlı saray halısı detayı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/,** 23.05.2019).

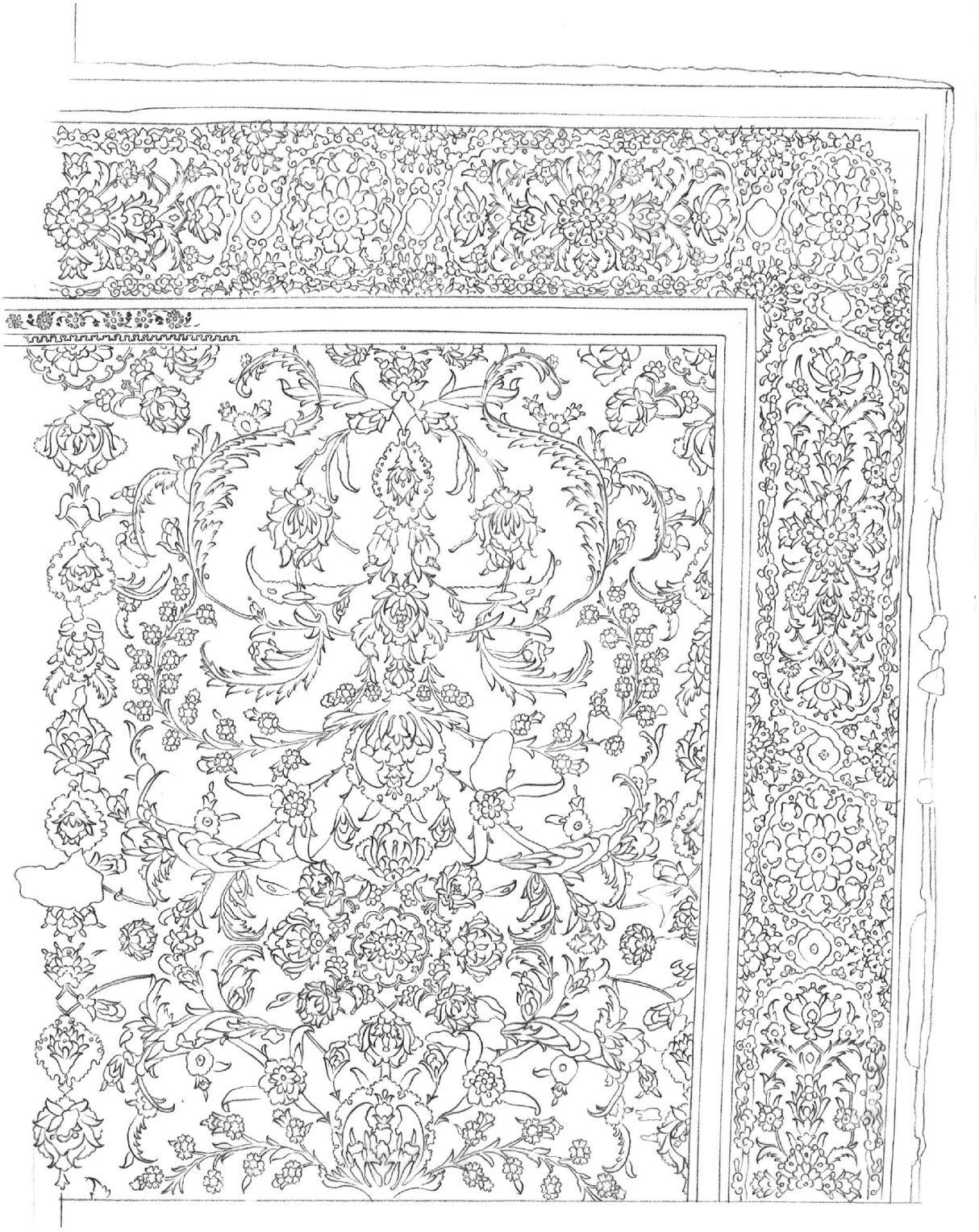
Fotoğraf 64. Osmanlı saray halısı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O79381/carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Çizim 28. Osmanlı saray halısı şablonu.

Çizim 29. Osmanlı saray halısı helezon şeması.

Çizim 30. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 09

Fotoğraf No **:** 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72

Çizim No **:** 38, 39, 40, 41

Boyutları **:**

En **:** 2855 mm

Boy **:** 3177 mm

Ait olduğu koleksiyon **:** Bilinmiyor.

Tarihi **:** 1500'ler

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** Bilinmiyor

Çözgü **:** Bilinmiyor

İlme ipi **:** Bilinmiyor

Kullanılan Renkler **:** Kırmızı, siyah, sarı, mavi, yeşil ve krem

Kullanılan Motifler **:** Hatâyi, penç, goncagül, yaprak, sarılma rumi, karanfil, sümbül, gül, lale ve haşhaş motifi

Kompozisyon ve Desen Özellikleri **:** Halı 1/4 simetrik olarak düzenlenmiştir. Halı da bir geniş ve ikisi dar olan bordürler mevcuttur.

Halı zemini kırmızı renk olup merkezde ve köşelerde madalyon gibi görünen sarılma rumilerden oluşan siyah zeminli paftalar yer almıştır. Halı merkezinde, halının kenar kısımlarında uç kısmı olmayan zemini siyah renkli tepelikler ortadaki paftayla birleşiktir. Merkezdeki pafta içinde dendanlardan oluşmuş kırmızı renkli zemine sahip madalyon görünümlü ikinci bir pafta yer almaktadır. Zemini siyah renkli pafta; sarı, kırmızı, mavi ve yeşil renk hatâyi grubu motifler ve yâri üsluplaştırılmış lale, karanfil ve sümbül motiflerinden oluşmuştur. Tepelikte ise mavi, sarı, krem, yeşil ve kırmızı renk hatâyi grubu motifler ve lale ve gül motifi

mevcuttur. Köşelerde sarılma rumilerden oluşmuş paftlarda yarım hatâyi ve yaprak motifi vardır.

Kırmızı renkli zeminde, kırmızı, siyah, krem, yeşil ve mavi renkli hatâyi, penç ve goncagülden oluşan serbest desen mevcuttur. Merkez ve köşelerdeki paftalar halının alt ve üst kısmında yer alan zemini kırmızı ve mavi renkli dendanlı paftayla birbirlerine bağlanmışlardır.

Geniş bordür kırmızı renk zeminli olup, zeminde siyah renk 15 tane tepelik yer almaktadır. Tepelik içerisinde kırmızı, sarı ve krem renk lale, gül ve haşhaş motifinden oluşan bitki kümesi mevcuttur. Bordürde hatâyi, penç, karanfil, sümbül ve gül motiflerinden oluşan desen, halının iç kısmından dışarı kısmına doğru oluşturulmuştur. Motiflerde yeşil, mavi sarı, krem ve siyah renkler mevcuttur.

İnce bordür, sarı renk zemin üzerine yan yana sıralanmış kırmızı ve siyah renk peçlerden oluşturulmuştur.

Sedefler ise sarı renk zemin üzerine “s” şeklinde kıvrımlar ve aralarında olan üçgen şeklinde ikisi altta biri üstte olan noktalardan oluşturulmuştur.

Geniş bordürün iki kenarında sarı renk tahrir, ince bordürün iki kenarında yeşil renk tahrir yer almaktadır.

Fotoğraf 65. Osmanlı saray halısı **(https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 66. Osmanlı saray halısı detayı (**https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 67. Osmanlı saray halısı detayı (**https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 68. Osmanlı saray halısı detayı (**https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 69. Osmanlı saray halısı detayı (**https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/,** 23.05.2019).

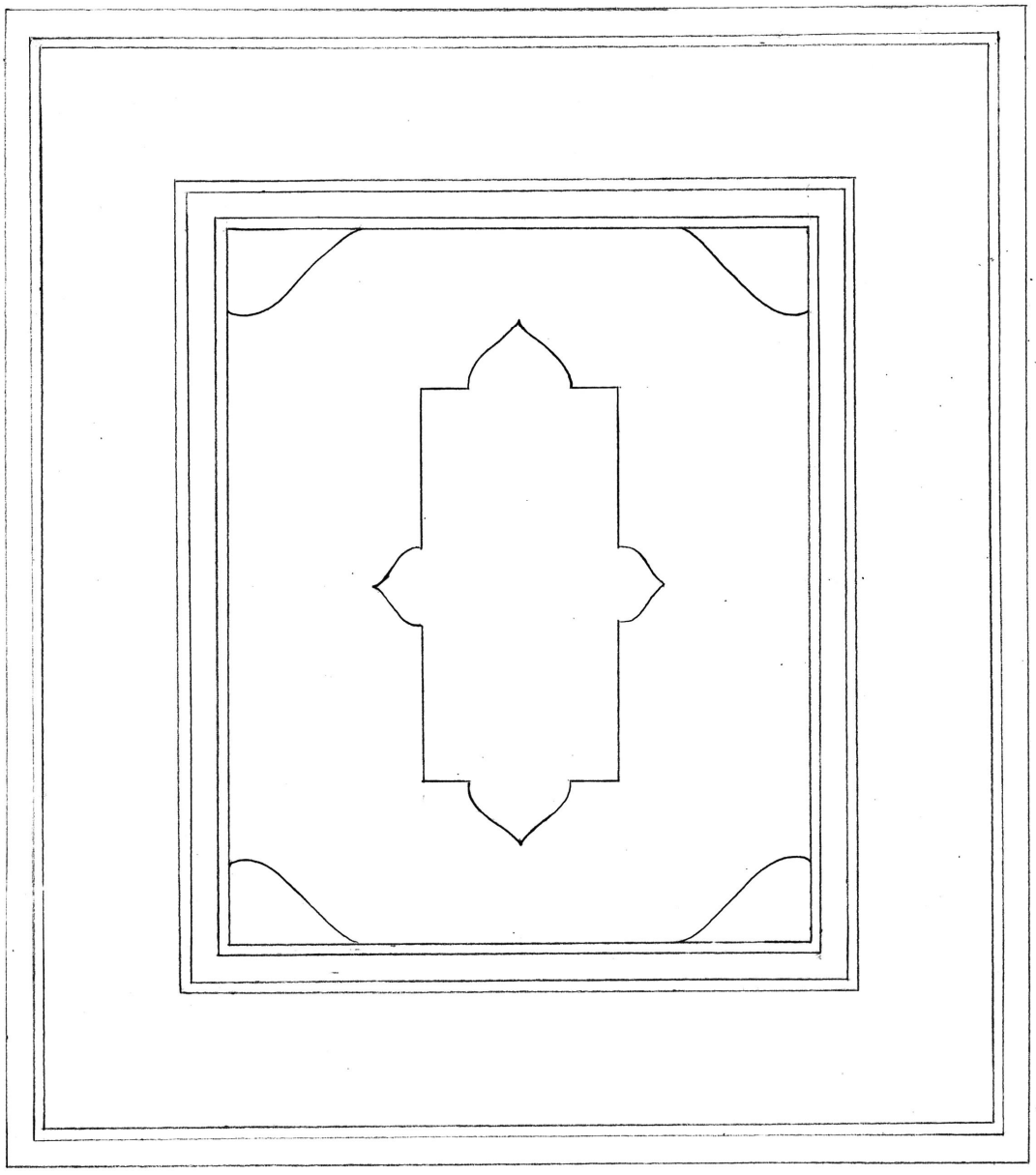
Fotoğraf 70. Osmanlı saray halısı detayı (**https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/,** 23.05.2019).

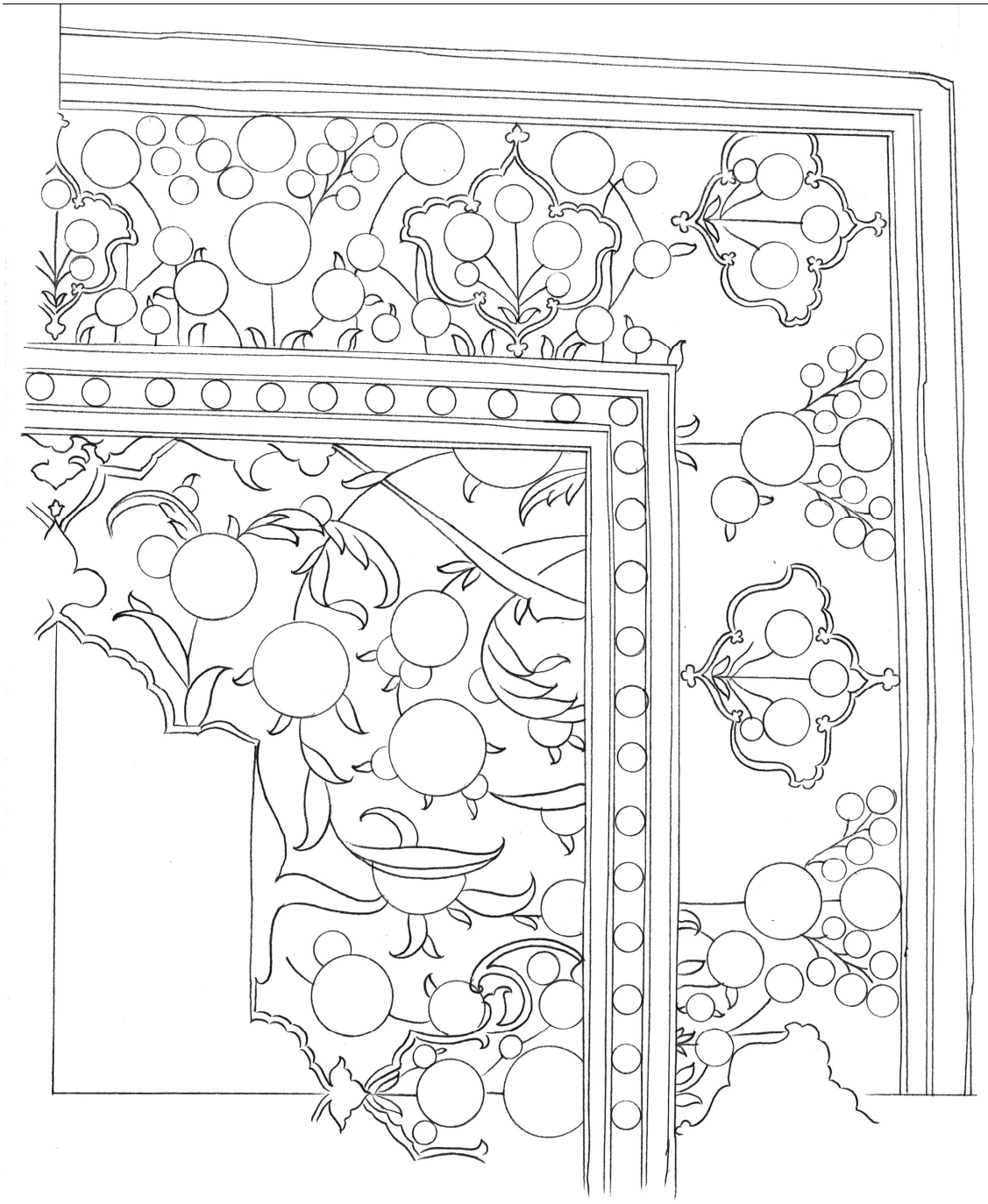
Fotoğraf 71. Osmanlı saray halısı detayı (**https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/,** 23.05.2019).

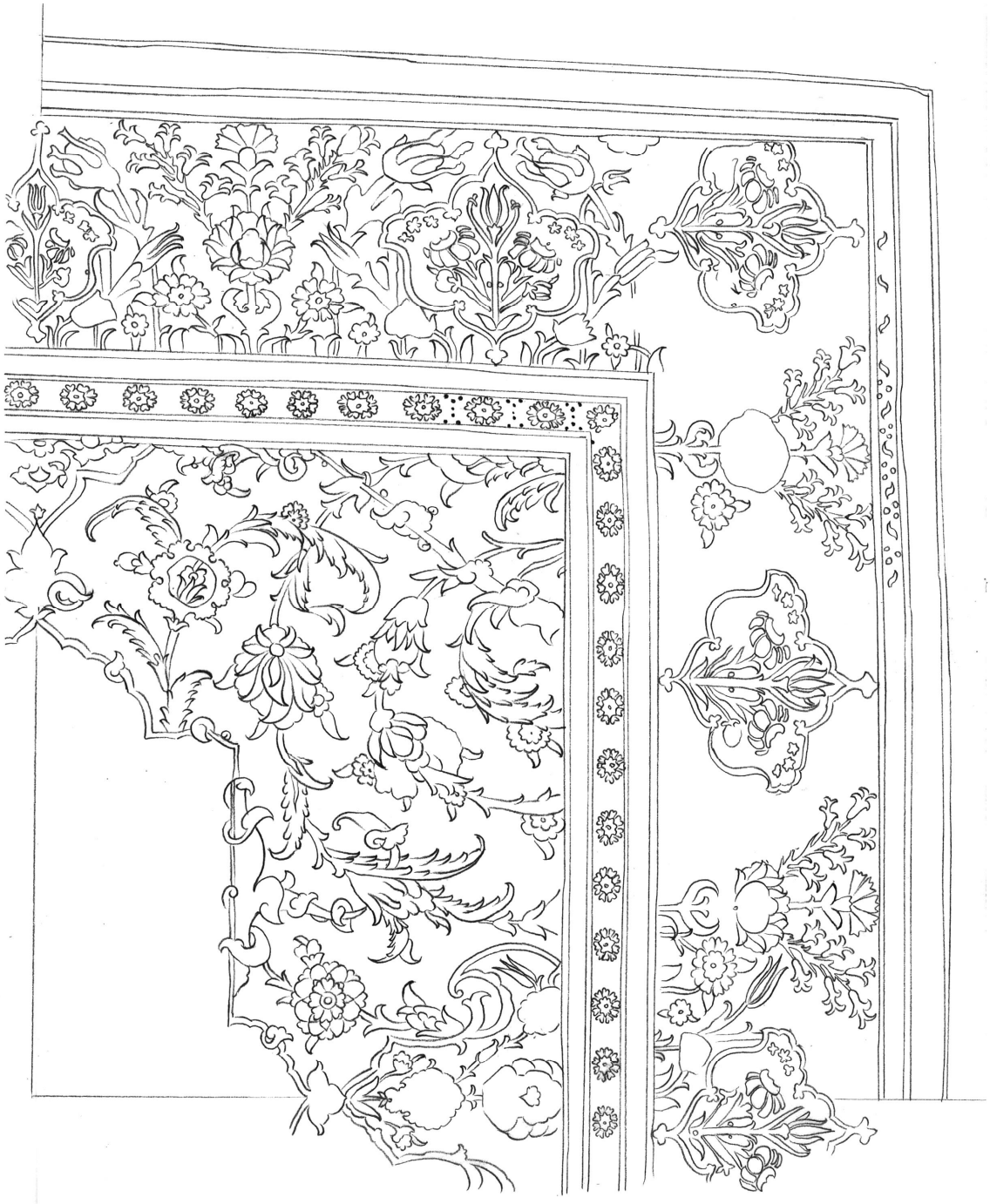
Fotoğraf 72. Osmanlı saray halısı üzerinden renk skalası karşılaştırılması (**https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/,** 23.05.2019).

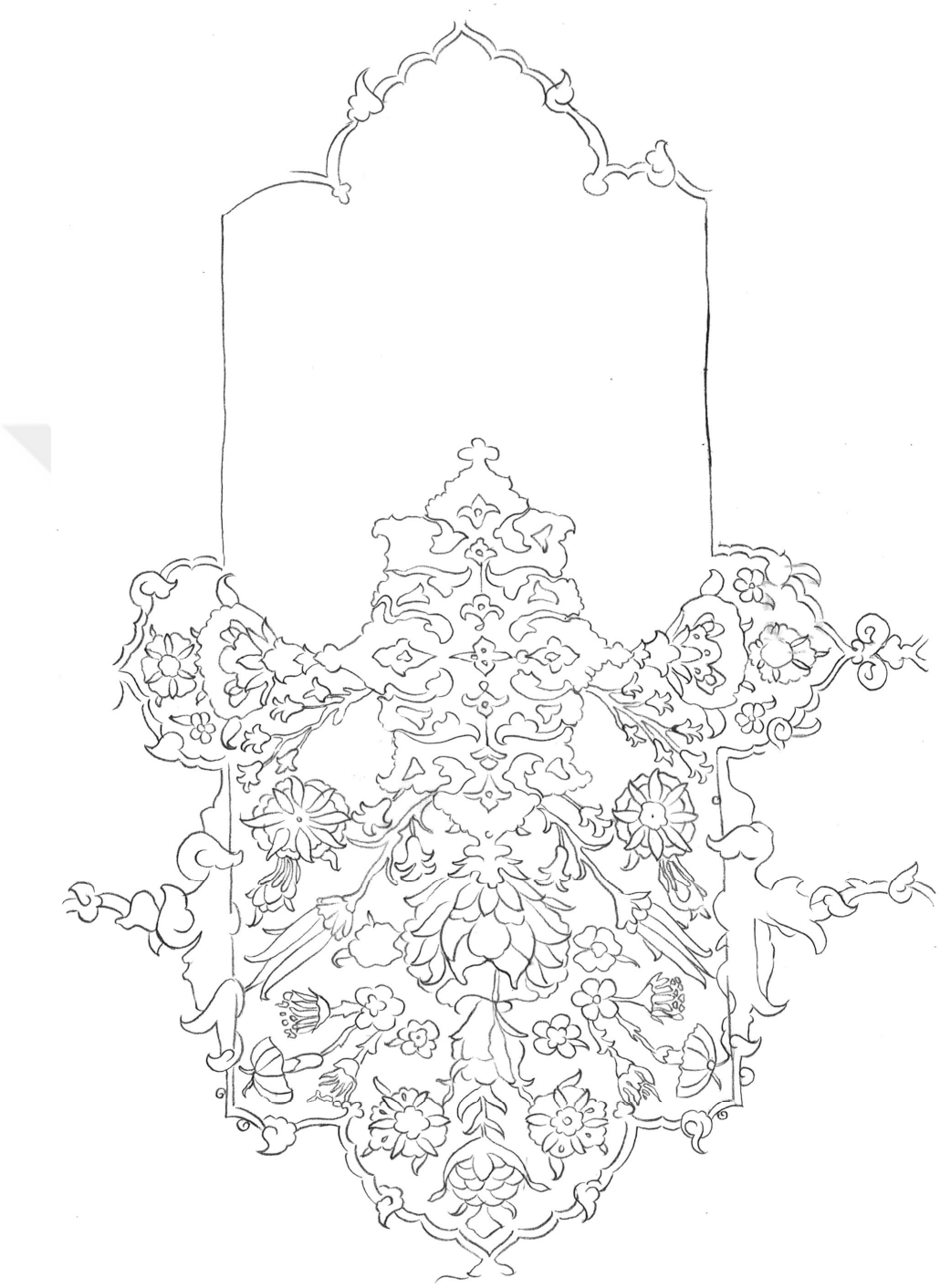
Çizim 31. Osmanlı saray halısı şablonu.

Çizim 32. Osmanlı saray halısı helezon şeması.

Çizim 33. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni.

Çizim 34. Osmanlı saray halı madalyonunun kompozisyon şeması.

Örnek No : 10

Fotoğraf No : 73, 74, 75, 76

Çizim No : 42, 43, 44, 45, 46

Boyutları

En : 89 cm

Boy : 125 cm

Derinlik : 114 cm

Ait olduğu koleksiyon : Victoria ve Albert Müzesi

Tarihi : 1550-1600

Kullanılan Malzeme

Atkı : Yün

Çözgü : Yün

İlme ipi : Yün

Kullanılan Renkler : Siyah, yeşil, sarı, açık yeşil, mavi, krem ve turuncu

Kullanılan Motifler : Hatâyi, goncagül, penç, yaprak, sarılma rumi, lale, karanfil, gül, sümbül ve haşhaş motifi

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Masa örtüsü olarak üretilen halının genel formu haç biçiminde yapılmış olup, haçın kolları masaların kenarlarından sarkıtılmıştır. Sarkan kısımlarda birisi geniş ikisi dar olmak üzere üç bordür yer almıştır.

Halının masanın üstünde kalan yeri kırmızı renk zeminli olup, büyük bir madalyona sahiptir. Madalyon içinde sarı tahrirle çekilmiş küçük bir madalyon daha mevcuttur. Küçük madalyon, ortada bir penç ve bu pençten çıkan hatâyi grubu motifler ve lale, sümbül ve karanfilden oluşmuştur. Yeşil, sarı, kırmızı ve siyah renkleri hâkimdir. Büyük madalyonda ise merkezden dışa doğru goncagül, penç, gül,

karanfil, lale ve haşhaş motifinden oluşan desen yer almaktadır. Ayrıca motiflerin arasında sekiz tane çintemani motifinin parçası olan sarı renk iki dalgalı çizgi bulunmaktadır. Penç ve lale motifleri dalgalı çizgilerin arasından alttan ve üstten geçerek desen oluşturulmuştur. Buradaki motiflerde sarı, yeşil, krem ve siyah renkleri kullanılmıştır. İç içe olan madalyonlarda motiflerin bazılarına siyah tahrir çekilmiştir.

Madalyonun dışında kalan köşeler de yeşil ve sarı renkli gül ve sümbül motiflerinden oluşan bitki kümesi dış kısımdan iç kısma göre yerleştirilmiştir. Bitki kümesinin etrafında mavi ve yeşil renkte hatâyi grubu motifler, çift tahrir tekniğinde uygulanmışlardır. Masa üzerinde kalan kısım ince bordürle bitirilmiştir.

Masanın sarkan kısımları halı zemini ve bir geniş iki ince bordürden oluşmaktadır. Kırmızı renkli zeminde ortada bir madalyon, alt köşelerde zemini sarı renkli şemse motifiyle oluşturulmuş madalyon ve üst köşelerde ise sarı renk büyük hatâyiler yer almaktadır. Merkezdeki madalyon masanın üstte kalan kısmındaki küçük madalyonlarla benzerlik göstermektedir. Burada sadece ortadaki penç farklı olup, motiflerin rengi değiştirilerek uygulanmıştır. Sarı, yeşil ve turuncu renk uygulanan motiflere siyah ve yeşil tahrir çekilmiştir. Alt köşelerdeki şemsede beyaz, siyah, kırmızı ve yeşil renkli lale, sümbül ve gül motifinden oluşan dıştan içe doğru bitki kümesi yer almaktadır. Madalyonların dışında kalan zeminde çift tahrir tekniğinde, mavi ve yeşil renkli hatâyi grubu motifler ve sarılma rumiden oluşan serbest desen mevcuttur.

Geniş bordür kırmızı renkli zemin olup, hatâyi grubu motifler ve kırık hançer yapraklardan oluşan desen yer almaktadır. Motiflerde siyah, yeşil, sarı, açık yeşil ve mavi renkleri kullanılmıştır.

Zemini sarı olan ince bordür, yan yana sıralı kırmızı ve siyah renkli pençler ve aralarında sınır çizgisine karşılıklı yarım şekilde yerleştirilmiş yeşil renk pençlerden oluşmaktadır.

İnce bordürlerin iki kenarında açık yeşil renkli sedefler vardır. Halının karşılıklı bakan iki kenarında yeşil renk saçaklar mevcuttur.

Fotoğraf 73. Osmanlı saray masa halısı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

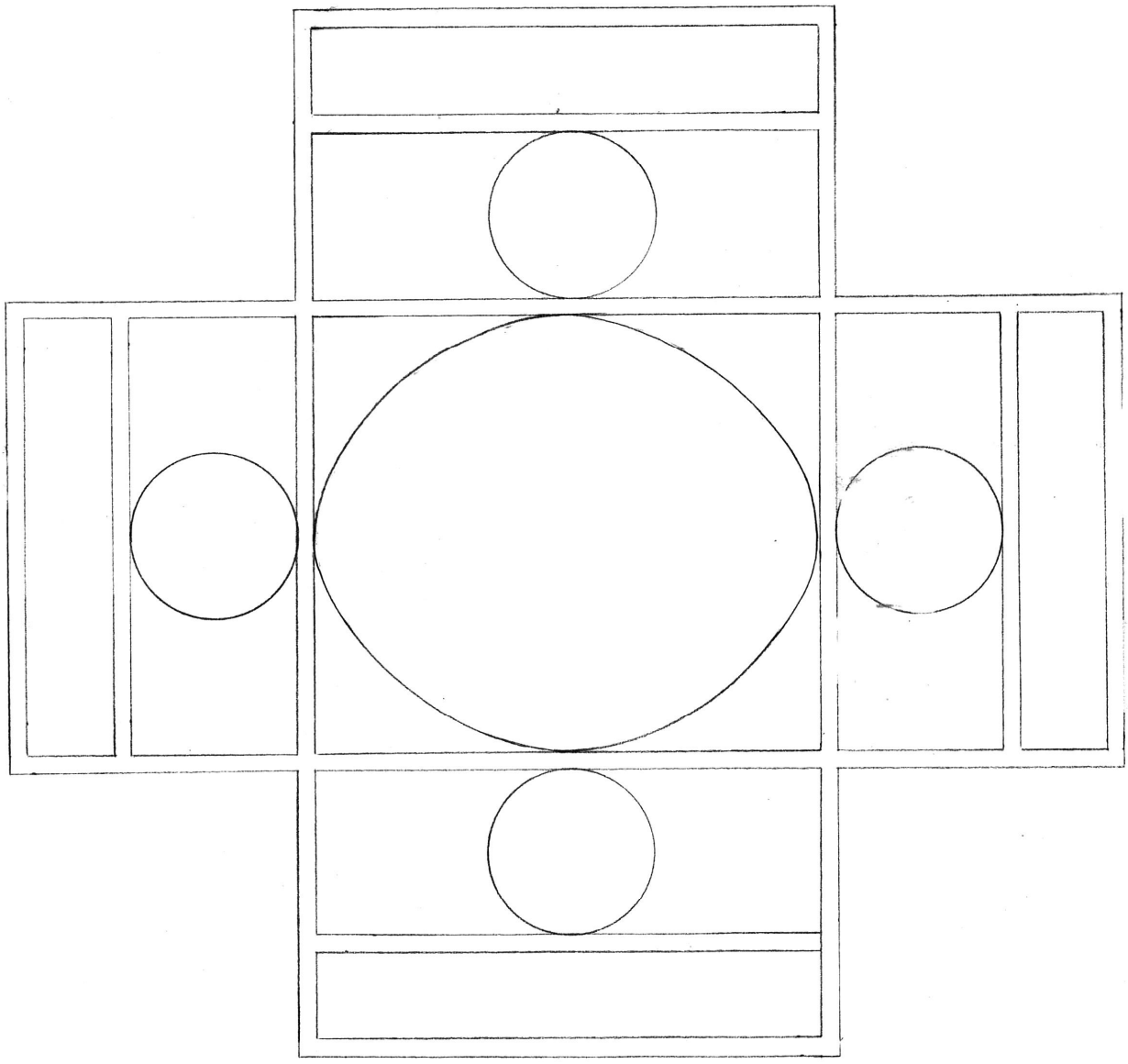
Fotoğraf 74. Osmanlı saray masa halısı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

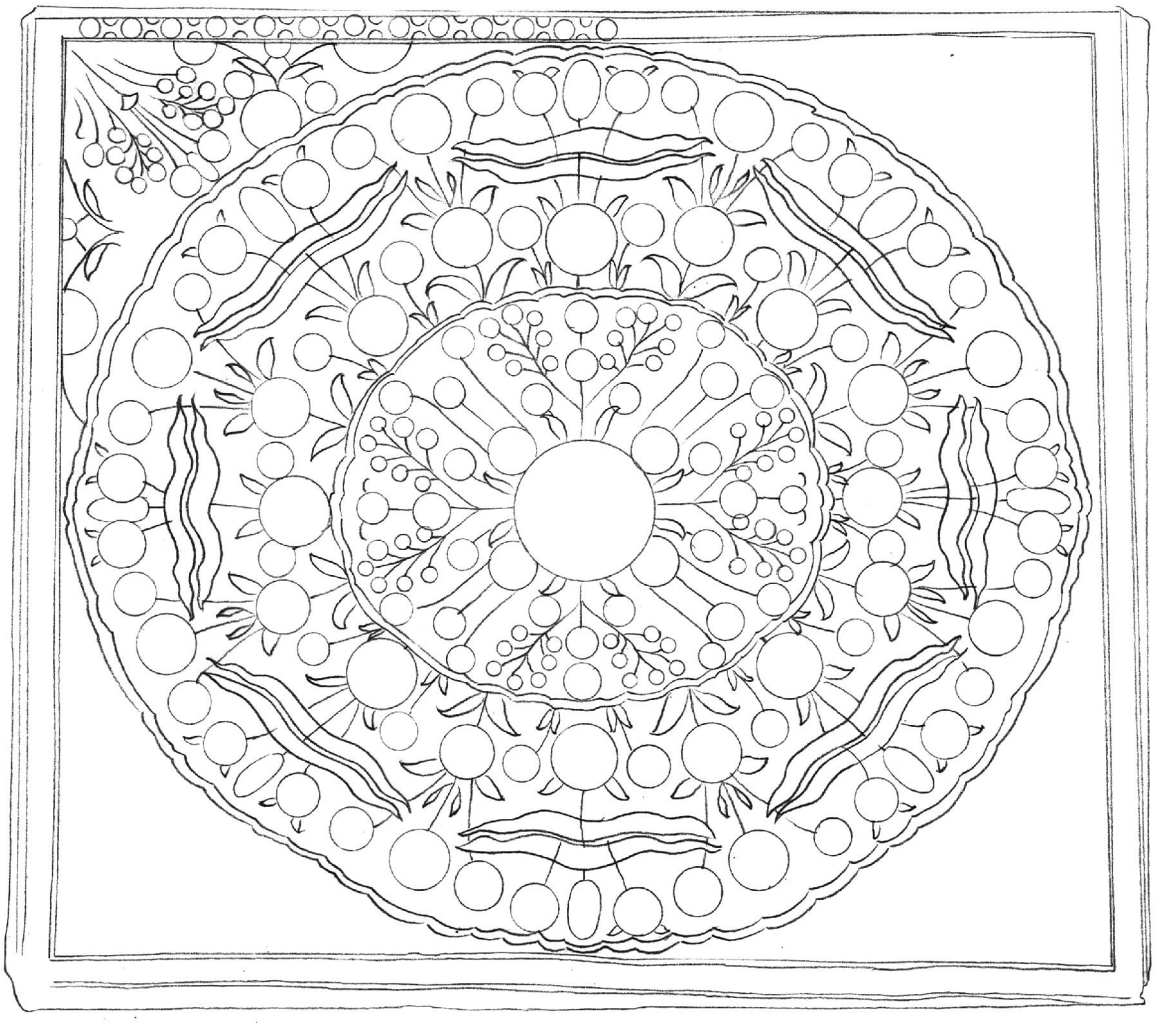
Fotoğraf 75. Osmanlı saray masa halısı detayı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

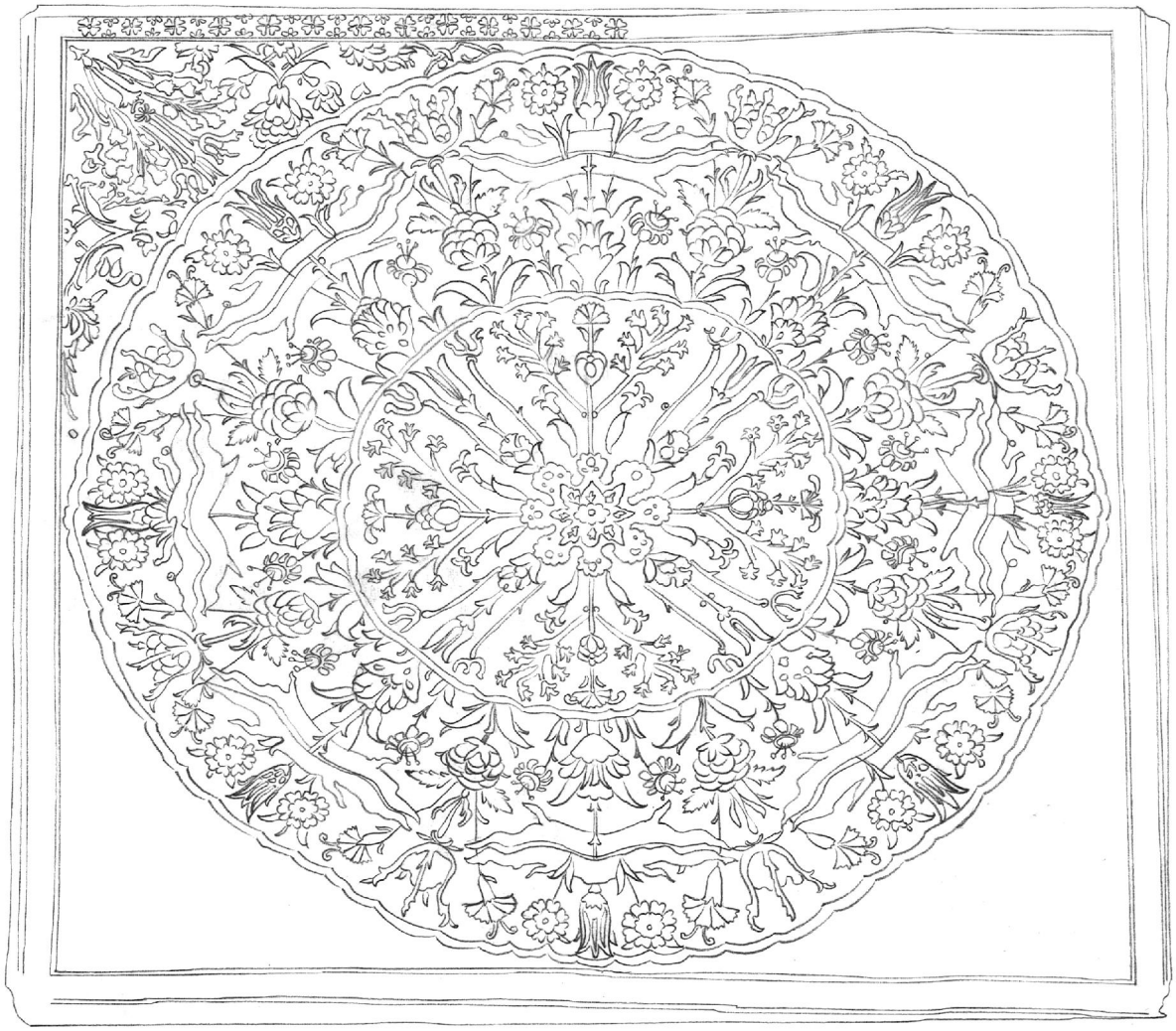
Fotoğraf 76. Osmanlı saray masa halısı detayı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

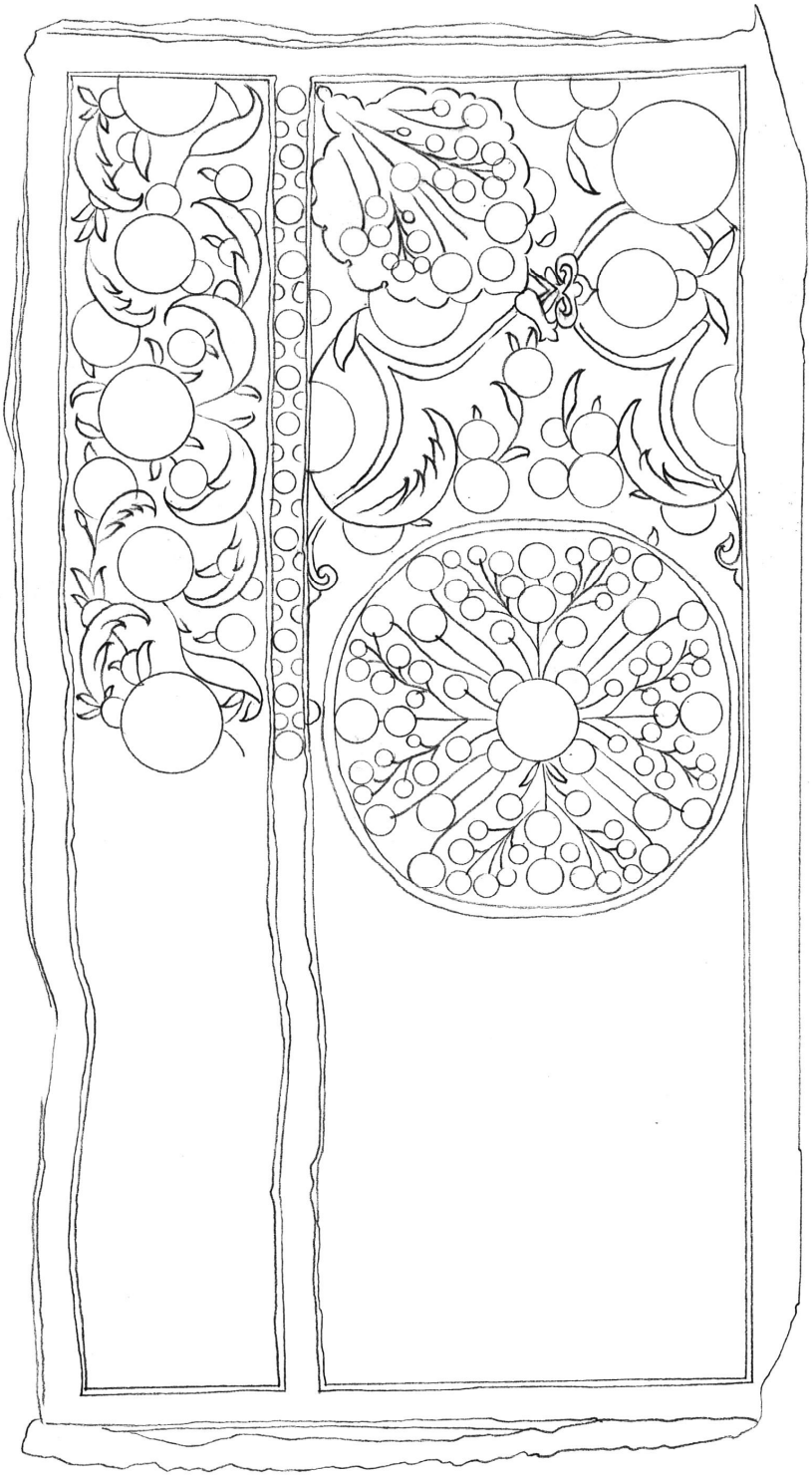
Çizim 35. Osmanlı saray masa halısı şablonu.

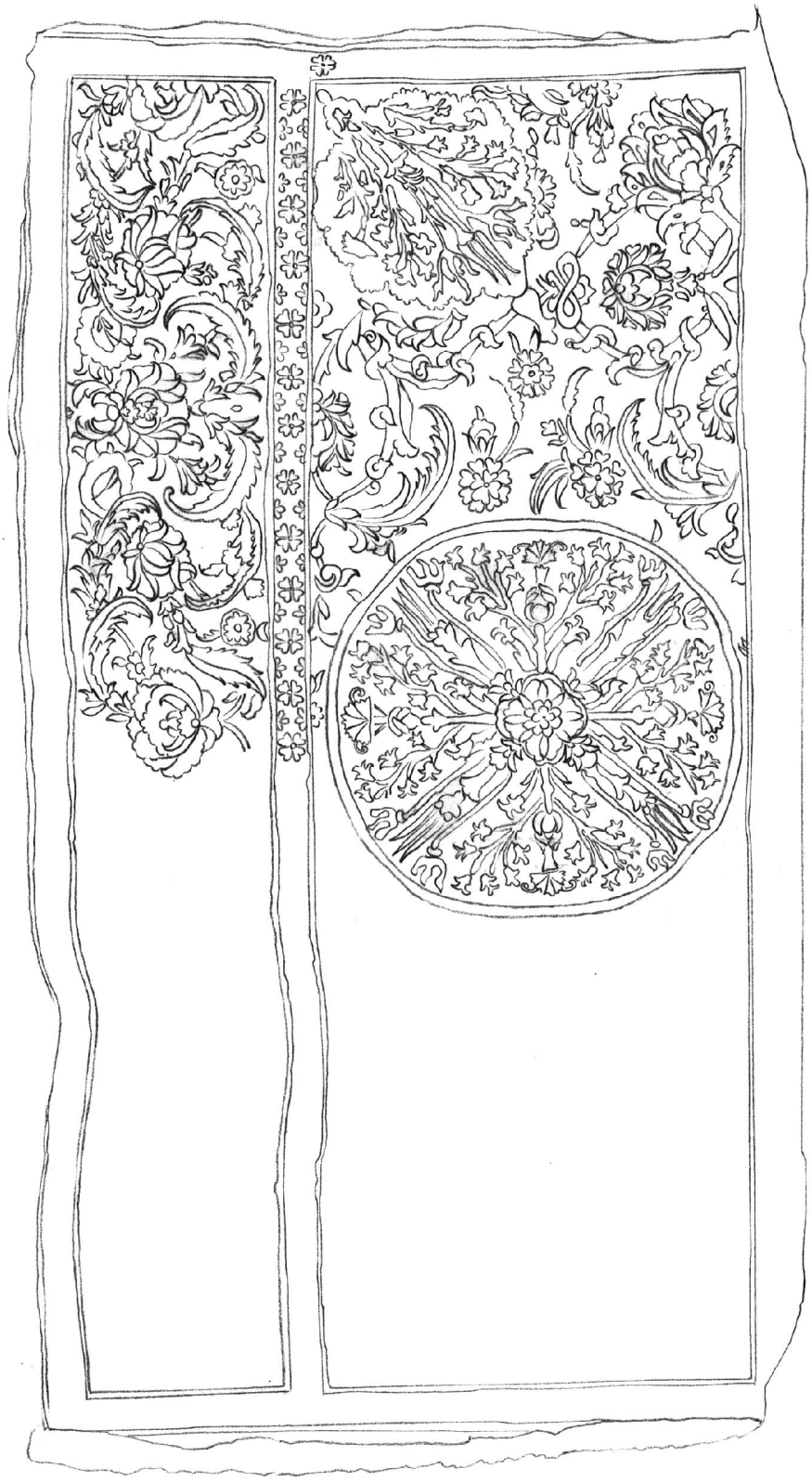
Çizim 36. Osmanlı saray masa halısı helezon şeması.

Çizim 37. Osmanlı saray masa halısı kompozisyon düzeni.

Çizim 38. Osmanlı saray masa halısı yan kanatlarının helezon şeması.

Çizim 39. Osmanlı saray masa halısı kompozisyon düzeni.

Örnek No : 11

Fotoğraf No : 77, 78, 79, 80

Çizim No : 47, 48, 49, 50

Boyutları

En : 1610 cm

Boy : 2140 cm

Ait olduğu koleksiyon : Victoria ve Albert Müzesi

Tarihi : 1500'ler

Kullanılan Malzeme

Atkı : Yün

Çözgü : Yün

İlme ipi : Yün

Kullanılan Renkler : Yeşil, açık yeşil, kırmızı, mavi ve sarı

Kullanılan Motifler : Hatâyi, penç, goncagül, yaprak, sarılma rumi, gül, lale.

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Halı 1/4 simetrik olarak düzenlenmiştir. Halının bordür kısımları mevcut değildir.

Zemini kırmızı renk olan halı merkezde bir madalyon ve köşelerde çeyrek madalyonlardan oluşmaktadır.

Merkezdeki madalyon mavi renk zeminli olup, ortada kırmızı renk köşeli pençten çıkan gül ve lale motiflerinden meydana gelen desen oluşturulmuştur. Kırmızı ve sarı renkleri motiflere hâkimdir. Köşe madalyonlar ortadaki madalyonun ¼ ü alınarak yapılmıştır. Madalyonlar sarı renk tahrir çekilerek tamamlanmışlardır.

Madalyonlar dışında kalan halı zemininde hatâyi grubu ve sarılma rumi motiflerden oluşturulmuş ½ simetrik paftaların raport düzende yerleştiği

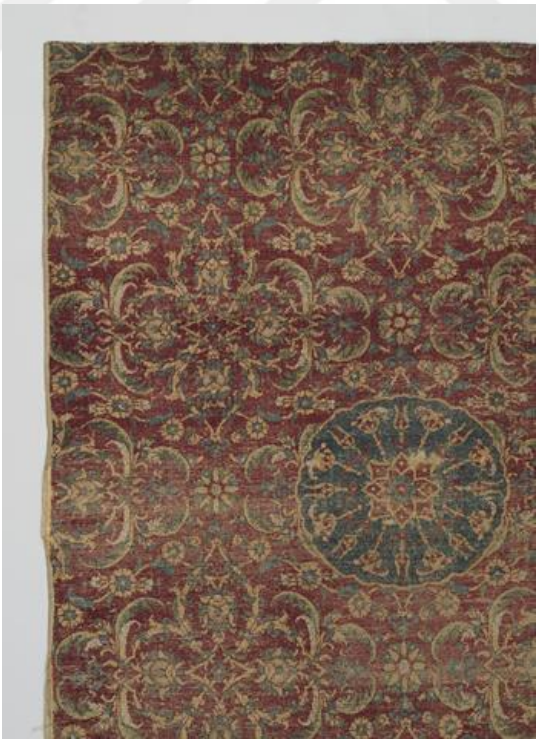
görülmektedir. Motifler yeşil, açık yeşil, mavi ve sarı renkleri kullanılarak uygulanmıştır. Desenlerin madalyonun altında da devam ettiği görülmektedir.

Fotoğraf 77. Osmanlı saray halısı detay (**https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/,** 23.05.2019).

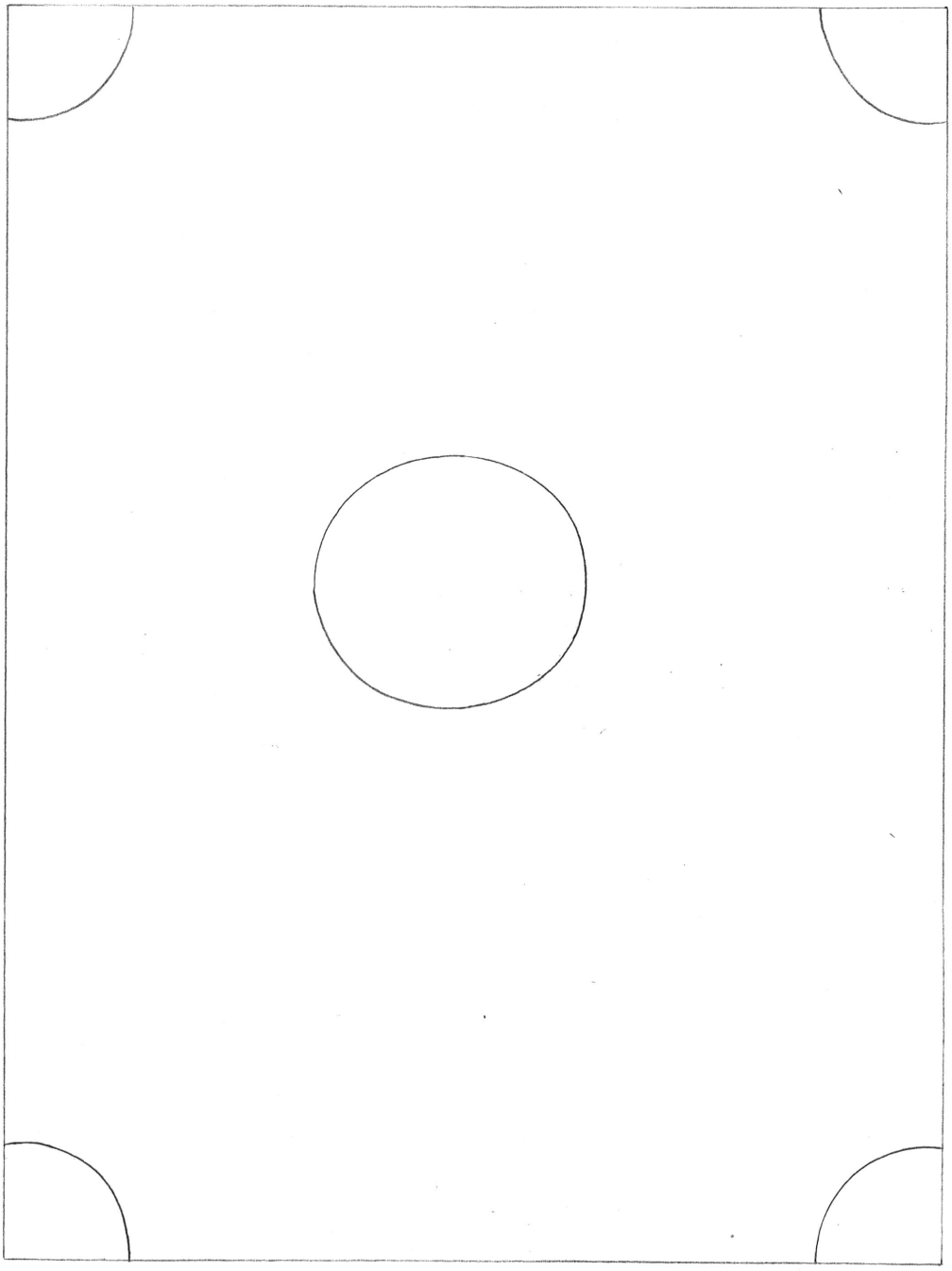
Fotoğraf 78. Osmanlı saray halısı detay (**https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/,** 23.05.2019).

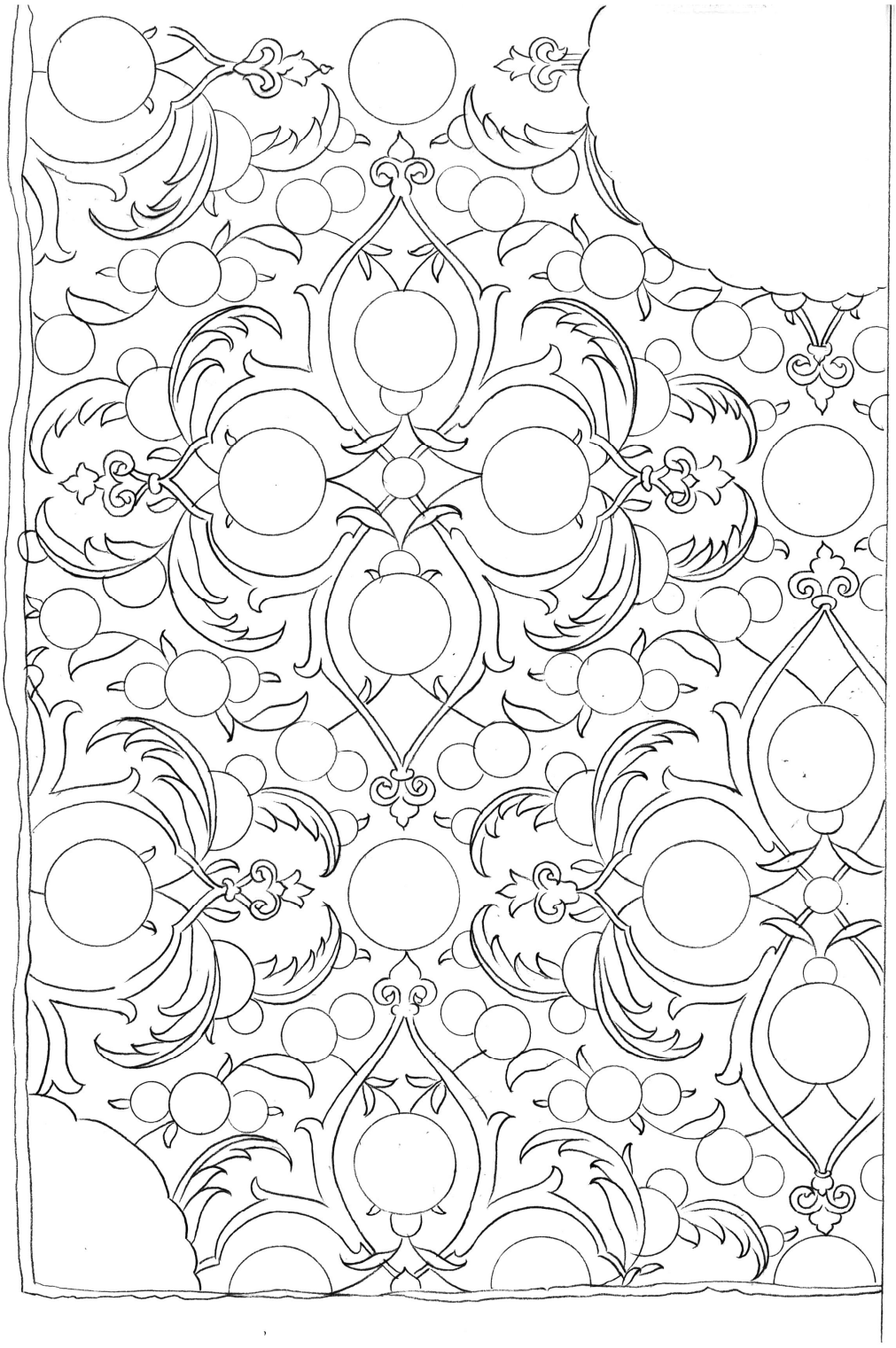
Fotoğraf 79. Osmanlı saray halısı detay (**https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/,** 23.05.2019).

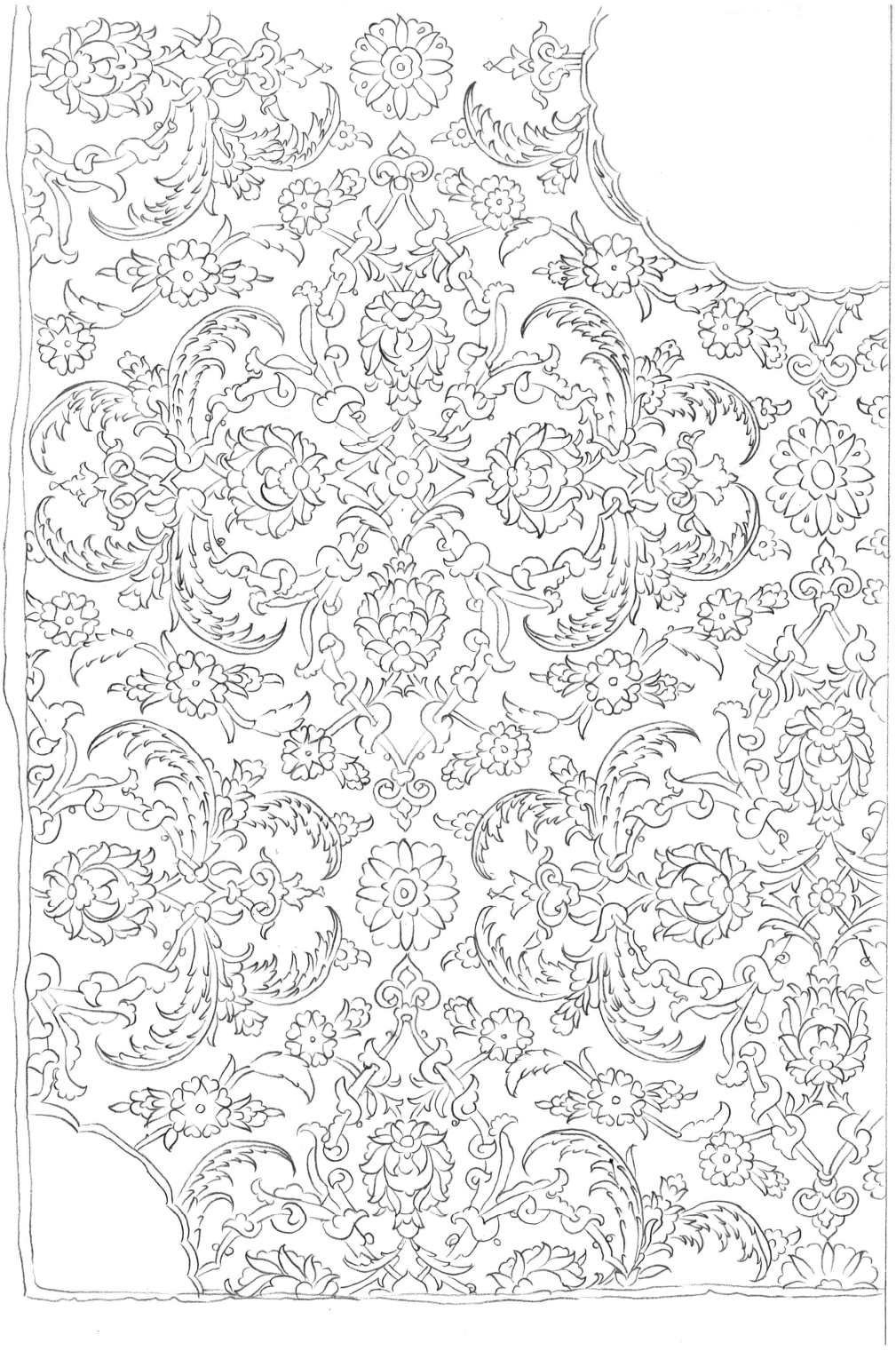
Fotoğraf 80. Osmanlı saray halısı detay (**https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/,** 23.05.2019).

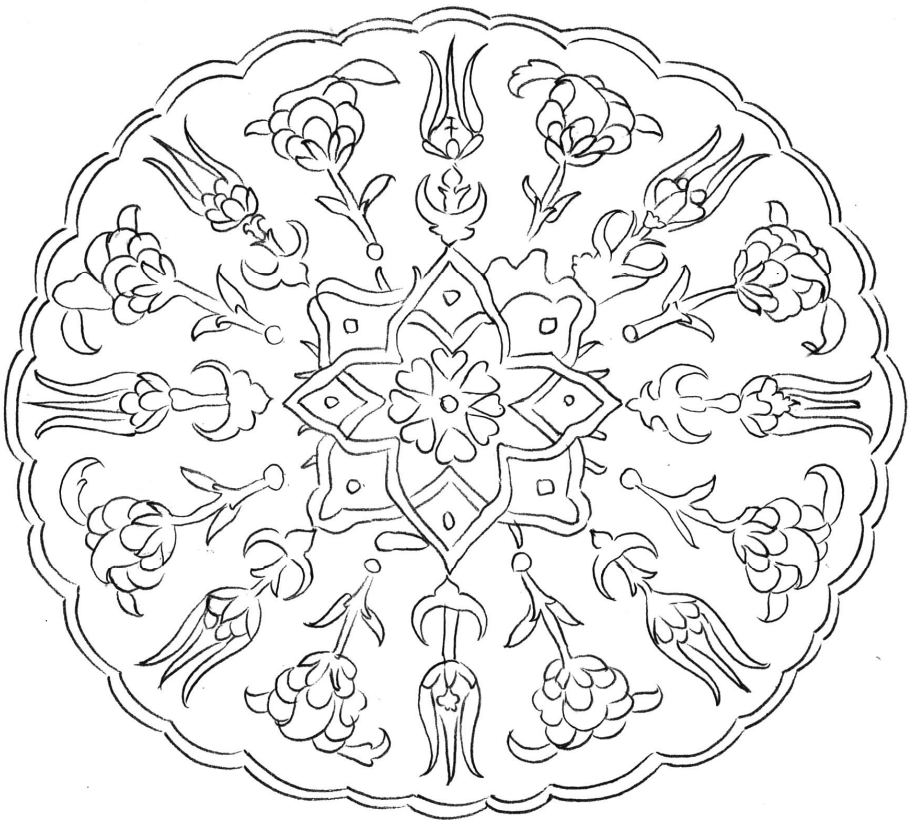
Çizim 40. Osmanlı saray halısı şablonu.

Çizim 41. Osmanlı saray halısı helezon şeması.

Çizim 42. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni.

Çizim 43. Osmanlı saray halısı madalyonunun kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 12

Fotoğraf No **:** 81, 82

Çizim No **:** 51, 52, 53

Boyutları

En **:** 1350 mm

Boy **:** 2035 mm

Ait olduğu koleksiyon **:** Victoria ve Albert Müzesi

Tarihi **:** 1575-1600

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** Yün

Çözgü **:** Yün

İlme ipi **:** Yün

Kullanılan Renkler **:** Mavi, yeşil ve kırmızı

Kullanılan Motifler **:** Hatâyi, penç, goncagül, yaprak, sarılma rumi, tepelik, ortabağ, gül, lale, karanfil, sümbül.

Kompozisyon ve Desen Özellikleri **:** Halı 1/4 simetrik olarak düzenlenmiştir. Halı bir geniş bordür iki ince bordürden oluşturulmuştur..

Halı zemini kırmızı renk olarak uygulanmıştır. Zemin üzerinde mavi ve yeşil renk hatâyi grubu ve sarılma rumi motifleri çift tahrir tekniğiyle yapılmışlardır. Bir kesitin alınarak raport düzende uygulandığı görülmektedir.

Kırmızı renkli zemine sahip geniş bordür, 16 tane tepeliğin yan yana gelmesiyle oluşturulmuştur. Tepeliklerin içinde sade rumi motifiyle oluşturulmuş desen yer almaktadır. Tepeliklerin aralarında ise, halı merkezinden dışarıya doğru gül, lale, karanfil ve sümbülden oluşan desen yer almaktadır. Desen mavi ve yeşil renk motiflerin çift tahrir tekniği ile uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır.

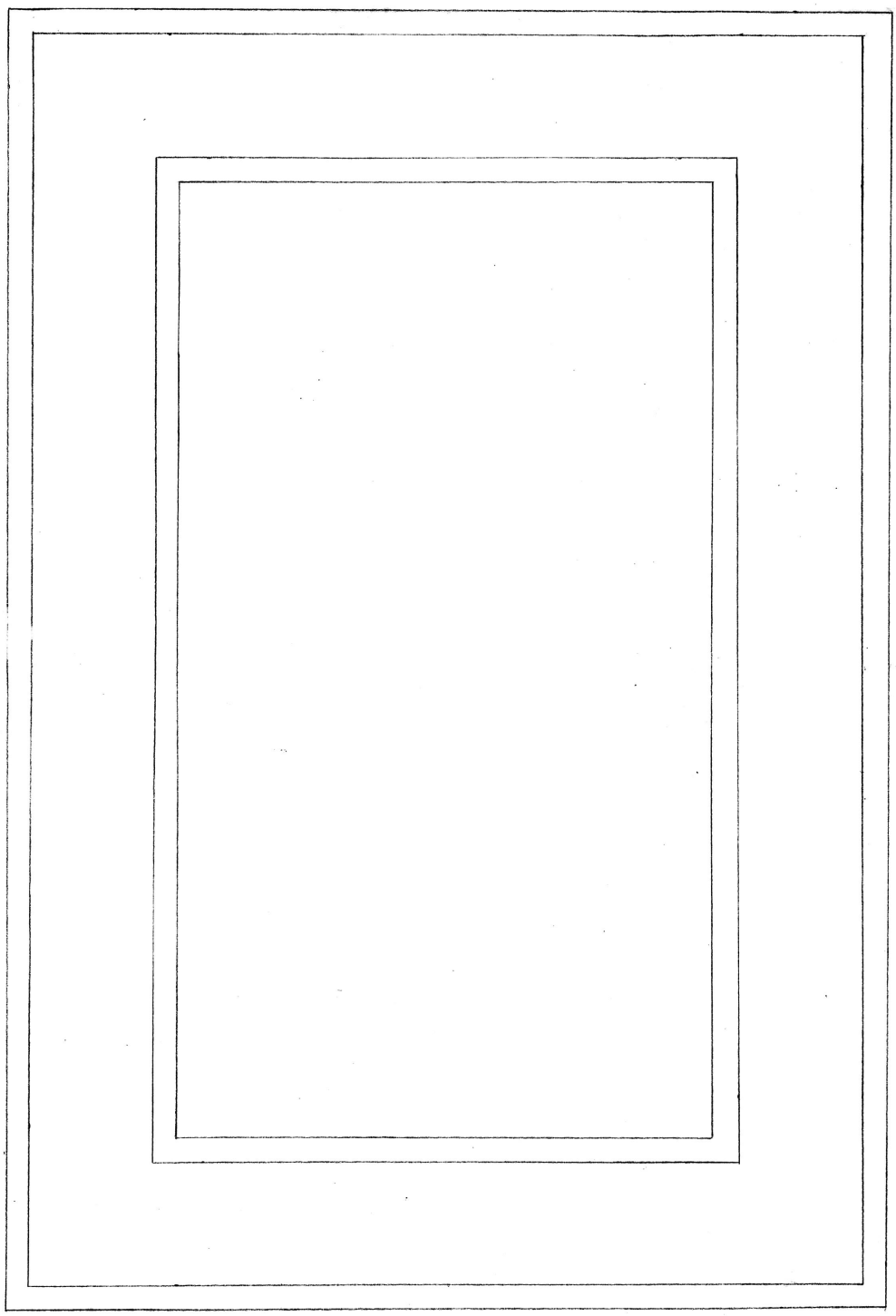
Yeşil renk zemine sahip ince bordürler, yan yana dizilen kırmızı renk penç motifle oluşturulmuştur. İnce bordür kenarında yeşil renk sedefler yer almaktadır.

Fotoğraf 81. Osmanlı saray halısı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O67290/carpet-unknown/,** 23.05.2019).

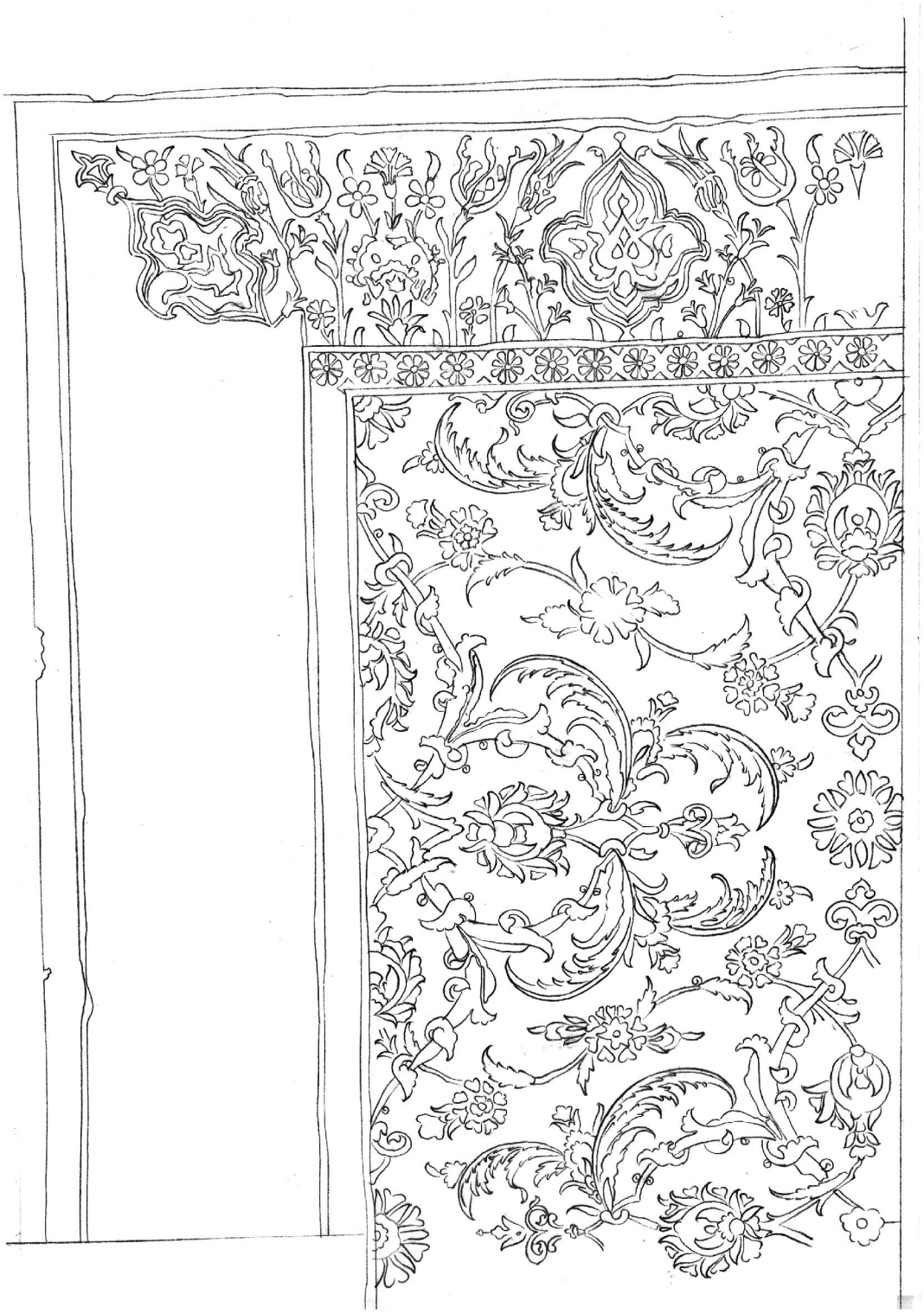
Fotoğraf 82. Osmanlı saray halısı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O67290/carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Çizim 44. Osmanlı saray halısı şablonu.

Çizim 45. Osmanlı saray halısı helezon şeması.

Çizim 46. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni.

Örnek No : 13

Fotoğraf No : 83, 84, 85, 86

Çizim No : 54, 55

Boyutları

En : 1180 mm

Boy : 1850 mm

Ait olduğu koleksiyon : Victoria ve Albert Müzesi

Tarihi : 16. Yüzyıl

Kullanılan Malzeme

Atkı : Yün

Çözgü : Yün

İlme ipi : Yün

Kullanılan Renkler : Yeşil, mavi, sarı, krem ve kırmızı

Kullanılan Motifler : Hatâyi, goncagül, penç, yaprak. lale, sümbül, karanfil ve meyve motifi

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Halının son halinde sadece sol kısmı mevcuttur. Halı ¼ simetrik düzende tasarlandığı için bu parça halının geneli hakkında fikir vermektedir.

Halı ¼ simetrik olup, bir geniş bordür ve iki ince bordürden oluşmaktadır. Kırmızı renk zemine sahip halı, hatâyi grubu motiflerden oluşturulmuş iki ayrı kesitin raport düzende yerleştirilmesiyle uygulanmıştır. Halıya, yeşil, mavi, krem, sarı ve kırmızı renkli motifler hâkimdir.

Geniş bordür kırmızı renk zemine sahiptir. Üzerinde yeşil meyve benzeri motiften çıkan karanfil ve sümbül motifleri mevcuttur. Aynı zamanda meyve motifinin alt tarafından hatâyi grubu motifler çıkmaktadır. Geniş bordürde, bu bitki

kümeleriyle, aralarında penç motifinden çıkan lalelerin oluşturduğu desen kullanılmıştır. Desende yeşil, mavi, sarı, krem renkleri mevcuttur.

Zemin rengi kırmızı olan ince bordür, yeşil renk "z" şeklinde zikzaklardan oluşmaktadır. İnce bordürün iki kenarında sarı renk arasular yer almaktadır.

Fotoğraf 83. Osmanlı saray halısı **(https://collections.vam.ac.uk/item/O122072/carpet/,** 23.05.2019).

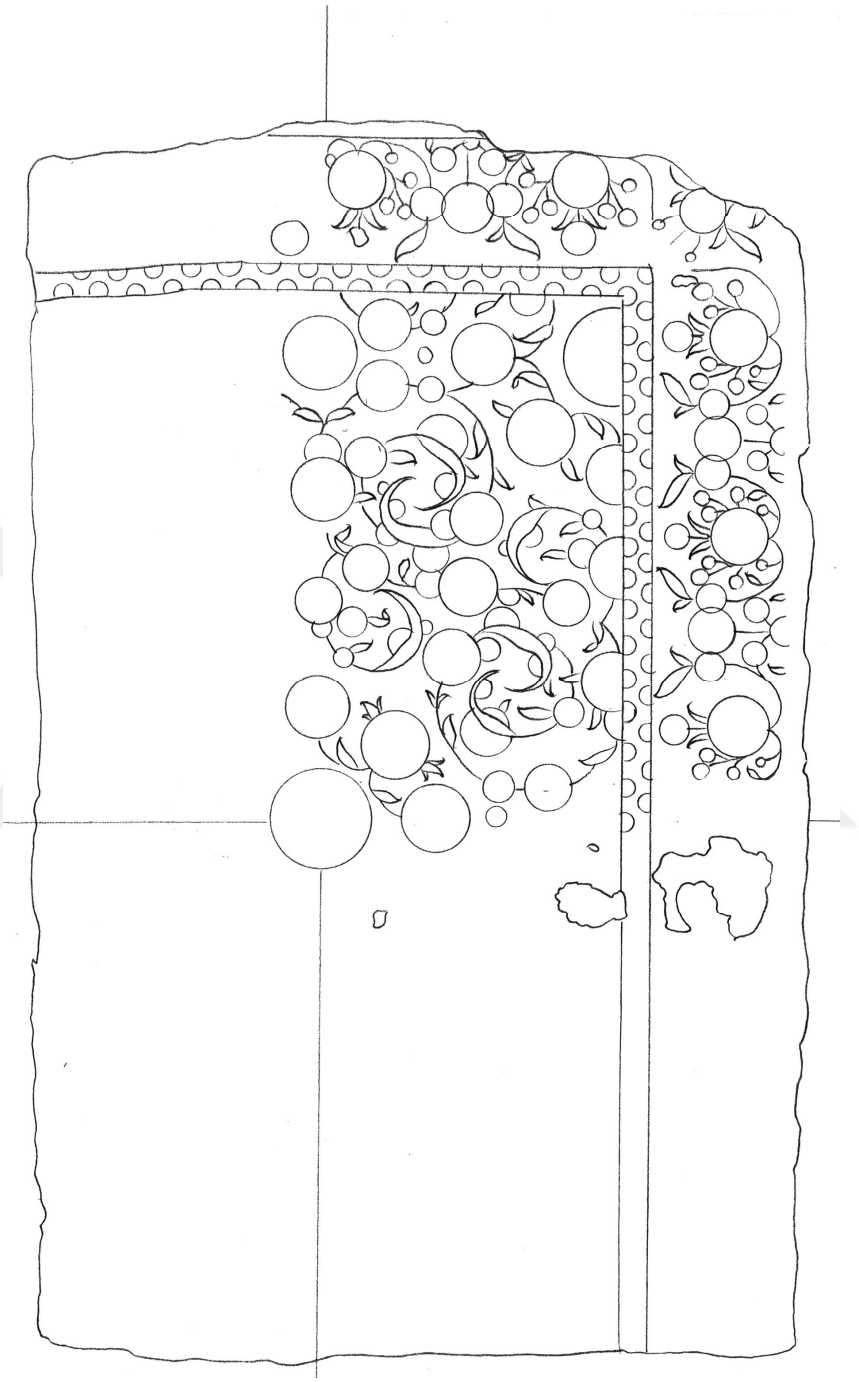
Fotoğraf 84. Osmanlı saray halı detayı (**https://collections.vam.ac.uk/item/O122072/carpet/,** 23.05.2019).

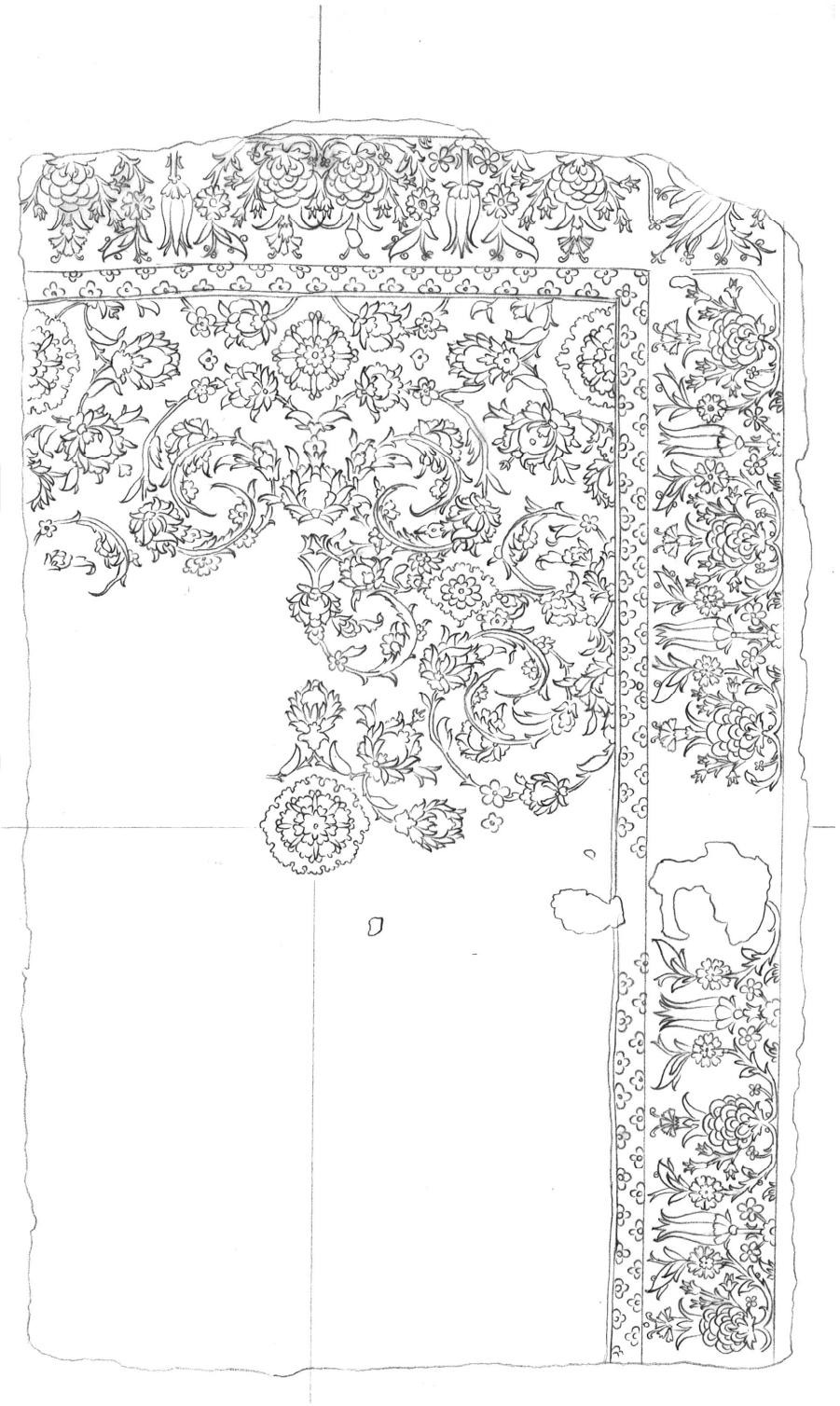
Fotoğraf 85. Osmanlı saray halı detayı (**https://collections.vam.ac.uk/item/O122072/carpet/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 86. Osmanlı saray halı detayı (**https://collections.vam.ac.uk/item/O122072/carpet/,** 23.05.2019).

Çizim 47. Osmanlı saray halısı helezon şeması.

Çizim 48. Osmanlı saray halısı kompozisyon düzeni.

Örnek No : 14

Fotoğraf No : 87

Çizim No : 56, 57, 58

Boyutları

En : 213 cm

Boy : 260 cm

Ait olduğu koleksiyon : Arkas Koleksiyonu

Tarihi : 1890 civarı

Kullanılan Malzeme

Atkı : Pamuk

Çözgü : Pamuk

İlme ipi : Yün

Kullanılan Renkler : beyaz, krem, kırmızı, koyu mavi, sarı ve turuncu

Kullanılan Motifler : Hatâyi, goncagül, penç, yaprak ve lale.

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Halı ½ simetrik olarak düzenlenmiştir. Üç tane ince bordür ve iki tane geniş bordürden oluşmaktadır.

Koyu mavi renk zeminli halı, sivri kıvrık yapraklar, hatâyi, goncagül, penç ve yarı stilize lale motiflerinden oluşan raport düzende desene sahiptir. Motiflere kırmızı, beyaz, sarı ve turuncu renkleri hâkimdir. Beyaz ve kırmızı renk yaprakların içinde yarı üsluplaştırılmış lale motifleri mevcuttur.

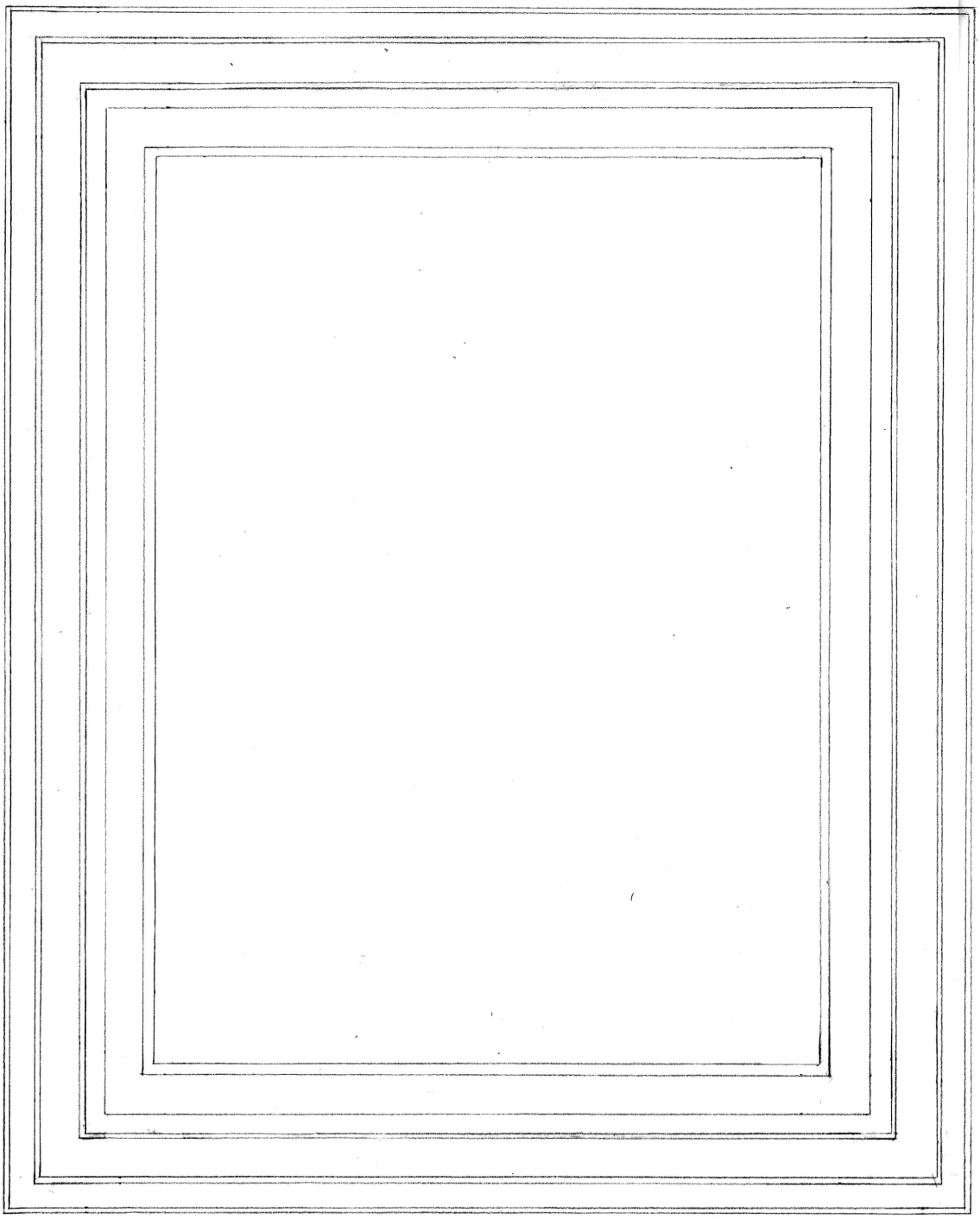
Zemini krem renk olan geniş bordür, hatâyi, penç ve yaprak motiflerinden oluşan desen yer almaktadır. Sarı, turuncu ve beyaz renkleri kullanılmıştır.

Dış kısımdaki krem renk zeminli ikinci geniş bordür, hatâyi grubu motiflerden oluşmaktadır. Bordürün iki kenarında sarı renk iplikler mevcuttur.

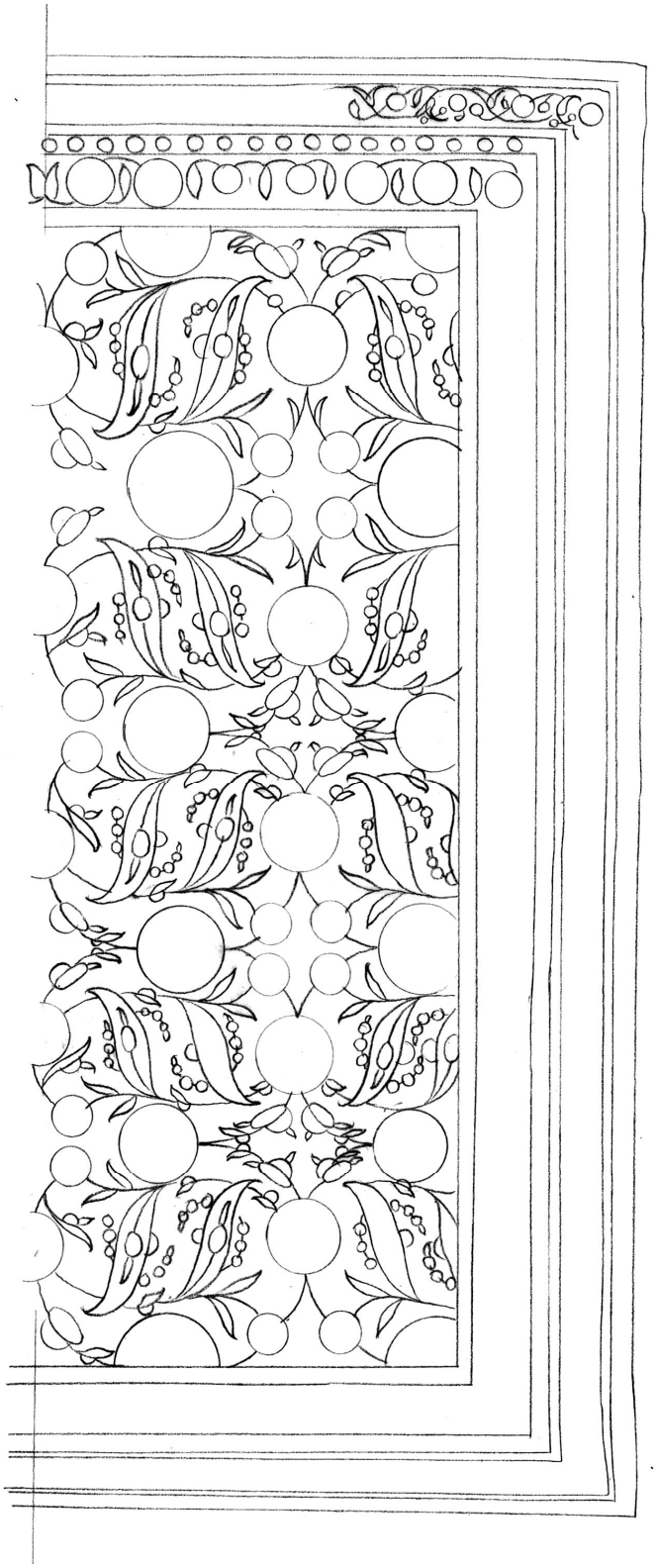
İnce bordürler, kırmızı renk zemine sahiptirler. Yan yana paftalanarak sıralanmış sarı ve krem renk penç motiflerinden oluşturulmuştur.

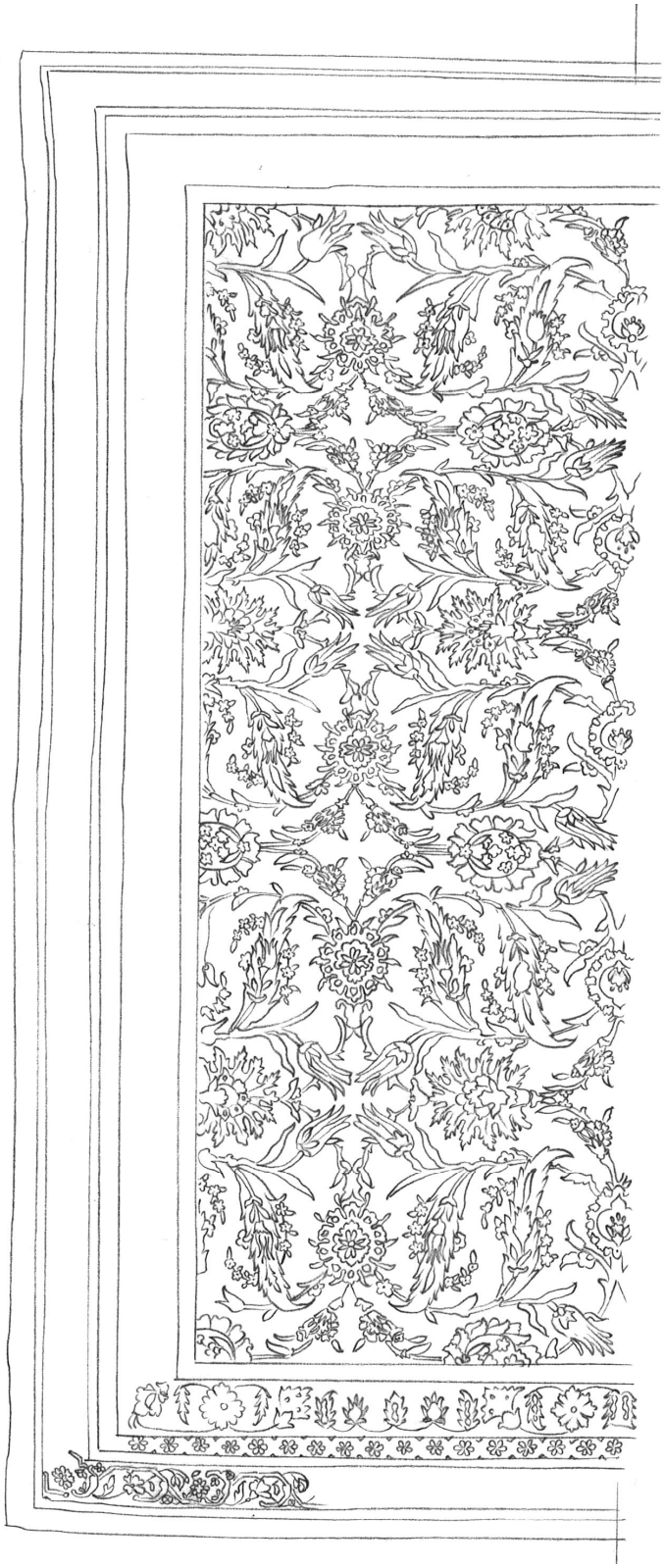
Fotoğraf 87. Hereke halısı (Arslan, 2015: 151).

Çizim 49. Hereke halısı şablonu.

Çizim 50. Hereke halısı helezon şeması.

Çizim 51. Hereke halısı kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 15

Fotoğraf No **:** 88

Çizim No **:** 59, 60, 61

Boyutları

En **:** 112cm

Boy **:** 149 cm

Ait olduğu koleksiyon **:** Arkas Koleksiyonu

Tarihi **:** 1900-1908

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** Pamuk

Çözgü **:** Pamuk

İlme ipi **:** Yün

Kullanılan Renkler **:** Mavi, sarı, kırmızı, krem, turuncu, beyaz

Kullanılan Motifler **:** Yaprak, hatâyi, goncagül, yaprak, penç, rumi

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Halı ½ simetrik olarak düzenlenmiştir. Bir tane geniş bordür, iki tane dar bordürden oluşmaktadır.

Halı zemini mavi renk olup, sarı renk yaprak motiflerinin raport düzende yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

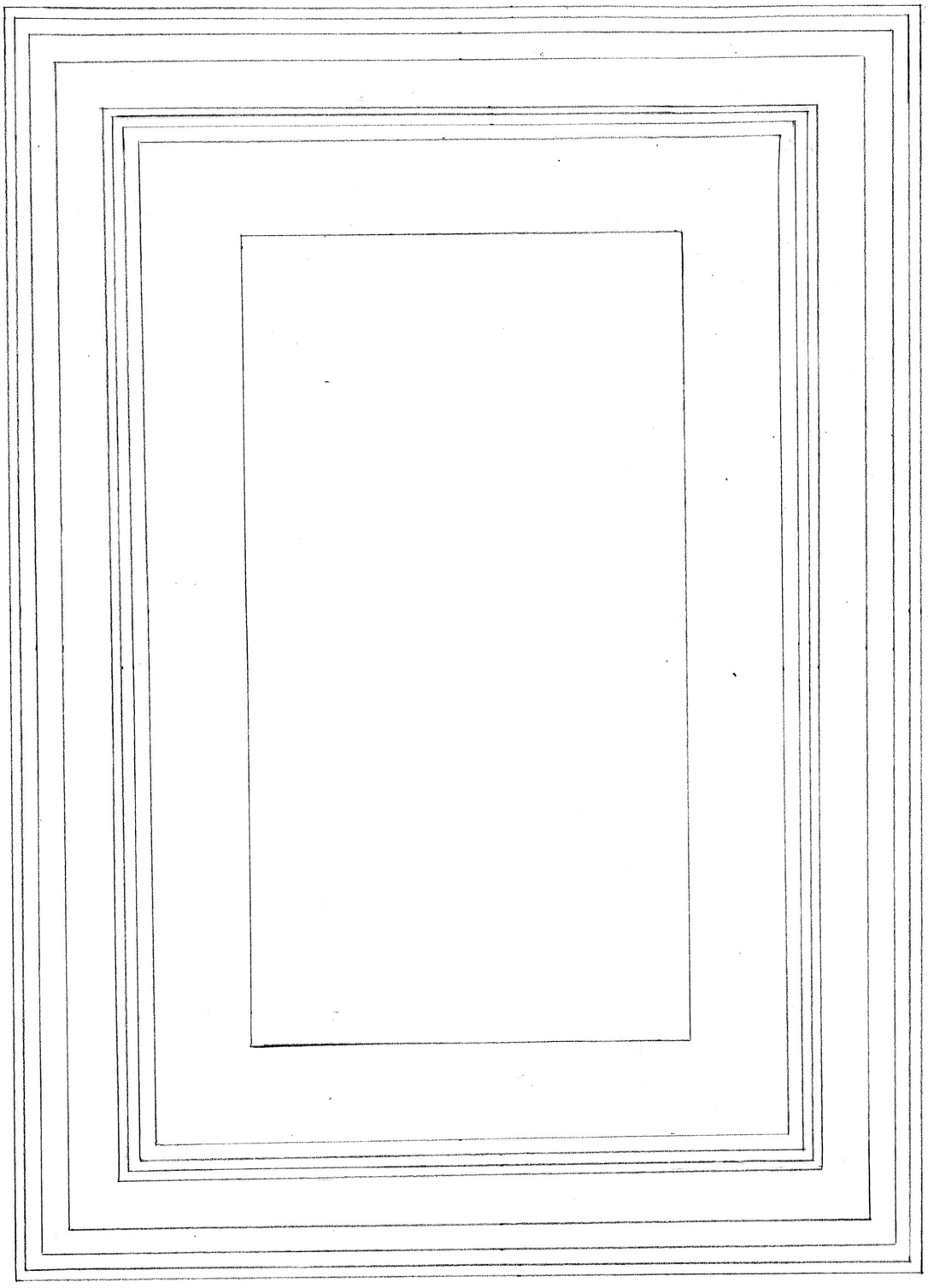
Kırmızı renk zeminli geniş bordür, mavi, krem, sarı ve turuncu renk hatâyi grubu motiflerden oluşturulmuştur.

Sarı renk zeminine sahip dar bordürde mavi renk rumi ve kırmızı renk hatâyilerden oluşan desen yer almaktadır. Kırmızı renk zeminli dar bordürde ise mavi ve sarı renk hatâyi grubu motiflerinden oluşan desen mevcuttur.

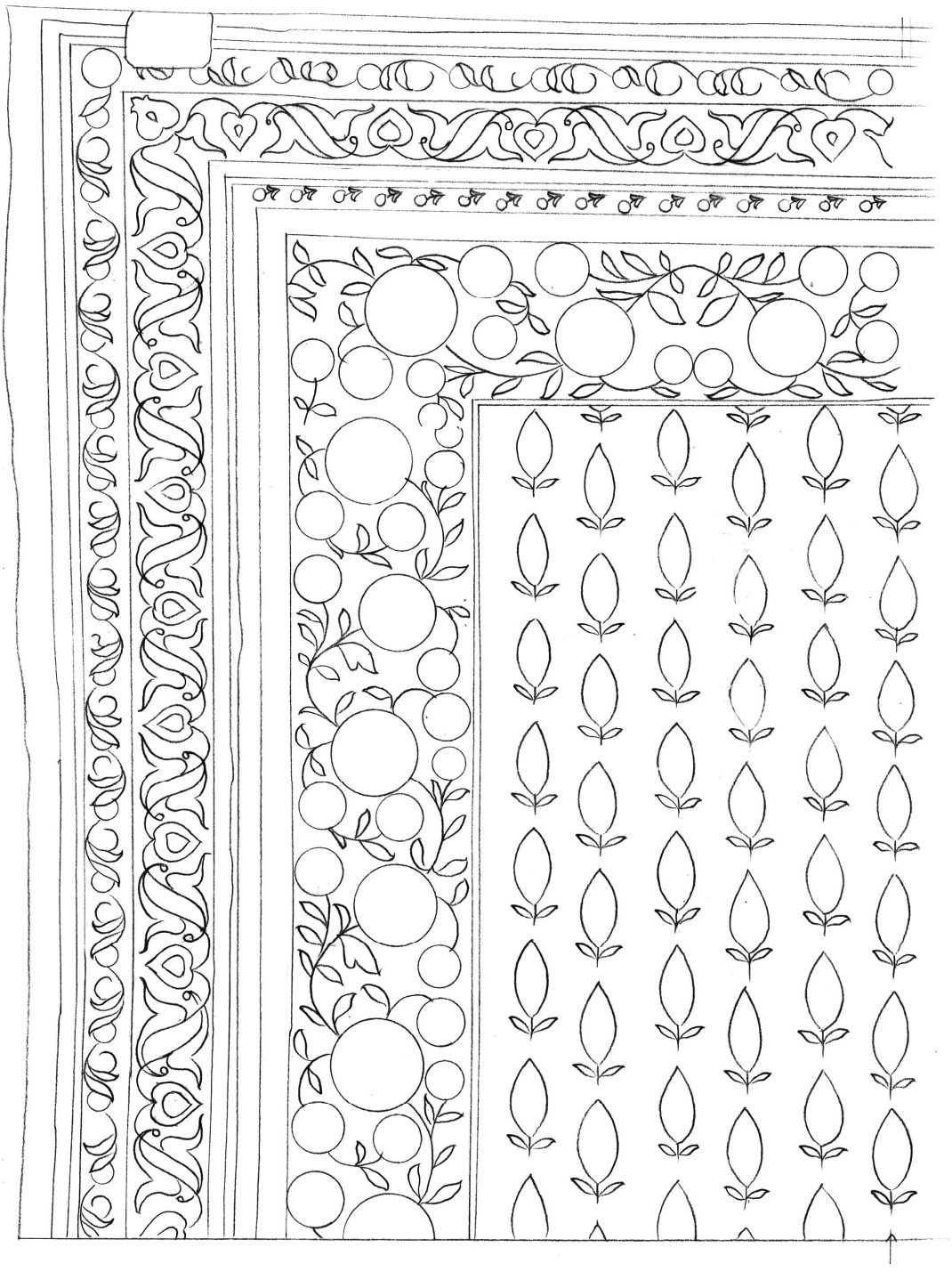
Dar bordürler ve geniş bordür arasında üç tane zemini kırmızı, beyaz ve sarı renk olan sedefler vardır. Dış taraftaki dar bordürün yanında da sedefler yer almaktadır.

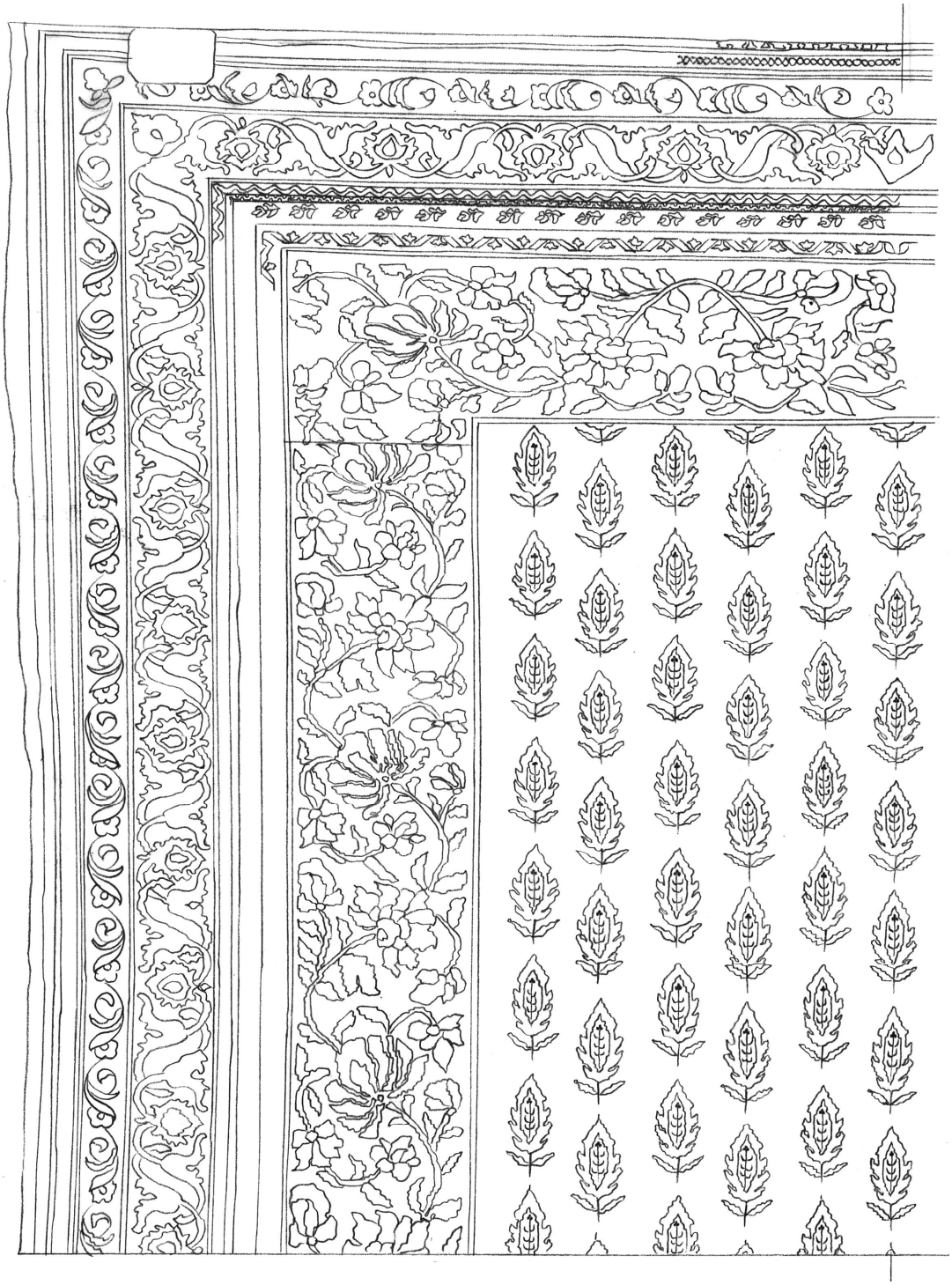
Fotoğraf 88. Hereke halısı (Arslan, 2015: 153).

Çizim 52. Hereke halısı şablonu.

Çizim 53. Hereke halısı helezon şeması.

Çizim 54. Hereke halısı kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 16

Fotoğraf No **:** 89

Çizim No **:** 62, 63, 64

Boyutları

En **:** 128 cm

Boy **:** 193 cm

Ait olduğu koleksiyon **:** Arkas Koleksiyonu

Tarihi **:** 1890 civarı

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** İpek

Çözgü **:** İpek

İlme ipi **:** İpek

Kullanılan Renkler **:** Sarı, kırmızı, turuncu, krem, yeşil, beyaz, koyu pembe ve mavi

Kullanılan Motifler **:** Sarılma rumi, yaprak, hatâyi, penç ve goncagül

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Halı ½ simetrik olarak düzenlenmiştir. Çift mihraplı halı grubuna giren halı, bir geniş iki ince bordürden oluşmaktadır.

Halı zemini yeşil renge sahiptir. Sarı, kırmızı, turuncu, krem, yeşil, beyaz ve mavi renklerin hâkim olduğu hatâyi grubu motiflerden oluşan desen mevcuttur. Halı merkezinde hatâyinin etrafına uygulanan kırmızı renkli peçlerle madalyon görüntüsü verilmiştir.

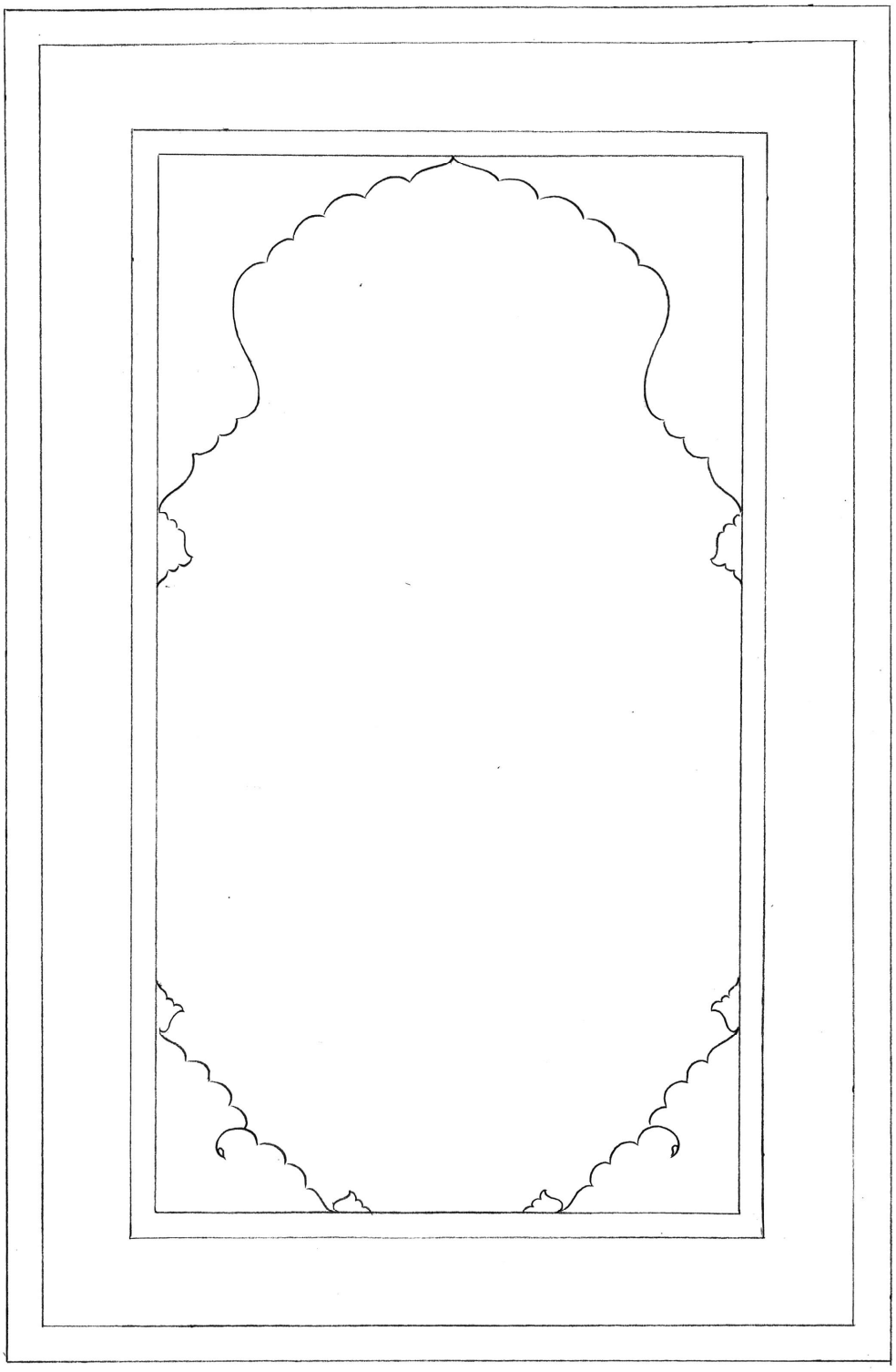
Mihrap köşelikleri ve alt kısımdaki köşelikler koyu pembe renk zemine sahip olup, mavi renk sarılma rumi ve sarı, krem, yeşil ve turuncu renk hatâyi grubu motiflerden oluşturulmuştur. Köşeliklerdeki desen kenar köşelerine simetrik olarak yerleştirilmişlerdir.

Geniş bordür, kırmızı renk zemine sahiptir. Geniş bordürde yeşil, krem, turuncu ve mavi tek iplik hatâyi grubu motifler ve kenar sınırına yarım olarak yerleştirilmiş yeşil ve krem renk tepelik rumilerden oluşan desen yer almaktadır.

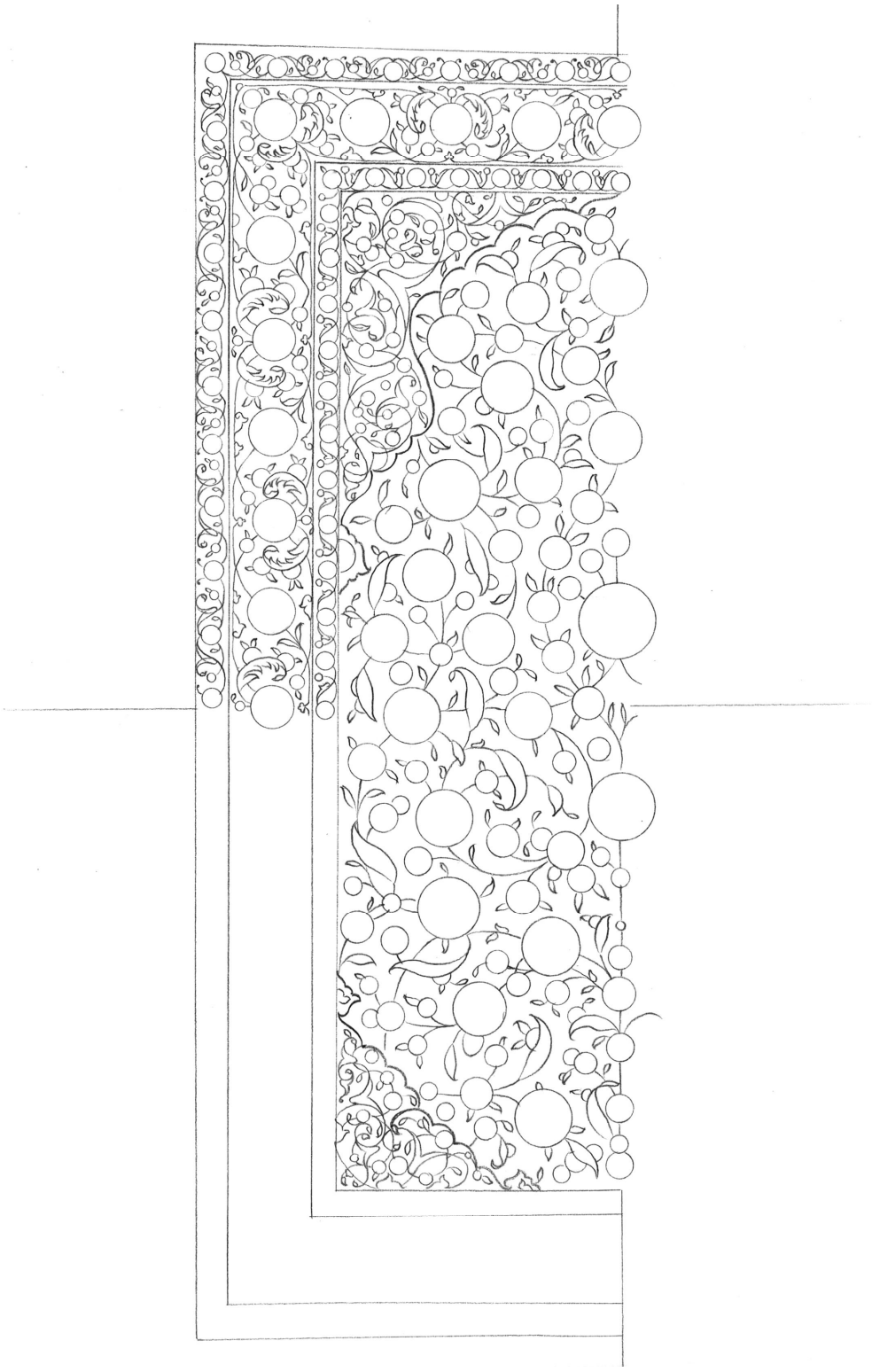
Halıda iki farklı ve kompozisyon düzenine sahip ince bordürler mevcuttur. İç kısımdaki ince bordüre krem renk zeminli rumi ve hatâyi grubu motiflerden oluşan desen uygulanmıştır. Kırmızı, sarı, yeşil ve mavi renkleri ince bordürdeki motiflere hâkimdir. Zemini yeşil renk olan dış kısımdaki ince bordür, krem, kırmızı renk hatâyigrubu motifler ve turuncu renk rumilerden oluşan desenle tamamlanmıştır.

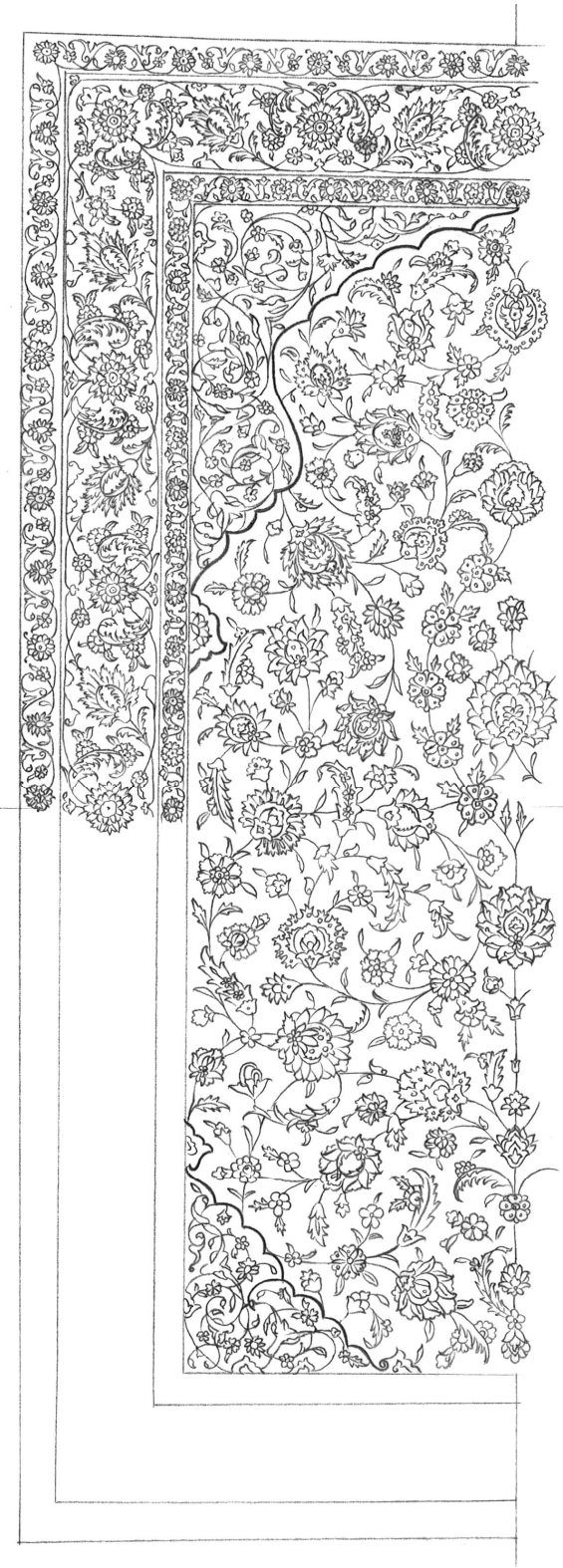
Fotoğraf 89. Kumkapı halısı (Arslan, 2015: 169).

Çizim 55. Kumkapı halısı şablonu.

Çizim 56. Kumkapı halısı helezon şeması.

Çizim 57. Kumkapı halısı kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 17

Fotoğraf No **:** 890, 91, 92, 93, 946, 87, 88, 89, 90, 91

Çizim No **:** 58, 59, 60, 61

Boyutları

En **:** 115 cm

Boy **:**185 cm

Ait olduğu koleksiyon **:** Arkas Koleksiyonu

Tarihi **:** 1900

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** İpek

Çözgü **:** İpek

İlme ipi **:** İpek

Kullanılan Renkler **:** Sarı, kahverengi, açık mavi, kırmızı, beyaz, mavi, turuncu, yeşil.

Kullanılan Motifler **:** Hatayi, penç, goncagül, yaprak, sarılma rumi, hurde rumi, dendanlı rumi ve ayırma rumi.

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Halı ½ simetrik olarak düzenlenmiştir. Çift mihraplı halı grubuna giren halı, bir geniş iki ince bordürden oluşmaktadır.

Halı zemini sarı renge sahiptir. Halı zemininde hurde rumi, hatâyi grubu motifler ve karanfil motifleri mevcuttur. Hurde rumide hurdeler kahverengi renk, zemin rengi açık mavi olarak uygulanmıştır. Hatayi grubu motiflere kırmızı, beyaz, mavi, sarı, turuncu ve yeşil renkler hâkimdir. Mihrap köşelikleri ve alt kısımdaki köşelikler turuncu renk zemin üzerine hurde rumi ve çift tahrir tekniğiyle yapılmış hatâyi grubu motiflerden oluşmaktadır.

Geniş bordürde, zemini yeşil renk üzerine kahverengi, turuncu ve mavi renk sarılma rumi, hurde rumi, ve dendanlı rumilerden oluşan desen yer alır. Rumilerin

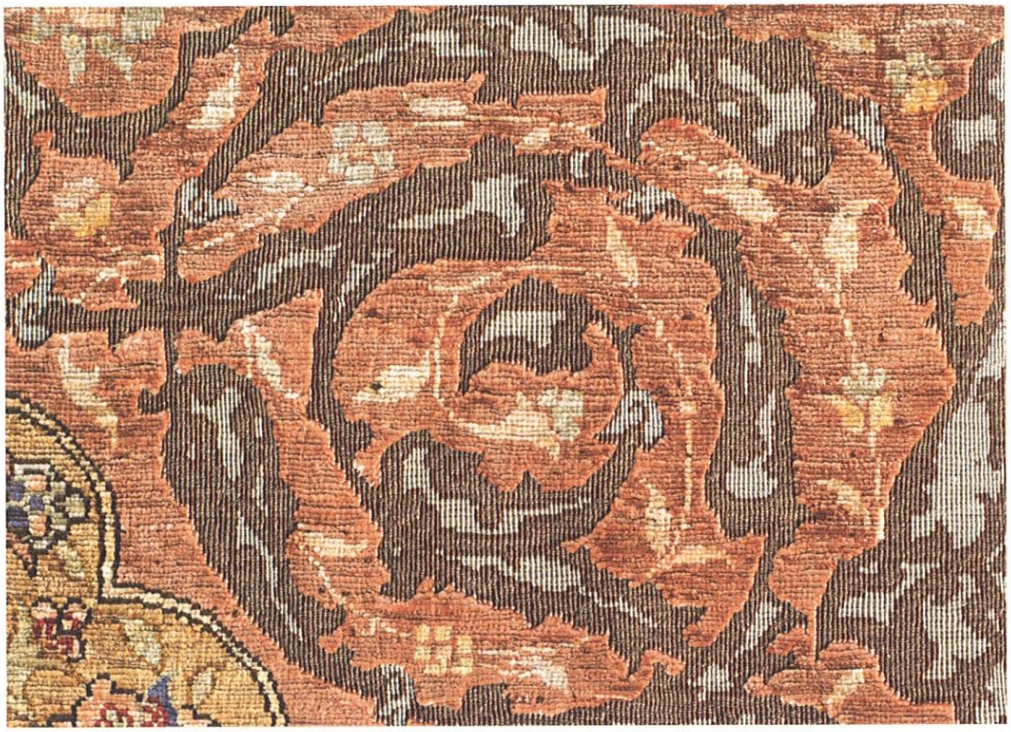
aralarında zemin rengi üzerine kırmızı ve siyah renk tahrir çekilmiş hatâyi grubu motifler mevcuttur.

İnce bordürler iç kısımdaki ve dış kısımdaki renk ve kompozisyon düzeni farklı olarak uygulanmıştır. İç kısımdaki ince bordür, turuncu renk tepelik ve siyah tahrir çekilmiş sarı, mavi ve turuncu renk hatâyi grubu motiflerden oluşmaktadır.

Dış kısımdaki ince bordür turuncu renk zemine sahip olup, üzerinde zemini beyaz renk etrafına mavi renk tahrir çekilmiş ayırma rumiler ve helezon üzerine yerleştirilmiş siyah tahrir çekilmiş beyaz hatâyiler yer almaktadırlar.

Fotoğraf 90. Kumkapı halısı (Arslan, 2015: 189).

Fotoğraf 91. Kumkapı halı detayı(Arslan, 2015: 108).

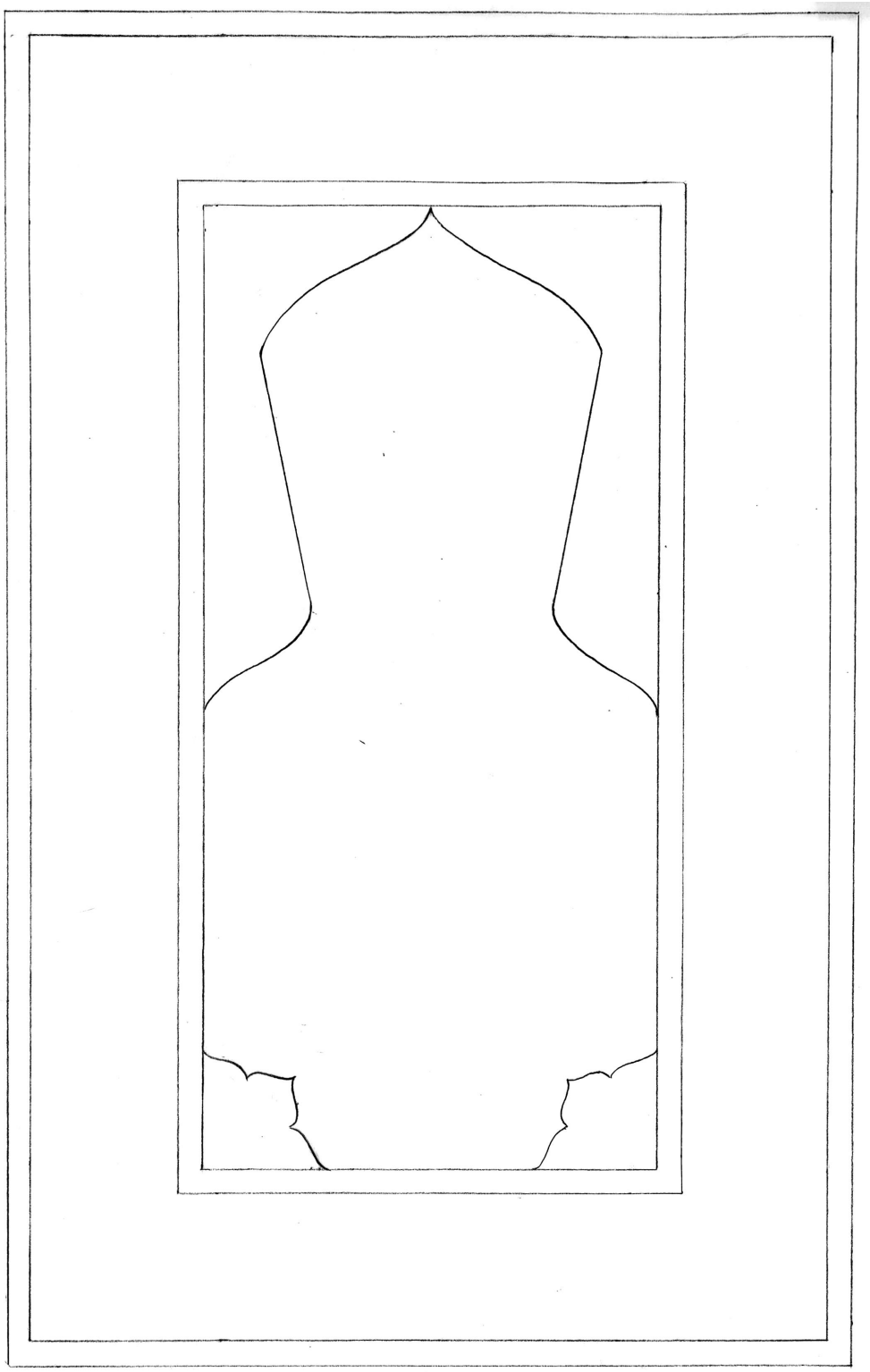
Fotoğraf 92. Kumkapı halısı detay (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim 2018).

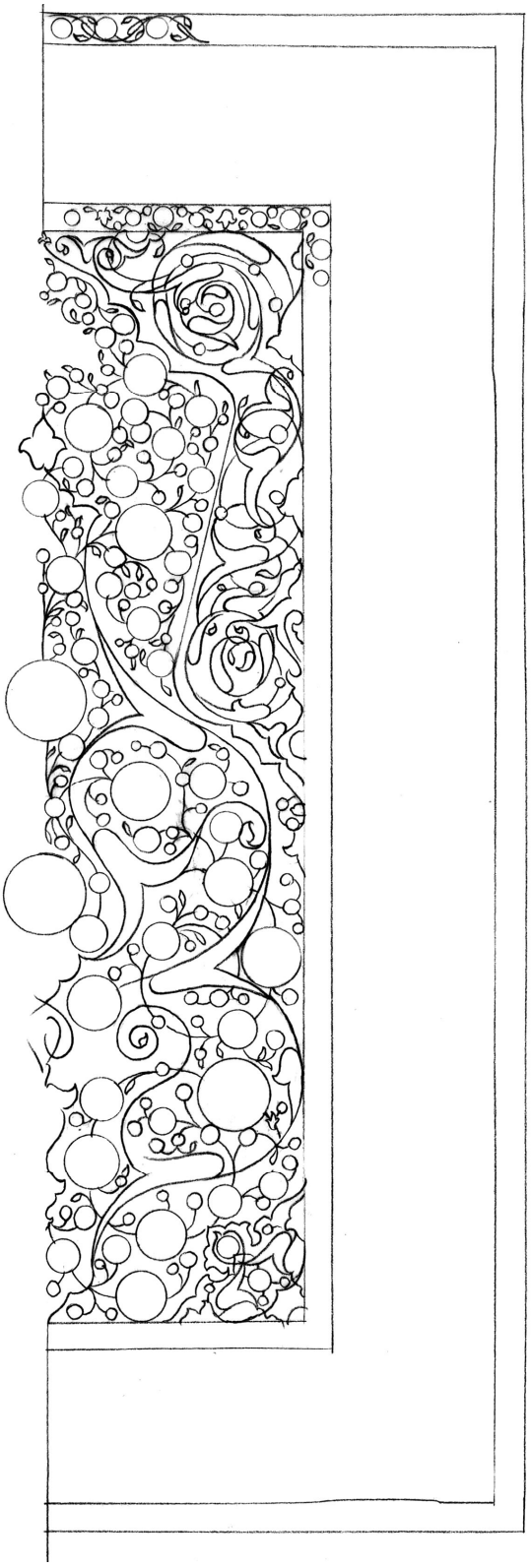
Fotoğraf 93. Kumkapı halısı detay (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim 2018).

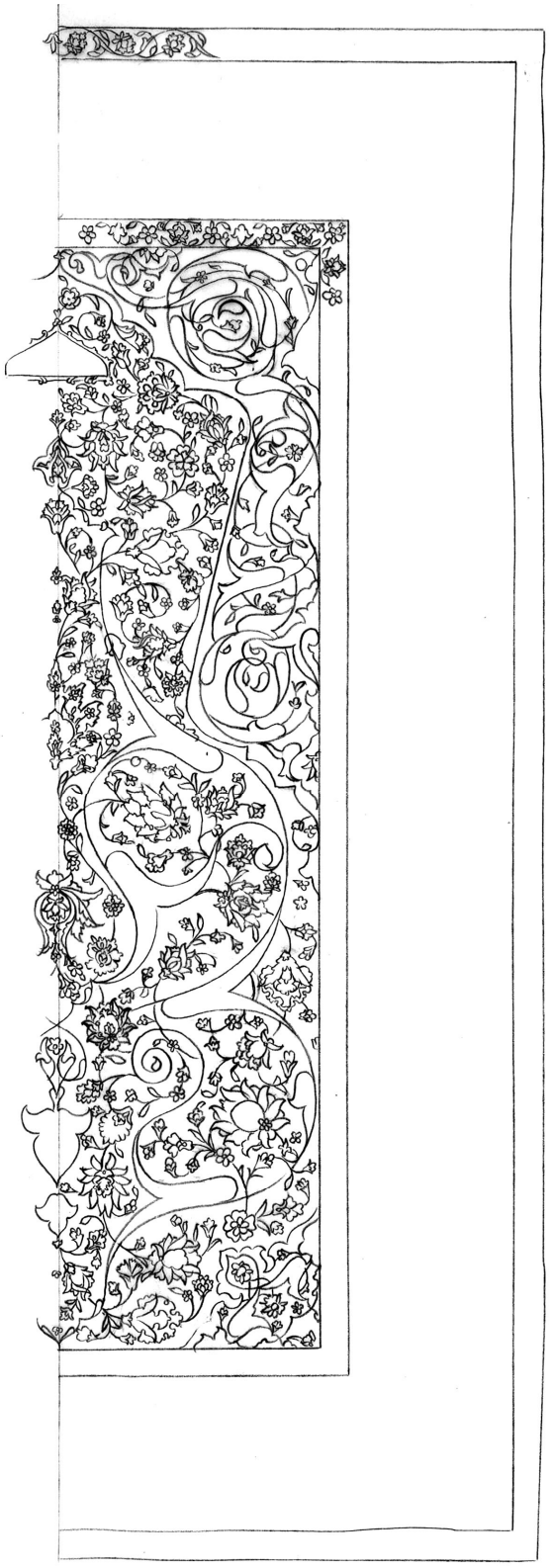
Fotoğraf 94. Kumkapı halısı detay (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim 2018).

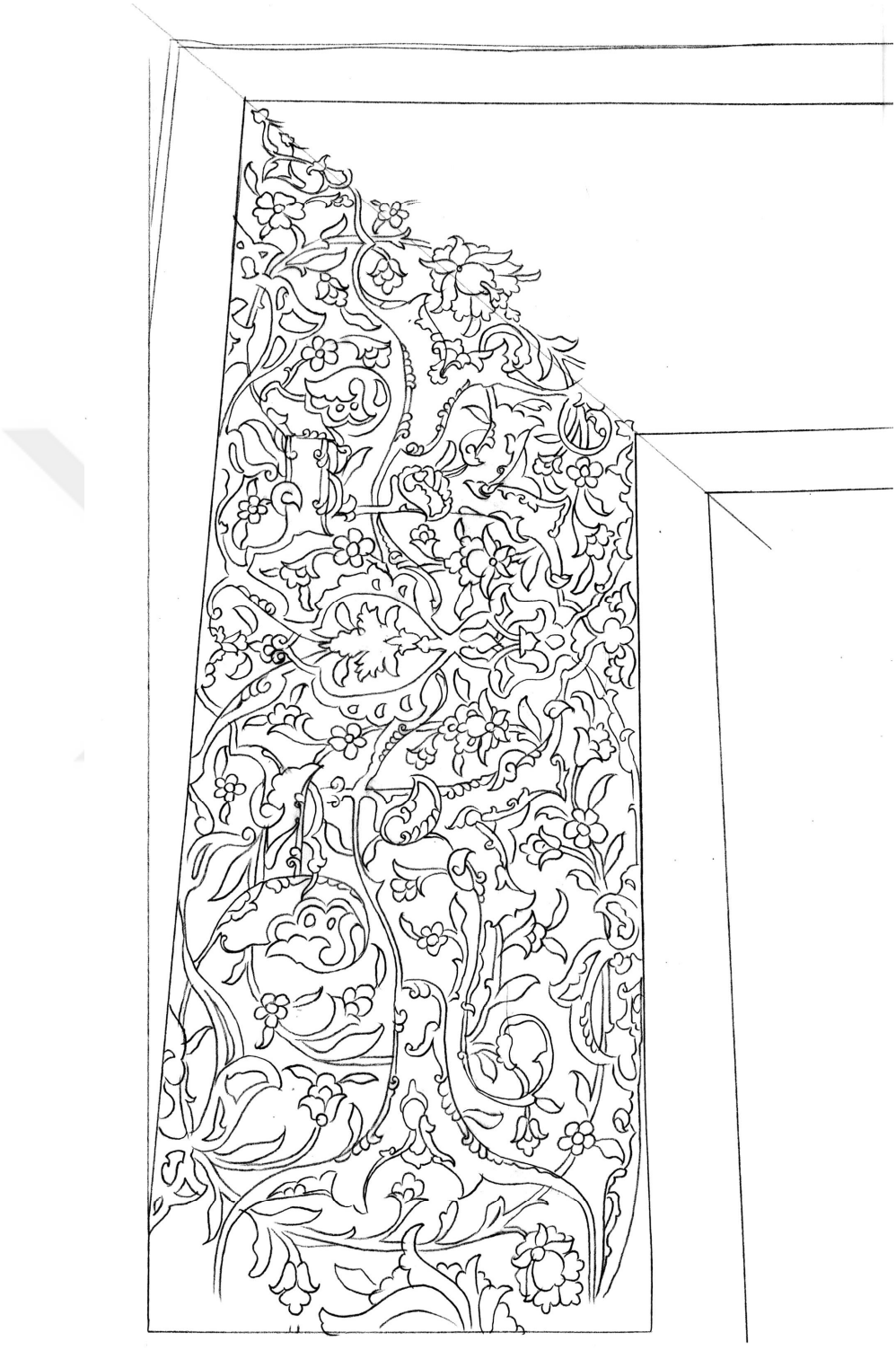
Çizim 58. Kumkapı halısı şablonu.

Çizim 59. Kumkapı halısı helezon şeması.

Çizim 60. Kumkapı halısı kompozisyon düzeni

Çizim 61. Kumkapı halısı kenar suyunun kompozisyon düzeni.

Örnek No : 18

Fotoğraf No **:** 95, 96, 97

Çizim No : 62, 63, 64

Boyutları

En **:** 129 cm

Boy **:** 188 cm

Ait olduğu koleksiyon **:** Arkas Koleksiyonu

Tarihi **:** 1890

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** İpek

Çözgü **:** İpek

İlme ipi **:** İpek

Kullanılan Renkler **:** kırmızı, yeşil, sarı, turuncu,bordo, beyaz, krem ve kahverengi

Kullanılan Motifler **:** Hatâyi, goncagül, penç, yaprak, sade ve sarılma rumi, ağaç motifi, bitki kümesi, kuş motifi ve geyik motifi

Kompozisyon ve Desen Özellikleri **:** Halı ½ simetrik olarak düzenlenmiştir. Halı, bir geniş iki ince bordürden oluşmaktadır.

Zemin rengi mavi olan halı, hatâyi grubu motifler ve aralara yerleştirilmiş kuş motiflerden oluşturulmuştur. Hatâyi grubu motiflerde kırmızı, yeşil, sarı, turuncu renkleri kullanılmıştır. Halının ortasında zemini sarı renk vazodan çıkan sarılma rumiden oluşturulmuş orta bağdan çıkan hatâyi grubu motifler yer almaktadır. Vazo hatâyi grubu motifler ve bordo renk rumilerden oluşturulmuştur. Hatâyi grubu motiflerde yeşil ve beyaz renk, rumilerde ise sarı ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Vazonun üst kısmında sarılma rumi tepelik görüntüsünde yapılmıştır. Kuş motiflerinde ise sarı ve turuncu renkleri kullanılmıştır.

Geniş bordür kitabeli zencerekten oluşmaktadır. Krem renk zeminli sarılma rıumilerden oluşan dikdörtgen paftada geyik motifi, kuş motifi, ağaç motifi ve bitki kümeleri mevcuttur. Tepelik şeklindeki paftada ise sarı renk zemin üzerine hatâyi yer almaktadır. Paftalar dışında kalan kısımda beyaz, mavi, krem, kahverengi, yeşil ve turuncu renk hatâyi grubu motiflerden oluşan desen uygulanmıştır.

Sarı renk zemine sahip ince bordürler kırmızı, yeşil, mavi ve krem renklerde hatâyi grubu motiflerden oluşturulmuştur.

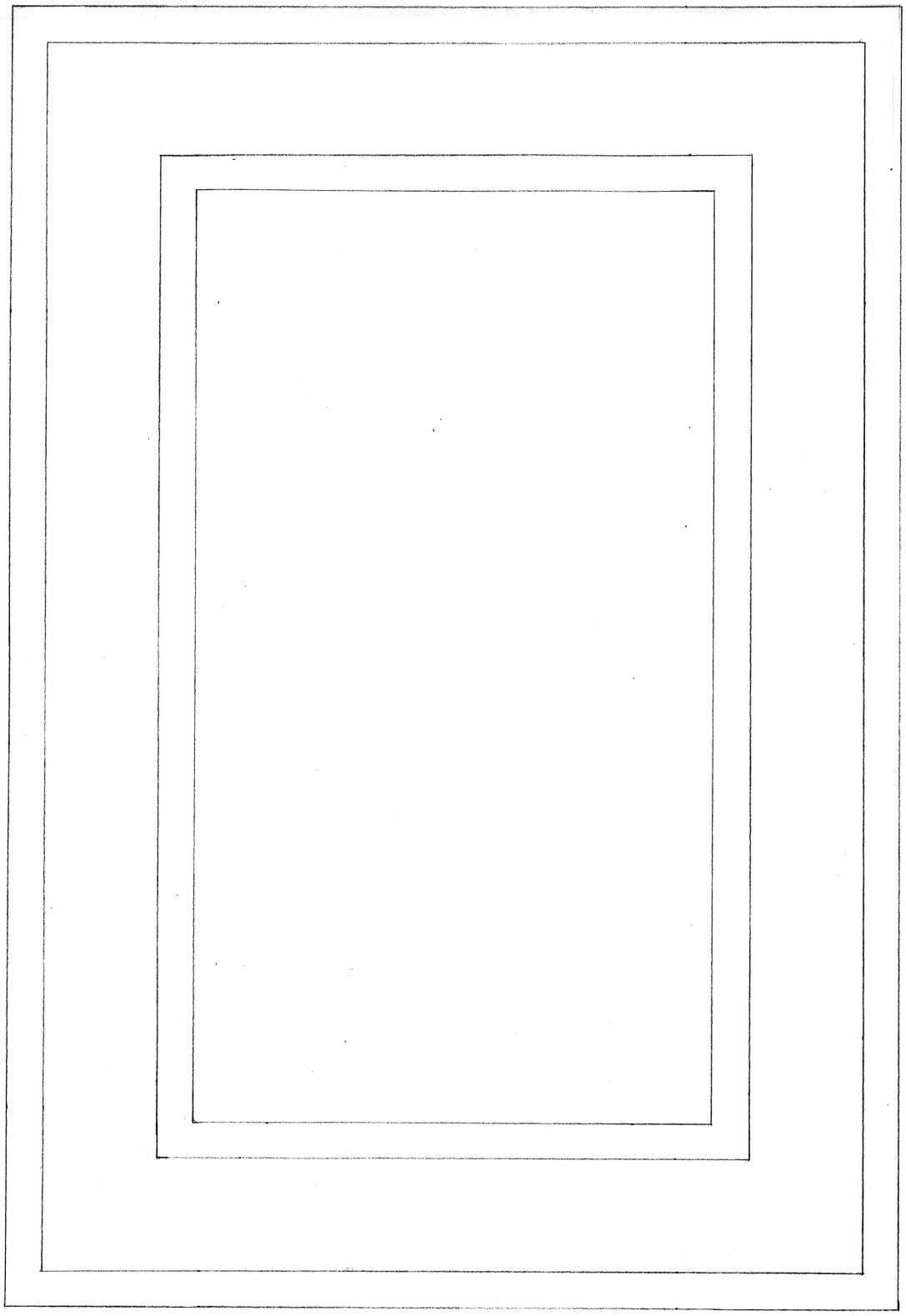
Fotoğraf 95. Kumkapı halısı (Arslan vd., 2015: 165).

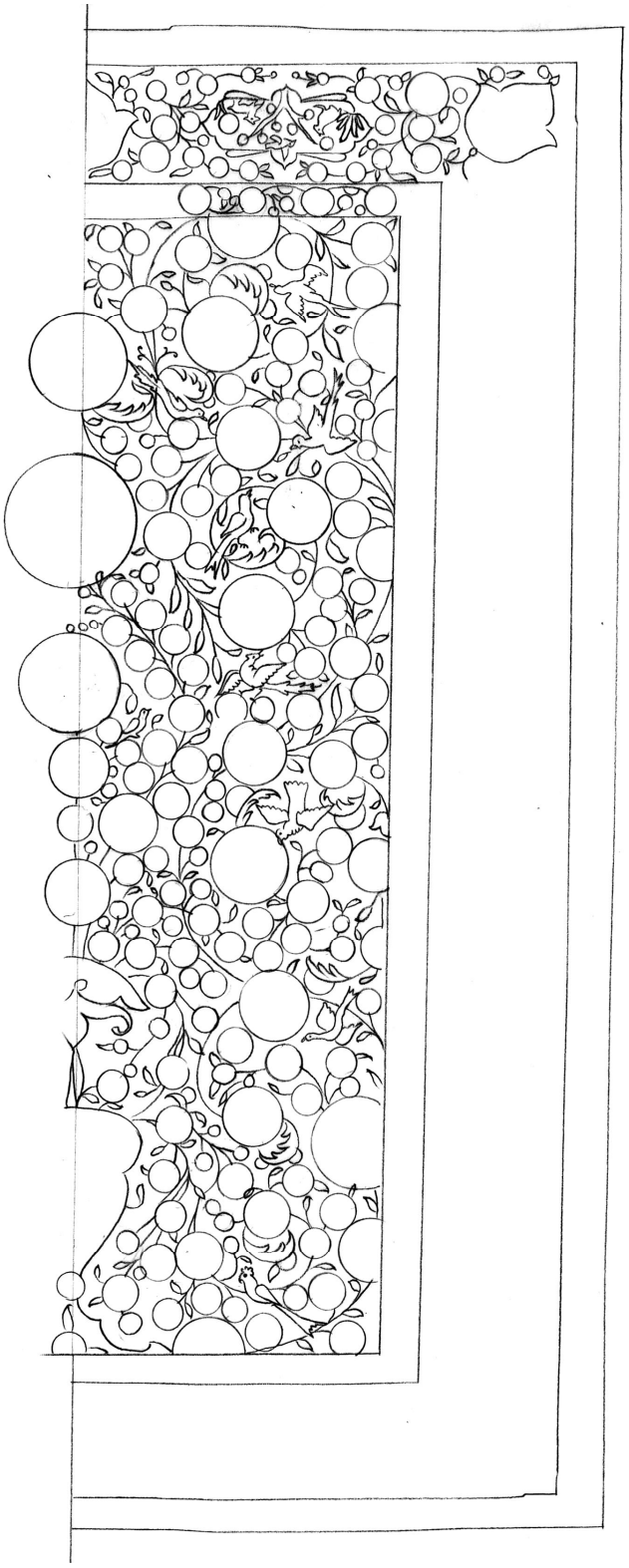
Fotoğraf 96. Kumkapı halısı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, 2018).

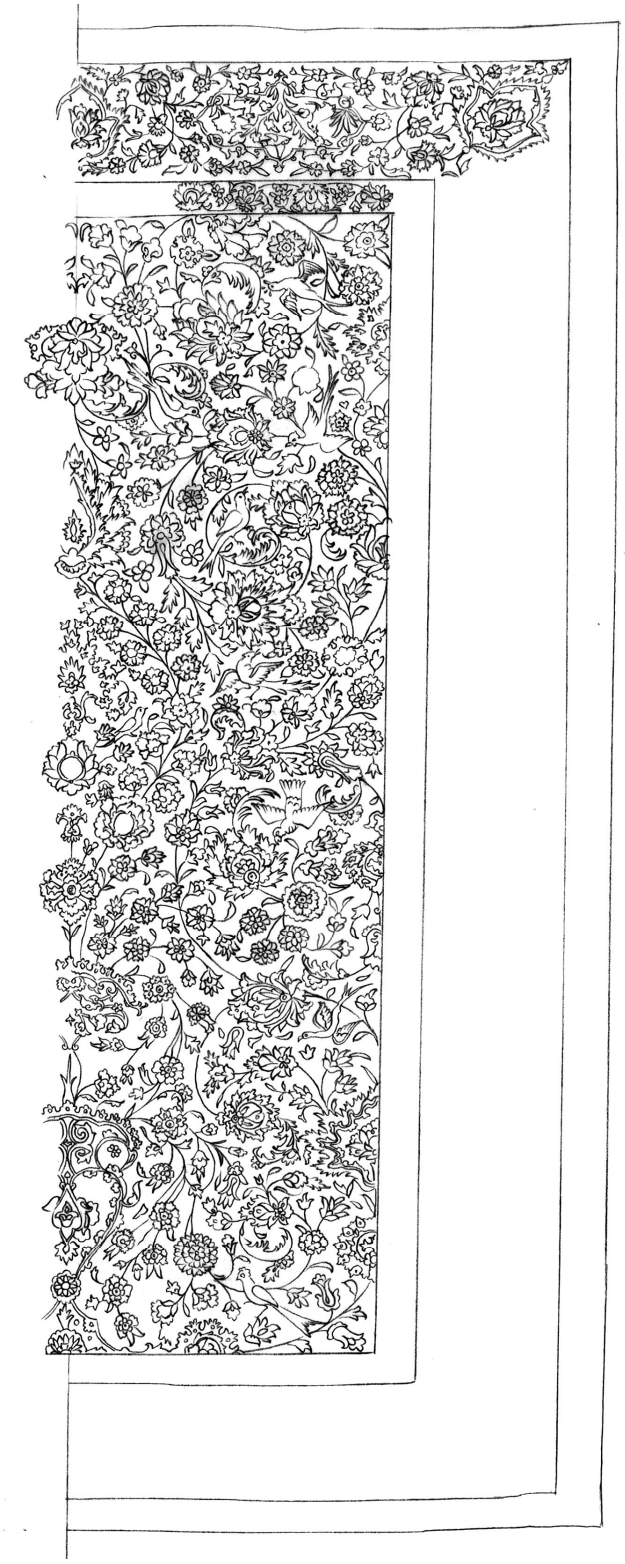
Fotoğraf 97. Kumkapı halı detayı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, 2018).

Çizim 62. Kumkapı halısı şablonu.

Çizim 63. Kumkapı halısı helezon şeması.

Çizim 64. Kumkapı halısı kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 19

Fotoğraf No **:** 98, 99, 100

Çizim No **:** 65, 66, 67

Boyutları

En **:** 91 cm

Boy **:** 133 cm

Ait olduğu koleksiyon **:** Arkas Koleksiyonu

Tarihi **:** 19. yüzyıl sonu

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** İpek

Çözgü **:** İpek

İlme ipi **:** İpek

Kullanılan Renkler **:** beyaz, sarı, koyu mavi, yeşil, mavi, kahvrengi

Kullanılan Motifler **:** hatayi, penç, goncagül, yaprak, yığma bulut, dolantı bulut, ejderha motifi ve hayvan motifleri

Kompozisyon ve Desen Özellikleri **:** Halı kırmızı renk zemin hariç ½ simetrik olup, mihraplı halılar grubuna girmektedir. Bir geniş iki ince bordüre sahiptir.

Kırmızı renk zemine sahip halı serbest düzende yerleştirilmiş yeşil, mavi, beyaz, sarı ve koyu mavi renk hatâyi grubu motifler, yığma, dolantı buluttan oluşturulmuş kahverengi renk ejderha motifleri ve yeşil, kahverengi renk çeşitli hayvan motiflerinden oluşturulmuştur.

Koyu mavi renk zeminli mihrabın üstü; kırmızı, sarı ve yeşil renk hatâyi grubu motiflerinden oluşturulmuştur. Mihrabın tam üstünde ortada tepelik yer almaktadır.

Mihrap sınırı krem renk zeminine sahip, hurde rumi ve penç motiflerinden oluşan desenin yer aldığı ince bordürle oluşturulmuştur.

Geniş bordür beyaz renk zemine sahiptir. Kırmızı renk zemine sahip işlemeli rumi ve yeşil ve koyu mavi renk zemine sahip hatâyi motiflerinden oluşturulmuştur. Motif aralarında dolantı bulut yer almaktadır.

İnce bordürler farklı renk ve desenlerde uygulanmışlardır. İç kısımdaki ince bordür krem renk zemine sahip olup, rumi ve penç motifleri mevcuttur.

Koyu mavi renk dış kısımdaki ince bordür kırmızı, sarı ve yeşil hatâyi grubu motiflerinden oluşturulmuştur.

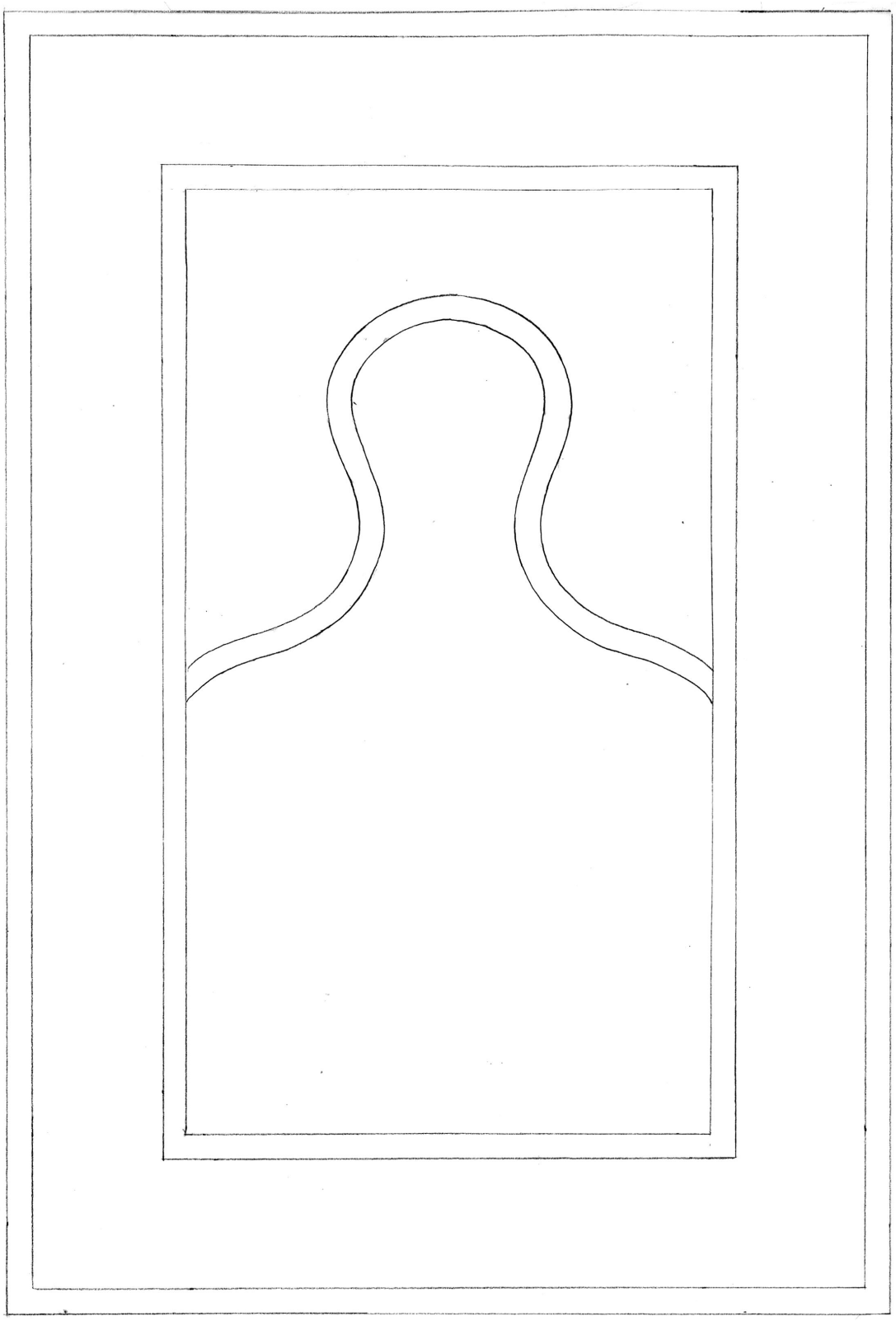
Fotoğraf 98. Kumkapı halısı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim, 2018).

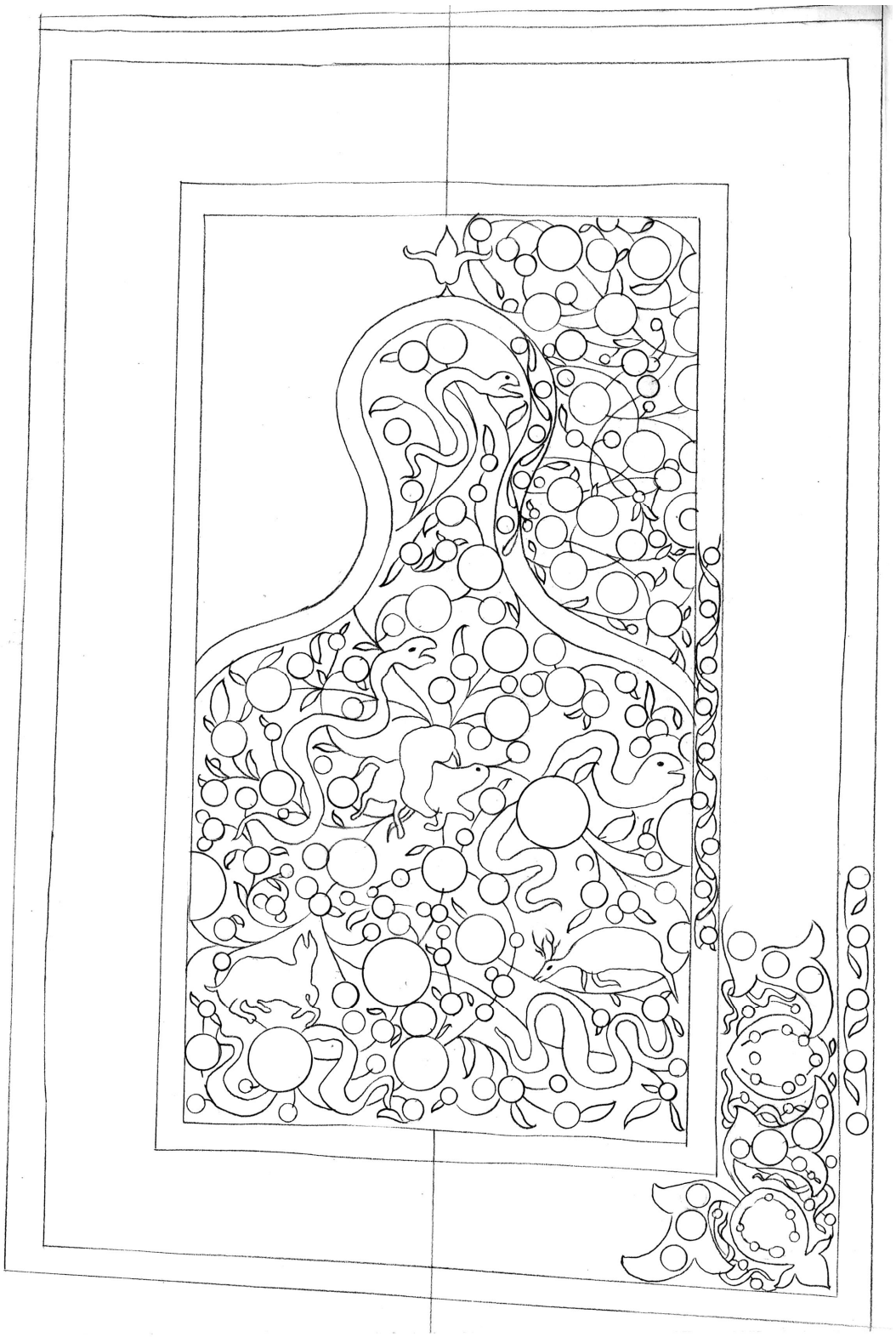
Fotoğraf 99. Kumkapı halısı detayı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim, 2018).

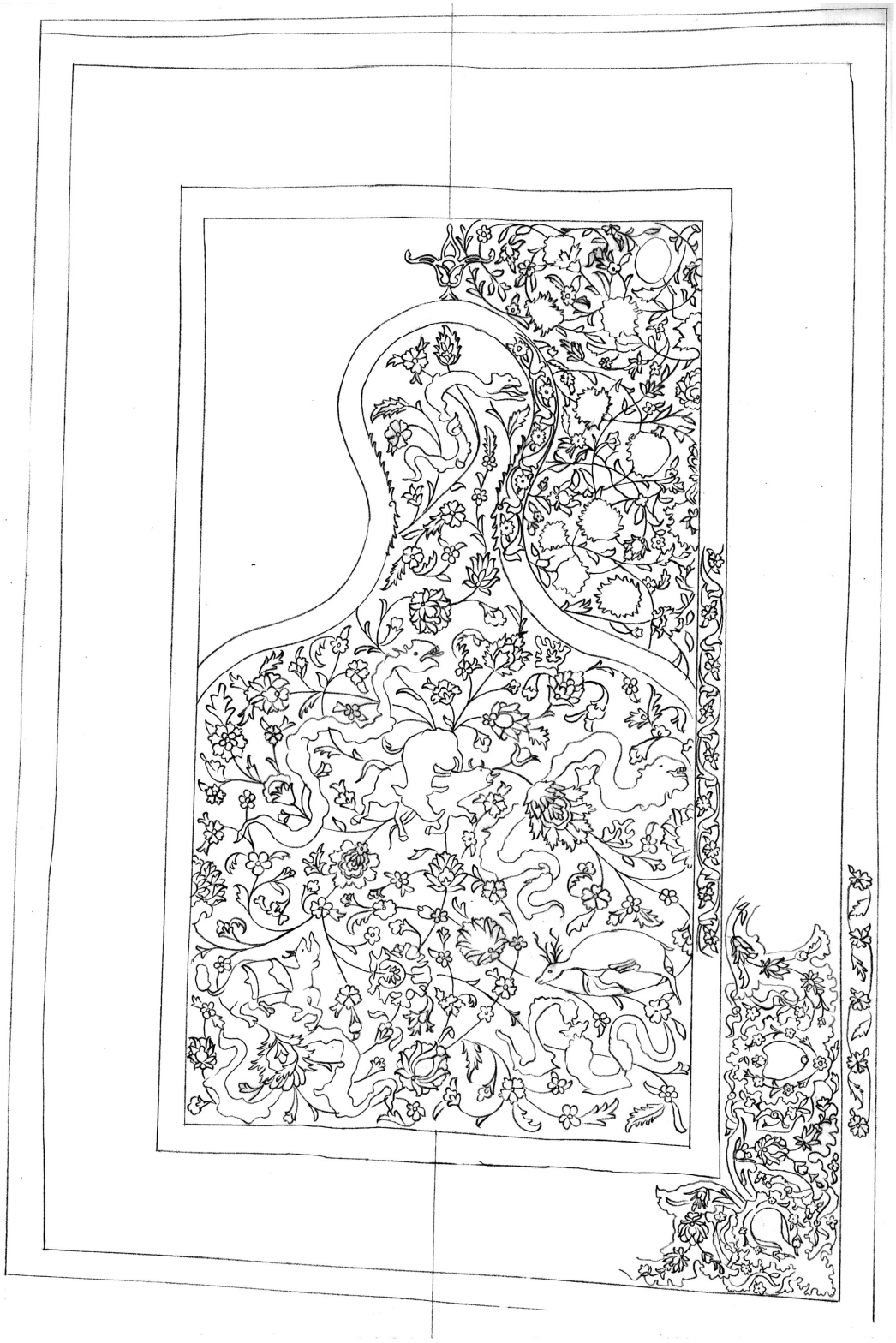
Fotoğraf 100. Kumkapı halısı detayı (Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı Sergisi, TİEM, 1-5 Ekim, 2018).

Çizim 65. Kumkapı halısı şablonu.

Çizim 66. Kumkapı halısı helezon şeması.

Çizim 67. Kumkapı halısı kompozisyon düzeni.

Örnek No **:** 20

Fotoğraf No **:** 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118

Çizim No **:** 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74

Boyutları

En **:** 530 cm

Boy **:** 1032 cm

Ait olduğu koleksiyon **:** Victoria ve Albert Müzesi

Tarihi **:** 1539-1540

Kullanılan Malzeme

Atkı **:** İpek

Çözgü **:** İpek

İlme ipi **:** Yün

Kullanılan Renkler **:** Yeşil, mavi, sarı, krem, siyah, açık yeşil, kahverengi, beyaz, turuncu, turkuaz ve kırmızı

Kullanılan Motifler **:** Hatâyi, goncagül, penç, yaprak, hurde rumi, sarılma rumi, işlemeli rumi, sade rumi, dolantı ve yığma bulut

Kompozisyon ve Desen Özellikleri : Halı Ardabil halısıdır. Safevi hanedanı için dokunan en ünlü halılardandır. Dokumasının yanı sıra saray tasarımının muhteşem bir örneğidir. Bu halının benzeri olarak yapılan ikizi bugün Los Angeles County Sanat Müzesi'ndedir (http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, 23.05.2019).

Halı ¼ simetrik olarak düzenlenmiştir. Bir geniş bordür ve iki ince bordürden oluşmaktadır.

Halı siyah renk zemini olup, merkezde büyük bir madalyon ve köşelerde çeyrek madalyonlar mevcuttur. Sivri uçlu, sarılma rumilerden meydana gelen

madalyon, uç kısımdan hatâyiden çıkan 16 adet uç kısmı hatâyi ile biten küçük oval madalyonlardan oluşmaktadır. Madalyon sarı renk zemine sahiptir. Merkezinde baklava dilimi şeklinde küçük bir pafta yer olmaktadır. Pafta, hatâyi grubu motiflerinin olduğu, zemini açık yeşil renk dendanlı alan ve dış kısmında hatâyi ve yaprakların sıralandığı kahverengi alandan oluşmaktadır. Paftanın sınırına açık yeşil renk ince tahrir uygulanmıştır. Zemini sarı renk olan alan, 1/8 simetrik olarak hurde rumi, yığma ve dolantı bulut ve hatâyi grubu motiflerden oluşturulmuştur. Turuncu renkle hurdelenmiş yeşil renk rumiler, beyaz renk tahrir çekilmiş açık yeşil bulutlar ve sarı, turuncu, yeşil ve siyah renk hatâyi grubu motifler mevcuttur. Madalyon turuncu ve sarı renk sarılma rumilerle sınırlandırılmış ve tepelik gibi duran hatâyiden çıkan yapraklarla oluşturulmuş oval küçük madalyon, tepelik gibi görünen hatâyi ile tamamlanmıştır.

Oval madalyonlar sırasıyla krem, kahverengi, krem, yeşil renk olarak uygulanmıştır.

Yeşil renk zemini olan madalyon dendanlarla asıl zemin rengi olan sarı renkten sarı renk tahrir çekilmiş şemse formunda ayrılmıştır. Şemse içinde ½ simetrik sarılma rumi ve hatâyi grubu motiflerden oluşan desen yer almaktadır. Sarılmaları sarı renk olan rumi kahverengi renge sahiptir. Hatâyi grubu motiflerde ise sarı, turuncu ve mavi renk kullanılmıştır. Şemse içerisinde yer alan rumiler, hatâyi ve pençler siyah tahrir yapılarak uygulanmıştır.

Zemini krem renk olan madalyon asıl zemin renk olan turuncu renginden mavi tahrir çekilmiş şemse ile ayrılmıştır. Şemse içerisinde ½ simetrik yığma ve dolantı bulut ve hatâyi grubu motiflerden oluşan desen mevcuttur. Desende biri orta bağlı olan iki tane mavi renk bulut motifleri yer almaktadır. Turkuaz, sarı, kahverengi, turuncu, yeşil, açık yeşil ve siyah renkleri hatâyi grubu motiflere hâkimdir.

Kahverengi renk zemini olan madalyon dendanlarla asıl zemin rengi olan turuncu renkten mavi renk tahrir çekilerek şemse formunda ayrılmıştır. Şemse içerisinde ½ simetrik sarılma rumi ve hatâyi grubu motiflerden oluşan desen yer

almaktadır. Sarılmaları sarı renk olan rumiler turkuaz renktedirler. Siyah tahrir çekilen hatâyi grubu motiflerde krem, turuncu, turkuaz ve sarı renkleri kullanılmıştır.

Madalyonun her iki tarafından uzanan iki kandil mevcuttur. Üst kısımdaki kandil ince uzun alt taraftaki ise tombul bir kandildir.

Üstteki kandil kırmızı renk zemine sahiptir. Kandilin hurdeleri sarı renk, zemini krem renk rumilerden oluşan tutmaçları vardır. Kandilin orta bölümünde krem, mavi, yeşil ve turuncu renklerin hâkim olduğu hatâyi grubu motiflerden oluşan desen ½ simetrik olarak uygulanmıştır. Tutmaçların hizasında kandilin içinde dendanlardan oluşmuş krem pafta, ½ simetrik rumilerden oluşturulmuştur. Kandilin alt kısmı orta bölümden sarı renk ½ simetrik rumi ve üstünde krem renk zeminli turuncu hatâyi grubu motiflerden oluşan pafta ile ayrılmıştır. Kandilin kırmızı renk zeminli alt kısmında, zemini krem renk sivri üçgenimsi şekilde ½ simetrik mavi renk rumilerden oluşan desen yer almaktadır.

Alttaki kandil açık kırmızı renk zemine sahiptir. Kandilin hurdeleri turuncu renk, zemini mavi renk rumilerden oluşan tutmaçları mevcuttur. Kandilin orta bölümünde krem, mavi, sarı ve turuncu renklerin hâkim olduğu hatâyi grubu motiflerden oluşan desen ½ simetrik olarak uygulanmıştır. Tutmaçların hizasında kandilin içinde dendanlardan oluşmuş mavi pafta, ½ simetrik turuncu rumilerden oluşturulmuştur. Kandilin alt kısmı orta bölümden sarı renk ½ simetrik rumi ve üstünde mavi renk zeminli turuncu hatâyi grubu motiflerden oluşan dendanlı pafta ile ayrılmıştır. Kandilin kırmızı renk zeminli alt kısmında, zemini krem renk sivri üçgen şekilde ½ simetrik mavi renk rumilerden oluşan desen yer almaktadır.

Köşelerdeki çeyrek madalyonlar, merkezdeki madalyonun çeyreğinin aynı renk ve aynı kompozisyon düzeninde uygulanmasıyla oluşturulmuştur.

Siyah renk halı zemini, ¼ simetrik turuncu, kırmızı, krem, mavi, yeşil renk hatâyi gurubu motiflerinden oluşan iki ayrı helezonun iç içe yerleştirilmesiyle meydana gelmiştir.

Geniş bordür siyah renk zeminine sahiptir. Bordür, kırmızı ve sarı renk zeminli kitabeli zencerekten oluşmaktadır. Kırmızı zeminli dikdörtgen pafta, ½ simetrik

dolantı bulut ve hatâyi grubu motiflerden oluşmuştur. Bulut motifi biri krem renk diğeri yeşil renk olarak uygulanmıştır. Hatâyi grubu motiflerde ise, sarı, siyah, yeşil ve kırmızı renkleri kullanılmıştır. Zemini sarı renk pafta, ¼ simetrik turuncu ve sarı renk sarılma rumi ve sarı ve siyah renk hatâyi grubu motiflerden oluşturulmuştur. Yuvarlak paftaların iki yanında zemini kırmızı renk hatâyi grubu motifler ve rumi motifinden oluşan kendinden küçük paftalar mevcuttur. Paftalar sarı renk tahrir çekilerek kullanılmışlardır. Paftaların dışında ½ simetrik hatâyi grubu motiflerden oluşan desen yer almaktadır.

İnce bordürlerde farklı renk ve motif uygulanmıştır. İç kısımdaki ince bordür, krem renk zemine sahiptir. Bordürde ½ simetrik dolantı bulut ve hatâyi grubu motiflerden oluşan desen yer almaktadır. Bulutlarda turuncu renk, hatâyi grubu motiflerde ise siyah, sarı, turuncu ve yeşil renkleri kullanılmıştır. İnce bordürün yanında turuncu renk zeminine sahip ince arasuyu mevcuttur. Arasuyunda yeşil, turkuaz, mavi ve sarı renklerin kullanıldığı hatâyi grubu motiflerden oluşan desen bulunmaktadır.

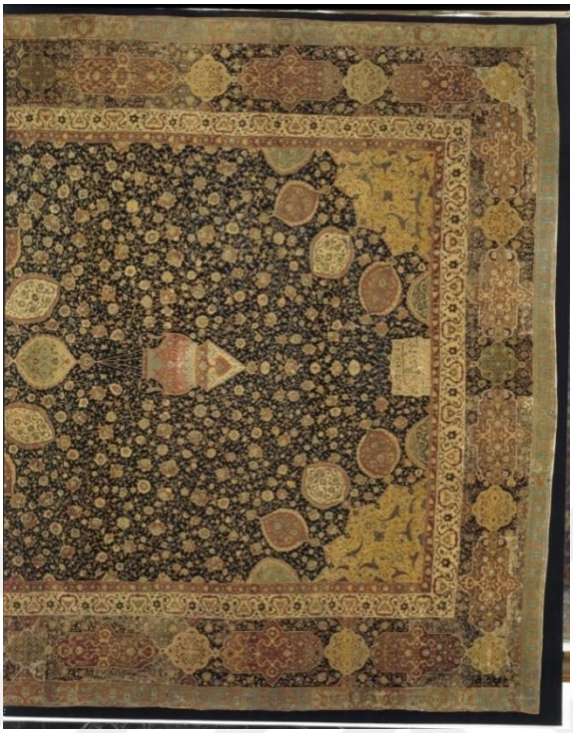
Dış kısımdaki ince bordür, turuncu renk zemine sahiptir. İnce bordürde yeşil renk işlemeli rumilerden oluşan desen yer almaktadır.

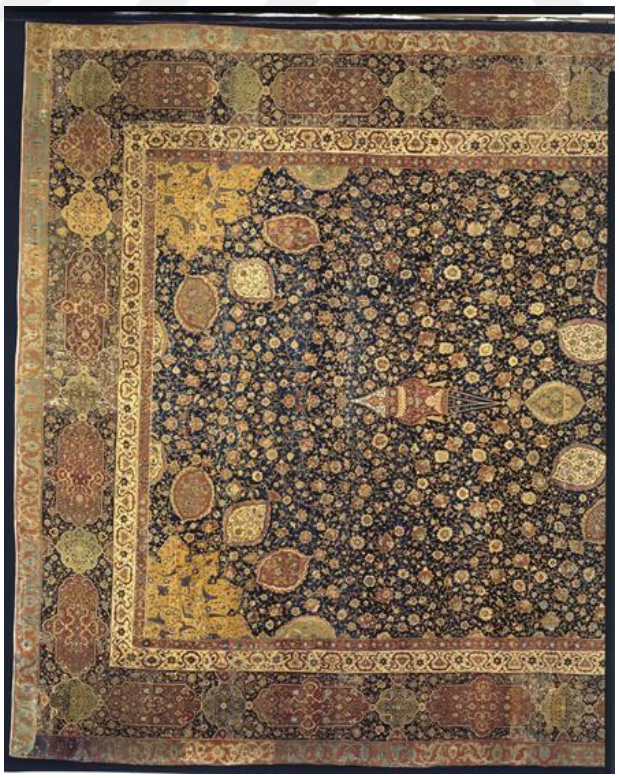
Fotoğraf 101. İran halısı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 102. İran halı detayı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 103. İran halısu detayı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

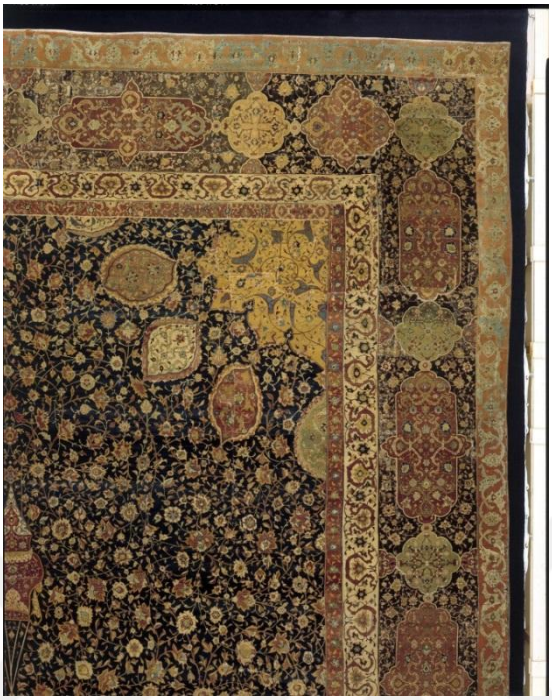
Fotoğraf 104. İran halısı detayı (**http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

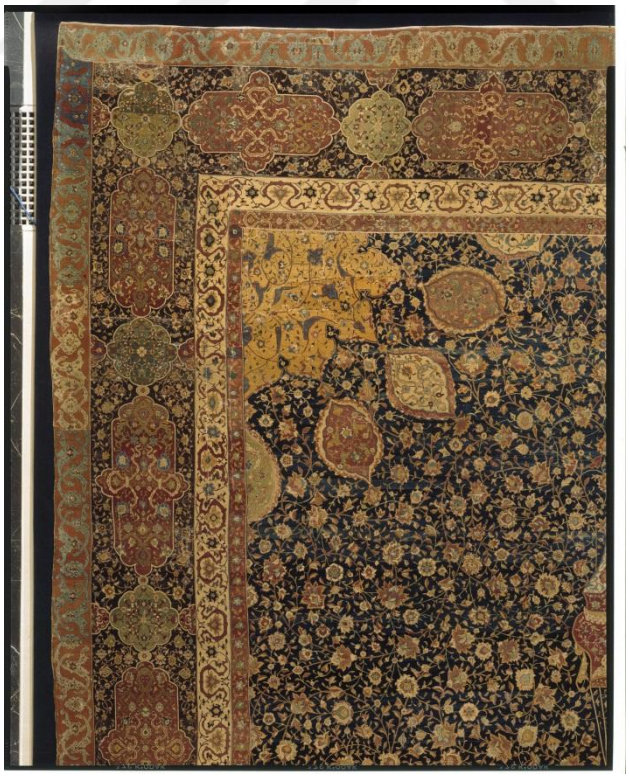
Fotoğraf 105. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

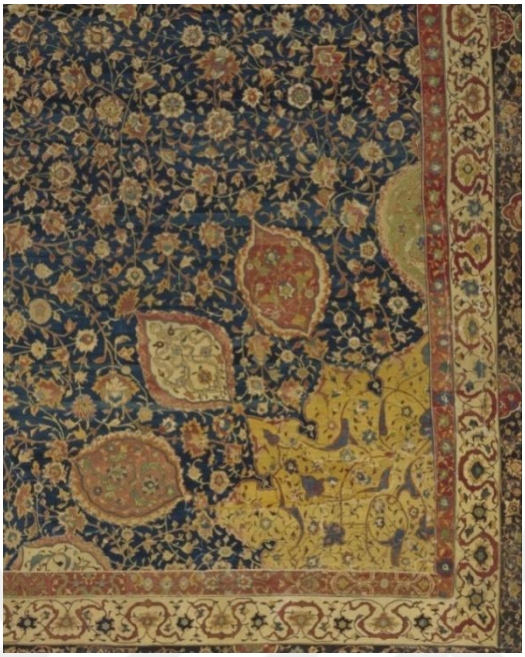
Fotoğraf 106. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 107. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 108. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 109. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 110. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

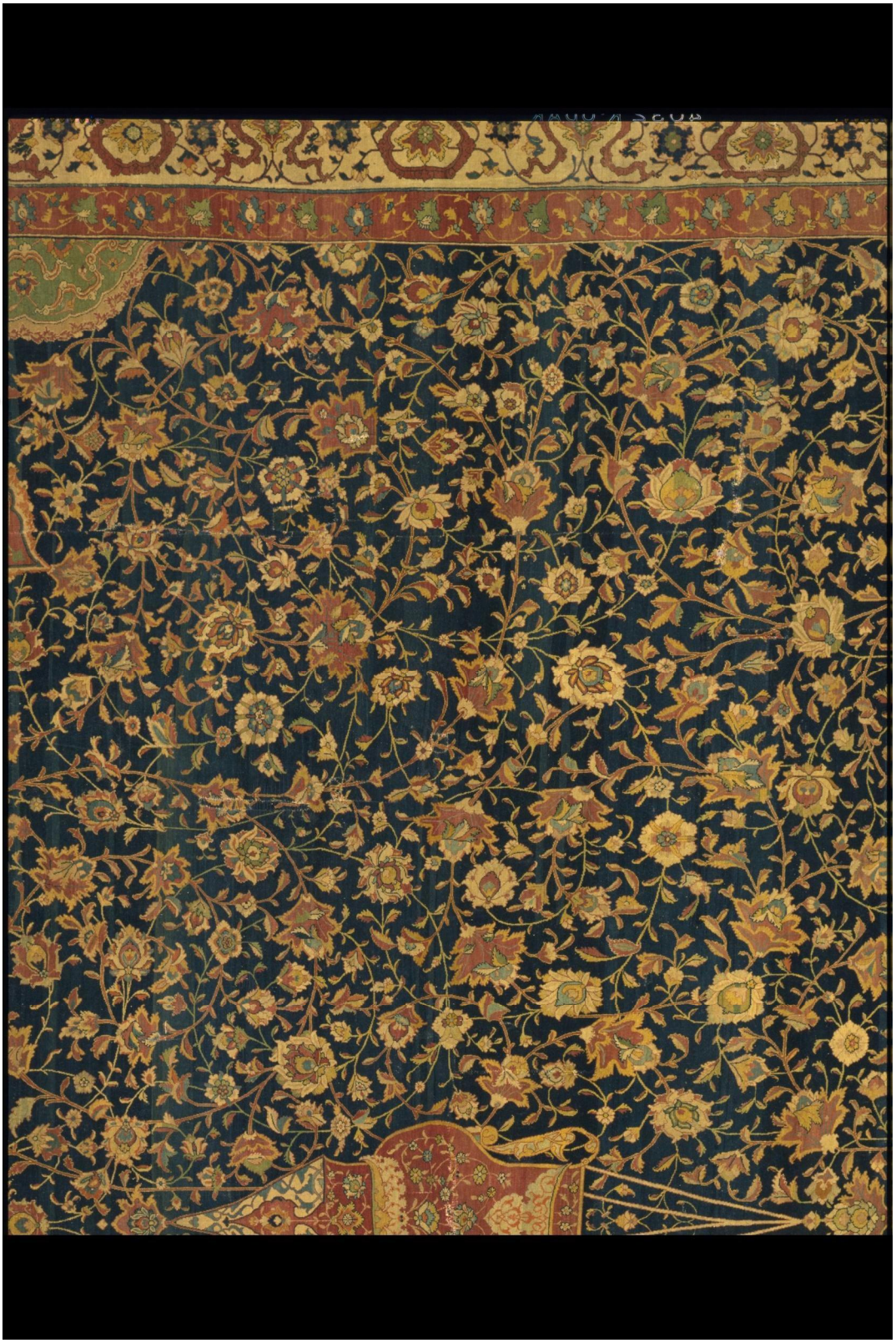
Fotoğraf 111. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 112. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 113. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 114. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

Fotoğraf 115. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

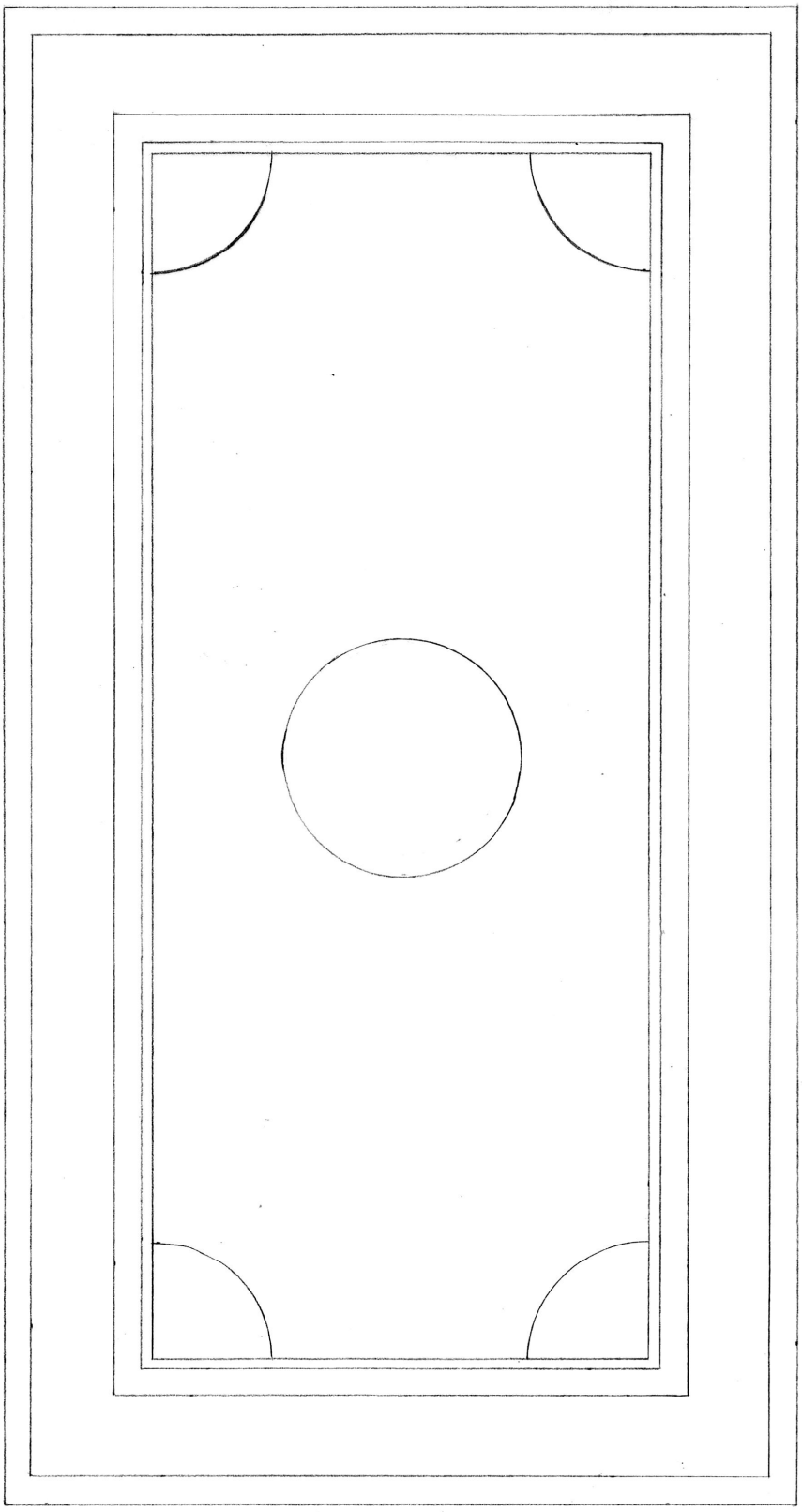
Fotoğraf 116. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

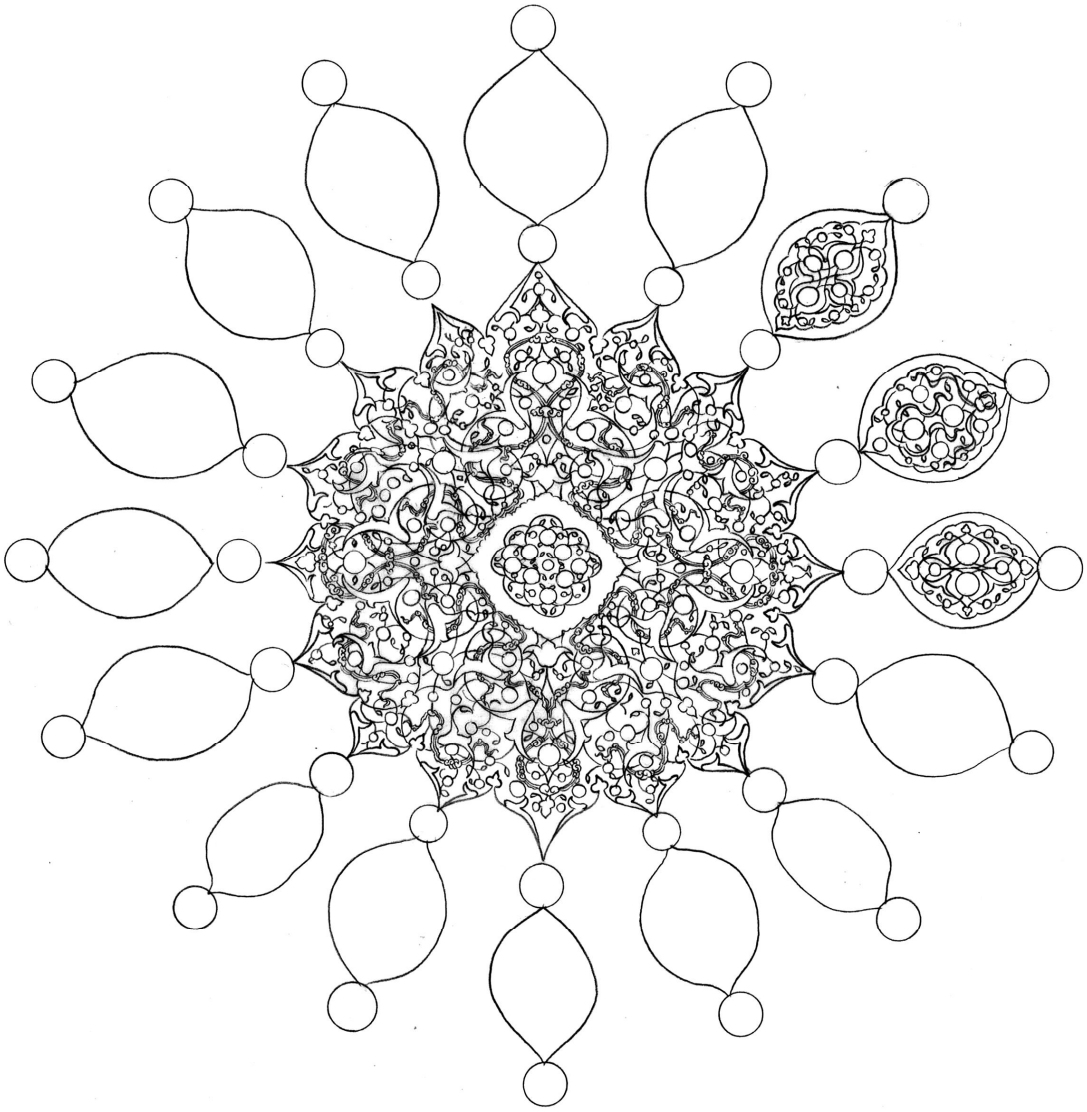
Fotoğraf 117. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

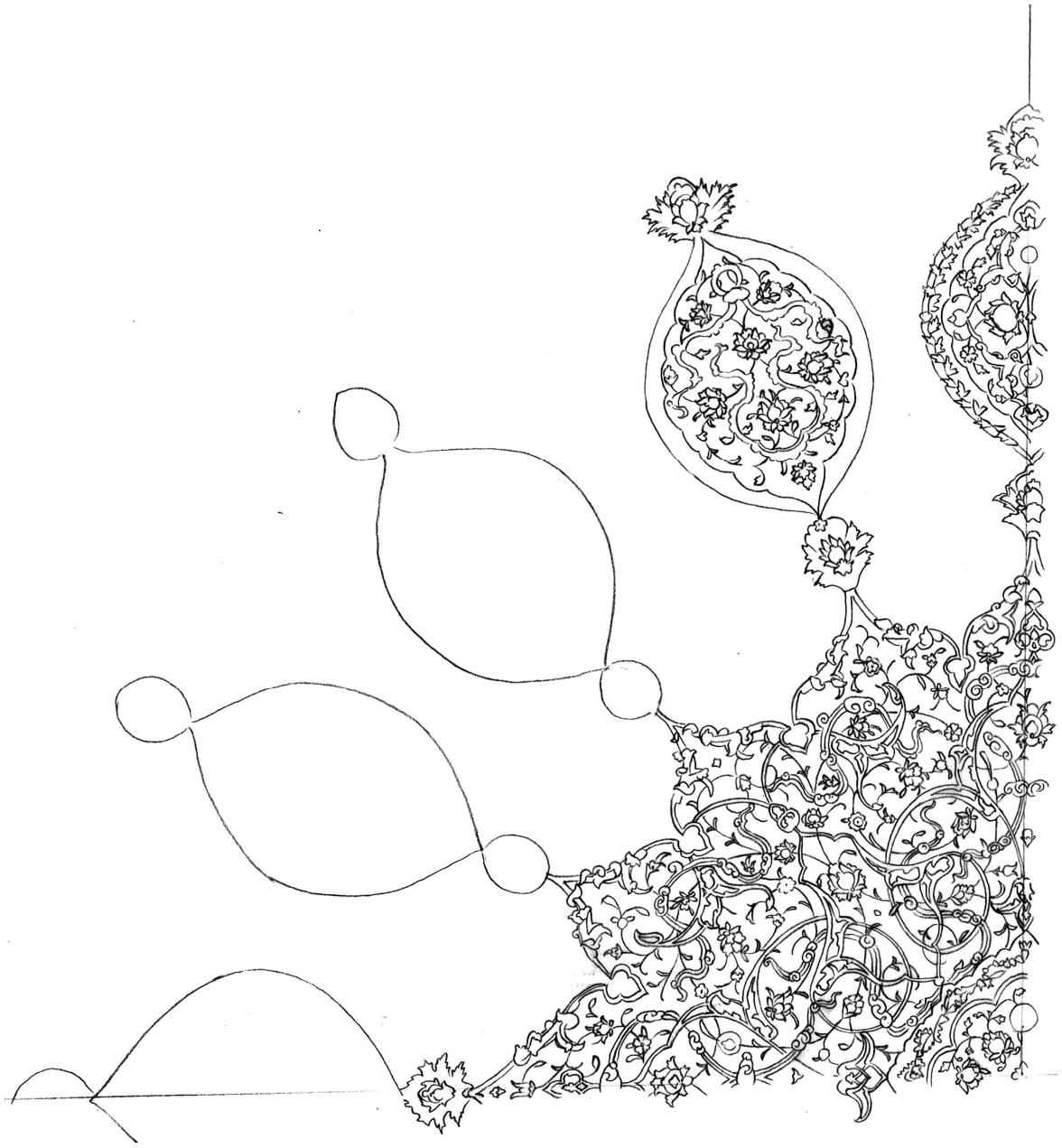
Fotoğraf 118. İran halısı detayı **(http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/,** 23.05.2019).

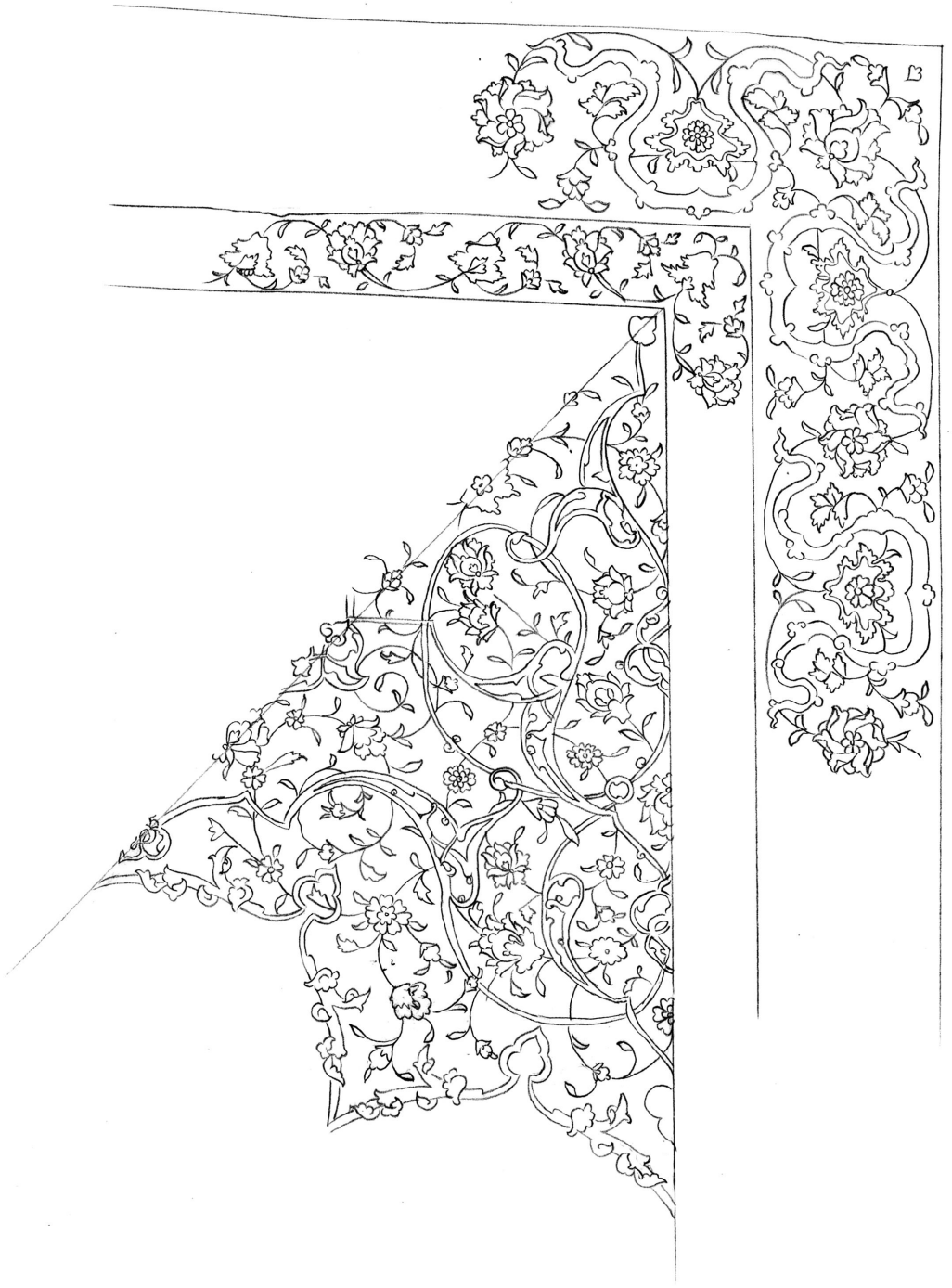
Çizim 68. İran halısı şablonu.

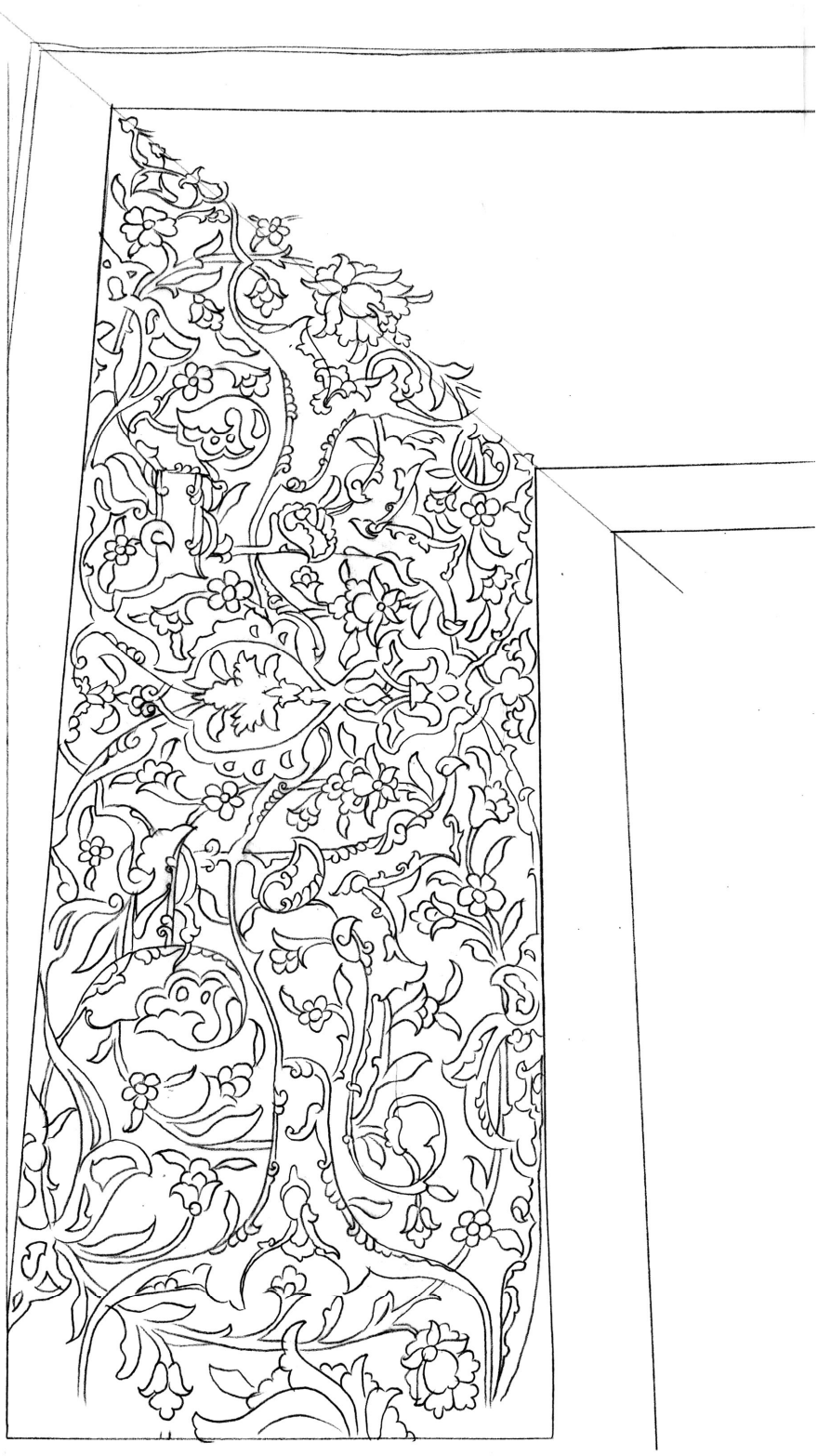
Çizim 69. İran halısı madalyonunun helezon şeması.

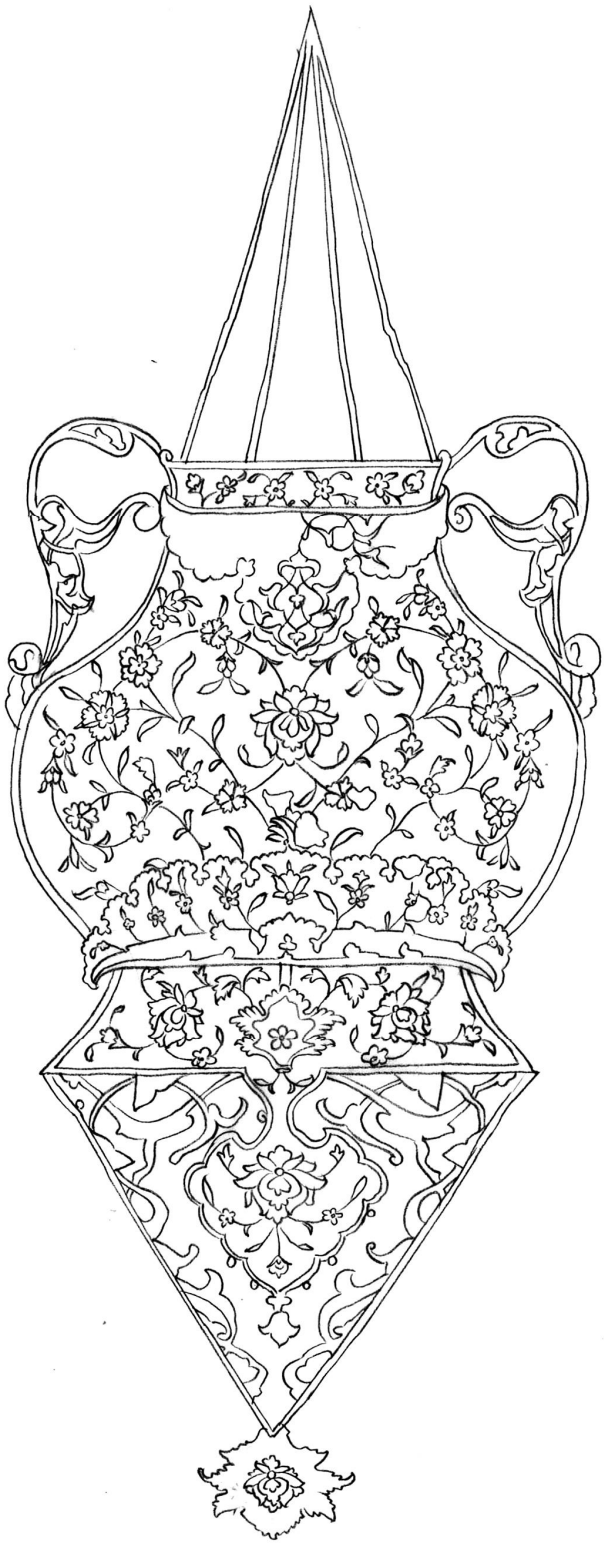
Çizim 70. İran halısı madalyonunun kompozisyon düzeni.

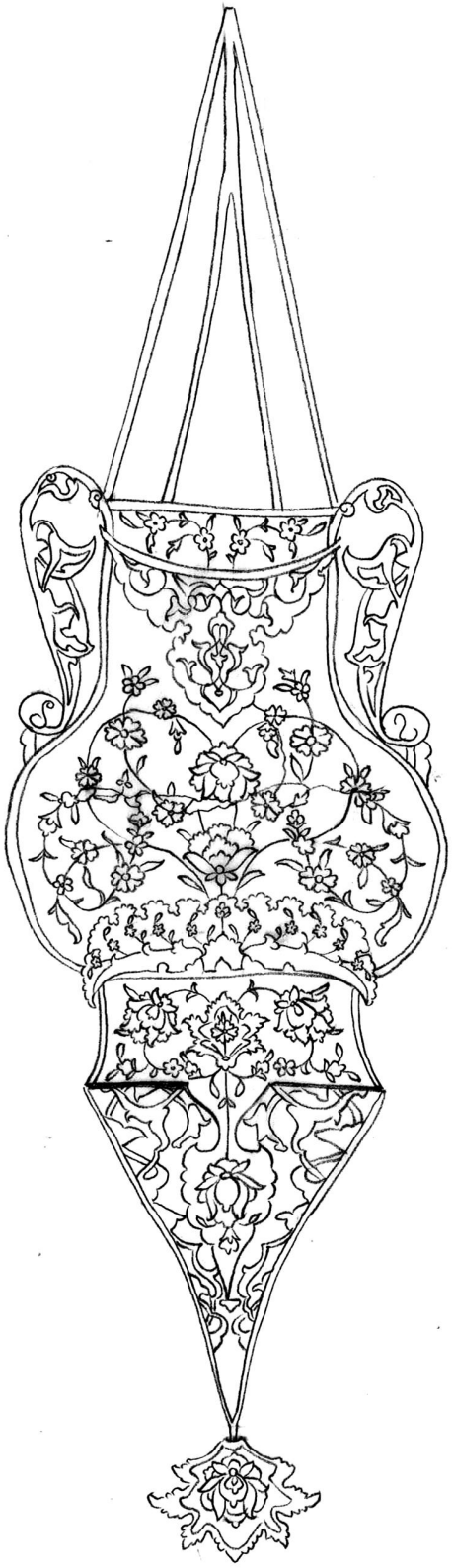
Çizim 71. İran halısı köşe göbek ve ince bordür kompozisyon düzeni.

Çizim 72. İran halısı geniş bordür kompozisyon düzeni.

Çizim 73. İran halısı kandil kompozisyon düzeni.

Çizim 74. İran halısı kandil kompozisyon düzeni.

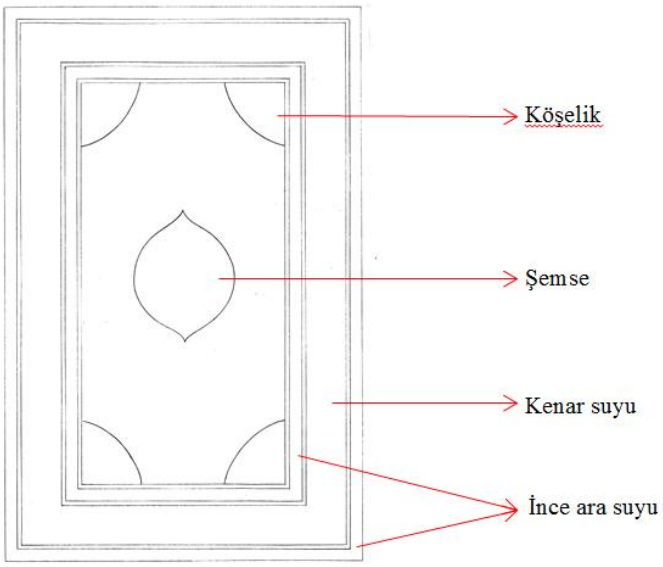
4. OSMANLI SARAY HALILARININ MOTİF KOMPOZİSYONUNUN TEZHİP SANATI AÇISINDAN İNCELENMESİNE İLİŞKİN BULGULAR VE ANALİZLER

Osmanlı saray halıları, boyutları, kompozisyon düzenleri, motifleri, renkleri ve yapım tekniği ile Türk halı sanatı içinde farklı bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmada sadece Osmanlı Saray Halılarından değil karşılaştırma yapabilmek adına dönem olarak saray halıları ile farklı zamanda üretilen, aynı ekolden olup saray halıları özelliğini taşıyan Hereke Halıları, Arkas Koleksiyon'undaki Kumkapı halıları ve benzer özellikler taşıyan 1 adet İran halısı da ele alınmıştır. Araştırmada 13 tane Saray halısı, 4 tane Kumkapı halısı, 2 adet Hereke ve 1 tadet İran halısı incelenmiştir.

Saray için dokunan ve Saray halıları adıyla bilinen grupta genellikle İran (sine) düğümü ve malzeme olarak genellikle yün ve ipek kullanılmıştır.

Saray halıları genel olarak iki dar bordür, bir geniş bordür ve zeminden oluşmaktadır. Kumkapı ve İran halıları saray halıları gibi iki dar bordür, bir geniş bordür ve zeminden oluşmaktadır. Hereke halılarında ise, bordür sayıları değişkenlik göstermektedir. Halılar kompozisyon olarak ½ veya ¼ simetrik olarak uygulanmışlardır. Halı şemasının Tezhip sanatında kullanılan isimleri aşağıdaki gibidir.

Osmanlı saray halıları ve incelenen diğer halı gruplarına bakıldığında, raport, mihraplı ve madalyonlu (köşe göbekli) olmak üzere üç tür karşımıza çıkmaktadır.

❖ **Raport desenli saray halıları**

Raport desenli saray halılarında kompozisyon zemine serpiştirilmiş çeşitli motiflerden oluşmaktadır. Aynı birimin tekrarından oluşan kompozisyon şeklinin yanı sıra, farklı motiflerin bir arada zemini kapladığı da görülmektedir. Madalyonlu ve madalyonsuz olarak uygulanmıştır. Kumkapı halısında farklı motiflerden meydana gelen raport desen yer almaktadır. Hereke halılarında ise birim desenin simetrik tekrarıyla ve sadece yaprak motifinin sistematik olarak yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

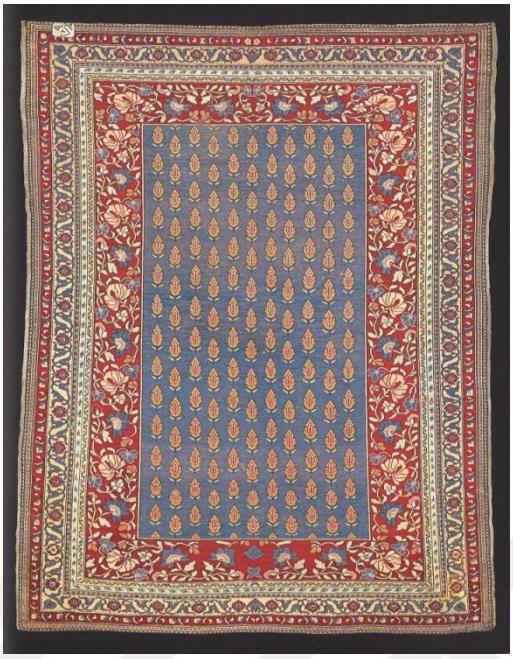
Fotoğraf 119. Raport desen olarak uygulanmış Osmanlı Saray halısı.

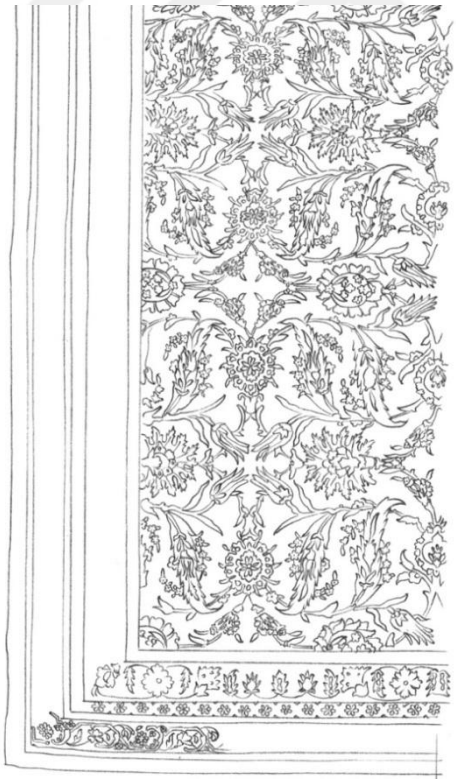
Çizim 75. Raport desen olarak uygulanmış Osmanlı Saray halısı kompozisyon düzeni.

Çizim 76. Madalyonlu raport desen olarak uygulanmış Osmanlı Saray halısı kompozisyon düzeni.

Fotoğraf 120. Raport desen olarak uygulanmış Hereke halısı.

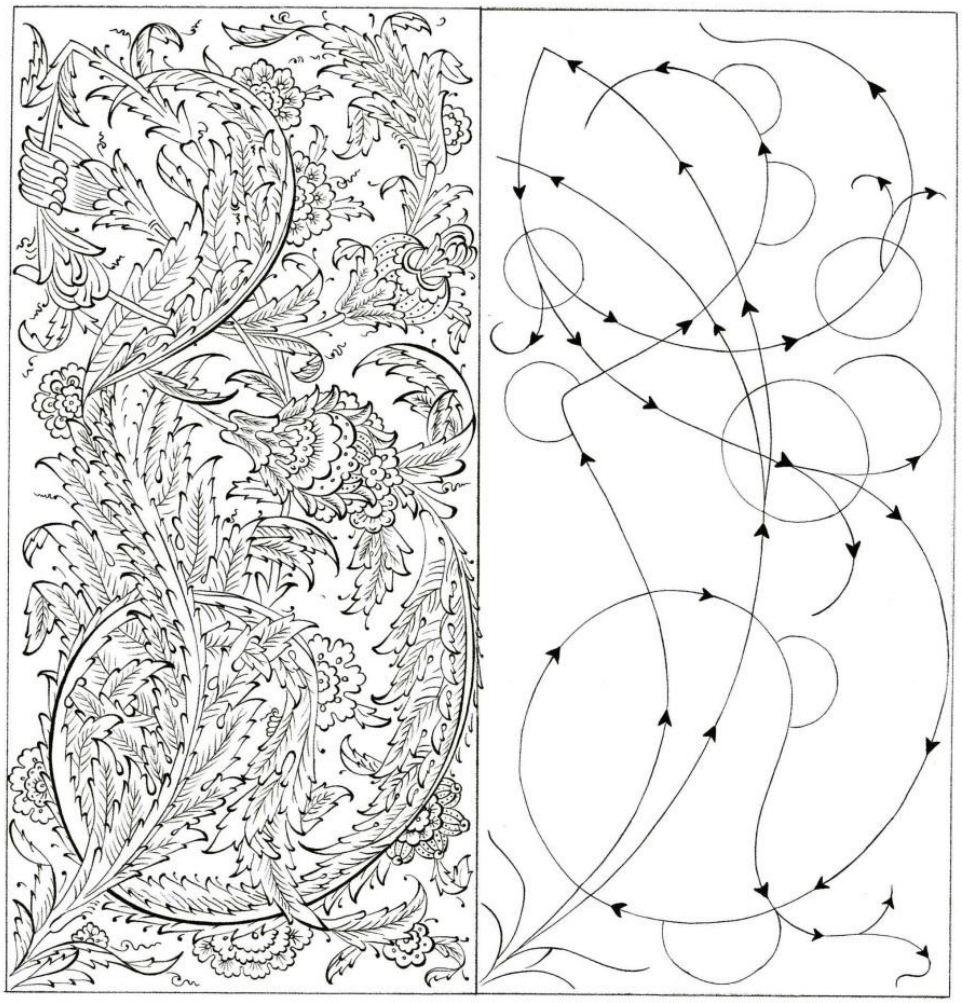
Çizim 77. Raport desen olarak uygulanmış Hereke halısının kompozisyon düzeni.

Dönemin tezhip sanatında üretilen eserlere bakıldığında halılardaki gibi geniş ve ince bordürler eserde; kenar suyu ve ara suları olarak uygulanmıştır. Bunların yanı sıra kenar ve ara suları kullanılmadan da uygulanan örnekler görülmektedir.

Halılara göre zeminde daha serbest kompozisyonlu desenler mevcuttur. Serbest desenli kompozisyonlarda, halılara göre belli bir noktadan çıkış yapan iri yapraklar ve motiflerden oluşan desen yer almaktadır.

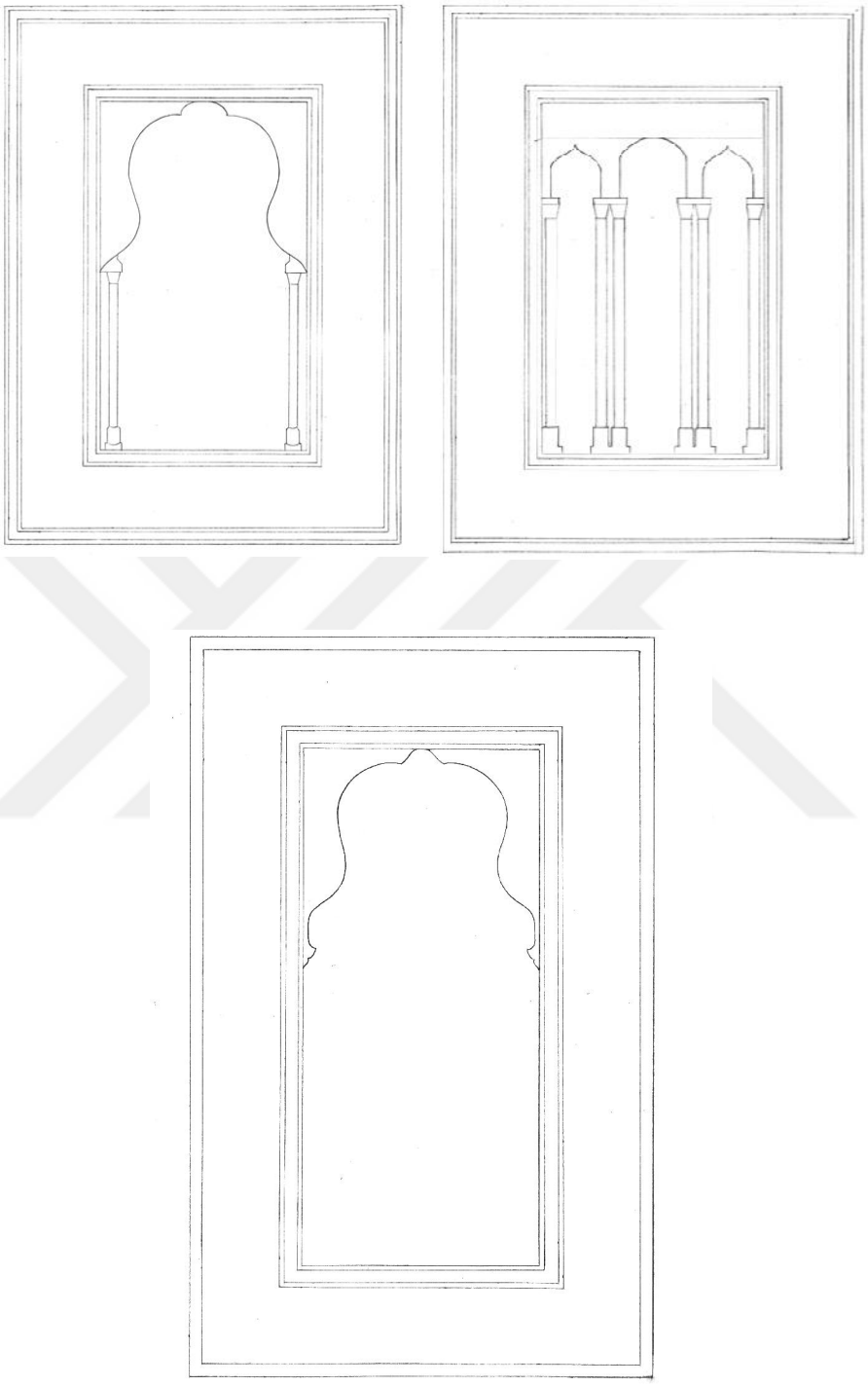
Fotoğraf 121. Ali Üsküdârî'ye ait yazı altlığının ön yüz bezemesi (Duran, 2008: 91).

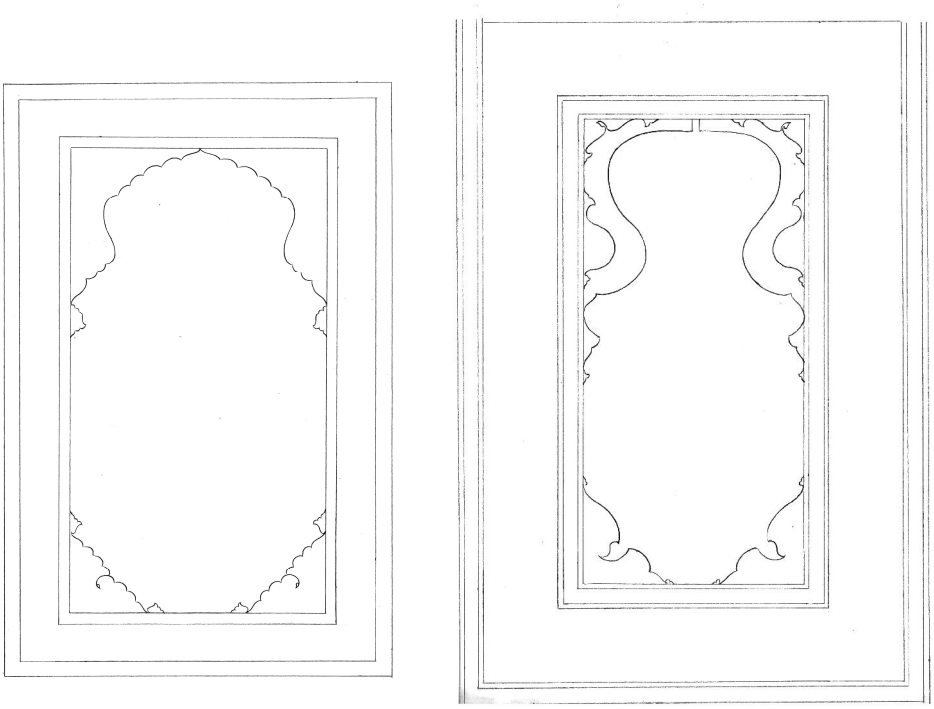
Fotoğraf 122. Ali Üsküdârî'ye ait desen (Duran, 2008: 46).

❖ **Mihraplı saray halıları**

İncelenen örnekler arasında mihraplı halılar, tek mihraplı ve çift mihraplı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek yönlülerde mihrap merdiven halinde daralarak yükselir. Mihrabın içerisi boş bırakıldığı gibi mihrap tepeliğinden sarkan kandilin de görüldüğü örnekler mevcuttur. Bazı mihraplar sütunçeler içinde yer alır. Çift yönlü mihraplı halılarda genel şema tek mihraplılarla aynıdır. Mihrap halıyı iki yandan kuşatır. Çift mihraplı halılarının bazılarında ortada madalyon yer alırken bazıları ise tamamen boştur. İncelen saray halılarından 3 tanesi tek mihraplı 1 tanesi çift mihraplı ve Kumkapı halılarından 2 tanesi çift mihraplı, 1 tanesi tek mihraplıdır.

Çizim 78. Tek mihraplı halı şablonları.

Çizim 79. Çift mihraplı halı şablonları.

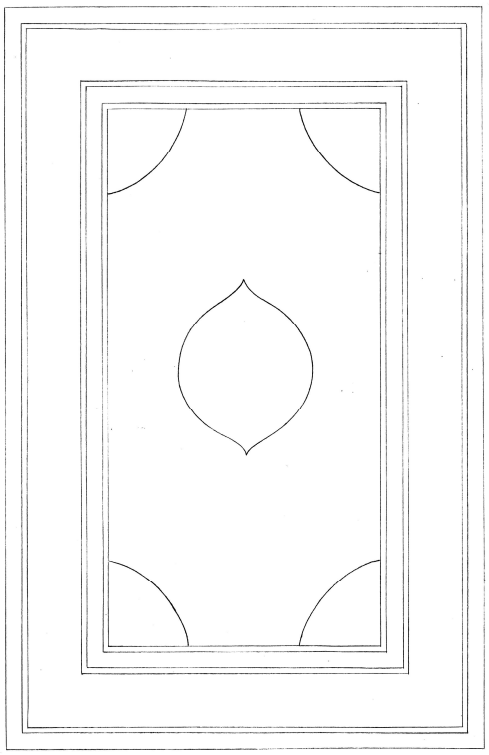
Dönemin tezhiplerinde mihraplı örneklere rastlanmamıştır. Fakat aynı dönemde nakkaşhanede hazırlanan desenlerle oluşturulmuş mihraplı çini panolar bulunmaktadır.

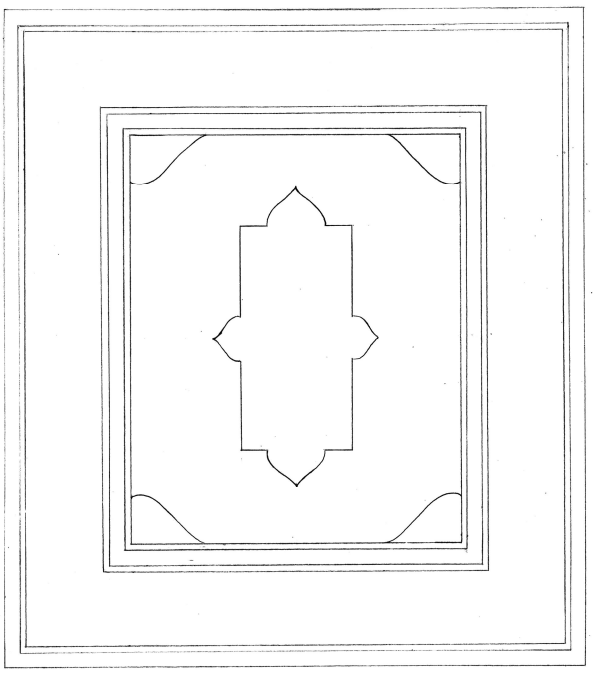
Fotoğraf 123. Topkapı Sarayı sünnet odası dış cephesinde bulunan saz üslubu pano (Çiftçi, 2018: 11).

❖ **Madalyonlu saray halıları**

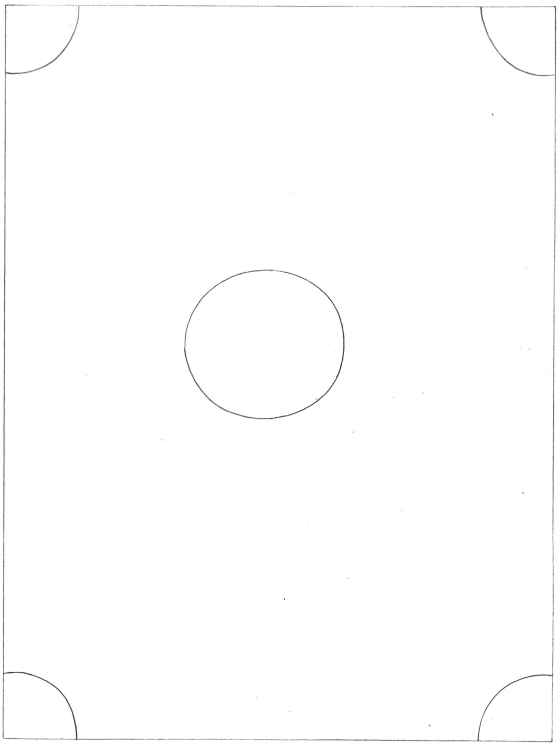
Madalyonlu halıların tam merkezinde büyükçe bir motif yer alır. Ayrıca aynı motifin dörtte bir parçası veya değişik bir motif, orta kısmının dört köşesine yerleştirilir. Bu madalyonlar saray halılarında şemse, daire, dikdörtgen formda ve motiflerden oluşturulan madalyon olarak uygulanmışlardır. İran halısında da saray halılarındaki gibi madalyonlar merkezde bir tane ve köşelerde ¼ ü uygulanmıştır. İran halısındaki madalyon daire formunda olup uçlarından tekrar oval alanların çıkmasıyla oluşturulmuştur. Bu alanlar tezhip sanatında tığ olarak bilinmektedir. İncelenen Hereke ve Kumkapı halılarında madalyon kullanılmamıştır. Madalyonlara, Türk tezyini sanatlarında, en yaygın şekilde cild kapaklarındaki kompozisyon düzenlerinde ve tezhip sanatında zahriye sayfalarında rastlamaktayız.

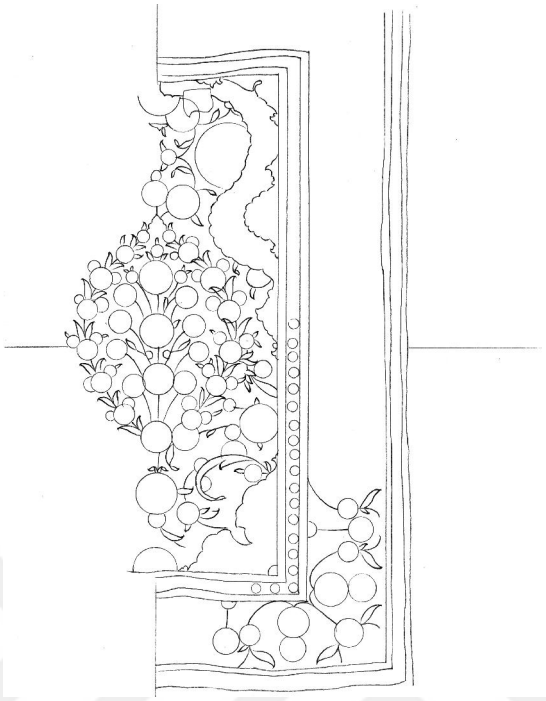
Çizim 80. Şemse formunda göbekli saray halısı şablonu.

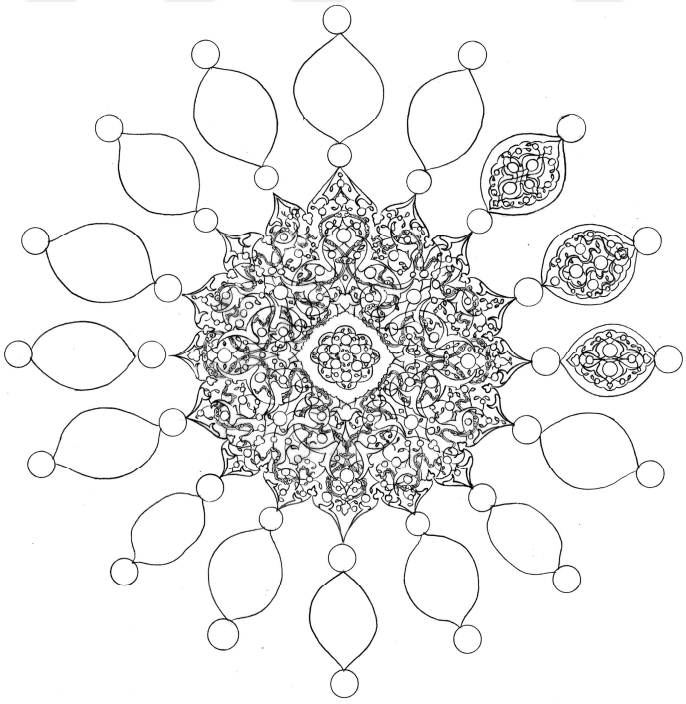
Çizim 81. Dikdörtgen formda göbekli saray halısı şablonu.

Çizim 82. Daire formunda göbekli saray halısı şablonu.

Çizim 83. Motiflerden oluşturulmuş göbekli saray halısının helezon şeması.

Çizim 84. Madalyonlu İran halısının madalyon şablonu.

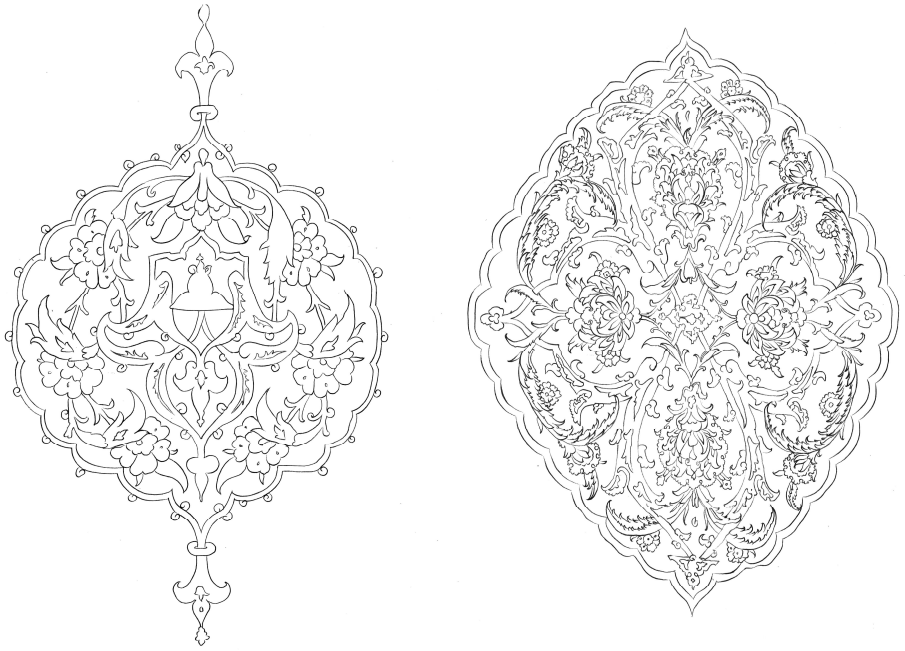
Madalyonlu halılarda, madalyonlar halı yüzeyine sonradan yapıştırılmış gibi durmakta ve kaldırıldığında kompozisyon bir şey kaybetmeden madalyonun altında devam etmektedir.

Fotoğraf 124. Madalyonlu Saray halısı.

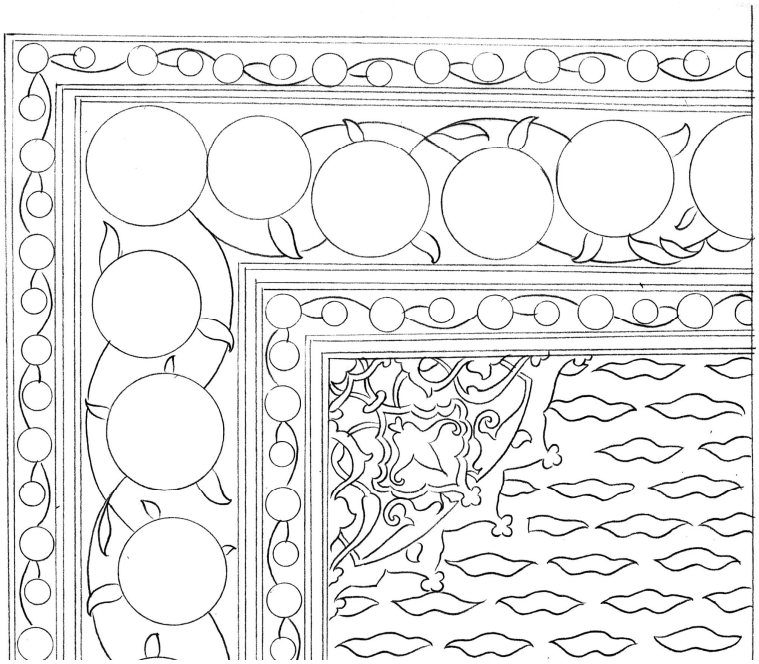

Çizim 85. Madalyonlu Saray halısı kompozisyon düzeni

Çizim 86. Saray halısı madalyon örnekleri.

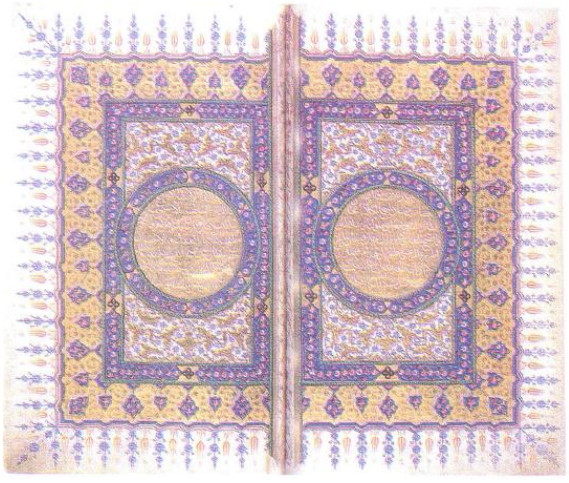
Madalyonlu saray halılarında, köşe göbekleri merkezdeki madalyondan farklı olarak başka madalyonun ¼ simetrik uygulandığı 2 örnek mevcuttur.

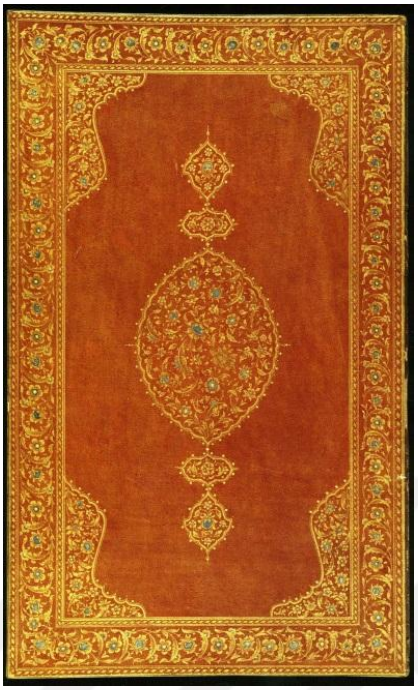

Çizim 87. Köşe göbekleri merkez madalyondan farklı halılalar.

Halılardaki madalyon dönemin tezhip sanatında genellikle karşımıza zahriye sayfası olarak çıkmaktadır. Zahriye sayfalarının tek veya çift sayfa olarak uygulandığı örnekler mevcuttur. Zahriye sayfalarında yazınında bulunduğu örnekler bulunmaktadır. Madalyonlar zahriye sayfalarının dışında Cilt sanatında cilt kapaklarında uygulanmış ve iç kapakta ise; tezhiplenerek yer almaktadırlar. Madalyonlar tezhip sanatında daire ve şemse formunda uygulanmışlardır. Halılarda bulunan köşe göbekler dönemin ciltlere uygulanmış çilt ve tezhip sanatında görülmektedir.

Fotoğraf 125. Karamemi'nin yaptığı zahriye sayfaları (Kızıldağ Atila, 2002: 164).

Fotoğraf 126. Murakka kabının iç bezemesi (Duran, 2008: 73).

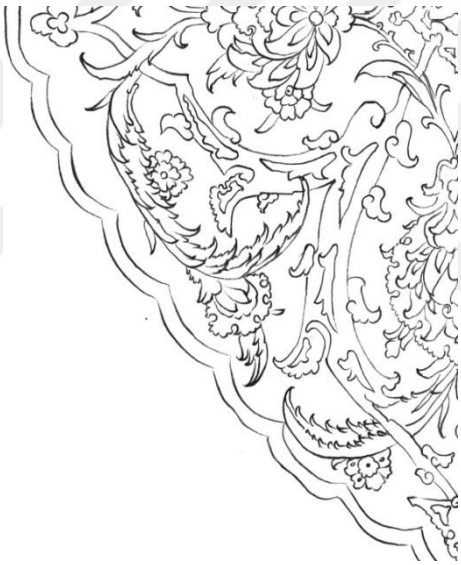
❖ Kullanılan Motifler

Halıların karakterini oluşturan, onları özel kılan unsurlardan biri de üzerinde bulunan motiflerdir. İncelenen saray halılarında kullanılan motifler arasında hatai, penç, goncagül, kıvrık dallar, gül, lale, karanfil, sümbül, haşhaş motifi, bahar dalları, sencide rumi, ayırma rumi, hurde rumi, sarılma rumi, tepelik, ortabağ, çintemani ve yığma bulut motifleri yer almaktadır. Hereke halılarında Hatâyi, goncagül, penç, rumi ve lale, Kumkapı halılarında hatayi, penç, goncagül, bahar dalları, sarılma rumi, hurde rumi, dendanlı rumi, ayırma rumi, dolantı bulut, kuş motifi, geyik motifi ve ejderha motifleri kullanılmıştır. İran halısında ise hatâyi, goncagül, penç, hurde rumi, sarılma rumi, işlemeli rumi, sade rumi, dolantı ve yığma bulut bulunmaktadır.

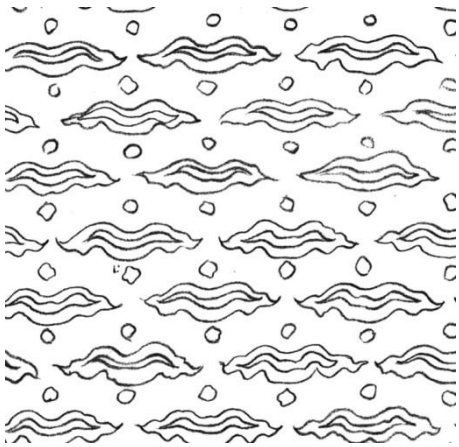
Halı dokuma tekniğinin getirdiği teknik zorlamalar, stilizasyonlar, sadeleştirmeler, motiflerin süreç içerisinde değişim geçirmesi ve benzeri motif şeklini etkileyen nedenlerden dolayı motiflerin kaynağını yalnızca halılara bakarak algılamak ve çözmek oldukça zordur. Ancak, motifi oluşturan elemanları saptamak ve yaklaşık aynı dönemlerde kullanılan benzer şekildeki motiflerle karşılaştırmalara gitmek yoluyla tanımlamalarını yapmak en doğru yöntem olarak düşünülmektedir.

Çizim 88. Yarı üsluplaştırılmış motiflerin halılardaki örneği.

Çizim 89. Rumi motifinin halıdaki örneği.

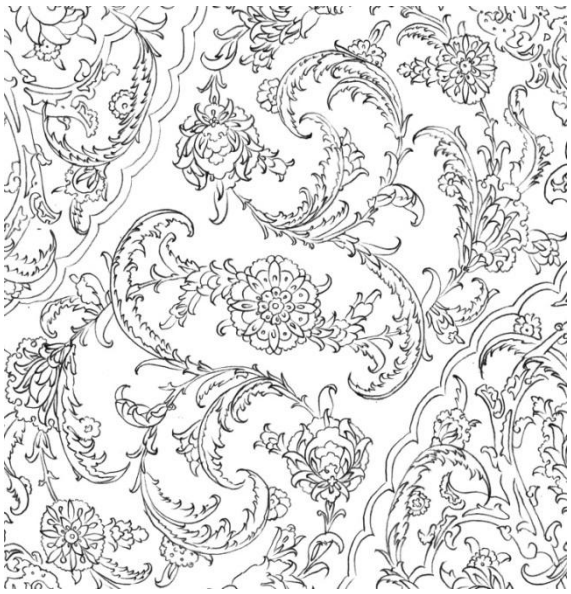
Çizim 90. Çintemeni Motifinin halıdaki örneği.

Fotoğraf 127. Bulut motifinin halıdaki örneği.

Fotoğraf 128. Bahar dallarının halıdaki örneği.

Çizim 91. Hatayi grubu motiflerinin halıdaki örneği.

Çizim 92. Hayvan motiflerinin halıdaki örneği.

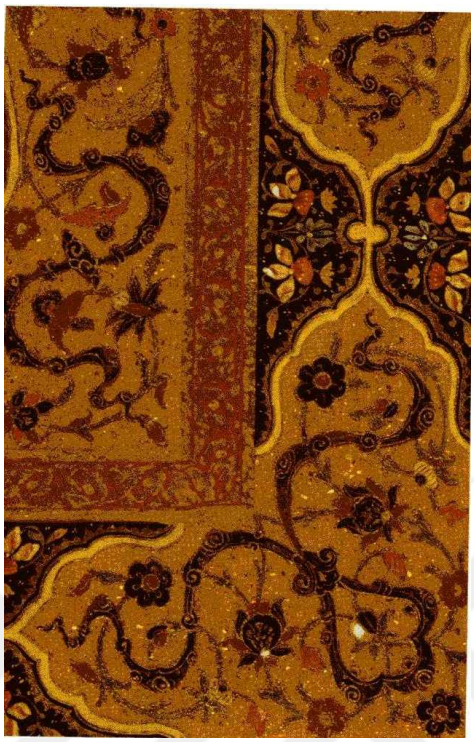

Çizim 93. Kuş Motifinin halıdaki örneği.

Dönemin tezhiplerinde halılarda kullanılan motifler gibi; hatayi grubu motifler, yarı üsluplaştırılmış motifler, rumi motifleri, bulut motifleri ve hayvan motifleri kullanılmıştır. Çintemani motifi incelenen tezhip örneklerinde rastlanmamıştır.

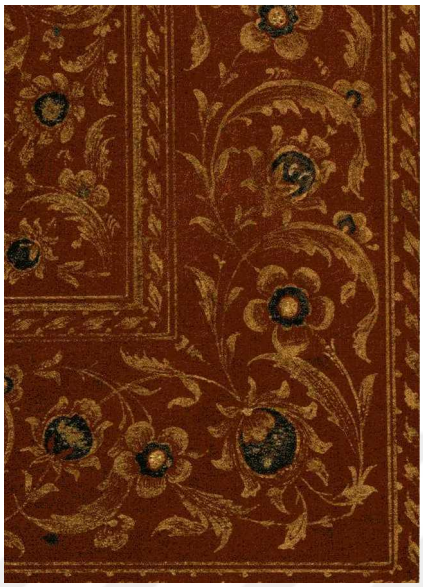
Fotoğraf 129. Rumi motifinin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 33).

Fotoğraf 130. Bulut motifinin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 42).

Fotoğraf 131. Yarı üsluplaştırılmış motiflerin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 41).

Fotoğraf 132. Hatayi grubu motifinin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 23).

Fotoğraf 133. Hayvan motiferinin tezhipteki örneği (Duran, 2008: 62).

Motiflerin halılardaki kullanıldığı yerler;

- Madalyonlarda kullanılan motifler
- İnce bordürde kullanılan motifler
- Geniş bordürde kullanılan motifler
- Sedeflerde kullanılan motifler
- Zeminde kullanılan motifler olmak üzere incelenmiştir.

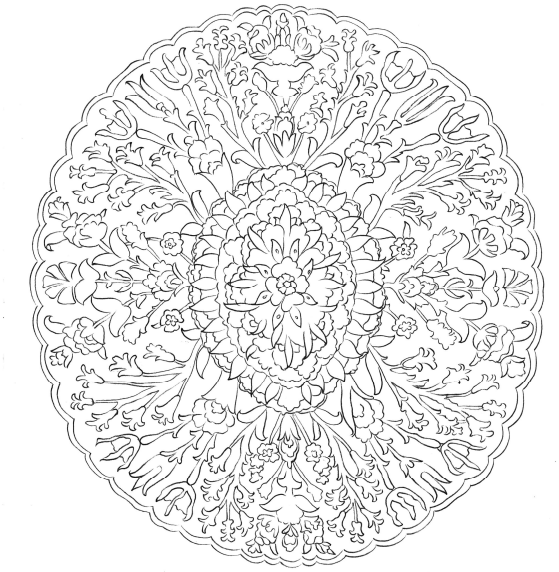
- **Madalyonlarda kullanılan motifler**

Saray halılarının kompozisyonlarında madalyonların bazılarının içleri irice kullanılan rumi ve tepelik motifleriyle paftalanmış ve irice kullanılan rumi ve tepelik

motifleri hurdelenmiştir. Boşta kalan alanlara hatai, penç, goncagül, yaprak ve kıvrık dallar yerleştirilmiştir. Diğer madalyonlarda ise ruminin yanı sıra yarı üsluplaştırılmış lale, gül, karanfil, sümbül motifleri ve çintemani motifi kullanılmıştır. İran halısında kullanılan madalyon da saray halısında kullanılan madalyonların özelliklerine sahiptir.

Fotoğraf 134. Çintemeani ve yarı stilize motiflerin kullanıldığı madalyon.

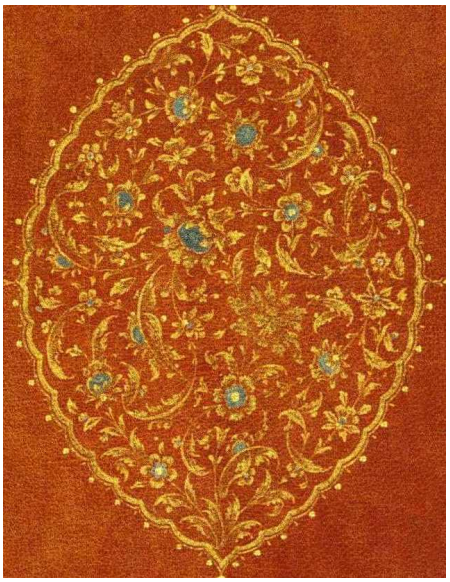

Çizim 94. Yarı stilize motiflerin kullanıldığı madalyon.

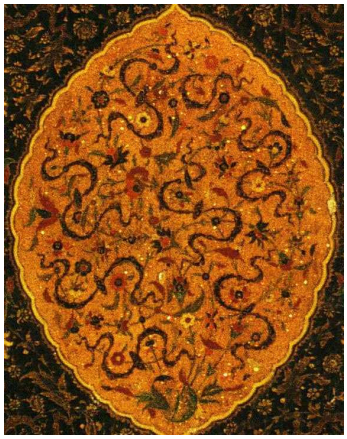
Dönemin tezhip ve ciltlerindeki şemselerde, hatayi, penç, goncagül, bulut ve rumi motiflerinin çeşitleri ve üsluplaştırılmış lale, gül, karanfil, sümbül motifleri görülmektedir.

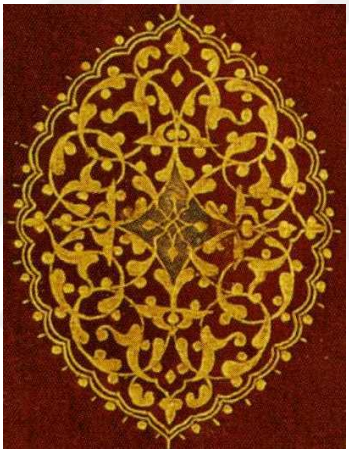
Fotoğraf 135. Rumi ve hatayi grubu motiflerin kullanıldığı şemse (Sayın, 2015: 220).

Fotoğraf 136. Hatayi grubu motiflerin kullanıldığı şemse (Duran, 2008: 73).

Fotoğraf 137. Hatayi grubu motifler ve bulut motifinin kullanıldığı şemse (Duran, 2008: 72).

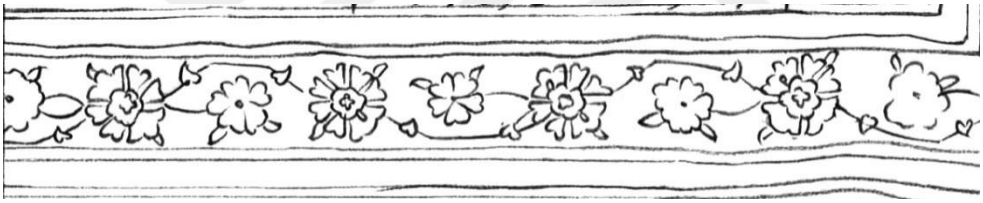
Fotoğraf 138. Rumi motifinin kullanıldığı şemse (Duran, 2008: 77).

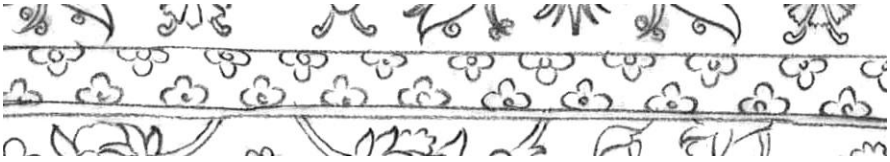
Fotoğraf 139. Yarı stilize motiflerin kullanıldığı şemse (Duran, 2008: 30).

❖ **İnce bordürlerde kullanılan motifler**

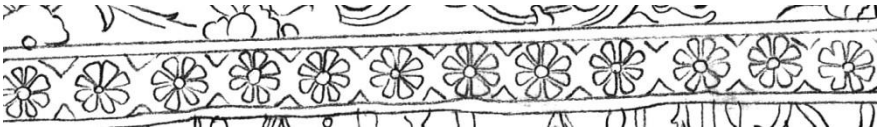
Madalyonlu saray halılarının ince bordürlerinde tek iplik hatayi grubu motiflerden oluşan desenler ve yan yana sıralanmış pençlerden oluşan desenler mevcuttur. Raport desen saray halılarında ise, yan yana sıralanmış ve sınır çizgilerine yarım pençler karşılıklı oturturularak oluşturulan desenler bulunmaktadır. Hereke halılarında saray halılarındaki gibi yan yana sıralanmış pençler, sıralanmış goncagül motifleri ve tek iplik hatayi grubu motiflerden oluşan desenler yer almaktadır. Raport desen uygulanan Kumkapı halısında tek iplik hatayi grubu motiflerden oluşan desen yer almaktadır. İran halısının iç kısımdaki ince bordüründe tek iplik hatayi grubu motifler ve aralarına yerleştirilmiş dolantı bulut motifleri vardır. Dış kısımdaki ince bordürde ise, işlemeli rumi motiflerinden oluşan desen bulunmaktadır.

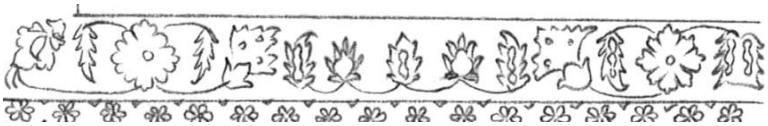
Çizim 95. Madalyonlu saray halısının ince bordür detayı.

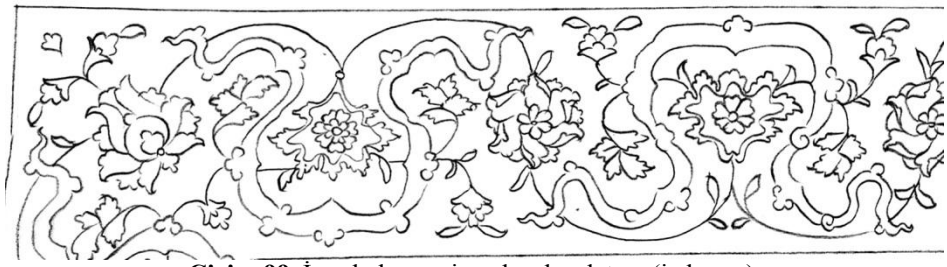
Çizim 96. Madalyonsuz saray halısının ince bordür detayı.

Çizim 97, Madalyonsuz saray halısının ince bordür detayı.

Çizim 98. Hereke halısının ince bordür detayı.

Çizim 99. İran halısının ince bordür detayı (iç kısım).

Fotoğraf 140. İran halısının ince bordür detayı (dış kısım).

Mihraplı saray halılarının ince bordürlerinde yan yana sıralanmış pençler bulunmaktadır. Mihraplı Kumkapı halılarının 1 tanesinin ince bordürlerinde çift iplik hatayi ve rumi motifli desen, 1 tanesinde iç kısımdaki ince bordürde çift iplik hatayi ve rumi motifli desen dış kısımdaki ince bordürde tek iplik hatayi grubun motiflerden oluşan desen, diğerinde ise iç kısımdaki ince bordürde yan yana sıralanmış penç, hatayi ve tepelik motifleri, dış kısımdaki ince bordürde çift iplik hatayi grubu motifler ve rumilerden oluşan desen bulunmaktadır.

Çizim 100. Mihraplı saray halısının ince bordür detayı.

Çizim 101. Mihraplı kumkapı halısının ince bordürlerinin detayı.

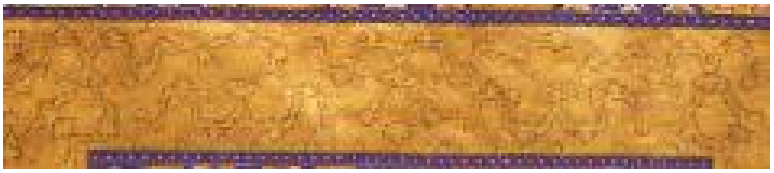
Dönemin tezhipli eserlerin ince ara sularına bakıldığında, halılardaki ince bordürler gibi yan yana sıralanmış pençler, hatayi grubu motifler ve bulut motifleri yer almaktadır. Halıların ince bordürlerinde kitabeli zencerek kullanılmamasına rağmen, tezhiplerin ince ara sularında kitabeli zencerek görülmektedir. Tezhiplerin ince ara sularında halıların ince bordürlerinden farklı olarak rumi motiflerden oluşan desenlerde bulunmaktadır.

Fotoğraf 141. Tezhipli eserin ince bordür detayı (Sayın, 2015: 197).

Fotoğraf 142. Tezhipli eserin ince bordür detayı (Sayın, 2015: 294).

Fotoğraf 143. Tezhipli eserin ince bordür detayı (Derman, 2009: 358).

Fotoğraf 144. Tezhipli eserin ince bordür detayı (Duran, 2008: 91).

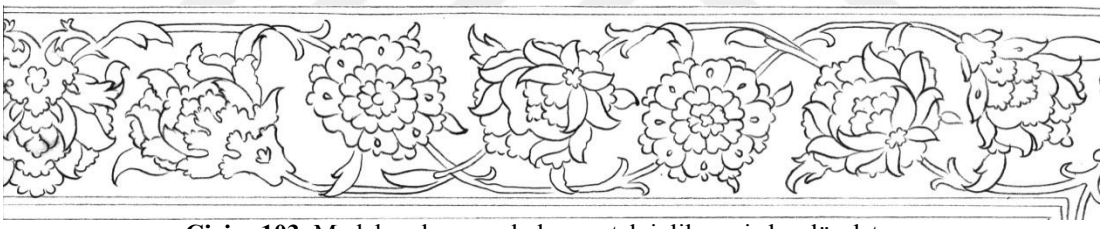
- **Geniş bordürlerde kullanılan motifler**

Madalyonlu saray halılarının üç tanesinde geniş bordürde çift iplik hatayi grubu motiflerden oluşan desen bulunmaktadır. Bir tanesinde dışarı doğru bakan hatayi grubu motifler ve iç sınırdan çıkan yarı stilize karanfil, lale ve sümbül motifleri yer almaktadır. Diğer madalyonlu halıda ise aralıklı olarak içleri gül ve lale

motiflerinden oluşan bitki kümelerinin bulunduğu tepelikler vardır. Bu tepelikler arasında halının dış sınırına doğru uygulanmış penç, hatayi, sümbül ve karanfil motifleri bulunmaktadır. Madalyonlu İran halısının geniş bordüründe dolantı bulut, hatayi grubu motifler ve sarılma rumi motiflerinin kullanıldığı kitabeli zencerek uygulanmıştır. Geniş bordür zemininde ise hatayi grubu motiflerden oluşan desen mevcuttur.

Çizim 102. Madalyonlu saray halısının geniş bordür detayı

Çizim 103. Madalyonlu saray halısının tek iplik geniş bordür detayı.

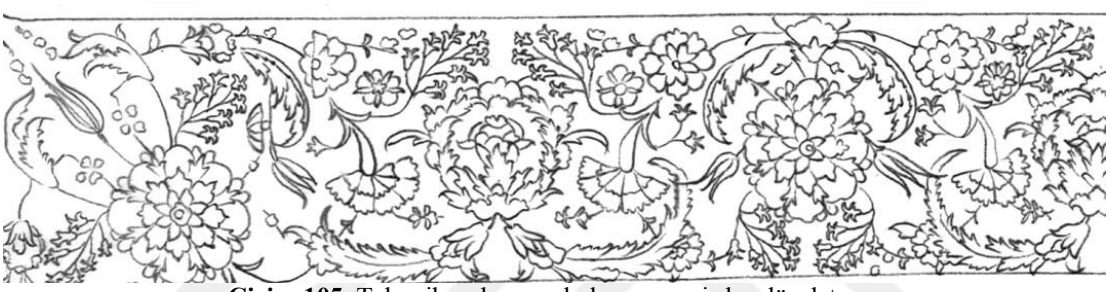

Fotoğraf 145. Madalyonlu İran halısının kitabeli zencerek geniş bordür detayı.

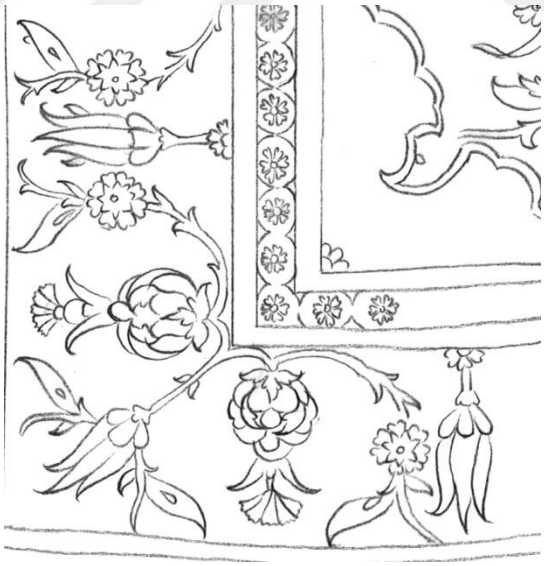

Çizim 104. Madalyonlu saray halısının geniş bordür detayı.

Tek mihraplı saray halılarında geniş bordürlerinde hatayi grubu motifler ve yarı üsluplaştırılmış motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Çift mihraplı saray halısının geniş bordüründe ise hatayi, penç, lale ve karanfil motifleri kullanılmıştır. Tek M-mihraplı kumkapı halılarının geniş bordüründe, işlemeli rumi, hatayi grubu motifler ve dalantı bulut motifi kullanılmıştır. Çift mihraplı Kumkapı halılarının birinde sadece hatayi grubu motifler, diğerinde ise sarılma, hurde ve dendalı rumi ve hatayi grubu motifler kullanılmıştır.

Çizim 105. Tek mihraplı saray halısının geniş bordür detayı.

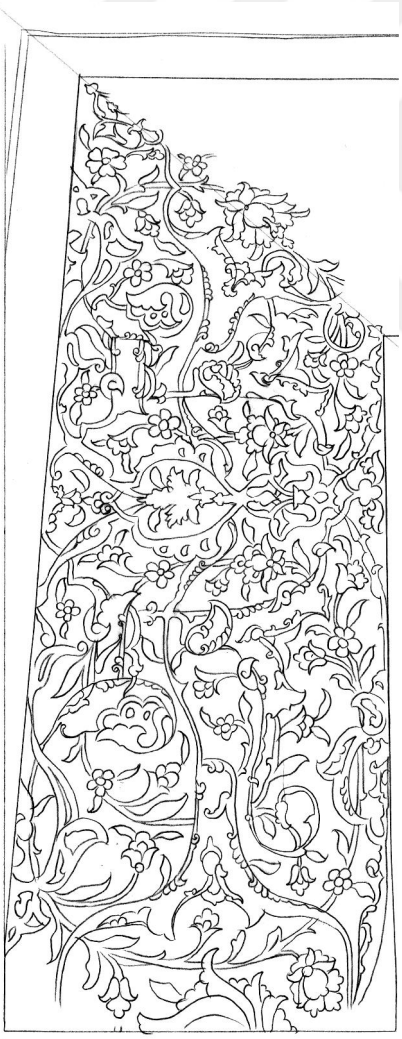
Çizim 106. Çift mihraplı saray halısının geniş bordür detayı.

Fotoğraf 146. Tek mihraplı kumkapı halısının geniş bordür detayı.

Çizim 107. Çift mihraplı kumkapı halısının geniş bordür detayı.

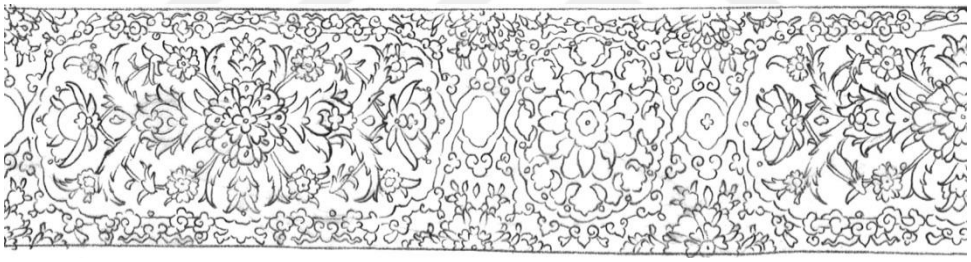

Çizim 108. Çift mihraplı kumkapı halısının geniş bordür detayı.

Raport desenli saray halılarının bir tanesinin geniş bordüründe dolantı bulut ve hatayi grubu motifler yer almaktadır. Bir tanesinde tepelik motifinin içinde rumi motifleri, hatayi, penç, goncagül, gül, lale ve karanfil motifleri bulunmaktadır. Diğer halıda ise, meyve benzeri motif, lale, karanfil, sümbül ve penç motifleri kullanılmıştır. Raport desenli hereke halılarının geniş bordürlerinde hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Raport desenli Kumkapı halısında ise sade rumi, sarılma rumi, hatayi grubu motifler, kuş motifi, geyik motifi, ağaç motifi ve ot kümesi mevcuttur.

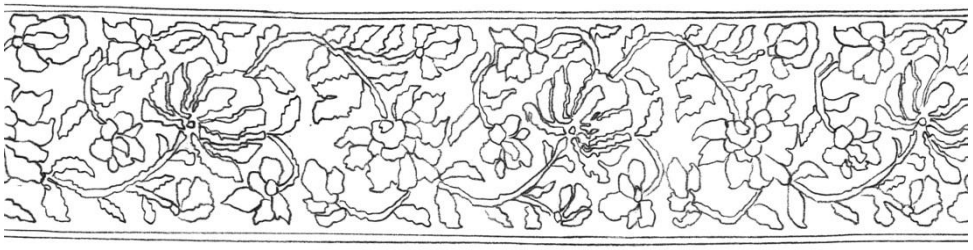
Çizim 109. Raport desenli saray halısının geniş motif detayı.

Çizim 110. Raport desenli saray halısının geniş motif detayı.

Çizim 111. Raport desenli saray halısının geniş motif detayı.

Çizim 112. Raport desenli hereke halısının geniş motif detayı.

Çizim 113. Raport desenli kumkapı halısının geniş motif detayı.

Halılardaki geniş bordürlerde kullanılan hatayi, penç, goncagül, bulut motifi ve rumi çeşitleri tezhip sanatındaki kenar sularında da kullanılmıştır. Halıların geniş bordürlerindeki gibi tezhiplerin kenar sularında motiflerin paftalı olarak uygulandığı görülmektedir. İncelenen tezhip örneklerinin kenar sularında halılardaki yarı üluplaştırılmış motiflere rastlanmamıştır.

Fotoğraf 147. Tezhiplerin kenarsuyu detayı (Derman, 2009: 358).

Fotoğraf 148. Tezhiplerin kenarsuyu detayı (Derman, 2009: 356).

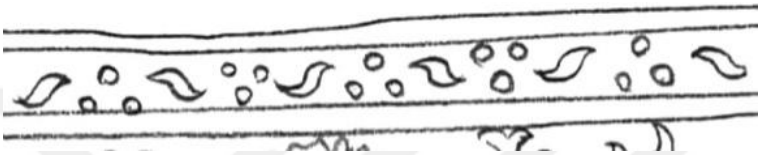
Fotoğraf 149. Tezhiplerin kenarsuyu detayı (Özemir, 2010: 72).

Fotoğraf 150. Tezhiplerin kenarsuyu detayı (Özemir, 2010: 102).

❖ **Sedeflerde kullanılan motifler**

Halılarda sedeflerin kullanıldığı ve kullanılmadığı örnekler bulunmaktadır. Aynı zamanda kullanıldığı yerlerde motifsiz düz olarak da kullanılmıştır. Madalyonlu saray halılarında sedef kullanılan örneğin birinde çintemani motifinin üç noktası ve "s" şeklinde kıvrımlar kullanılmıştır. Diğer örnekte ise sadece "s" şeklinde kıvrımlar mevcuttur. İran halısındaki sedefte hatayi grubu motifler yer almaktadır.

Çizim 114. Madalyonlu saray halısının sedef detayı.

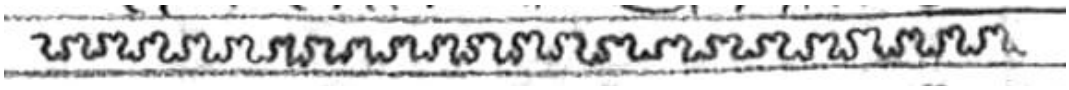

Fotoğraf 151. Madalyonlu saray halısının sedef detayı.

Çizim 115. İran halısının sedef detayı.

Raport desenli saray halılarının sedefli örneğinde kalbe benzer kıvrımlar mevcuttur. İncelenen hereke halılarının bir tanesinde 5 tane sedef bulunmaktadır. Bu sedeflerin ikisinde zikzaklar, birinde kıvrımlar, sıralanmış goncagüller ve diğer sedefte ise zikzak şekiller ve aralarında motif bulunmaktadır. Diğer herke halısında ise, yan yana sıralanmış pençler yer almaktadır.

Çizim 116. Raport desenli saray halısındaki sedef örneği.

Çizim 117. Raport desenli hereke halısındaki sedef örneği

Çizim 118. Raport desenli hereke halısındaki sedef örneği.

Mihraplı saray halılarında bulunan sedeflerde "s" şeklinde kıvrımlar kullanılmıştır. Diğer mihraplı Kumkapı halılarında ise sedef bulunmamaktadır.

Çizim 119. Mihraplı saray halısındaki sedef örneği.

Halılardaki sedefler, tezhip sanatında iplik olarak kullanılmıştır. Dönemin tezhiplerinde, halıların sedeflerindeki desenler yerine yan yana sıralanmış "+" şeklinin yer aldığı iplikler bulunmaktadır. Ayrıca tezhiplerde kullanılan ipliklerin desensiz sade olarak kullanıldığı da görülmektedir.

Fotoğraf 152. Tezhiplerdeki iplik detayı (Sayın, 2015: 197).

❖ **Zeminde kullanılan motifler**

Halı zeminde ise sonsuzluk prensibi ele alınarak uygulanmıştır. Madalyonlu saray halılarının zeminlerinde bir örnekte sadece çintemani motifi, iki örnekte ise, hatayi, goncagül, penç ve kıvrık hançer yapraklar kullanılmıştır. Bir örnekte, hatayi

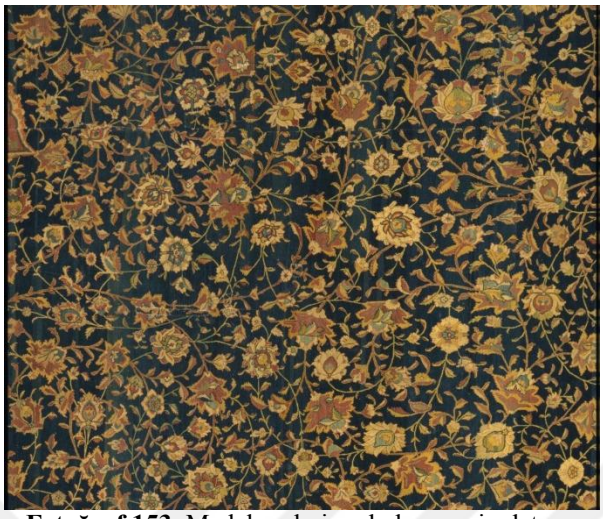
grubu motifler ve sarılma rumi motifleri kullanılmıştır. Diğer halıda, hatayi grubu motifler bahar dallarıyla yer almaktadır. Madalyonlu masa örtüsünde ise, masa üstünde olan zeminde hatayi gurubu motifler ve sümbül, lale ve güllerden oluşan bitki kümesi bulunmaktadır. Halının masadan sarkan kısımlarının zemininde ise, hatayi grubu motifler, alt köşelerde gül, lale ve sümbülden oluşan bitki kümesinin bulunduğu pafta ve üst köşelerde büyükçe uygulanan hatayi motifi yer almaktadır. İran halısında ise, saray halılarının zeminindeki gibi hatayi grubu motifler mevcuttur.

Çizim 120. Madalyonlu saray halısı zemin detayı.

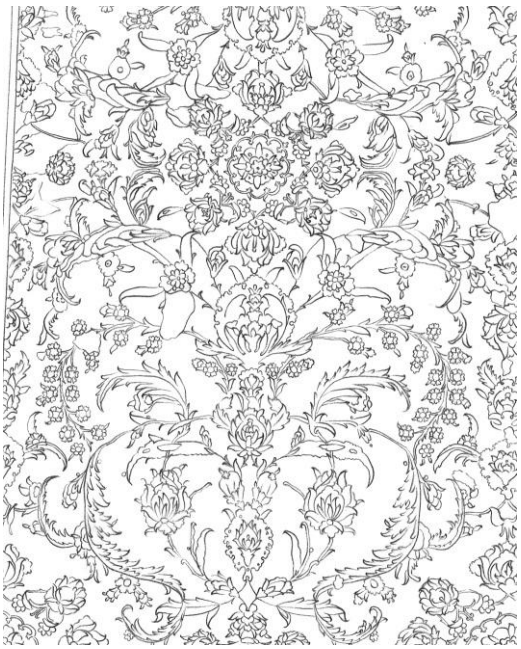

Çizim 121. Madalyonlu saray halısı zemin detayı.

Fotoğraf 153. Madalyonlu iran halısı zemin detayı.

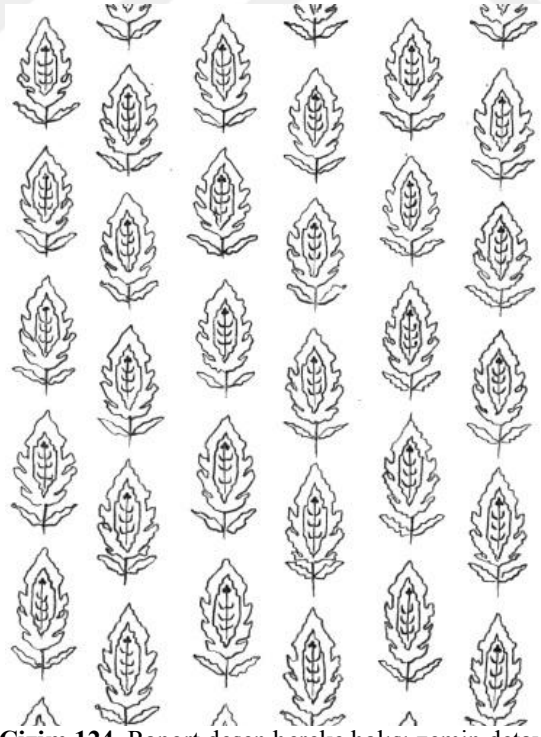
Raport desenli madalyonsuz saray halılarından bir örneğin zemininde hatayi grubu motifler ve bahar dalları, ikinci örnekte sadece hatayi grubu motifler ve üçüncü örnekte ise, hatayi grubu motifler ve sarılma rumi motifi kullanılmıştır. Hereke halılarındaki bir örnekte, sadece yaprak motifi kullanılmıştır. Diğer halıda ise, hatayi grubu motifler, işlemeli yaprak ve lale motifi kullanılmıştır. Kumkapı halısının zemininde, hatayi grubu motifler, bahar dalları, kuş motifleri ve lale motifleri bulunmaktadır.

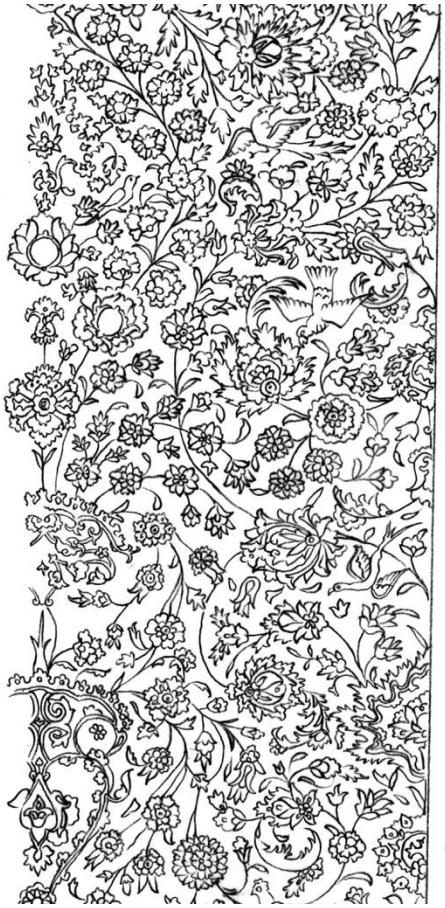
Çizim 122. Raport desen saray halısı zemin detayı.

Çizim 123. Raport desen hereke halısı zemin detayı.

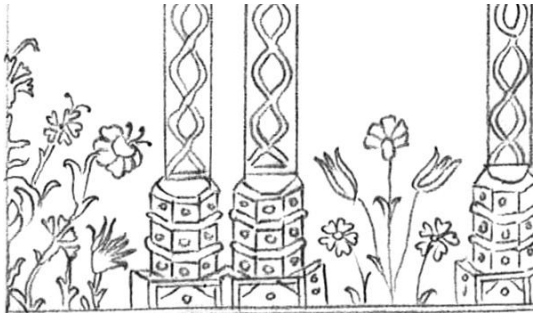
Çizim 124. Raport desen hereke halısı zemin detayı.

Çizim 125. Raport desen kumkapı halısı zemin detayı.

Tek mihraplı saray halı örneklerinin sadece bir örneğinde penç, gül, lale ve karanfil motifleri kullanılmıştır. Çift mihraplı saray halısıında hatayi grubu motifler bulunmaktadır. Tek mihraplı Kumkapı halı zemininde hatayi grubu motifler, dolantı bulut motifi, ejderha ve hayvan motifleri bulunmaktadır.

Çift mihraplı örneğin birinde hatayi grubu motifler ve hurde ve sarılma rumiler, diğer örnekte ise, hatayi grubu motifler bulunmaktadır.

Çizim 126. Tek mihraplı saray halısı zemin detayı.

Çizim 127. Tek mihraplı saray halısı zemin detayı.

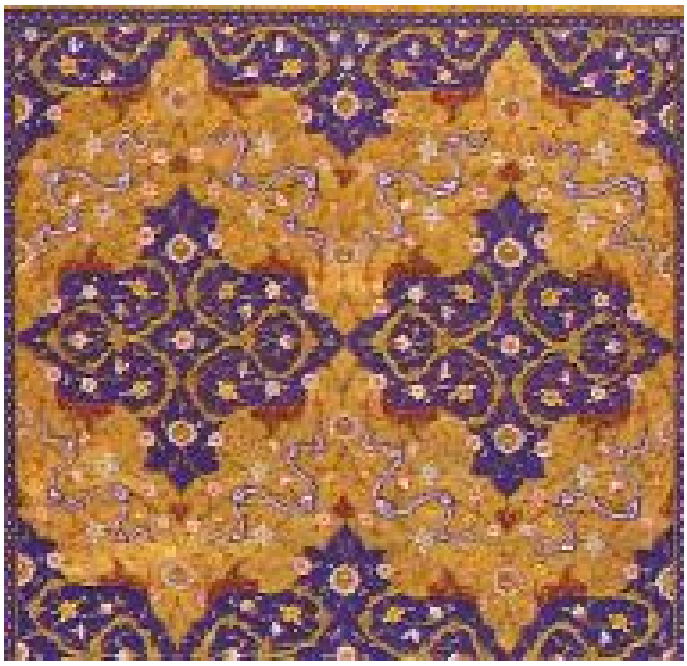

Çizim 128. Çift mihraplı saray halısı zemin detayı.

Fotoğraf 154. Çift mihraplı saray halısı zemin detayı.

Tezhiplerin zeminlerinde bulut, rumi, hatayi, penç, goncagül ve hayvan motifleri kullanılmıştır. Tezhip zeminleri simetrik ve serbest tasarım olarak uygulanmışlardır. Halı zeminleriyle tezhip zeminleri kullanılan motifler bakımından benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 155. Tezhiplerin zemin detayı (Derman, 2009: 358).

Fotoğraf 156. Tezhiplerin zemin detayı (Sayın, 2015: 201).

Fotoğraf 157. Tezhiplerin zemin detayı (Sayın, 2015: 195).

Fotoğraf 158. Tezhiplerin zemin detayı (Duran, 2008: 60).

❖ **Kullanılan Renkler**

Osmanlı saray halılarında kırmızı, sarı, yeşil, turuncu, mavi, açık yeşil, siyah, krem renkleri kullanılmıştır. Hereke halılarında, beyaz, krem, kırmızı, koyu mavi, sarı ve turuncu, mavi renkleri, Kumkapı halılarında ise; Sarı, kırmızı, turuncu, krem, yeşil, beyaz, koyu pembe mavi, kırmızı, yeşil, sarı, turuncu, bordo, beyaz, krem ve kahverengi, açık mavi renkleri uygulanmıştır. İran halısında ise; yeşil, mavi, sarı, krem, siyah, açık yeşil, kahverengi, beyaz, turuncu, turkuaz ve kırmızı renkleri mevcuttur.

Saray halıları döneminde yapılmış tezhiplere bakıldığında; lapis, sülyen, hâki yeşil, beyaz, pembe, açık mavi, yeşil, sarı ve siyah renkleri kullanılmıştır. Ayrıca tezhiplerde renklerin yanında altın kullanılmıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARINA DAYANAN ÖZGÜN TASARIMLAR

Tasarım 1:

Tasarım 2:

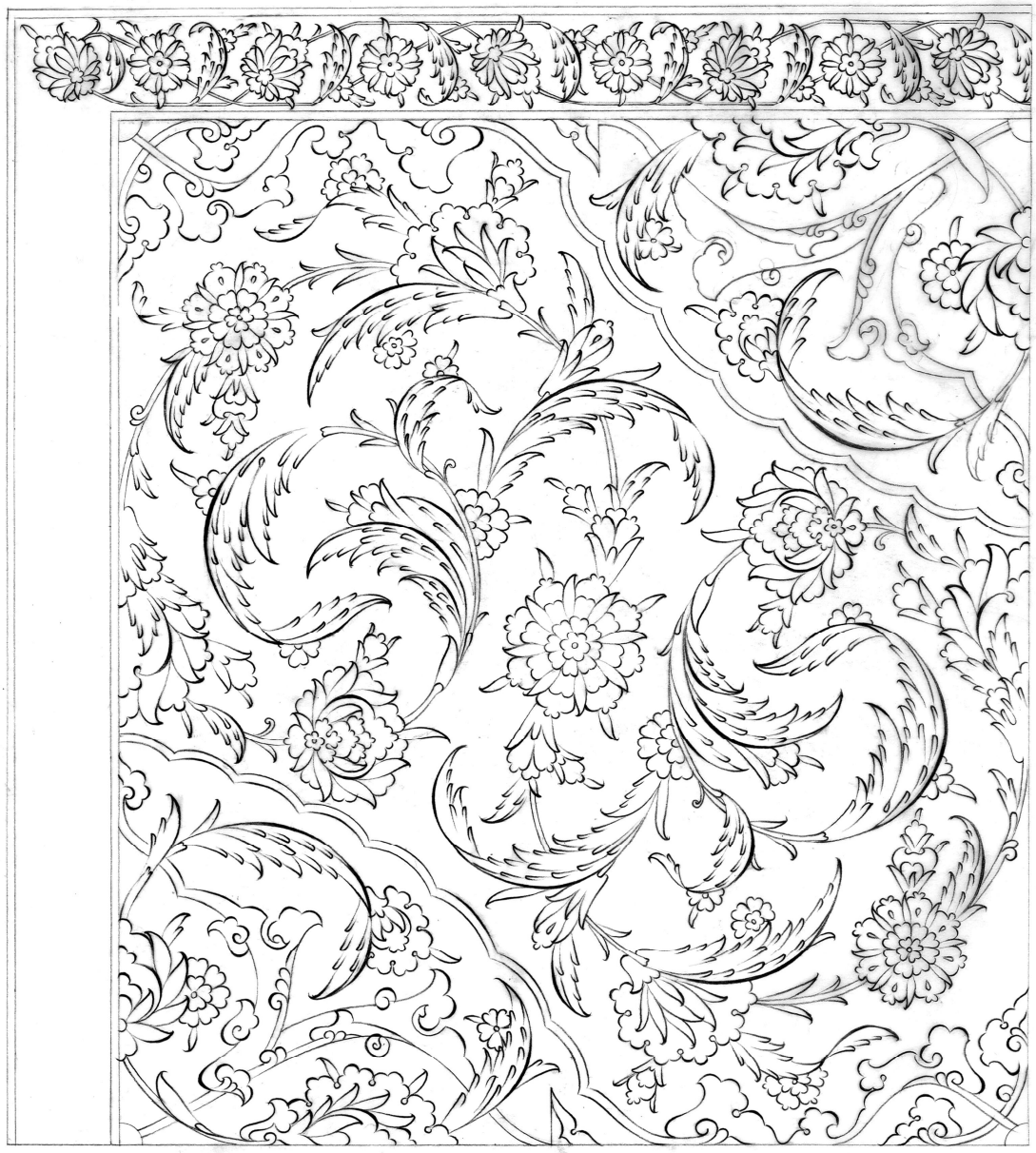
Tasarım 3:

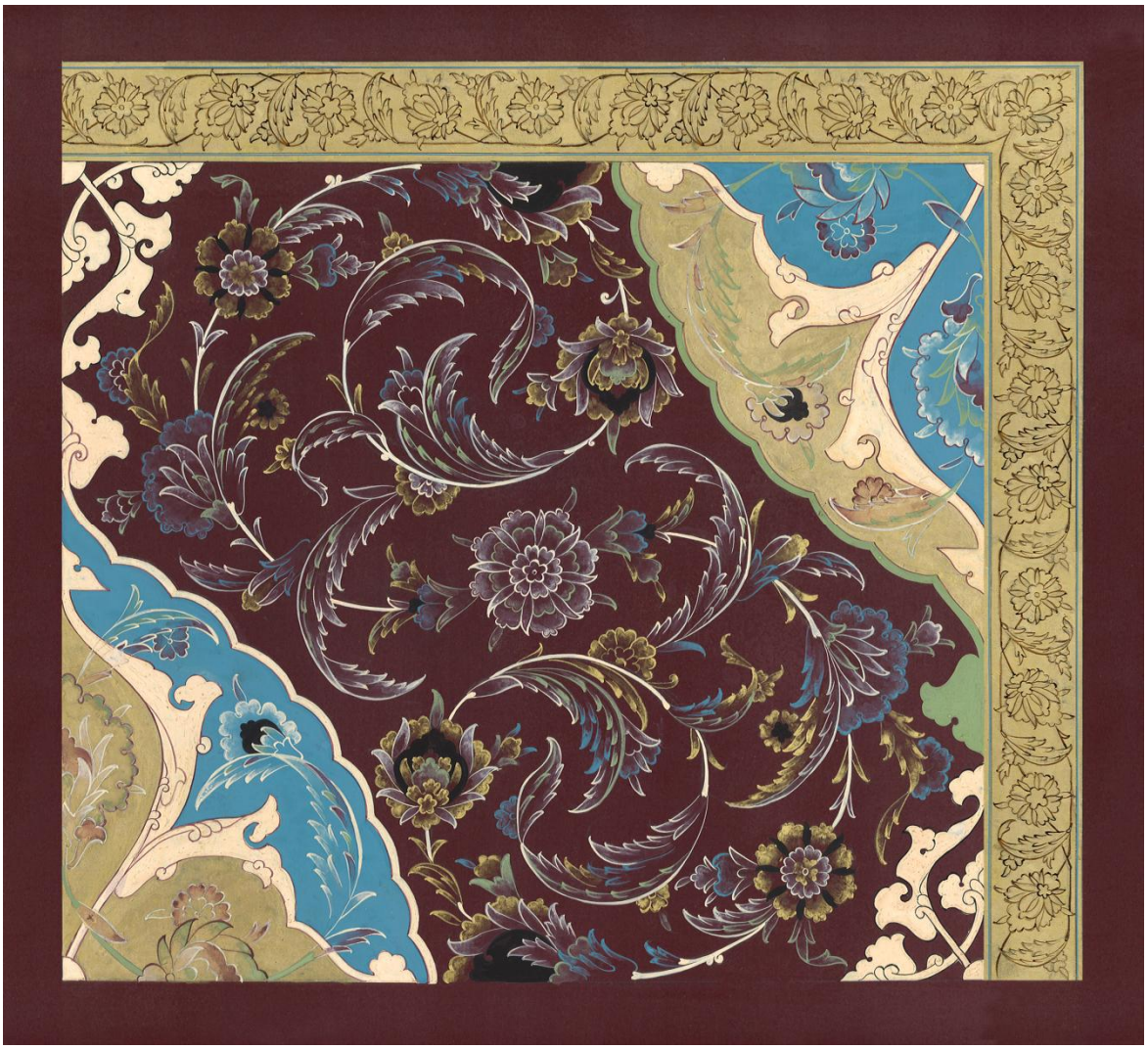
Tasarım 4:

Tasarım 5:

Tasarım 5’in eskiz çalışması.

6. SONUÇ

Osmanlı saray halıları, boyutları, uygulanan kompozisyon düzenleri, motifleri, renkleri ve yapım tekniği ile Türk halı sanatı içinde 16. yy ortalarından 18. yy ikinci yarısına kadar farklı bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı saray halılarında diğer Türk halı sanatındaki örneklerden farklı olarak İran(sine) düğümü kullanılmıştır. İran düğümünün tercih edilmesinin sebebi de zengin bitkisel motiflerin, hançer biçimli kıvrık yaprakların, lale, sümbül, karanfil ve bahar dalları gibi çiçeklerin bu teknikte daha kolay verilebilmesidir.

İncelenen Saray halıları arasında; ince ve dökümlü dokularından dolayı masa örtüsü olarak da kullanılmış ve haçvari biçimlerde yapılmış olan 1 örnek bulunmaktadır.

Genel olarak halılar incelendiğinde birbirleriyle renk, motif ve kompozisyon olarak benzediği görülmektedir.

Osmanlı saray halıları ve incelenen diğer halı gruplarının motif kompozisyonlarına bakıldığında, raport, mihraplı ve madalyonlu (köşe göbekli) olmak üzere üç tür karşımıza çıkmaktadır. Araştırmada incelenen Raport düzenlemeli halılar; 3 adet saray halısı, 2 adet Hereke halısı, 1 adet Kumkapı halısı olmak üzere toplam 6 adettir. Mihraplı halılar; tek mihraplı, 3 adet saray halısı 1 adet Kumkapı halısı, çift mihraplı, 1 adet saray halısı, 2 adet Kumkapı halısı olmak üzere toplam 7 adettir. Madalyonlu halılar, 6 adet saray halısı, 1 adet İran halısı olmak üzere toplam 7 adettir.

Madalyonlu saray halılarında madalyon formu; 2 adet şemse formunda, 4 adet daire ve 1 adet dikdörtgen formda karşımıza çıkmaktadır.

Saray halıları, Kumkapı ve İran halıları iki dar bordür, bir geniş bordür ve zeminden oluşmaktadır. Hereke halılarında ise, bordür sayıları değişkenlik göstermektedir.

İncelenen örneklerde kullanılan motifler arasında hatai, penç, goncagül, kıvrık dallar, gül, lale, karanfil, sümbül, haşhaş motifi, bahar dalları, işlemeli rumi,

sade rumi, sencide rumi, ayırma rumi, hurde rumi, sarılma rumi, dendanlı rumi tepelik, ortabağ, çintemani, yığma bulut, dolantı bulut, kuş motifi, geyik motifi ve ejderha motifleri motifleri yer almaktadır.

Halı dokuma tekniğinin getirdiği teknik zorlamalar, stilizasyon, sadeleştirmeler, motiflerin süreç içerisinde değişim geçirmesi ve benzeri motif şeklini etkileyen nedenlerden dolayı motiflerin anatomilerinde bozulmalar görülmektedir.

Saray halılarında raport desen olan çintemanili halı örneği, Hereke halılarında sistematik olarak yerleştirilmiş yaprak motifleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Madalyonlu halılarda; Saray halıları ve İran halısındaki kompozisyon düzeninin birbirlerine benzediği görülmektedir. Fakat Saray halı zeminlerinde kullanılan motifler daha iri uygulanırken, İran halısında saray halısına çok benzemesine rağmen daha küçük halde uygulanmıştır. İran halısında kullanılan kandiller tek mihraplı saray halısında karşımıza çıkmaktadır.

Çift mihraplı halılarda, mihrap içinde rumi motifi karşımıza çıkmaktadır. Saray halılarında hayvan motifleri olmamasına rağmen Kumkapı halılarında hayvan motifleri bulunmaktadır.

İncelenen örneklere bakıldığında kullanılan renkler anlamında örnekler arasında belirgin bir farka rastlanmamıştır. Genel olarak halı zeminlerinde kırmızı ve mavi renginin tonları uygulanmıştır.

Saray halıları ile aynı dönemde yapılan tezhiplerde kullanılan motifler saray nakkaşhânesinde aynı sanatçılar tarafından çizildiği için büyük oranda benzerlik mevcuttur. Tezhip sanatında görülen motifler halı sanatında da karşımıza çıkmaktadır. Kompozisyon düzeni ve renklerdeki benzerlik de göze çarpmaktadır.

Günümüz tasarımcısı olarak, halı sanatında kullanılan motiflerin geçmiş, bugün ve gelecek ile bir bağ kurarak kendi üslubunu oluşturacak yeni tasarımların ortaya çıkması kanısındayız. Araştırmada, saray halılarındaki motiflerden esinlenerek yeni tasarımlar ortaya konulmuştur.

Yaptığımız çalışma göstermiştir ki Saray Halıları tarihi süreç içerisinde, Türk Halı Sanatı açısından oldukça önemli bir grubu oluşturmaktadır. Özellikle kompozisyon düzeni ve motif açısından çok zengin örneklere sahiptir. Bu örnekler Türk süsleme sanatlarında yer alan motifleri yaşatması, bu motifleri içeren diğer tekstil ürünlerinde de kullanılması bakımından son derece mühimdir.

Günümüzde saray halılarının üretimi olmamakla beraber sadece Hereke halı fabrikasında üretim mevcuttur. Bunun için saray halılarının değeri bir kat daha artmaktadır.

Elimizdeki örneklerin çeşitli projelerle korunması, eğitim öğretim kurumlarında tanıtılarak yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu derece önemli bir halı grubunun daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan çalışmalar artırılarak devam ettirilmelidir.

7. KAYNAKÇA

Aslanapa, Oktay (1987). *Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı.* İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.

Arslan, Sevim, Çokay, M. Önder, Küçükerman, Önder, Önder, Altuğ ve Unustası, Müjde (2015). *Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı 1834-1930.* İstanbul: Arkas Sanat Merkezi.

Atasoy, Nurhan (2002). *Hasbahçe, Osmanlı kültüründe bahçe ve çiçek.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Birol, İnci Ayan ve Derman, F.Çiçek (2008). *Türk TezyînîSan'atlarında Motifler.* İstanbul: Kubbealtı.

Çetintürk, Bige (1963). İstanbul'da XVI. Asır Sonuna Kadar Hâssa Halı San'atkârları, *Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri.* İstanbul: 715-731.

Çiftçi, Veysel (2018). *Türk tezhip sanatında saz yolu üslubu ve günümüzdeki kullanımından örnekler.* Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum.

Çokay, M. Önder (2015). Osmanlı Saray Halılarının Yapısal Gelişimi, *Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı 1834-1930*, 25-36.

Day, Susan (1996). *Great Carpets Of The World.*New York:Thamesand Hudson.

Deniz, Bekir (2005). Anadolu-Türk Halı Sanatı Kaynakları. *Sanat Tarihi Dergisi, XIV-1,*79-103.

Derman, Fatma Çiçek (2009). Osmanlıda Klasik Dönem Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), Türk Tezhip Sanatının Muhteşem Çağı: 16. yüzyıl *Hat ve Tezhip Sanatı.* 343-359.

Duran, Gülnur (2008). *Alî Üsküdârî; Tezhip ve Ruganî Üstâdı, Çiçek Ressamı.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık.

Durul, Yusuf – Aslanapa, Oktay (1973). *Selçuklu Halıları: BaşlangıcındanOnaltıncı Yüzyıl Ortalarına Kadar Türk Halı Sanatı.* İstanbul: Ak Yayınları.

Ergene, Celale (1992). Türk Saray Halıları. *Kültür ve Sanat Dergisi, 13,*26-27

Fazlıoğlu, Ayşe (2007). Osmanlı Saray Halıları. *Düğümün Son Halkası.* İstanbul: 13.

Kalyoncu, Hülya (2015) 'Ehl-i Hiref-i Hassa' Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 279-294.

Kaya, M. Kenan, Yılmaz, Yaşar, Boynak, Sara ve Gezgör , Vahide (1999). *Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Halıları.* İstanbul: TBMM Milli Saraylar Başkanlığı.

Kazan, Hilal (2004). Topkapı Sarayı'nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi,* 24, 213-241.

Kazan, Hilal (2007). *XV. Ve XVI Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanat Himayesi.* Basılmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kızıldağ Atila, Oya (2002). Şah Kulu'nun motif ve desen üslubu (16. yüzyılda saray nakkaşhânesinin sernakkaşı). Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Van.

Küçükerman, Önder (1987). *Hereke Fabrikası.* İstanbul: Sümerbank.

Konak, Işılay (2011).*Surname-i Vehbi minyatürlerinde halı örnekleri ve desen özellikleri.* Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Makariou, Sophie, Maury, Charlotte, Kunt, Metin, Uluç, Lale, Day, Susan, Collinet, Annabelle, Crowe, YolandeandOkada, Amina (2008). *İslam Sanatının 3 Başkenti: İstanbul, Isfahan, Delhi.*İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları.

Önder, Altuğ (2015). Feshane, Hereke ve Kumkapı HalılarınınTarihçesi, *Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı 1834-1930*, 99-113.

Özemir, Sevda (2010). *XVI. yüzyıla ait üç yazma eserin tezhip özellikleri (süleymaniye kütüphanesi ismihan sultan 337/1 - pertevniyal 2-sultan ahmed 24*) . Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Öztürk, Bahadır (2003). *Dolmabahçe Sarayı'nda teşhirde bulunan bir grup halının teknik ve sanatsal özelliklerinin incelenmesi.* Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sakarya.

Öztürk, Bahadır (2016). Tezgâhtan Saraya: Osmanlı Saray Halıları. *Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi, 16,* 122-127.

Sayın, Ayşe Zehra (2015). Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan XVI. yüzyılla ait tezhipli eserler. Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Selçuk, Kezban (2008). *Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan halı kilim ve düz dokumalar.* Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı. (2003). *Geçmişten Geleceğe Yaşatılan Gelenek Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikası.* İstanbul.

Temurçin, Nida Gamze (2016). *Memlük Dönemi Tezhip Sanatının İncelenerek Günümüz Tezhip Sanatında Yorumlanması.* Basılmış Yüksek Lisans Tezi Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Unustası, Müjde (2015). Sunuş, *Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı 1834-1930*, 19-21.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1986). Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defteri. *Belgeler, XI* (15), 23-76.

Yaman, Bahattin (1996). 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilâtı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 3, 273- 292.

Yetkin, Şerare (1991). *Türk Halı Sanatı* (2. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Wild,Beate, İnalcık, Halil, Ionescu,Stefano, Kertesz,Andrei, Franses, Michael,Boralevi,AlbertoandKröger,Jens(2007). *Tanrıya Adanmış Halılar Transilvalya Kiliselerinde Anadolu Halıları 1500-1750.*Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları.

https://collections.vam.ac.uk/item/O100819/carpet/, ErişimTarihi: 23.05.2019.

http://collections.vam.ac.uk/item/O79396/carpet-unknown/, ErişimTarihi:23.05.2019.

https://collections.vam.ac.uk/item/O86202/carpet/, ErişimTarihi: 23.05.2019.

http://collections.vam.ac.uk/item/O67146/table-carpet-table-carpet-unknown/, ErişimTarihi: 23.05.2019.

https://collections.vam.ac.uk/item/O368533/carpet/, ErişimTarihi: 23.05.2019.

http://collections.vam.ac.uk/item/O67290/carpet-unknown/, ErişimTarihi: 23.05.2019.

http://collections.vam.ac.uk/item/O54307/the-ardabil-carpet-carpet-unknown/, ErişimTarihi: 23.05.2019.

http://collections.vam.ac.uk/item/O67221/carpet-unknown/, ErişimTarihi: 04-07-2019